Programul De Cooperare
Transfrontalieră
Ungaria-România 2007-2013

Uniunea Europeană
Fondul European de Dezvoltare Regională

Două țări, un scop, succes comun!

MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE

satu mare

studii şi comunicări
seria istorie-etnografie-artă

XXVI/II
2010

SATU MARE

STUDII ŞI COMUNICĂRI

XXVI / II

Colegiul de redacție: Dr. Irina Liuba Horvat, Felicia Grigorescu, Diana Iegar, Kereskényi Sándor, Gheorghina Olariu, Levente Szilágyi

Secretar de redacție: Dr. Paula Virag

Referenți științifici:
Dr. Németh Péter
Dr. Cornel Grad
Dr. Corina Bejinariu

COPERTA: Iulian Petrescu, Aurel Cordea
(Sigiliul oraşului Satu Mare din secolul al XVIII-lea)

Tehnoredactare computerizată: Dr. Paula Virag

Răspunderea pentru conținutul științific al studiilor, formulări şi calitatea rezumatelor în limbi străine revine, în exclusivitate, autorilor.
Authors are responsible for the presentation of the facts contained in their articles, for the wording and for the accuracy of the foreign languages summaries.

SATU MARE - STUDII şi COMUNICĂRI

Orice corespondență se va trimite pe adresa:
Any mail will be posted to next address:
Toute corespondance sera envoyée à l'adresse:
Richten Sie bitten jedwelche Korrespondenz an die Adresse:

MUZEUL JUDEȚEAN
Piața Dr. Vasile Lucaciu, 21
440031 Satu Mare, ROMÂNIA
Tel.: 04/0261/73.75.26
E-mail: muzeusm@gmail.com

Acest material este publicat în cadrul proiectului „*Patrimonium. Valorificarea moştenirii culturale comune în regiunea de graniță*" derulat de Muzeul Județean Satu Mare şi Direcția Muzeelor din județul Szabolcs-Szatmár-Bereg, finanțat prin Programul de Cooperare Transfrontalieră Ungaria-România 2007-2013

Conținutul acestui material nu reprezintă în mod necesar poziția oficială a Uniunii Europene.
Jelen kiadvány tartalma nem feltétlenül tükrözi az Európai Unió hivatalos álláspontját

www.huro-cbc.eu
www.hungary-romania-cbc.eu

ISSN 0258-1558

TIPOGRAFIA VEGA PROD SRL

MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE

SATU MARE
STUDII ŞI COMUNICĂRI

seria
ISTORIE•ETNOGRAFIE•ARTĂ

XXVI / II

2010

EDITURA MUZEULUI SĂTMĂREAN
SATU MARE
2010

SUMAR – TARTALOM – SOMMAIRE – CONTENTS – INHALT

A. ISTORIE

Diana Iegar

Neamul nobiliar în secolele XIII-XIV. Consideraţii terminologice. (The noble kindred in the 13th- 14th century. Terminological concepts. Abstract) 11

Diana Iegar – Sárándi Tamás – Szőcs Péter Levente

Direcţii de evoluţie urbană în istoria oraşului Satu Mare (Paths of urban evolution of the City of Satu Mare. Abstract) 19

Ovidiu-Mihai Hotca

Ţara Oaşului în zbuciumul istoric de la cumpăna secolelor XVII-XVIII (The Oaş region during the end of 17th century and the beginning of the 18th century. Abstract) 39

Bura László

A görög katolikus egyházi értelmiség alakulása Szatmárban a 19. század első felében (Formarea intelectualităţii greco-catolice din Sătmar în prima jumătate a secolului al 19-lea. Rezumat) 49

Viorel Ciubotă

Greco-catolicii sătmăreni la sfârşitul veacului al XVIII-lea (Greek-Catholics from Satu Mare at the end of the XVIIIth century. Abstract) 61

Paula Virag

Calendarul căsătoriilor în lumea rurală din comitatul Satu Mare la sfârşitul secolului XIX - începutul secolului XX (Dates of marriages in the rural world of Satu Mare County in the late 19th-early 20th century. Abstract) 75

Paula Virag

Consideraţii privind vârsta la căsătorie (Some aspects about the age of marriage. Abstract) 81

Sárándi Tamás

Stat şi biserică. Strategii şi mijloace de regermanizare a şvabilor sătmăreni (State and Church. Strategies and means of „re-germanization" of the Schwabs of Satu Mare. Abstract) 85

Paul Dancu

*Documente legate de deportarea evreilor păstrate în arhivele din Satu Mare (Documents about the deportation of Jews held in Satu Mare Archives. Abstract)*101

Kereskényi Sándor

A történelmi szubjektum önképzése Izrael mint a magyar azonosságtudat narratív toposza (Fashioning of the Historical Subject Israel as a Narrative Topic of the Hungarian National Identity. Abstract) 109

Czikker Andras
File din istoria electrificării județului Satu Mare (Aspects of history of electrification in Satu Mare County. Abstract) 115

B. ETNOGRAFIE

Irina Liuba Horvat
Superstiții, demonologie şi practici magice la ucrainenii maramureşeni (Superstition and magical practices of the Ukrainians from Maramureş County. Abstract) 143

Irina Liuba Horvat
Arta vopsitului vegetal în Maramureş (The art of vegetal painting of Maramureş. Abstract) 149

Maria Lobonț Pușcaș – Levai Iosif
Meşteşuguri şi meşteri sătmăreni. Curelăria (Crafts and craftsmen in Satu Mare. Abstract) 157

Szilágyi Levente
Borkészítés Klézsén (Fabricarea vinului la Cleja (jud. Bacău). Rezumat) 163

Tóth Zoltán
Case şi gospodării țărăneşti din comuna Medieşu Aurit şi satele aparținătoare (Architectural aspects of farms in the lowlands from Satu Mare County. Abstract) 169

Szilágyi Levente
A határ hatása Csanálos és Vállaj kapcsolatára (Efectul graniței de stat asupra relațiilor dintre Urziceni şi Vállaj. Rezumat) 179

C. ARTA

Felicia Grigorescu
Pictorul Sever Săsărman la 80 de ani 193

D. RESTAURAREA, CONSERVAREA ŞI INVESTIGAREA PATRIMONIULUI CULTURAL

Gheorghina Olariu
Investigații ale picturii tavanului casetat al Bisericii Reformate Băbeşti, Județul Satu Mare (Investigations at the painted roof of the Reformat Church from Băbesti, Satu Mare County. Abstract). 197

Cristina Busuioc
Studiu de caz. Tavan casetat pictat - biserica reformată Băbeşti (Study case. Painted wooden ceilings - Protestant church from Băbeşti. Abstract) 203

Roxana Cobusceanu
Restaurarea unor piese metalice medievale descoperite la biserica reformată Acâş (Restoration of medieval metal artifacts which ar discovered at the Reformed Church from Acâs. Abstract) 207

Dinu Capotescu
Restaurarea unei flinte de secol XVIII (The restoration of a flintlock pistol from XVIII century. Abstract) 211

Gabriela Paul
Restaurarea unei tipărituri (The restoration of a printed paper. Abstract) 215

Adela Dobrescu
Restaurarea unui costum de curte de secol XVIII (The restoration of a XVIII century lady costume. Abstract) 219

Varga Emese
Restaurarea unei fețe de masă cu dantelă (The restoration of a tablecloth. Abstract) 227

Radu Ovidiu Ardelean
Restaurarea unei lăzi de călătorie (The restoration of a travel crate. Abstract) 229

Ioan Baltoş
Restaurarea unei monoxile sec XIII (The restoration of a boat from the 13th century. Abstract) 235

E. RECENZII

Lucian Boia, *De la mit la realitate. "Germanofilii". Elita intelectuală românească în anii primului război mondial,* Humanitas, Bucureşti, 2009, 360 p. (**Sándor Kereskényi**) 239

Camelia Burghele, *Repere de cultură tradițională sălăjeană*, Zalău, Editura Porolissum, Zalău, 2006, (**Maria Lobonț Puşcaş**) 240

ISTORIE

Neamul nobiliar în secolele XIII-XIV. Considerații terminologice.

Diana Iegar

Pentru cercetătorii care abordează teme legate de istoria socială, şi, în special, istoria nobilimii de pe teritoriul Ungariei medievale, cuvântul *neam*, traducerea încetățenită deja în istoriografia română a termenilor *genus* sau *generatio* din documentele medievale de limbă latină, reprezintă un element familiar al discursului istoric. Cu toate acestea, multiplele conotații ale cuvântului *neam*, nu doar din punct de vedere lingvistic, ci şi din perspectiva realităților antropologice, sociale, juridice sau cultice pe care le desemnează acesta în evul mediu creează necesitatea unei clarificări terminologice. Demersul este binevenit, credem noi, pentru a evita confuziile între diversele accepțiuni ale termenului în limba română, generalizarea sa în cadrul unor realități improprii, dar şi în vederea sistematizării informațiilor - rezultat al cercetărilor în domeniul antropologiei sociale de peste hotare.

Pentru o primă accepțiune a cuvântului *neam* este firească consultarea Dicționarului Explicativ al Limbii Române, care defineşte termenul în felul următor:

2. *Totalitatea persoanelor înrudite între ele prin sânge sau prin alianță; persoană care face parte din aceeaşi familie cu cineva (în raport cu acesta); rudă;* şi

4. *(La pl.; în evul mediu) Mulțime de boieri; clasă boierească; familie boierească; descendenți ai unor boieri mari.*[1]

Ambele definiții sunt generale, însă merită reținute două caracteristici de bază ale cuvântului neam în perioada medievală: legătura de rudenie şi asocierea sa cu elita socială (în cazul Ungariei medievale, este vorba de nobilime). Primul dintre aceste elemente defineşte neamul din perspectiva sa antropologică, în timp ce al doilea prezintă conexiuni cu sensul social al termenului.

Istoriografia maghiară beneficiază de o tradiție mai îndelungată în cercetarea conceptului de *neam*, începutul acestei cercetări fiind plasat în lucrările marilor genealogi ai familiilor nobiliare, în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea. De atunci însă, remarca Erik Fügedi, noțiunea de *nemzetség* (*neam*, lb. maghiară) s-a generalizat atât de tare, încât specialistul actual este de multe ori pus în situația de a defini realități istorice profund diferite prin acelaşi cuvânt[2]. În istoriografia maghiară, termenul de *neam* a fost utilizat inițial pentru toate unitățile sociale de tip familial, începând din perioada descălecatului (secolele IX-X) şi până inclusiv în secolul al XVI-lea, considerat de aceeaşi istoriografie maghiară perioada de sfârşit a evului mediu. Cu toate acestea, au existat voci care au remarcat încă de timpuriu diferențele de identitate între liniile de descendență din timpul descălecatului şi cele ale secolelor XIII-XIV, introduse prin sintagma *de genere*, propunând o diferențiere nominală a acestora în *neamuri ancestrale* şi *neamuri cu diplomă (oklevelés)*[3]. Conținutul exact al acestor diferențe este dificil de detaliat. Nu există surse scrise din perioada timpurie a regatului maghiar (secolele X-XI) pe baza cărora să poată fi realizat un studiu în acest sens. Din punct de vedere al descendenței, un număr redus de neamuri care apar în documente în secolul al XIII-lea afirmându-şi obârşia în strămoşi descălecători pot fi legate de personaje reale din acea perioadă. Cercetările au demonstrat că, în majoritatea cazurilor, strămoşii asumați de neamuri, plasați de cronica lui Anonymus în secolul al IX-lea, au trăit de fapt trei veacuri mai târziu, în secolul al XII-lea[4].

---

[1] Dex'98, *http://dexonline.ro/definitie/neam*; dintre cele 6 definiții ale substantivului *neam* redate în dicționar, le-am selectat doar pe cele relevante pentru sensul utilizat în istoriografia pe teme legate de antropologia socială.
[2] Fügedi 1998, p. 4.
[3] Komáromy 1887, p. 102.
[4] Rady 2000, p. 23.

Având în vedere dificultățile pe care le întâmpină însuşi demersul de reconstituire genealogică, este cu atât mai dificil de determinat care erau caracteristicile antropologice ale liniilor de descendență din perioada secolelor X-XI. Odată cu înmulțirea surselor scrise, se pot realiza unele încercări de reconstituire a relațiilor de familie în cadrul nobilimii din Ungaria medievală. Punctul de plecare, metodologia şi terminologia utilizate într-un astfel de demers aparțin însă unei alte ştiințe, antropologia socială. Probabil unele dintre cele mai avansate cercetări în domeniu pe plan mondial le-au întreprins specialiştii britanici.

Încă din 1929, Rivers aprecia că termenul de neam (*kindred*, lb. engleză) *ar trebui să fie limitat la un grup de persoane care au conştiința descendenței, genealogice sau prin adopție, dintr-o familie, fie după tată, fie după mamă. Neamul, deşi nu este mereu recunoscut ca un grup, influențează organizarea socială. La unele populații constituie o unitate recunoscută, indicată printr-un termen special*[5]. Una dintre cele mai eficiente metode de investigare a legăturilor de neam în sens antropologic, precum şi rudeniei în general o constituie analiza termenilor care desemnează relațiile de înrudire. În jurul fiecărei persoane, aprecia L. H. Morgan, există un cerc, un grup de rude al cărui centru este acea persoană, numită în termeni antropologici *Ego*, de la care este apreciat gradul de rudenie, şi la care acea relație se întoarce[6]. Inteligența umană a găsit, încă de timpuriu, metode de a distinge rudele unele de altele prin intermediul terminologiei, metode cu valențe de ierarhizare şi valorizare a relațiilor de rudenie. Analiza terminologiei specifice fiecărei societăți (limbi) privind legăturile de înrudire[7] permite astfel delimitarea liniilor de descendență cu valoare socială pentru respectiva populație (în cazul de față, neamul), şi de aici analiza unor manifestări sociale create pe bază antropologică.

La prima vedere, o astfel de analiză ar părea metoda cea mai potrivită pentru a clarifica conținutul antropologic al noțiunii de neam în societatea Ungariei medievale, în speranța că documentele care constituie unica sursă de informare sunt mai bogate în elemente terminologice decât în detalii privind structura socială a familiei. Un prim impas îl constituie însă limba de redactare a documentelor, cea latină, străină tuturor populațiilor conviețuitoare în regatul maghiar medieval şi, astfel, incapabilă să surprindă varietatea conceptelor care desemnează legăturile de rudenie, proprii oricăreia dintre acestea. Pe de altă parte, tipul de surse medievale care ni s-a păstrat, în majoritatea lor covârşitoare, sunt documentele cu valoare juridică al căror principal rol este dovedirea sau stabilirea dreptului de proprietate. Astfel, remarca Fügedi, relațiile de rudenie sunt menționate doar în sensul şi în măsura în care constituiau un ghidaj al ordinii succesorale[8]. O altă caracteristică a surselor medievale, conform aceluiaşi autor, îl constituie faptul că nomenclatura latină nu urmează regulile canonice, după cum ar fi de aşteptat într-un stat catolic, ci traduce unele concepte aparținând terminologiei juridice maghiare. Asemenea exemple le constituie numele comun de *strămoşi* atribuit antecedenților Ego-ului, în afară de tată (în limba latină *avus*) şi o aceeaşi generalizare prezentă şi în cazul fraților, verilor până la gradul patru, unchilor şi nepoților, pentru care este folosit în multe cazuri termenul colectiv de *frați* (în limba latină *fratres*)[9]. Această

---

[5] Freeman 1961, p. 199.

[6] Morgan 1997, p. 10.

[7] L.H. Morgan propune o clasificare a sistemelor de consagvinitate analizate de el în două categorii: descriptive şi clasificatoare. În prima categorie, legăturile apropiate de rudenie sunt individualizate şi distinse între ele printr-un număr finit de termeni specifici: soț şi soție, tată şi mamă, frate şi soră, fiu şi fiică etc. Toți ceilalți termeni (cum ar fi străbunic, străbunică) sunt secundari, reflectând astfel şi valoarea relației de rudenie pe care o desemnează. Cea de a doua categorie reduce consangvinii la categorii mai generale, utilizând acelaşi termen pentru toți membrii unei clase. Astfel, relațiile de rudenie distincte în sistemul descriptiv se confundă în cel clasificator, iar semnificația legăturii de înrudire se lărgeşte dincolo de sensul său propriu; Morgan 1997, p. 12-13.

[8] Fügedi 1982, p. 30.

[9] Fugedi 1982, p. 31.

terminologie a relațiilor de rudenie reflectată în documente este exclusiv una juridică, prezentând doar succesiunea moștenirii între membrii neamului și permițând abia câteva concluzii generale și disparate privind caracteristicile familiei medievale din regatul maghiar: inegalitatea dintre sexe și propagarea descendenței în sistem patrilinear, inexistența unei distincții între generații și, ca o consecință, a acestui criteriu de diferențiere antropologică a rudeniei[10].

Ne lovim, astfel, de dificultățile observate deja de specialistul care a adus cele mai importante contribuții în domeniul antropologiei sociale din istoriografia maghiară: în ciuda cantității uriașe a materialului documentar, cercetarea sa aduce concluzii mici și nesemnificative; apoi, cu cât materialul este cercetat pe teme mai specifice, cu atât rezultatul devine mai ambiguu și mai nesatisfăcător[11].

Alta este însă situația cu societatea ultimelor secole ale evului mediu (secolele XV-XVI), pentru care codul de legi în trei părți elaborat de Werbőczi devine o sursă mai elocventă. Pionierul antropologiei sociale în istoria regatului maghiar medieval este Erik Fügedi, care, prin analiza Tripartitului, a tras primele concluzii pertinente privind structura relațiilor de rudenie specifice nobilimii medievale. Este important de subliniat însă că majoritatea rezultatelor sale privesc exclusiv perioada contemporană lui Werbőczi, care nu mai corespunde, în urma numeroaselor transformări sociale, cu cea a neamurilor numite de Komáromy *cu diplomă*. Fügedi începe prin a-și delimita cadrul de interes, categorizând în timpul acestui proces fenomenul social al neamului: reține denumirea dată de Komáromy organizării familiale din timpul descălecatului („neamuri ancestrale"), însă propune schimbarea termenului de neamuri „cu diplomă", corespunzătoare cronologic secolelor XIII-XIV, cu cea de *clanuri*, datorită similarității acestora cu realități din alte societăți[12]. Liniile de descendență specifice secolelor XV-XVI nu mai au aceleași caracteristici ca cele din perioada anterioară, însă detalierea statului lor legal în codul lui Werbőczi permite analizarea lor mai amănunțită și din punct de vedere antropologic[13].

Neamul secolelor XIII-XIV constituie, după Fügedi, totalitatea descendenților de sex masculin ai unui strămoș comun, real sau fictiv, care aveau un drept comun asupra proprietății, pe baza *genus*-ului. Dincolo de legătura biologică, de sânge, neamul are implicații sociale mult mai complexe, constituind în aceeași măsură o comunitate economică, cultică și mai ales juridică. Din punct de vedere economic, membrii neamului dețineau și exploatau adeseori pământul în comun, ba chiar aveau aceeași rezidență. Odată la câteva generații, proprietatea neamului era divizată între ramurile colaterale, care formau la rândul lor noi unități familiale ca o consecință a subdivizării[14]. Simbolul comunității cultice era mănăstirea de neam, care constituia locul comun de îngropare a descendenților neamului și, astfel, locul în care era onorată memoria strămoșilor[15]. Se mai poate remarca, tot la nivel simbolic, blazonul comun și preferința pentru anumite nume proprii[16].

---

[10] În concepția lui G. P. Murdock, criteriul generațiilor este unul dintre cele 6 criterii majore folosite de societățile umane pentru a diferenția legăturile de rudenie. Murdock 1949, p. 102.

[11] Fügedi 1998, p. 19.

[12] Fügedi 1998, p. 5. Propunerea lui Fugedi nu a „prins" însă în istoriografia maghiară. Nu am sugera această terminologie nici pentru istoriografia română, atât din cauza încetățenirii termenului *neam*, cât și din cauza definiției corespunzătoare termenului *clan* în Dicționarul Explicativ al Limbii Române: *Comunitate gentilică caracteristică comunei primitive, formată din oameni legați prin relații de rudenie și de limbă.* Dex'98, *http://dexonline.ro/definitie/clan.*

[13] Pentru analiza antropologică și socială a liniilor de descendență din secolele XV-XVI, vezi pe larg Fügedi 1998.

[14] Rady 2000, p. 23.

[15] Fügedi 1998, p. 4

[16] Fügedi 1998, p. 5

Cât de importantă era apartenența la un neam pentru prestigiul social al nobilimii secolelor XIII-XIV, ne-o spun cronicile acelor veacuri. Începând cu Anonymus, cronicarii reiau şi lărgesc lista personajelor nobile contemporane lor care descind din elita triburilor descălecătoare. Simon de Kéza ajunge, la sfârşitul secolului al XIII-lea, să vadă faptele istorice ale înaintaşilor ca pe un act al comunității, şi nu al unor eroi individuali[17]. Astfel, prestigiul strămoşilor este transferat întregii nobilimi contemporane lui. Ceea ce trebuie remarcat în aceste cronici este, de bună seamă, formarea unei ideologii proprii nobilimii medievale mijlocii din regatul maghiar, care refuză treptat să recunoască superioritatea prestigiului aristocrației, creându-şi propria imagine istorică. Fără îndoială că descendența de neam conferă un statut aparte, care devine, în secolul al XIII-lea, şi o chestiune legată de modă. În documente sunt menționate nu doar neamuri nobiliare, ci şi neamuri de iobagi de cetate[18]. Este demn de remarcat în acest sens şi cazul unor nobili croați mărunți care, la jumătatea secolului al XIV-lea, îşi revendicau descendența din *županii* care semnaseră tratatul cu regele Ungariei în jurul anului 1100, odată cu încorporarea Croației în regatul maghiar[19].

Probabil cel mai important rol al neamului este, în secolele XIII-XIV, cel juridic, şi în cadrul acestuia sistemul legal de moştenire a pământului. Patrilinearitatea nu era unită doar de descendența din strămoşul comun, ci şi de proprietatea moştenită[20]. Cu alte cuvinte, importanța legăturilor de neam în cadrul sistemului juridic al dreptului de proprietate devine una fundamentală.

În Ungaria medievală, pământul nu avea acelaşi statut. Diferențierea între proprietatea ancestrală, aflată sub incidența dreptului comun al rudelor colaterale, şi cea dobândită individual, prin donație regală, cel mai adesea ca urmare a unor fapte de vitejie, este menționată pentru prima dată în legile regelui Coloman: *Orice posesiune donată de Sfântul Ştefan*[21] *va fi atribuită oricărui succesor sau moştenitor, în ordinea naturală. Dar posesiunile donate de alți regi vor trece de la tată la fiu, iar în absența fiilor vor fi moştenite de fratele tatălui, iar la moartea acestuia fiii săi nu pot fi lipsiți de moştenire. Dacă numitul unchi nu există, moştenirea va reveni regelui*[22]. Deşi specialiştii se îndoiesc că legile timpurii, preluate în mare măsură din documente asemănătoare france sau bavareze, reflectă situația reală a societății din Ungaria medievală, cel puțin în acest caz distincția merită a fi reținută, deoarece ea devine evidentă mai târziu, odată cu creşterea numărului documentelor descriptive. În altă ordine de idei, începând cu legea regelui Coloman, pot fi urmărite punctual numeroasele schimbări prin care trece legislația legată de moştenire în regatul maghiar medieval, în strânsă legătură cu transformările sociale, mai ales cele legate de neam.

Punctul de pornire îl constituie observația pertinentă a lui Martyn Rady, potrivit căreia proprietatea imobilă se afla, în Ungaria medievală, sub incidența a trei drepturi: cel regal, înrădăcinat în concepția identității dintre stat şi suveran, cel individual şi cel al neamului[23]. Cele trei interese opuse se află într-o perpetuă concurență, iar modificarea proporției în care ele sunt satisfăcute la un moment dat se află într-o strânsă interdependență cu evoluția unor fenomene sociale şi a legislației cu privire la moştenire.

---

[17] Mai pe larg, vezi Simon de Kéza, *Gesta Hungarorum*, în „Scriptores rerum Hungaricarum", vol. 1, ed. Emericus Szentpéteri, Budapest, 1999.
[18] Kubinyi 1995, p. 1411.
[19] Rady 2000, p. 24.
[20] Fügedi 1982, p. 29.
[21] Prin donațiile Sfântului Ştefan se înțelege, în cazul de față, orice proprietate stăpânită de neam din vremuri imemoriale.
[22] *Possessio quelibet a sancto Stephano data, humane successionis quoslibet contingat successores vel heredes. Possessio vero ab aliis regibus data de patre descendat at filium, qui si defuerint, succedat germanus, cuius filii etiam post mortem illius non exheredentur. Germanus autem predictus si non inveniatur, regi hereditas deputetur.* Bak 1999, p. 26.
[23] Rady 2000, p. 98.

Care erau însă aceste interese divergente? Pentru rege, cea mai stringentă necesitate era aceea de a dispune de o cantitate cât mai mare de teren, deoarece donația de pământ reprezenta principala metodă de răsplătire şi asigurare a fidelității supuşilor. Dreptul nobilului de a dispune liber de pământ, a cărui cea mai importantă expresie este posibilitatea redactării testamentului, nu era astfel în avantajul suveranului. Chiar şi în caz de *defectus seminis* (lipsa urmaşilor de sex masculin), şansele ca pământul să revină regelui erau în acest fel mult reduse. Tocmai această libertate era însă țelul suprem al interesului individual, susținut şi de biserica aflată în căutare de donații. Peste toate acestea se suprapune dreptul neamului, care afirma cu tărie principiul de *avicitas*[24] şi posibilitatea de moştenire a proprietății pe linie colaterală, şi de rude mai îndepărtate.

O schimbare majoră în legislația emisă anterior de regele Coloman intervine odată cu redactarea Bulei de Aur din anul 1222. Trebuie accentuate însă, în acest caz, schimbările sociale majore care au dat naştere acestui document, şi care sunt centrate în jurul formării nobilimii Ungariei medievale. Fără a încerca să detaliem acest subiect, tratat pe larg în numeroase studii de specialitate,[25] precizăm doar că Bula de Aur constituie recunoaşterea formală a statutului privilegiat deținut de servitorii regali (proprietari la rândul lor cu drepturi depline asupra pământului şi cu organizare de neam atestată), strat social aflat în plină ascensiune în ultimele decenii ale secolului al XII-lea. Documentul nu mai face diferențierea între pământul ancestral şi cel dobândit, acordând în plus individului dreptul de a redacta testament şi de a dispune astfel liber de proprietate. În lipsa prevederilor scrise, pământul revine rudelor colaterale. Este evidentă astfel restrângerea dreptului regal atât în comparație cu cel individual, cât mai ales cu cel al neamului. Ignorarea interesului regal este, în acest caz, în spiritul condițiilor de emitere a legii, care constituia rezultatul presiunilor servitorilor regali asupra regalității şi expresia prevalenței intereselor acestora. Din perspectiva sistemului de proprietate, Bula de Aur reprezintă începutul unui proces care se extinde pe tot parcursul secolului al XIII-lea şi constă în întărirea continuă a dreptului de moştenire al neamului. Astfel, câteva decenii mai târziu, în 1267, în documentul de confirmare a Bulei de Aur, regele Bela IV stabilea ca prevalent dreptul de moştenire al rudelor, în cazul în care nobilul murea fără urmaşi de sex masculin.[26] Acelaşi sens are prevederea textului din 1291.[27] Pornind de la constatarea acceptată de majoritatea specialiştilor privind diferența dintre legea scrisă şi aplicarea sa practică, vizibilă încă cu destulă claritate în secolul al XIII-lea, se nasc totuşi unele probleme legate de modul de funcționare a textului legislativ. Astfel, nu este clară nici în lege, şi nici în documentele descriptive ale perioadei ordinea de moştenire a pământului în cadrul neamului. Singura constatare posibilă,[28] contrazisă totuşi de câteva excepții semnificative, este o diferențiere a *parentelei*[29] în cadrul dreptului de moştenire al neamului.

Din perspectiva dreptului de proprietate, secolul al XIII-lea devine astfel „secolul neamurilor" prin excelență. De la prevederile referitoare la moştenire, care mai întâi introduc în discuție, apoi întăresc pretențiile ramurilor colaterale, şi până la textele legislative care statuează consimțământul şi dreptul de preempțiune al membrilor neamului în cazul

---

[24] *Avicitas* constituie instituția cu cel mai mare impact asupra sistemului de moştenire în Ungaria medievală, constând în dreptul comun al membrilor neamului asupra moşiei ancestrale. Fügedi 1982, p. 29.

[25] Vezi o încercare de sinteză a fenomenului la Engel Pál, *Regatul Sfântului Ştefan. Istoria Ungariei medievale*, Cluj-Napoca, 2006, p. 110-112.

[26] *Item volumus, quod si aliquem de Nobilibus sine herede mori contigerit, possessiones eius non distrahantur, nulli conferantur, nulli perpetuentur, donec cognati et generationes eius ad praesentiam nostram euocentur.* Fejer, Codex Diplomaticus, Tom IV, vol. III, p. 392.

[27] DIR C., vol. II (1251-1300), p. 361-365.

[28] Propusă de Martyn Rady ca o ipoteză şi susținută de câteva exemple descoperite de acelaşi autor. Rady 2000, p. 98.

[29] În cadrul neamului, parentela cuprinde familia imediată, ceea ce astăzi numim *familia nucleară*. Rady 2000, p. 96.

înstrăinării proprietății individuale, toate acestea conduc înspre o întărire fără precedent a neamului în cadru juridic. Schimbarea începe să fie simțită odată cu începutul perioadei angevine. Delimitarea juridică a *parentelei* în cadrul neamului, vizibilă în unele documente descriptive încă din secolul al XIII-lea, devine tot mai accentuată în veacul următor. Nobilii caută mijloace de limitare a dreptului ramurilor colaterale, care devenise extrem de incomod şi presant la adresa proprietății individuale.

În ceea ce priveşte moştenirea şi în lipsa dreptului de redactare a unui testament, una dintre alternativele nobilului fără urmaşi de sex masculin de a scăpa de sub incidența dreptului neamului era *prefectio in filium in heredem masculinum* – transformarea juridică a fetei în băiat. Avantajul acestui artificiu juridic era posibilitatea de a impune dreptul fiicei (până la urmă singurul urmaş direct) nu doar asupra moşiilor dobândite, ci şi asupra celor ereditare şi evitarea divizării acestora între ramurile colaterale ale neamului. Metoda era, din această perspectivă, una eficientă, însă procedura stufoasă împiedică răspândirea sa generală. Primordial pentru *prefectio* era acordul suveranului, singurul care putea efectua artificiul juridic, prin intermediul unui privilegiu emis special în acest scop. Din acest motiv, timp de câteva decenii după emiterea primului astfel de act (1332)[30], singurii care l-au obținut au fost membrii ai nobilimii mari, şi abia mai târziu nobilii obişnuiți.[31] Nu trebuie subestimată rezistența ramurilor colaterale, al căror drept asupra proprietății ancestrale, până atunci foarte greu de înstrăinat, era astfel direct afectat.[32] În paralel cu *prefectio* şi tot ca o metodă utilizată în detrimentul dreptului neamului, se practica şi acordarea sfertului filial, care, legal, trebuia plătit în bunuri mobile, sub forma unei pătrimi din proprietatea imobilă.[33]

Alte forme de eschivare din fața drepturilor ramurilor colaterale, de această dată mult mai rare, sunt *dreptul de liberă dispoziție* şi *donația limitată*.[34] În ambele cazuri este vorba de o favoare regală, prin care se acordă unui nobil dreptul de a dispune liber de pământul său (echivalent de fapt cu redactarea unui testament), sau, în cel de al doilea caz, sunt excluse de la moştenire, printr-o intervenție regală imposibil de atacat în justiție şi menționată ca atare în document, rudele colaterale ale nobilului. Aceste documente sunt însă mai rare şi se pare că au fost acordate doar membrilor marii nobilimi.[35]

Considerată de unii specialişti ca una dintre formele cele mai directe de restrângere a numărului de moştenitori pe linie colaterală[36], acordarea masivă a titlului de *noua donație* constituie una dintre reformele inițiate de Ludovic de Anjou.[37] Apariția acestei mențiuni documentare cu toate efectele ei se află într-o strânsă interdependență, după Engel Pál, de schimbările majore în dreptul de moştenire care au loc la jumătatea secolului al XIV-lea în Ungaria, şi anume trecerea de la moştenirea comună a neamului la cea proporțională

---

[30] Fügedi 1998, p. 53.
[31] Rady 2000, p. 107.
[32] Există mai multe cazuri în care *prefectio* a dat naştere unor lungi procese între membrii neamului. Pentru exemple în acest sens şi modul în care *prefectio* afectează solidaritatea neamului, vezi Fügedi 1998, p. 52-63. Până la sfârşitul secolului al XIV-lea, astfel, a fost stabilit şi prin lege că *prefectio* nu poate fi acordat dacă există rude de sex masculin de grad mai mic decât patru. Fügedi 1998, p. 57.
[33] Rady 2000, p. 109.
[34] Pentru exemple, vezi Fügedi 1998, p. 50-52.
[35] Fügedi 1998, p. 53
[36] Martyn Rady are o altă părere, afirmând că apariția titlului de *nova donatione* este mai degrabă o încercare de restrângere a dreptului regal asupra pământului (evitarea situației în care pot apărea pretenții ale mai multor nobili asupra aceleaşi moşii rămase fără moştenitor), şi nu a celui al ramurilor colaterale. Rady 2001, p. 644-647.
[37] Engel Pál leagă apariția titlului de noua donație, în jurul anului 1340, de primele încercări de diminuare a numărului de moştenitori colaterali; Engel 1997, p. 156. Martyn Rady afirmă însă că practica restrângerii cantitative a moştenitorilor era mai veche, nefiind în mod necesar legată de folosirea sintagmei *nova donatione* în documente; Rady 2001, p. 643. Dacă luăm în considerare observația lui Fügedi legată de donația limitată (vezi Fügedi 1998, p. 52), putem accepta punctul de vedere exprimat de Rady, cu mențiunea că această practică trebuie luată în considerare cu titlu de excepție în perioada mai timpurie domniei lui Ludovic de Anjou.

(sistemul de *portiones possessionaria*), între familiile descendente. Rostul titlului de *noua donație* era, din această perspectivă, tocmai delimitarea liniei de descendență, prin numirea directă a posibililor moștenitori.[38] Inițiativa obținerii unui astfel de document îi aparținea individului, care putea să ceară de la rege transformarea vechilor diplome de donație, fără destinatar specificat, în documente conținând titlul de *nova donatione* și mențiunea numelui sau gradului de rudenie al moștenitorilor potențiali (de obicei fiii, uneori și frații).[39] Cei care nu sunt specificați în documente (marea majoritate ramurilor colaterale) pierd astfel dreptul de moștenire asupra proprietății rudei lor, în caz de *defectus seminis*. Exemplele de documente de nouă donație sunt numeroase în cea de a doua jumătate a secolului al XIV-lea și în primele decenii ale celui următor, constituind cea mai generalizată formă de restrângere a dreptului de moștenire a neamului.

Elementul comun al tuturor acestor mijloace de îngrădire a drepturilor colective de neam, în afara scopului, îl reprezintă rolul regelui. Suveranii din dinastia angevină, și mai ales Ludovic I, își aduc aportul în mod activ în modificările aduse de aceste inovații dreptului de moștenire. Motivul este unul simplu: limitarea drepturilor de moștenire ale ramurilor colaterale, ajunse la maxim în secolul al XIII-lea, schimba semnificativ proporția celor trei drepturi incidente nu doar în favoarea celui individual, dar și a celui regal. Suveranul încearcă să sporească rezerva domeniului regal folosindu-se de dreptul individual, mai fragil și mai perisabil decât cel al neamului, creând astfel mai multe șanse ca proprietatea să revină regalității în caz de *defectus seminis*. Victoria dreptului regal devine clară: nu se obține doar diminuarea dreptului neamului, ci dreptul individului, folosit în favoarea regelui, este pus sub controlul acestuia. Nobilul este pus de fapt în situația de a alege între pretențiile ramurilor colaterale și „bunăvoința suveranului", care de cele mai multe ori provoca o revenire mai rapidă a pământului în domeniul regal.

În secolul al XIV-lea, devine vizibilă din toate punctele de vedere: antropologic, social, economic și juridic, tendința neamului de a se restrânge la *parentela*. La sfârșitul secolului al XV-lea, realitatea descoperită și analizată de Fügedi prin intermediul Tripartitului este cu totul alta, rezultat al tuturor acestor evoluții și al schimbărilor care caracterizează pe plan mai larg regatul maghiar în această perioadă.

Dacă ne limităm la secolul al XIII-lea, când neamul reprezintă, din punct de vedere al dreptului de proprietate, determinantul principal, există unele ipoteze care merită luate în considerare. Cea mai importantă se leagă de apariția neamului în documentele descriptive. Coincidență sau nu, primul document care conține sintagma *de genere* este datat în anul 1208, cu câțiva ani înaintea documentului care nu mai făcea diferența între pământul de moștenire și cel dobândit (Bula de Aur din 1222).[40] Putem să ne întrebăm, astfel, dacă specificarea în documente a apartenenței la neam nu are o legătură directă cu schimbările survenite în dreptul de moștenire; mai concret, dacă nobilimea aproape formată nu vedea în menționarea originii de neam o asigurare a drepturilor sale de moștenire, în cazul dispariției unor familii înrudite. Astfel, apariția sintagmei *de genere*, apoi dispariția sa în secolul al XIV-lea, în momentul în care neamul pierde teren în plan juridic, poate fi, dincolo de modă și de reprezentare socială, exprimarea unor pretenții și revendicarea unor drepturi, pe o cale mai puțin contestabilă decât cea verbală sau a dreptului cutumiar. Verificarea acestei ipoteze necesită însă studii de caz pe eșantioane uriașe de documente, studii care să clarifice legătura (sau însăși existența ei) dintre mențiunea *de genere/generatio* și calitatea de moștenitor în cadrul neamului, respectiv contestarea acestei calități în lipsa mențiunii.

---

[38] Engel 1997, p. 148.

[39] Rady 2001, p. 639; Engel 1997, p. 156.

[40] Din cauza tipului și a cantității de documente păstrate din perioada anterioară secolului al XIII-lea, data de 1208 nu poate fi considerată un reper absolut. Credem totuși că marja de eroare nu schimbă ideea de bază a argumentului.

Bibliografie:

Bak 1999 - *The Laws of the medieval kingdom of Hungary. Series I (1000-1526)*, ed. Janos M. Bak, Gyorgy Bonis, James Ross Sweeney, ed. a II-a, Budapest, 1999.

DIR C. - *Documente privind istoria României*, seria C: Transilvania, veacul XIII, Bucureşti, 1952.

Engel 1997 - Engel Pál, *Nagy Lajos ismeretlen adományreformja*, in "Történelmi Szemle", 39/2, 1997, p. 137-157.

Freeman 1961 - J.D. Freeman, *On the Concept of the Kindred*, in "The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland", vol. 91, nr. 2, p. 192-220.

Fügedi 1982 - Erik Fügedi, *Some Characteristics of the Medieval Hungarian Noble Family*, in Journal of Family History, 7/1982, p. 27-39.

Fügedi 1998 - Erik Fügedi, *The Elefanthy. The Hungarian Nobleman and His Kindred*, Central European University Press, Budapest, 1998.

Komáromy 1887 - Komáromy András, *A nemzetségekről*, in "Turul" 1887-3, p. 97-105.

Kubinyi 1995 - András Kubinyi, Gondolatok „A magyar nemzetségek a XIV. század középeig" új kiadása alkalmából, in János Karácsonyi, Magyar nemzetségek a XIV. század középeig (postfață), Budapest, 1995.

Morgan 1997 - Lewis Henry Morgan, *Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family*, Lincoln, 1997.

Murdock 1949 - G.P. Murdock, *Social Structure*, 1949.

Rady 2000 - Martyn Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*, London, 2000.

Rady 2001 - *The "Title of New Donation" in the Hungarian Medieval Law*, in "The Slavonic and East European Review", 2001/4, p. 638-652.

The noble kindred in the 13th- 14th century. Terminological concepts

Abstract

In the historiography of the Middle Ages, the word *kindred* has multiple connotations, not only from a linguistic point of view, but also from an anthropological, social or juridical perspective. This paper is attempting to clarify the sense of this term and its usage in Romanian, in reference to the realities of the medieval noble society of Hungary.

The medieval realities that are usually designated by the same term - *kindred* - are in fact different phenomena, specific to different periods of time. Therefore, the kindred of the 10-12th century is not the same as the kindred of the 13-14th century, and these two realities are both different from the kindred of the 15-16th century, analyzed by Erik Fügedi. The attempt to draw the characteristics of the kindred in the 13-14th century is limited by the content of the written sources. The information regarding the anthropological and social role of the kindred is poor and disseminated. Nevertheless, the juridical content of the notion can be retraced based on the medieval written sources. The inheritance law of the medieval kingdom of Hungary is centered on the kindred and its changes are determined by the evolution and the importance of the kindred during the two centuries.

Direcții de evoluție urbană în istoria orașului Satu Mare

Diana Iegar
Sárándi Tamás
Szőcs Péter Levente

Lucrările de pregătire a noului plan urbanistic general al municipiului Satu Mare, preconizat a fi finalizat în anul 2011, au inclus și întocmirea unui studiu privind evoluția istorică al orașului. A fost solicitată în mod special tratarea problemelor privind dezvoltarea funcțiilor și a morfologiei urbane, demers care a inițiat discutarea unor procese istorice mai puțin evidențiate în istoriografia locală de până acum. De asemenea, această lucrare a permis și o însumare actualizată a izvoarelor istorice și a cunoștințelor privind trecutul municipiului Satu Mare. Colectivul de autori a considerat utilă redarea în această formă a principalelor concluzii și rezultate din studiul istoric. Pentru specialiști, lucrarea poate să constituie un punct de pornire al diverselor direcții de cercetare, iar pentru amatorii istoriei locale, acest tablou istoric facilitează înțelegerea trecutului așezării de azi și permite o interpretare mai ușoară a realităților urbanistice din prezent.

Evoluția tramei stradale și a funcțiilor urbane în evul mediu

În evul mediu, pe teritoriul actualului oraș Satu Mare existau două așezări umane, despărțite de cursul râului Someș: Satu Mare și Mintiu.[1] Primele informații scrise privind această regiune indică Satu Mare drept centrul comitatului regal cu același nume, funcționând în jurul unui castru fortificat: cetatea Satu Mare. Mintiul apare în documente la începutul secolului al XIII-lea, ca o așezare de coloniști germani, aduși în aceste zone, potrivit tradiției locale, de regina de aceeași etnie, Gisela, soția regelui Ștefan I al Ungariei. Dacă perioada de colonizare este corectă, atunci Mintiul exista cu mult înainte de prima sa atestare documentară, încă la începutul secolului al XI-lea. Istoria celor două orașe despărțite de Someș este similară în multe privințe. Totuși, în lipsa unei fortificații proprii, Mintiul nu a avut niciodată importanța strategică și militară a Sătmarului.[2] Cele două orașe au avut statut diferit și din punct de vedere al administrației ecleziastice. Satu Mare joacă rolul unui centru de arhidiaconat, mărginit la nord de Vásárosnamény (Ungaria) și la sud de Andrid. Mintiul, în schimb, aparține arhidiaconatului de Ugocea. Inițial, ambele arhidiaconate se află sub jurisdicția Episcopiei Transilvaniei. În secolul al XIII-lea însă, dijmele arhidiaconatului de Ugocea sunt donate temporar episcopiei de Eger, pentru ca în 1288 să revină în administrația episcopiei de Alba Iulia, unde vor rămâne pe tot parcursul evului mediu[3].

Primul privilegiu cunoscut este acordat orașului Mintiu de către regele Andrei al II-lea, în anul 1230. Pentru Satu Mare, s-a emis un privilegiu similar la un interval destul de scurt, în anul 1264. Din punct de vedere al obligațiilor, orașele sunt datoare să trimită cinci oameni înarmați în oastea regelui, să plătească decima în valoare de 12 denari, să asigure două mese regelui și însoțitorilor săi, dacă aceștia ar poposi vreodată în oraș. Drepturile acordate în schimb celor două orașe sunt relativ extinse: acestea sunt extrase, din punct de vedere administrativ și juridic, de sub autoritatea comitelui de cetate și puse direct sub autoritatea regelui sau a vistierului regal. În același timp, locuitorii au posibilitatea să-și aleagă judele și preotul, beneficiind și de un vad scutit de vamă pe râul Someș. Nu în ultimul

---

[1] Maksai Ferenc, *A középkori Szatmár vármegye (Istoria comitatului medieval Satu Mare)*, Budapest, 1940, p. 67 (în continuare Maksai: Szatmár vármegye). Înaintea unificării din 1712, orașul numit în izvoarele scrise „Szatmárnémeti" se referă la Mintiu. Satu Mare era menționat sub numele de Sătmar, similar comitatului. Variația denumirii crează deseori confuzii în scrierile de istorie locală.

[2] Maksai, *Szatmár vármegye*, p. 69.

[3] Vezi pe larg: Kristó Gyula, *A vármegyék kialakulása Magyarországon* (*Formarea comitatelor în Ungaria*), Budapest, 1988.

rând, regele donează oraşelor un lot de pământ de mari dimensiuni, situat în vecinătatea celor două aşezări.[4]

În anul 1411, are loc o schimbare importantă în statutul celor două oraşe care beneficiau până atunci de un grad ridicat de autonomie: acestea sunt donate de regele Sigismund de Luxemburg despotului sârb Gheorghe Brankovics. Cu alte cuvinte, oraşele se vor afla, până în anul 1452, când moşiile despotului sunt confiscate de rege, într-o poziție inferioară față de cea a secolelor XIII-XIV. În cea de a doua jumătate a secolului al XV-lea, oraşele fac parte din domeniul regal.

După bătălia de la Mohács (1526) şi destrămarea Ungariei medievale, zona Satu Mare devine o regiune de frontieră, oscilând mereu între Ungaria regală şi Principatul Transilvaniei. Din acest motiv, oraşele Satu Mare şi Mintiu au un statut neclar, marcat de dese schimbări de proprietate între diverse familii nobiliare, princiare sau regale. Nu se mai cunoaşte cu precizie nivelul la care funcționau privilegiile dobândite în trecut de cele două oraşe, în primul rând din lipsa surselor scrise, dar probabil statutul lor este mult inferior celui din perioada medievală. Din cauza poziționării sale la frontiera dintre două entități statale, cetatea capătă un rol strategic important, dar transformă în acelaşi timp zona într-un teatru de luptă între armatele transilvănene şi cele imperiale. Mai ales după formarea vilaietului de la Oradea, aceeaşi fortificație şi satele din jur devin o țintă a armatelor turceşti.

După o oscilație de mai bine de un secol, în anul 1660, zona Satu Mare, cu cele două oraşe şi cetatea revin definitiv în proprietatea Habsburgilor. Importanța strategică a fortificației este întrevăzută de împărații Habsburgi, Satu Mare devenind prima cetate din zonă dotată cu o garnizoană imperială. De asemenea, trupele germane cantonate aici constituie unul dintre cele mai importante efective armate din cetățile habsburgice ale regiunii. Numeroasa garnizoană care staționa la Satu Mare a pus, de-a lungul timpului, numeroase probleme populației civile din cele două oraşe, care se confrunta deseori cu abuzuri şi jafuri ale ostaşilor. În timpul răscoalei lui Rákoczi, care a avut centrul de greutate în zona nord-estică a Ungariei, şi oraşele, şi cetatea sunt afectate. Punctul culminant este distrugerea cetății în primul deceniu al secolului al XVIII-lea şi incendierea totală a celor două oraşe. Odată cu dispariția cetății, dispare şi rolul militar şi strategic al zonei, iar accentul este pus din nou pe dezvoltarea urbană a celor două oraşe, Satu Mare şi Mintiu.

Din punct de vedere ecleziastic, structura zonei se schimbă radical în secolul al XVI-lea. Protestantismul este acceptat de marea majoritate a populației din cele două oraşe. În paralel cu aceste transformări confesionale, se schimbă statutul administrației ecleziastice. După formarea Principatului Transilvaniei, Episcopia romano-catolică de Alba Iulia îşi pierde jurisdicția în zona Sătmarului, fiind înlocuită treptat de Episcopia de Eger.[5] După ce Oradea este ocupată de turci, populația de rit oriental care locuia aici se stabileşte masiv la Mintiu. La începutul secolului al XVIII-lea, astfel, se formează la Mintiu o importantă comunitate greco-catolică, aparținând de Episcopia de la Munkacevo.[6] Ca un alt element important al încercării de recatolicizare a zonei, putem menționa instalarea iezuiților în biserica cea mai importantă a oraşului, cea a cetății, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.[7]

Factorul determinant în evoluția medievală al oraşelor Satu Mare şi Mintiu l-a constituit vadul (mai târziu podul) peste râul Someş. Cele două oraşe gemene erau situate de-

---

[4] Németh Péter, *A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig (Aşezările comitatului medieval Satu Mare până la începutul secolului al XV-lea)*, Nyíregyháza, 2008, p. 281 (în continuare, Németh, *A középkori Szatmár*).

[5] Németh, *A középkori Szatmár*, p. 282.

[6] Vezi pe larg: Blanka Sidonia Gorun, *Două privilegii imperiale din secolul al XVII-lea, referitoare la „grecii" din Satu Mare*, în Satu Mare. Studii şi Comunicări, 2000-2004, p. 39-44.

[7] Bagossy Bertalan: *Szatmár-Németi története (Istoria oraşului Satu Mare),* în Magyarország vármegyéi és városai. Szatmár-Németi Sz. Kir. város, sub red. Borovszky Samu, Budapest, [f.a.], p. 246 (în continuare Bagossy, *Szatmár-Németi*).

a lungul unui braţ al Someşului, astăzi desecat, axa transversală fiind determinată de drumul care traversa râul. Situarea celor două oraşe în această zonă, precum şi dezvoltarea lor a fost influenţată şi de prezenţa cetăţii Satu Mare, sediul comitatului regal. Deşi localizarea acestui obiectiv este incertă, rolul său administrativ şi militar a încurajat dezvoltarea urbană în aşezările apropiate.

Evoluţia structurii celor două aşezări în secolele XI-XV poate fi reconstituită doar pe baza reprezentărilor din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, cele mai vechi păstrate despre oraş[8]. Pe aceste hărţi se pot identifica nucleele medievale ale celor două oraşe, situate în jurul celor două biserici parohiale. Astfel, oraşul medieval Satu Mare s-a format de-a lungul unei străzi lărgite la mijloc şi formând astfel o piaţă, uşor curbată, urmând traiectoria braţului râului. Pe harta din anii 1560,[9] în centrul pieţei este reprezentată biserica parohială a oraşului, o biserică gotică, deja ruinată la acea dată (vezi planşa nr. 1). Coroborând reprezentările cartografice vechi cu trama stradală actuală şi cu informaţiile arheologice, strada principală a oraşului medieval Satu Mare poate fi identificată cu strada Mihai Viteazu, biserica parohială medievală fiind situată pe locul bisericii calviniste „cu lanţuri". Similar, centrul oraşului Mintiu este situat în jurul bisericii calviniste „Mintiu", harta din anii 1560 arătând aici o altă biserică gotică ruinată. Mintiul medieval s-a dezvoltat de-a lungul a două străzi aproximativ paralele şi uşor curbate, identificabile cu străzile L. Rebreanu şi Unirii. Alături de cele două biserici parohiale, construite din piatră în stil gotic, a mai existat pe teritoriul oraşului Mintiu o mănăstire dominicană, având biserică tot din piatră, iar la marginea nordică a oraşului Satu Mare un castel regal cu patru turnuri.

Datorită asediilor succesive şi ocupaţiilor militare, clădirile oraşelor au fost devastate în mod repetat. Astfel, zestrea medievală a oraşelor Satu Mare şi Mintiu a fost distrusă în întregime în intervalul 1560-1711. Perioada instabilă de războaie a determinat şi calitatea şi aspectul construcţiilor. Potrivit descrierilor şi stampelor de epocă, toate construcţiile, inclusiv bisericile, realizate în această perioadă de cca. 150 de ani, au fost realizate din lemn sau chirpic.[10]

Cetatea Sătmarului[11]

Tradiţia şi istoriografia leagă de istoria Sătmarului trei fortificaţii succesive. Cronologic, prima despre care avem cunoştinţă din sursele scrise funcţiona în perioada secolelor XI-XIII şi servea drept reşedinţă a comitatului Satu Mare. Însă amplasarea ei exactă nu se cunoaşte şi nu există nici un izvor arheologic care să fie de folos în localizarea acesteia. Aproape sigur însă, cetatea nu era situată pe teritoriul actual al oraşului, deoarece nici urmele sale, nici material arheologic într-o cantitate suficientă datând din această perioadă nu au fost descoperite în zonă.[12]

---

[8] Livia Bacâru, *Stampe medievale reprezentînd cetatea Satu Mare aflate în colecţiile Bibliotecii Academiei*, în Satu Mare. Studii şi Comunicări, 1975, p. 77-86 (în continuare Bacâru, *Stampe medievale*).

[9] Harta atribuită lui Natale Angelini, v. mai jos nota nr. 15.

[10] Burai Adalbert, *Dezvoltarea oraşului medieval Satu Mare*, în „Satu Mare. Studii şi comunicări", 1980, p. 143-160 (în continuare: Burai, *Oraşul Satu Mare*).

[11] Această parte a studiului este varianta tradusă şi revizuită a referatului prezentat la Adunarea Societăţii Castrum Bene la Salgótarján-Salgóbánya, Ungaria, în 27-29 mai 2005: Szőcs Péter Levente, *Szatmár kora-újkori erődje* (Cetatea premodernă al Sătmarului), în Castrum, III (2006/1), p. 81-89.

[12] Referitor la centrul administrativ, vezi Németh Péter, *Szatmár vára (Cetatea oraşului Satu Mare)*, în: „Thesaurus solemnis. Balogh István köszöntése", Debrecen - Nyíregyháza, 2002, p. 43-49.

Cea de a doua fortificație,[13] datând din jurul anului 1460, a fost *castellum*-ul regal construit de Matia Corvin, menționat de Antal Szirmay în monografia județului[14]. Poate că acest castel este vizibil la est de oraş, pe harta lui Natale Angelini[15], care reprezintă grafic asediul Sătmarului din 1565 (vezi planşa nr. 1). Pe acest document se observă o construcție cu plan rectangular, cu proeminențe care dau impresia de turnuri, situată în locul de întâlnire a celor două brațe ale Someşului în urmă cu o sută de ani, înaintea lucrărilor de canalizare. Această structură arhitecturală este aproape identică ca mărime cu biserica parohială gotică de pe aceeaşi hartă. Despre funcția, locul şi soarta clădirii nu există deocamdată alte izvoare.[16]

Dacă luăm în considerare fortificațiile realizate în grabă, după bătălia de la Mohács, cea de a treia cetate a Sătmarului era situată în extrema estică a şirului de fortificații care formau sistemul de apărare al Regatului Ungariei împotriva turcilor. Statutul cetății Sătmarului era unul special, deoarece nu era doar o fortificație de graniță împotriva turcilor, ci şi o cetate limitrofă între Regatul Ungariei şi Principatul Transilvaniei. Lucrările de construcție au debutat la mijlocul secolului al XVI-lea, având drept rezultat ridicarea unei cetăți cu cinci bastioane cu ureche, cu planimetrie rectangulară, în sistem italian. Pe parcursul existenței sale, până în primul deceniu al secolului al XVIII-lea, a avut mai ales funcția de cetate regală, dar între timp, pe perioade mai lungi sau mai scurte, se afla şi sub stăpânirea principatului Transilvaniei. Importanța ei strategică a fost sporită de avansul teritorial al turcilor şi ruperea Ungariei în trei părți. Din acest motiv, odată cu dispariția pericolului otoman, scade şi importanța cetății Sătmarului, care este demolată odată cu celelalte fortificații similare, cu excepția celor mai importante (amintim doar exemplele mai apropiate: Arad, Oradea, Alba Iulia).

Locul cetății construite pe parcursul secolului al XVI-lea nu mai este astăzi vizibil. Astfel, poziționarea ei exactă pe o hartă contemporană rămâne o problemă deschisă a istoriei locale. Cercetarea arheologică a cetății este restricționată de construcțiile actuale, iar în momentul de față trebuie să se limiteze la confirmarea izvoarelor scrise şi iconografice, disponibile într-un număr mai mare. Această situație indică totodată şi limitele cercetării de istorie locală, deoarece dintre izvoarele scrise referitoare la istoria cetății nu se păstrează mai

---

[13] Apare şi o aşa-zisă cetate a Sătmarului, construită din piatră în vremea lui Ladislau al IV-lea Cumanul. Vezi de ex. Bura László, *Szatmárnémeti kialakulása és fejlődése (Formarea şi dezvoltarea oraşului Satu Mare)*, Szatmárnémeti, 2002, p. 16 (în continuare Bura, *Szatmárnémeti*). Datarea este greşită la Bagossy, *Szatmár-Németi*, p. 168. De fapt, documentul nedatat al lui Ladislau al IV-lea Cumanul nu se referă la Sătmar, ci reprezintă scutirea de plata vămii pentru transportul materialelor de construcții pe Someş pentru o cetate dintr-o altă localitate, aparținând familiei Kállay; vezi Magyar Országos Levéltár, Budapest, Diplomatikai Levéltár (DL) (Arhiva de stat al Ungariei, Arhiva diplomatică), 56472. Regesta documentului publicată în: *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke (Indexul critic al documentelor arpadiene 1272-1290)*, II, 2-3. (1272-1290), coord. Szentpétery Imre, Borsa Iván, Budapest, 1961, nr. 3572 (datat în jurul anului1290).

[14] Szirmay Antal, *Szathmár vármegye fekvése, történetei és polgári esmérete* (*Situația geografică, istoria şi prezentarea comitatului Satu Mare*), I, Buda, 1809, §171, p. 154. (în continuare Szirmay, *Szathmár vármegye*). În 1470, castelanii cetății erau *Dominic de Charnauada*, *Ladislau Magnus* şi *Simion Byzo*. Vezi şi: Csánky Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* (Istoria geografică a Ungariei în timpul Huniazilor), I, Budapest, 1890, p. 467, precum şi: *A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa (Baza de date a izvoarelor Ungariei medievale)*, CD-ROM, Budapest, Arcanum, 2003.

[15] În istoriografie sunt cunoscuți doi frați constructori-cartografi sub numele de Angielini, numele lor fiind confundate deseori în istoriografie; vezi Pálffy Géza, *Egy XVI. századi térképtörténeti rejtélyünkről: Az Angielini várépítész-testvérek a horvát-szlavón és magyarországi végeken az 1560-1570-es években* (*Despre un mister cartografic din secolul al XVI-lea. Activitatea fraților Angielini, constructori de cetăți în Croația, Slavonia şi Ungaria*), în Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére, coord. Hausner Gábor, Budapest, 2005, p. 479-491. (în continuare Pálffy, *Az Angielini várépítész-testvérek*).

[16] Leone Andrea Maggiorotti descrie cetatea medievală a Sătmarului ca o construcție pentagonală cu turnulețe pe colțuri, dar nu se referă la izvoare care ar putea să fie verificate; vezi L. A. Maggiorotti, *Gli architetti militari italiani in Transilvania nei secoli XIV a XVII*, în *Bolletino* dell' Istituto Storico e de Cultura dell' Arma del Genio, I (1935); citează Adalbert Burai, *Despre cetatea de tip italian din Satu Mare*, în „Satu Mare, Studii şi comunicări", I (1969), p. 126 (în continuare Burai, *Cetatea Satu Mare*).

nimic în colecțiile locale. Documentele relevante se află la arhivele din Viena, Budapesta, Cluj-Napoca şi Nyíregyháza, iar imaginile se află în colecțiile din Viena, Dresda, Karlsruhe şi Stockholm. Interesul privind trecutul local ne obligă totuşi ca, măcar la nivelul unui repertoriu, în speranța unei viitoare monografii a cetății, să colectăm izvoarele referitoare la Satu Mare disponibile la ora actuală. Ultimele cercetări au adus noi rezultate cu privire la perioada antecedentă cetății, la amplasamentul şi circumstanțele construirii sale, astfel încât trecerea lor în revistă devine un demers util.

Szirmay Antal, documentându-se din Cronica lui Istvánffy, menționează că Bánffy Boldizsár, fiind în partida împăratului Ferdinand, a împrejmuit biserica oraşului cu şanțuri şi valuri în anul 1535, pentru a putea păstra controlul asupra Sătmarului şi a Mintiului recent ocupat. Construirea fortificațiilor i-a obligat apoi pe oamenii lui Szapolyai să ducă „lupte sângeroase"[17] pentru recucerirea celor două oraşe. Referindu-se la acelaşi izvor, Szirmay relatează că în 1543, după ce frații Báthori din Şimleu: Andrei, Christofor şi Ştefan, obțin de la Ferdinand ca donație Sătmarul şi Mintiul împreună cu domeniile aparținătoare, construiesc din lemn şi pământ („*ex materia et argila*")[18] o cetate pe insula Someşului. Alte izvoare privind aceste două fortificații nu există, dar ele nu pot fi ignorate total, cu atât mai mult cu cât lipsesc informațiile mai concrete, iar evenimente militare din perioadă confirmă posibilitatea unor lucrări de fortificare, întâlnite şi la alte obiective.

Există totuşi două aspecte sigure privind începuturile cetății Sătmarului. Nu demult a fost publicat raportul din 7 iunie 1564 a lui Cesare Baldigara (unul dintre cunoscuții frați italieni, ingineri militari care au activat în Ungaria), adresat către Consiliul de Război Imperial din Viena,[19] conținând descrierea cadrului geografic al Sătmarului şi propunând trei variante posibile de amplasare şi fortificare a cetății. Alături de raportul scris, s-au realizat mai târziu şi trei planuri, publicate împreună cu raportul.[20] Documentul în limba italiană face cunoscute date încă inedite din mai multe puncte de vedere, cel mai important aspect rămânând însă descrierea realităților locale din acele vremuri. Cesare Baldigara vede punctul strategic de apărare la despărțirea brațelor Someşului şi consideră fortificarea acestei locații imperios necesară, pentru că astfel se putea evita devierea râului şi desecarea unuia dintre brațele sale. Conform variantei de fortificare celei mai ambițioase, cetatea avea 10 bastioane italiene şi împrejmuia toată suprafața insulei, cu o citadelă în colțul de întâlnire a brațelor, prevăzută cu patru bastioane. O rezolvare intermediară ar fi fost împrejmuirea insulei cu nouă bastioane, fără citadelă, iar metoda cea mai simplă o constituia o fortificație cu cinci bastioane situate la despărțirea brațelor Someşului, în punctul strategic mai sus amintit. Mai târziu, după cum se va vedea, s-a optat pentru construirea variantei celei mai simple: o cetate prevăzută cu cinci bastioane.

Al doilea element cert privind începuturile cetății este harta lui Angelini, amintită deja, privind asediul Sătmarului din anul 1565 (vezi planşa nr. 1). Desenul a fost realizat probabil la puțin timp după 1565, deoarece autorul se afla în acea perioadă în tabăra generalului Lazarus von Schwendi.[21] Reprezentarea grafică a asediului conține deja cetatea cu cinci bastioane, care în 1564 exista doar sub formă de plan. Se pot observa încă străzile celor două oraşe, cu bisericile gotice, cu ruinele unei alte biserici din Mintiu (este posibil să fie vorba despre claustrul dominican), iar în Sătmar, la întâlnirea celor două brațe ale Someşului, planul unui edificiu cu turnuri rotunde la colțuri (poate c*astellum*-ul din secolul al XV-lea).

---

[17] Szirmay, *Szathmár vármegye*, p. 155.

[18] *Ibidem.*

[19] Domokos György, *Ottavio Baldigara. Egy itáliai várfundáló mester Magyarországon* (*Ottavio Baldigara. Un constructor de cetate italiană în Ungaria*), Budapest, 2000, p. 91-92 (în continuare Domokos, *Ottavio Baldigara*).

[20] Domokos, *Ottavio Baldigara,* planşele nr. 13, 14, şi 15. Despre interpretarea şi contextul documentelor vezi şi p. 82.

[21] Pálffy, *Az Angielini várépítész-testvérek.*

Astfel, cunoscând succesiunea evenimentelor militare, se poate determina aproape cu exactitate perioada construcției cetății şi procesul lucrărilor de fortificare.[22] Pe parcursul anului 1559, căpitanul Melchior Balassa a trecut de partea împăratului Ferdinand şi i-a predat acestuia cetatea Sătmarului. În schimb, a obținut în 1560 ca donație Sătmarul, Mintiul şi Baia Mare. Partida transilvăneană a încercat în repetate rânduri să recupereze cetatea. Astfel, în 1562 a avut loc şi un asediu cu ajutor militar turcesc, care însă a eşuat. În 3 septembrie 1564, Ştefan Báthori de Şimleu a reuşit să ocupe cetatea pentru o scurtă perioadă de timp. În acea vreme, acesta ocupa funcția de căpitan al Oradiei, dar motivațiile sale pentru recuperarea cetății erau de natură strict personală. După ce Maximilian a ocupat tronul imperial, acesta l-a numit în fruntea cetății pe cavalerul Lazarus von Schwendi, care recuperează în februarie 1565 toate cetățile ajunse pe mâinile transilvănenilor. Ştefan Báthori evacuează cetatea şi îi dă foc. Mobilizând iobagii din comitatele învecinate, Schwendi o reconstruieşte în forță după planurile lui Cesare Baldigara şi îl lasă în cetate pe Erasmus Mager, în calitate de căpitan, aflat în fruntea unei garnizoane germane destul de însemnate. Cronica lui Istvánffy aminteşte că trupele lui Ioan Sigismund au atacat cetatea chiar şi în timpul construcției, dar atacul a fost respins de către garnizoană. Probabil că acest atac apare în imaginea redată de Angelini în 1565, care înfățişează cetatea cu cinci bastioane, deja ridicată.

Conform proiectului elaborat în 1564, cetatea ar fi fost realizată din pământ şi lemn, aceasta explicând şi timpul relativ scurt de finalizare a lucrărilor de construcție. Informațiile de care beneficiem la ora actuală în ceea ce priveşte cetatea şi construcția sa au fost colectate în urmă cu aproape un secol. În forma cea mai completă, ele au fost prelucrate de Bagossy Bertalan (1907), de Ferenc Fodor (1956), sau de Burai Adalbert (1969 şi 1980).[23] Rezultatele lor - după cum s-a demonstrat mai sus - pot fi completate doar în ceea ce priveşte antecedentele, perioada exactă a construirii şi informațiile privind persoana constructorului cetății. În 1571, Cesare Baldigara va fi schimbat de Paolo Cattaneo la conducerea lucrărilor de construcție a cetății. Fratele lui Cesare, Ottavio Baldigara, inspectează mai târziu, de mai multe ori, în calitate de expert, desfăşurarea lucrărilor de construcție.[24] Consiliul de Război din Viena constata în 1577 că cetatea Sătmarului este cel mai eficient sistem de fortificație din partea estică a Ungariei (vezi planşa nr. 2). Pentru lucrările de întreținere şi eventuale extinderi care vizau subzidirea, întărirea pereților cu piatră şi mărirea cazematelor de sub bastioane, aceeaşi autoritate vede necesară alocarea sumei anuale de 4000 de forinți, timp de şase ani. Totodată, decide că magazia de arme a cetății va trebui ridicată utilizându-se munca iobagilor, în contul robotei.[25] În 1603, la ordinul lui Basta, Cesare Porta realizează modificări mai însemnate ale sistemului de fortificație. În 1604 trupele lui Bocskai Ştefan, şi apoi în 1645 trupele lui Gheorge Rákóczi I, ambii principii ai Transilvaniei, asediază şi cuceresc cetatea Sătmarului. Trupele otomane care atacă fortificația în 1660 şi în 1663 nu vor avea însă acelaşi succes.

Francisc Rákóczi al II-lea începe asediul cetății în luna octombrie a anului 1703, dar, după cum reiese din memoriile sale, nu a reuşit să o înconjoare, din cauza armatei sale

---

[22] Sursa principală pentru istoria acestor evenimente sunt lucrările istorice ale lui Verancsics Antal şi Istvánffy Miklós. Folosind aceste surse, evenimentele sunt redate în ordine cronologică de Szirmay, *Szathmár vármegye*, 155-158, iar apoi preluate de Bagossy, *Szatmár-Németi*, p. 181-187. Mai jos vor fi utilizate rezultatele acestor lucrări, evident cu un criticism cuvenit.

[23] Bagossy, *Szatmár-Németi*. 180-230; Fodor Ferenc, *Szatmárvár. Egy török- és kuruckori végvár életrajza* (*Cetatea Satu Mare. Istoria unei cetăți din perioada turcilor şi curuților*), în „Hadtörténelmi Közlemények", s.n. III (1956), nr. 3-4, p. 63-116 (în continuare Fodor, *Szatmárvár*); Burai, *Cetatea Satu Mare,* p. 125-146 şi Burai, *Oraşul Satu Mare*, p. 143-160.

[24] În decembrie 1572 şi în iulie 1573, iar după o pauză mai lungă în iulie 1581 şi în iarna anului 1582-83; vezi Domokos, *Ottavio Baldigara*, p. 54-55.

[25] Geöcze I., *Hadi tanácskozások az 1577. évben* (*Dezbateri militare din anul 1577*), în „Hadtörténeti közlemények" (1894); citează Burai, *Cetatea Satu Mare*, nota nr. 134, p. 31.

prost echipate şi indisciplinate. Garnizoana cetăţii relativ bine echipată, a reuşit să organizeze fără nici impediment expediţii de aprovizionare în afara cetăţii. În final, extinderea răscoalei şi creşterea eficienţei asediului au dus la izolarea garnizoanei şi cedarea cetăţii în mâinile curuţilor la data de 1 ianuarie 1705.

Principele a dispus demolarea cetăţii, pe de o parte din cauza stării sale accentuate de degradare, dar mai ales pentru că nu vedea posibilitatea modernizării acesteia. În opinia sa, spaţiul avut la dispoziţie era insuficient. Planul său consta în renunţarea la investiţii masive care vizau cetatea Sătmarului şi celelalte cetăţi deteriorate şi realizarea, în schimb, a unei singure fortificaţii moderne şi puternice la Ecsed.[26] Lucrările de demolare a cetăţii au căzut în sarcina locuitorilor din Sătmar şi Mintiu, şi au fost executate parţial în contul robotei. În 1710, se pune din nou problema fortificării, iar în 1711, conform tradiţiei, va fi semnată, într-un depozit de alimente al cetăţii rămas intact, pacea care punea capăt răscoalei lui Rákóczi. Locul cetăţii va fi ocupat treptat de casele din oraş, însă urmele şanţurilor de apărare erau încă vizibile în anul 1907.[27]

Cele mai reprezentative izvoare referitoare la fortificaţie rămân în continuare reprezentările grafice. Făcând abstracţie de gravurile destul de schematice despre oraş[28], merită totuşi să analizăm mai bine două reprezentări considerate autentice în ceea ce priveşte aspectul celor două oraşe şi al cetăţii. Ambele însă, din păcate, datează din cea de a doua jumătatea secolului al XVII-lea, aproape cu un secol mai târzii decât harta lui Angielini. Una dintre ridicările militare realizate de Lucas Georg Ssicha în 1666 reprezintă planul cetăţii Sătmarului, cadrul natural al zonei înconjurătoare şi braţele Someşului[29]. Planul este completat şi cu perspective dinspre nord şi dinspre sud. Legat de cetate, se poate observa o extindere considerabilă, fortificaţia fiind completată cu cinci raveline şi cu fortăreţele de la capul podurilor, poate operele lui Cesare Porta din 1603.

Cealaltă reprezentare autentică din punct de vedere al fortificaţiei a apărut la Viena în 1670, în opera lui Gualdo Priorato, „Historia di Leopoldo Cesare". Stampa[30] care prezintă cetatea şi cele două oraşe autentifică şi întregeşte desenul lui Ssicha (vezi planşa nr. 2). Pe lângă cetate şi străzile oraşului, în cadrul cărora se pot distinge detalii ale aspectului caselor, reprezentarea este una dintre izvoarele cele mai valoroase ale topografiei oraşului medieval şi premodern, reprezentând şi punctul de pornire al localizării cetăţii.

Proiectând planul lui Priorato pe reţeaua actuală a străzilor, se poate stabili locul cetăţii cu o exactitate oarecare[31]. Un reper important pentru o localizare mai precisă este limita loturilor de teren, cuprinsă pe planurile cadastrale. Locuitorii oraşului au primit permisiunea de a construi pe locul cetăţii din 1723, iar pe locul şanţurilor în anul 1780[32]. Pe harta cadastrală a oraşului Satu Mare din 1893 sunt vizibile încă şanţuri înguste care marcau locul fostelor şanţuri de apărare ale cetăţii. Folosindu-se de acest reper, Burai Adalbert a desenat cu o precizie aproape exactă locul cetăţii pe harta oraşului[33] (vezi planşele nr. 6 şi 7).

---

[26] *II. Rákóczi Ferenc emlékiratai. A magyarországi háborúról 1703-tól annak végéig* (*Amintirile lui Francisc Rakoczi al II-lea. Despre conflictul militar din Ungaria de la 1703 până la sfârşitul acestuia*), trad. Vas István, ed. Kovács Ilona, Budapest, 2004.

[27] Bagossy, *Szatmár-Németi*, p. 165.

[28] Lista şi interpretarea acestor izvoare iconografice la Fodor, *Szatmárvár*, p. 112-113, Burai, *Cetatea Satu Mare*, precum şi Bacâru, *Stampe medievale*, p. 77-86.

[29] Kisari Balla György, *Karlsruhei térképek a török háborúk korából* (*Hărţi din perioada războaielor otomane păstrate la Karlsruhe*), Budapest, 2000, harta nr. 224. Această hartă o foloseşte şi o publică atât Fodor, *Szatmárvár*, fig. 113, 4, precum şi Burai, *Cetatea Satu Mare*, p. 137 şi 145, nota nr. 40, planşa XXXVIII/1.

[30] Fodor, *Szatmárvár*, p. 113; Burai, *Cetatea Satu Mare*, p. 138, p. 145, nota nr. 43, p. 146 nota 44, planşele XXXIX/2 şi XL/1. O replică a stampei se află în colecţia Muzeului Judeţean Satu Mare, nr. inv. 30592.

[31] Fodor, *Szatmárvár*, p. 74, fig. 2.

[32] Afirmă Bagossy, folosind protocoalele oraşului, *Szatmár-Németi*, p. 164.

[33] Burai, *Cetatea Satu Mare*, p. 142, fig. 6. După apariţia articolului, în anii 1980, planimetria oraşului s-a modificat semnificativ în zona de nord şi vest a cetăţii, prin schimbarea reţelei stradale istorice şi demolarea

Din păcate, verificarea arheologică a amplasamentului nu s-a realizat încă, cu toate că, în partea nordică şi estică a cetății, în anii 1980 clădirile au fost demolate şi au început construcții de mare anvergură. Materialul şi complexele arheologice ieşite la iveală nu au fost documentate, acesta fiind pierdute pentru totdeauna. Doar în 1990-1991 s-au fotografiat urmele cetății, descoperite cu ocazia realizării fundației unei clădiri situate la capul Podului Golescu.

Evoluția urbană în secolele XVIII şi XIX

Unul dintre cei mai importanți determinanți ai dezvoltării ulterioare a celor două oraşe este unirea lor (sub denumirea de Satu Mare, Szatmárnémeti) şi dobândirea, în acelaşi timp, a titlului de „oraş liber regal". Decizia în acest sens este luată de Consiliul Orăşenesc în anul 1712 şi aprobată de Dietă trei ani mai târziu. Regele Carol al VI-lea emite privilegiul în anul 1721. Noul statut oferea oraşului un grad înalt de autonomie, dreptul de a se dezvolta în sensul dorit din punct de vedere economic, social, religios etc.[34]

În perioada medievală, după secolul al XIII-lea, nu exista un centru stabil al comitatului Satu Mare. Stăpânirea austriacă a impus însă, în secolul al XVIII-lea, construirea de sedii de instituții pentru fiecare comitat în parte, determinând astfel nominalizarea centrelor de comitat. În acea perioadă, potentații locali erau conții din familia Károlyi. Din acest motiv, aceştia au un cuvânt greu de spus în determinarea centrului comitatului Satu Mare, care devine Careiul, localitatea lor de reşedință. Ulterior, în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ia naştere o mişcare puternică care susține mutarea centrului de comitat la Satu Mare, însă fără succes.[35]

Statutul ecleziastic al oraşului creşte semnificativ odată cu formarea, în anul 1804, a Episcopiei Romano-Catolice de Satu Mare, cu jurisdicție asupra comitatelor: Satu Mare, Ugocea, Ung, Bereg, Maramureş. O altă schimbare are loc în administrația ecleziastică greco-catolică: în anul 1853 se formează Episcopia de Gherla, sufragană a Mitropoliei de la Blaj, sub a cărei jurisdicție intră, printre altele, şi zona Sătmarului.

Evreii s-au aşezat în număr mai mare în oraşul Satu Mare începând cu mijlocul secolului al XIX-lea. Comunitatea a crescut rapid şi a dobândit o influență importantă, aducând un plus de dinamism vieții comerciale şi meşteşugăreşti a oraşului. În primele decenii ale secolului al XX-lea funcționau în oraş trei sinagogi şi 25 case de rugăciuni. Astăzi se mai păstrează doar sinagoga mare a comunității ortodoxe, pe strada Decebal (Várdomb), ridicată în locul primei sinagogi din oraş (construită în anul 1858).

În cursul secolului al XVIII-lea, teritoriul urban s-a extins pe locul cetății (zona delimitată de străzile 1 Decembrie 1918, B-dul V. Lucaciu, P-ța Română, B-dul Transilvania, P-ța 25 Octombrie, str. Corneliu Coposu, P-ța Libertății). De asemenea, datorită canalului deschis în secolul al XVI-lea, brațul vechi al Someşului ce despărțea Satu Mare de Mintiu a format un cot desecat treptat, iar locul acestuia a fost ocupat de construcții şi grădini (străzile Marsilia, Rândunelelor, I. Slavici, Ceahlăului). Umplerea şanțului cetății şi a fostului braț a fost, însă, un proces lung, denivelările fiind observabile şi astăzi.

În paralel cu extinderea oraşului, centrul vieții urbane s-a mutat în piața dinspre fosta cetate. Acest spațiu, astăzi Piața Libertății, a primit rolul central în această perioadă: era locul de desfăşurare a târgului şi amplasamentul pe care au fost ridicate primele construcții de piatră (potrivit tradiției, Hanul „Arborele Verde", de pe locul Casei Albe a fost prima

---

construcțiilor existente pentru construirea centrului civic modern ("Centrul Nou"). Astfel, a devenit necesară actualizarea locației cetății pe planul modern al oraşului.

[34] Bagossy, *Szatmár-Németi*, p. 238. Referitor la obținerea titlului de „oraş liber regal", vezi: Pál Judit, *A szabadság ára, Szatmárnémeti harca a szabad királyi városi rangért 18. század elején* (*Prețul libertății. Lupta oraşului Satu Mare pentru titlul de oraş liber regal la începutul secolului al XVIII-lea*), în URBS, Magyar várostörténeti évkönyv, 2006, p. 203-226.

[35] Bagossy, *Szatmár-Németi*, p. 296.

construcţie de piatră din oraş).[36] A fost ridicată aici, în jurul anului 1772, primăria veche cu turn (pe locul Hotelului Dacia), iar mai târziu, în anii 1830, catedrala romano-catolică.

Perioada secolului al XVIII-lea şi prima jumătate a secolului al XIX-lea este marcată de un proces lent de urbanizare. Prima ridicare militară, realizată între anii 1783-1785, reprezintă o aşezară extinsă, răsfirată, având caracter rural (vezi planşa nr. 3). Pe lângă edificiile ecleziastice realizate în această perioadă (bisericile calviniste din Mintiu şi cea „cu lanţuri", biserica greco-catolică veche din Satu Mare şi cea din Mintiu, palatul episcopal romano-catolic), au fost construite din piatră mai multe case de locuit şi prăvălii. Numărul construcţiilor din piatră rămânea, însă, redus: la mijlocul secolului al XIX-lea, trei sferturi dintre construcţii erau din lemn, chirpici sau văioage, iar majoritatea covârşitoare a acoperişurilor erau din şindrilă sau paie. La această dată s-a realizat pietruirea străzilor principale.

Oraşul Satu Mare cunoaşte o dezvoltare urbană accentuată în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea (vezi planşa nr. 4). Pe lângă extinderea suprafeţei construite, au loc lucrări majore de infrastructură şi se realizează numeroase construcţii importante din punct de vedere al valorii arhitecturale, majoritatea situate în zona cunoscută azi sub numele de „Centrul vechi". Se dezvoltă, în acelaşi timp, căile de comunicaţie: în 1871 s-a construit calea ferată Satu Mare - Carei, în 1872 s-a stabilit legătura feroviară cu Sighetu Marmaţiei, iar în 1884 cu Baia Mare. În 1881 este introdus sistemul electric de iluminat public, un alt indicator al modernizării Sătmarului. Industria oraşului cunoaşte de asemenea o dezvoltare semnificativă. Se înfiinţează moara cu aburi, fabrica de cărămidă, fabrica de cherestea *Neuschloss*, turnătoria şi uzina de maşini şi vase a fraţilor Princz, uzina de vagoane *Unio*.

Evoluţii urbane pe parcursul secolului al XX-lea

Conectarea oraşului Satu Mare la reţeaua de căi ferate (1871) a marcat debutul unei perioade de dezvoltare urbană intensă. Acest proces a fost stimulat de industrializarea pronunţată şi de creşterea demografică accentuată. Ambii factori au determinat extinderea teritoriului urban, astfel încât, la izbucnirea Primului Război Mondial, oraşul ocupa, pe partea dreaptă a Someşului, arealul închis de calea ferată şi străzile Fabricii, Rodnei, Lăcrimioarei, azi Porumbeilor, Liviu Rebreanu, Dara, P-ţa Titulescu, Zuthphen, începutul străzii Diana.

Sfârşitul Primului Război Mondial aduce şi în zona Satu Mare schimbări administrativ-politice importante. În aprilie 1919, armata română intră în Satu Mare. În urma tratatului de la Trianon (1920), partea estică a comitatului Satu Mare devine parte a României. După reforma administrativă din anul 1926, Satu Mare devine centru de judeţ, configuraţie ce se va păstra în toată perioada interbelică.

Între 1940-1944, în timpul administraţiei maghiare, se formează din nou comitatul Satu Mare, de această dată cu centrul la Satu Mare. În timpul celui de Al Doilea Război Mondial, oraşul este serios afectat de bombardamentele din anul 1944, când majoritatea clădirilor semnificative şi multe case de locuit sunt distruse total sau parţial.

În anul 1944, armata română intră în Satu Mare, care devine din nou parte a României. În anul 1950, la începutul perioadei comuniste, are loc o nouă reformă administrativă, care transformă Satu Mare într-un raion al regiunii Baia Mare. Deja în 1968, se revine la fosta organizare pe judeţe, iar Satu Mare devine din nou reşedinţa judeţului cu acelaşi nume.

Principala sursă privind evoluţia urbană este harta cadastrală din 1904, care a păstrat şi parcelarul teritoriului. Zona de lângă calea ferată şi râul Someş a fost ocupată de unităţi industriale: fabrica Princz, cărămidăria, uzina electrică etc. În alte părţi, la periferiile oraşului, s-au format zone de locuire cu grădini întinse, având caracter rural (zona Mintiu). În schimb, zona centrală a cunoscut un proces intens de modernizare. Construcţiile realizate în

[36] Burai, *Oraşul Satu Mare*, p. 153.

acest interval de 30-40 de ani definesc aspectul actual al zonei istorice în proporție de cca. 80%, atunci fiind create cele mai importante elemente istorice din ansamblul urban. Cele mai spectaculoase evoluții pot fi observate în centrul orașului, unde, odată cu demolarea primăriei vechi și construirii Hotelului Dacia (Pannonia) în 1902,[37] apar și alte construcții cu mai multe niveluri. Cele mai importante construcții realizate în această epocă sunt diferitele sedii ale autorităților administrative (Palatul Justiției, regionala de cale ferată, cazarma), ale băncilor și ale diferitelor instituții de cultură (Teatrul de Nord, Liceul Mihai Eminescu). În această perioadă au fost realizate numeroase case de locuit, care, dincolo de particularitățile decorațiilor de fațadă, au un caracter unitar, specific pentru viața burgheză sătmăreană, în zona centrală fiind păstrate zone intacte cu acest tip de construcții. Majoritatea caselor au un singur nivel, cu plan în formă de L, cu latura scurtă spre stradă. Aliniamentul caselor este închis, accesul în curți fiind realizat prin porți din lemn frumos decorate. Detaliile de fațadă, elementele de feronerie și tâmplărie conferă valoare estetică și urbană acestor construcții. O parte a loturilor este folosită ca grădină, astfel încât combinația dintre zonele verzi (grădini de agrement) și spațiul construit a creat un ansamblu unic, care conferă individualitate orașului.

Între realizările urbanistice din această perioadă pot fi menționate amenajarea Grădinii Romei (Kossuth) și a parcului central, prin mutarea târgului care se organiza aici. Tot acum, orașul s-a extins și dincolo de râul Someș. Pe partea stângă a râului, la capul podului (podul vechi de pe locul podului Decebal), s-a format o zonă de locuit având un caracter preponderent rural, iar pe lângă linia de cale ferată, în zona gării Ferăstrău s-au stabilit diferite unități industriale (vezi planșa nr. 5).

Cu toate că efectele procesului de dezvoltare în sens urban a orașului Satu Mare se făcuseră deja simțite, dimensiunile sale erau semnificativ mai reduse decât cele ale municipiului actual. În primele două decenii ale secolului al XX-lea, Sătmarul era însă cea mai populată localitate din zonă, cu un număr dublu de locuitori față de cel al Careiului, pe atunci centru de comitat.

În perioada interbelică, dezvoltarea urbană implică în primul rând extinderea teritorială a orașului în Cartierul Funcționarilor și pe partea stângă a râului Someș. Cartierul Funcționarilor a căpătat, în această perioadă, aspectul actual de zonă rezidențială, cu vile. Odată cu stabilirea centrului comitatului la Satu Mare, urbanizarea s-a accentuat. În anul 1936 s-a încheiat construcția noului sediu administrativ, la colțul B-dului Traian cu B-dul V. Lucaciu (azi Muzeul Județean). Ridicarea noii clădiri a animat manifestările publice din această parte a orașului, piața din fața prefecturii devenind locul de desfășurare a ceremoniilor oficiale.

Tot în această perioadă a fost planificată o rută stradală care să asigure legătura directă dintre centrul vechi și gară. Unul dintre principalele motive ale acestei inițiative era degajarea circulației de pe str. Mihai Viteazul, prevăzută cu linie de cale ferată îngustă, care reprezentase anterior singurul mijloc de acces spre gara orașului. Pentru realizarea planurilor noii căi de acces s-a format o comisie din care făcea parte renumitul inginer Mihaly Goschi, șeful biroului de ingineri Satu Mare. În urma unui proces îndelungat, au fost expropriate 10 imobile, iar în anul 1938 a fost deschis oficial Bulevardul Valer Pop (azi Bulevardul I. C. Brătianu).[38]

Tot de anul 1936 se leagă și realizarea primul *Regulament de construcții și aliniere al Municipiului Satu Mare*, cu alte cuvinte primul plan urbanistic. Proiectul înaintat de Goschi a fost acceptat în 19 mai 1936. Pe baza planului, orașul a fost împărțit în trei zone administrative: zona urbană, cea rurală și zona Viile Satu Mare. Existența zonei rurale indică faptul că Sătmarul nu s-a extins mult în primele două decenii ale perioadei interbelice, existând încă uriașa zonă verde din jurul orașului. O altă diviziune a orașului, realizată pe

[37] Bura, *Szatmárnémeti*, p. 52-54.
[38] Buletinul Municipiului Satu Mare, 29 aprilie 1937, p. 3-11.

baza aceluiaşi plan urbanistic, prevedea existenţa a opt sectoare, dintre care patru priveau localitatea propriu-zisă, iar celelalte sectorul rural, special (militar) şi cele două sectoare industriale. Centrul Sătmarului a fost declarat sector comercial, în timp ce restul oraşului constituia zona rezidenţială şi cea protejată, ambele populate de vile şi case de weekend. La marginea acestor sectoare cu rol preponderent rezidenţial se constituia zona mixtă, în care se întrepătrundeau construcţiile cu rol de locuire şi clădirile cu scop industrial. În cele trei sectoare din interiorul oraşului a fost acceptată exclusiv construirea unităţilor de comerţ şi a micilor ateliere, şi nu a întreprinderilor industriale, care puteau să funcţioneze doar în zona mixtă şi în zonele industriale. Tot în acest plan s-au reglementat şi tipurile de construcţii admise. Ideea centrală a planului consta în creşterea regimului de înălţime a construcţiilor spre centrul oraşului. În zona industrială şi în cea mixtă au fost prevăzute doar locuinţe pentru muncitori, cu un singur nivel, iar în centru clădiri cu două etaje.

Într-un capitol al planului urbanistic amintit este reglementat şi statutul monumentelor, care în perioada respectivă includeau bisericile şi clădirile publice. Conform reglementărilor oficiale, în zona bisericii trebuia asigurat un teren suficient pentru străzi şi parcuri (15 m), iar pe o rază de 100 m de clădirea edificiului nu puteau exista construcţii cu destinaţie industrială.[39]

În perioada interbelică, industria oraşului a beneficiat de o creştere lentă, dar constantă. Pe lângă cele două mari fabrici deja existente, Unio (deschisă în 1911), şi Fabrica Printz (deschisă în 1906), producţia locală s-a orientat înspre ramura industriei uşoare. În anii 1935-36 s-au deschis două mari fabrici de textile: Ardeleana şi Mondiala.

În perioada celui de Al Doilea Război Mondial s-au născut alte planuri referitoare la reglementarea urbanistică a oraşului Satu Mare, cu accent în primul rând pe construirea de noi locuinţe şi clădiri publice, precum şi pe reamenajarea zonei Someşului. Cu toate acestea, constrângerile economice şi administrative specifice războiului nu au permis investiţiile masive în construcţii. Mai mult, în septembrie 1944, oraşul a fost grav afectat de bombardamentele aliate, care au ruinat nu doar uzinele şi podurile, ci şi clădirile publice importante. Planurile de reconstrucţie a oraşului au fost realizate şi conduse de către Goschy Mihaly, de această dată în calitate de primar al oraşului.[40] O parte a clădirilor ruinate (situate îndeosebi pe B-dul Brătianu) nu au mai fost refăcute după încheierea războiului, preferându-se înlocuirea lor cu clădiri moderne.

Primele fabrici refăcute după distrugerile din timpul celui de Al Doilea Război Mondial au fost fabricile Unio şi Princz. Curând după refacere însă, în anul 1948, au fost naţionalizate toate întreprinderile semnificative din oraş: Fabrica Unio, Princz, Fabrica de porţelan DAC, fabrica de cărămidă etc[41]. Începând cu această dată dezvoltarea economică a oraşului nu a mai urmat o dezvoltare organică, evoluţia sa fiind determinată în cadrul planurilor cincinale.

Începând din anii 1960, ca urmare a industrializării forţate, numărul locuitorilor Sătmarului creşte semnificativ, determinând şi extinderea teritoriul oraşului. În perioada respectivă începe construirea primelor cartiere şi apariţia primelor blocuri cu 4, mai târziu cu 10 etaje. Cea mai spectaculoasă dezvoltare o cunoaşte partea oraşului situată pe malul stâng al râului Someş. Primul cartier construit a fost Cartierul 14 (cunoscut sub numele de Micro 14), cu un număr suficient de apartamente pentru găzduirea a 20.000 de oameni. A urmat Cartierul 15, cu apartamente pentru 15.000 de oameni.[42] Pentru legarea acestor zone de nucleul vechi al oraşului s-a realizat cel de al doilea pod peste Someş - podul Golescu.

---

[39] Buletinul Municipiului Satu Mare, 13 noiembrie 1937, p. 3-8.

[40] Dancu Pál, Goschy Mihály szerepe Szatmárnémeti városfejlesztési programjában (Rolul lui Mihály Goschy în dezvoltarea oraşului Satu Mare), în Szamos, 2009 máj. 23.

[41] Doru Radosav, Satu Mare. Ghid de oraş, Bucureşti, 1984, p. 41.

[42] Judeţele Patriei - Satu Mare. Monografie (în continuare Judeţele Patriei), Bucureşti, 1980, p. 92.

Un moment dramatic semnificativ în istoria aşezării urbane l-au constituit inundaţiile din anul 1970, când cea mai mare parte a oraşului a fost acoperită de ape. Viiturile au provocat, pe lângă numeroase pierderi de vieţi omeneşti, prăbuşirea a peste 2000 de case. Pentru familiile sinistrate în urma inundaţiilor au fost ridicate în regim de urgenţă două cartiere: Soarelui şi Carpaţi I.[43] Tot în urma inundaţiilor au apărut şi primele blocuri de locuinţe din partea oraşului cunoscută sub numele de „Mintiu" (zona P-ţa 14 Mai) şi, în scurt timp, primul cartier, cu o denumire cu vădit caracter propagandistic: Solidaritatea.

Un alt val de dezvoltare a început în anii '80, când au fost construite alte trei cartiere (Micro 16, Micro 17 şi Carpaţi II),[44] cel mai important scop al acestora constituindu-l o urbanizare cât mai rapidă a oraşului Satu Mare. Sub presiunea ideologică, arhitecţii au sacrificat confortul şi bunul gust în favoarea eficienţei cuantificabile, ţinând din ce în ce mai puţin cont de necesităţile locuitorilor: parcuri, spaţii verzi, clădiri publice şi de divertisment.

În paralel cu realizarea cartierelor cu o densitate excesivă, s-au format lângă Someş zone de grădini şi livezi cu case mici, de tip weekend. Dincolo de zona de agrement şi de ştrandul oraşului, în zona Bercu Roşu (dar şi în alte zone din apropierea Someşului), s-a format un cartier care îşi păstrează şi astăzi, la doi paşi de aglomeraţia urbană, caracterul rural.

La începutul anilor 1980 s-a propus modernizarea şi sistematizarea părţii istorice a oraşului, prin demolarea majorităţii clădirilor şi desfiinţarea tramei stradale tradiţionale. Prin acest proiect s-a realizat ansamblul din P-ţa 25 octombrie (Centrul Nou).

Dezvoltarea municipiului a fost determinată de creşterea economică a oraşului. Cu toate planurile cincinale de industrializare forţată, Satu Mare nu a avut de suferit atât de mult ca şi alte oraşe, împinse să devină mari centre ale industriei siderurgice. Acestea din urmă însă beneficiază însă, în perioada comunistă, de un statut administrativ mai proeminent. Este şi cazul oraşului Satu Mare, care îşi pierde statutul de reşedinţă de judeţ între 1950 şi 1968, fiind transformat într-un simplu oraş al Raionului Baia Mare. Avantajul Sătmarului a fost că aici politica de industrializare nu a fost atât de radicală, bazându-se pe dezvoltarea fabricilor deja existente în perioada interbelică, şi nu pe înfiinţarea de noi unităţi industriale de proporţii. Pe parcursul a 30 de ani, până în anii 1970, numărul populaţiei oraşului s-a dublat, în primul rând din cauza industrializării. Fabricile existente au fost dezvoltate şi modernizate, ajungându-se ca în anii 1980 fabrica Unio să aibă mai mult de 3.800 de muncitori.[45] Pe lângă întreprinderile de industrie grea, precum Unio şi 23 August (fosta fabrică Princz), cealaltă ramură economică care a triplat numărul de muncitori a fost reprezentată de fabricile de confecţii (Mondiala - 3.080 de muncitori, Textila Ardeleană - 1173 de muncitori).[46] În afara ramurilor industriale existente, au apărut şi s-au dezvoltat o serie de noi ramuri, precum fabricile de mobilă şi materiale de construcţii.

---

[43] *Judeţele Patriei,* p. 93.
[44] Bura, *Szatmárnémeti*, p. 40.
[45] *Localităţile judeţului Satu Mare*, 1971, p. 22.
[46] *Ibidem.*

Lista ilustraţiilor:

Planşa nr. 1 - Oraşul Satu Mare în jurul anului 1565 (original în Biblioteca Naţională Austrică, Viena)
Planşa nr. 2 - Oraşul Satu Mare în anul 1660 (MJSM, replică, nr. inv. 30592.).
Planşa nr. 3 - Oraşul Satu Mare pe harta primei ridicări militare (1783-1785)
Planşa nr. 4 - Oraşul Satu Mare pe harta celei de a treia ridicare militară (sfârşitul sec. al XIX-lea)
Planşa nr. 5 - Imaginea oraşului Satu Mare în jurul anului 1900 (Bagossy Bertalan, *Szatmár-Németi története (Istoria oraşului Satu Mare)*, in coord. Borovszki Samu, Szatmár-Németi sz. kir. város, Budapest, é. n.).
Planşa nr. 6 - Amplasamentul propus al cetăţii şi vechile cursuri de ape (Adalbert Burai, manuscris).
Planşa nr. 7 - Amplasamentul probabil al cetăţii (Adalbert Burai, *Despre cetatea de tip italian din Satu Mare*, in Satu Mare. Studii şi comunicări, 1969, p. 142, fig. 6.).

Paths of urban evolution of the City of Satu Mare

Abstract

Several issues of the urban evolution of Satu Mare are presented in this paper, within a time-line which begins from the Middle Ages to the 20th century. Two twin towns existed on the actual territory of the city: Satu Mare and Mintiu, during the Middle Ages. First of all, the most significant historic events and phenomena are identified, which marked the history of the two towns, and created the frame of the urban development.

A chapter of the paper is dedicated to the history of the Castle of Satu Mare. The existence of the castle and its fortified system influences not only the history of Satu Mare, but of the entire region. The building process of the castle and the evolution of its military role in the area are presented in the present paper, during the 16th and till the 18th century. The results of the most recent researches in this field are put together giving new interpretation to the history of the castle.

The core question of the paper is to present the development of the urban structure, the changes of the territory and the evolution of the streets. Based on medieval and early modern graphic representations of the town (16th-19th century), this part of the paper establishes the most significant in the urban evolution of Satu Mare.

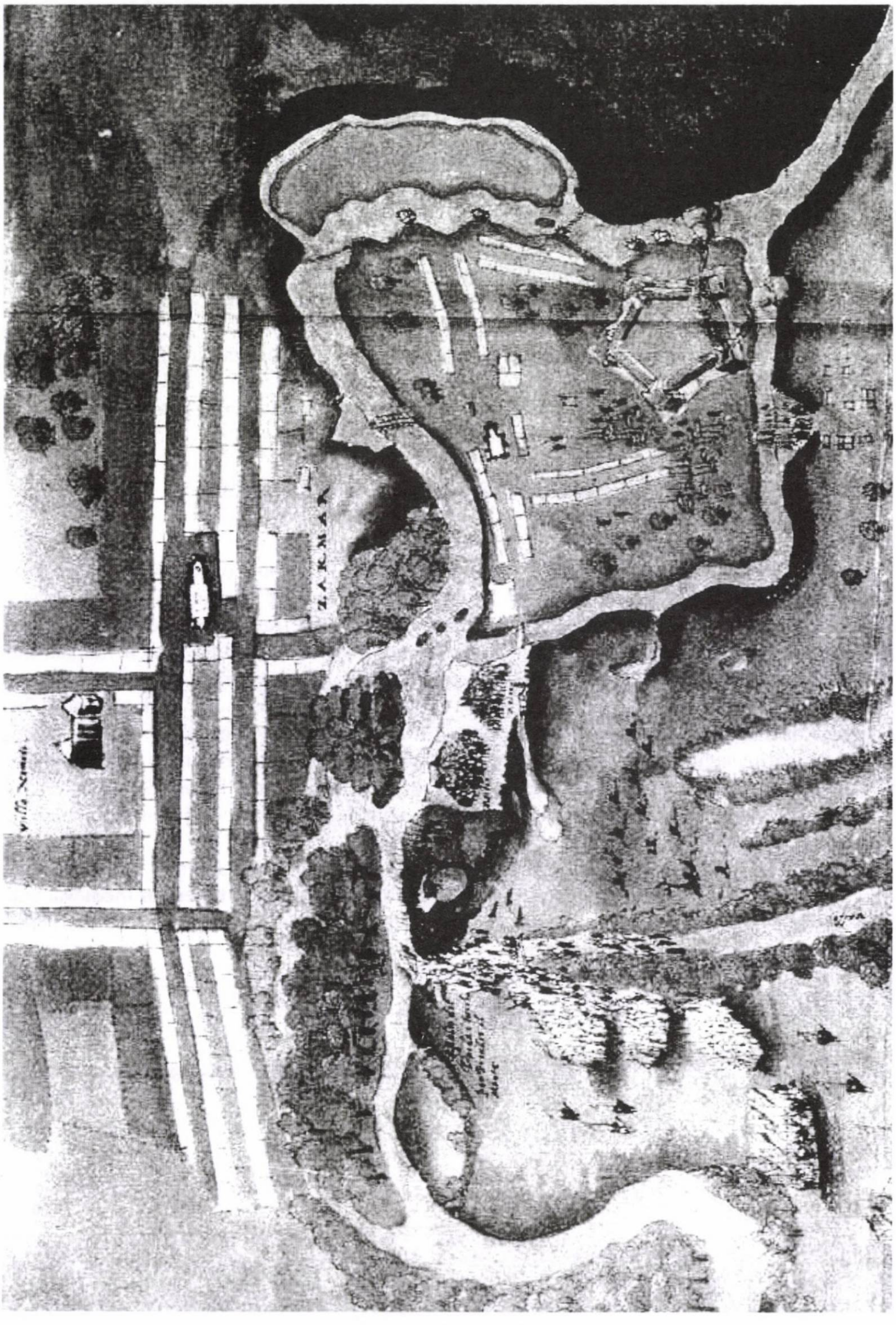

Planşa nr. 1

Planşa nr. 2

Planşa nr. 3

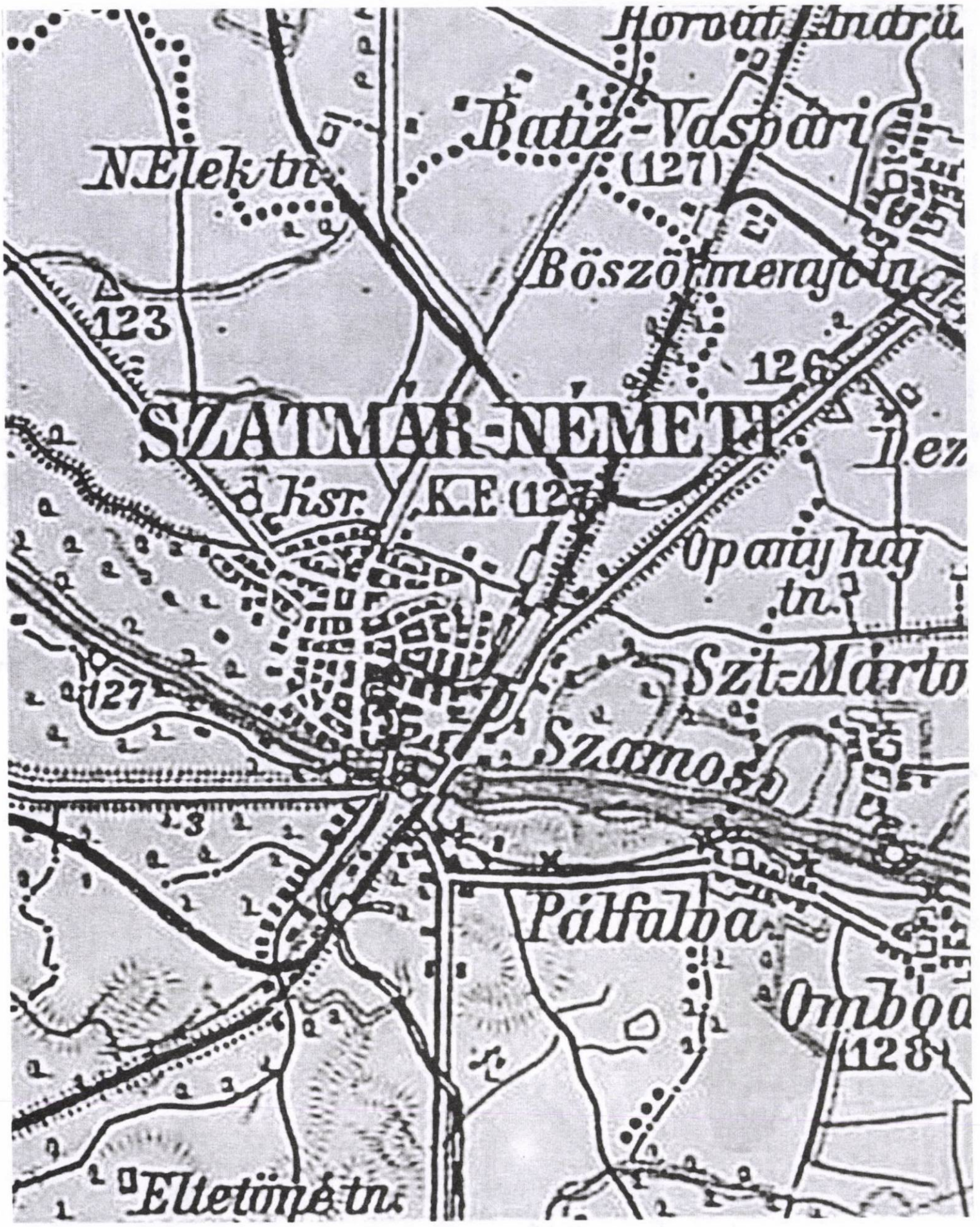
Batiz-Vaspari
(127)
N.Elek tn.
Böszörmenyi tn.
123
126
SZATMÁR-NÉMETI
Ksr.
K.E (127)
Opanyhaj tn.
Szt-Márto
127
Szamos
Pálfalva
Omboa
(128)
Eltetöné tn.

Planşa nr. 4

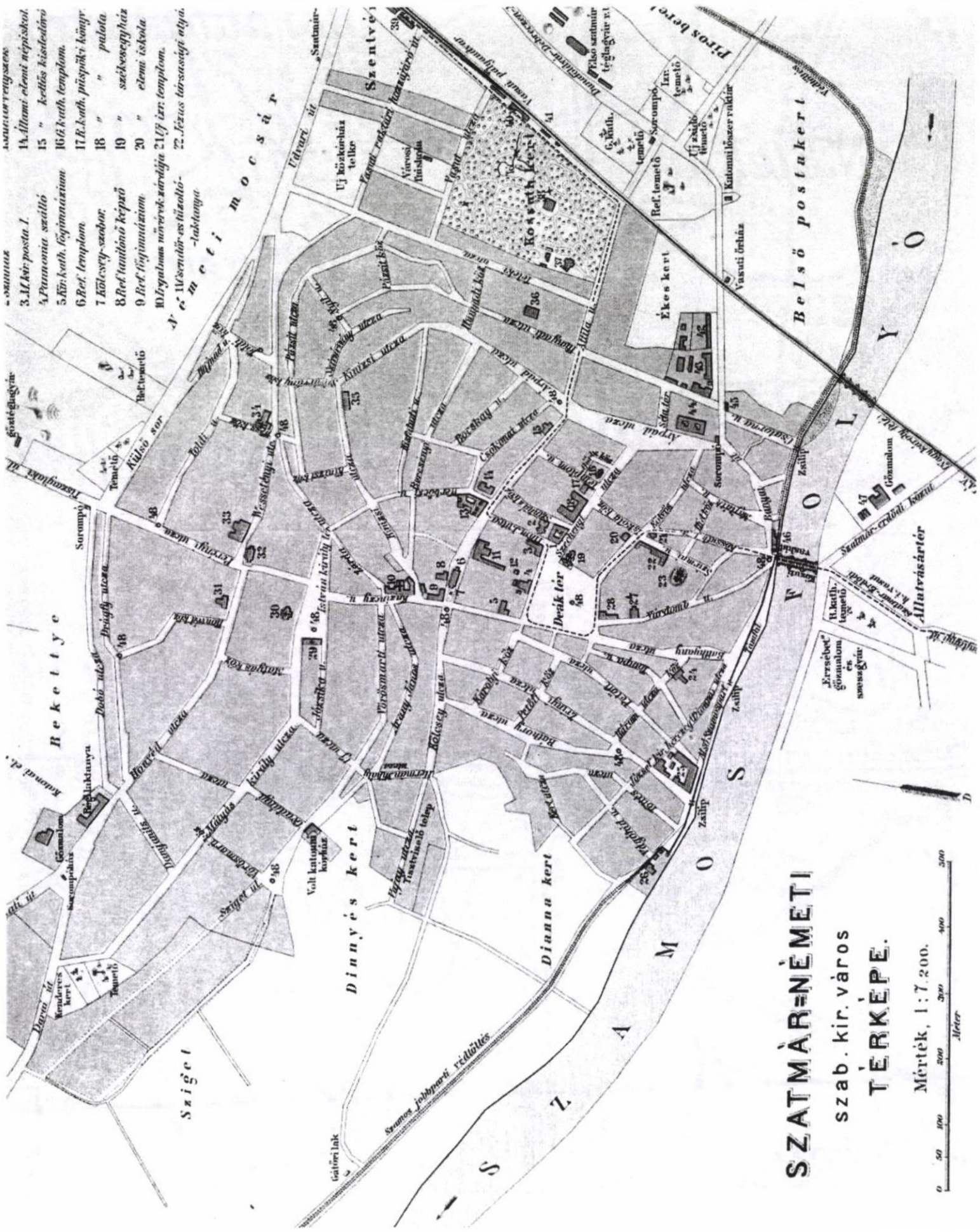
SZATMÁR-NÉMETI
szab. kir. város
TÉRKÉPE.
Mértek, 1:7.200.
Belső postakert
Kossuth kert
Dinnyés kert
Dianna kert
Deák tér
Állatvásártér
Sziget
Szamos jobbpart rendezés
Vasúti őrház
Ékes kert
Városi kaszárnya
Vasúti pályaudvar
Sorompó
Református templom
Katolikus templet
Görögkeleti templom
Zsidó templom
Városház
Gőzmalom
Vízvezeték
Vasút
Utca
Tér

Planşa nr. 5

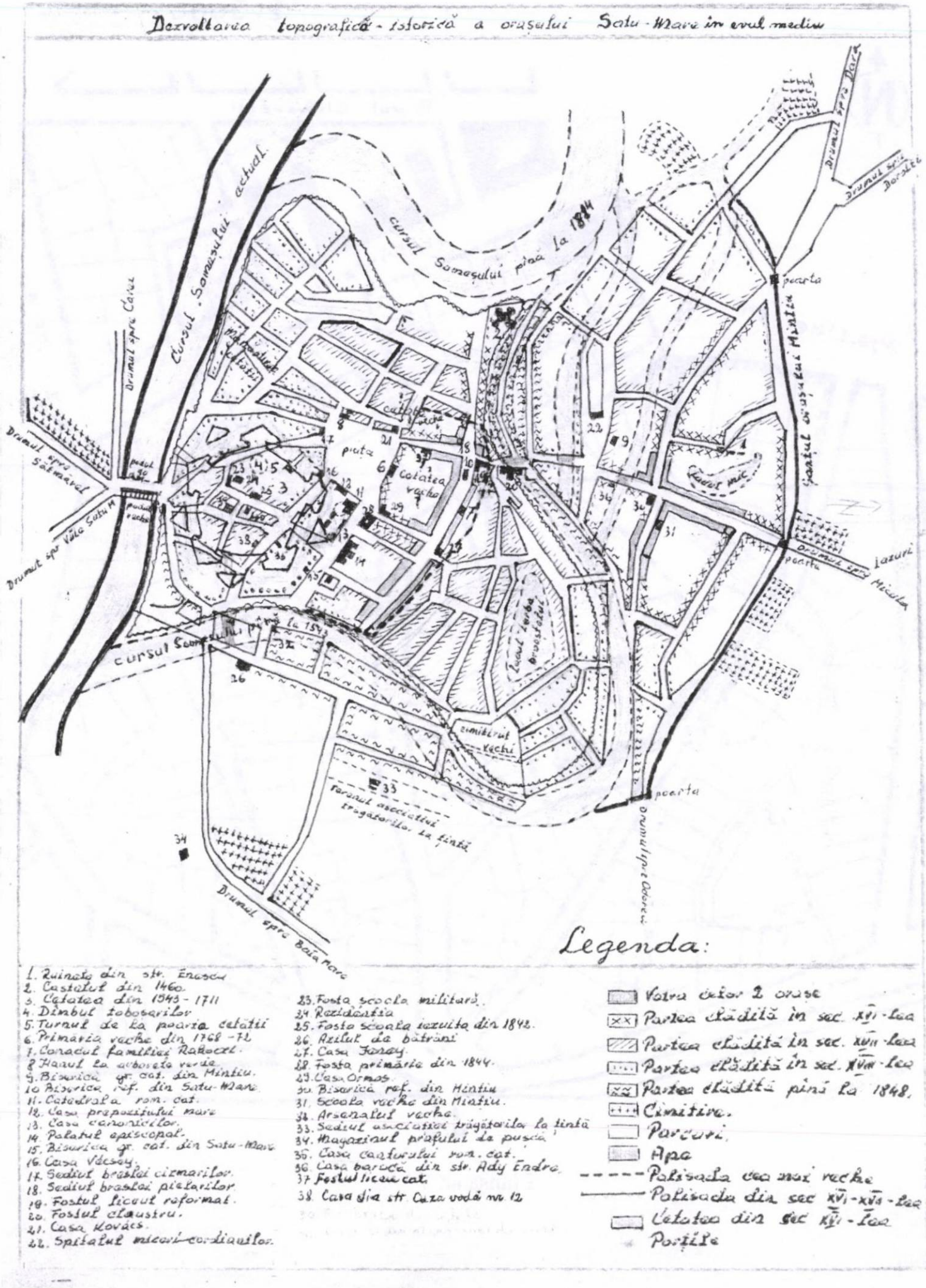
Dezvoltarea topografică - istorică a oraşului Satu-Mare în evul mediu
Cursul Someşului actual
Cursul Someşului pînă la 1844
Drumul spre Carei
Drumul spre Sătmăreal
Drumul spre Vâla Satu M.
Drumul spre Dara
Drumul spre Doroltei
Drumul spre Micula
Drumul spre Odorea
Drumul spre Baia Mare
poarta
Cetatea veche
Lacul mic
Lacul Lerba Proestului
Cimitirul vechi
Terenul asociaţiei trăgătorilor la ţintă
Legenda:
1. Ruinele din str. Enescu
2. Castelul din 1460.
3. Cetatea din 1543 - 1711
4. Dîmbul tobosarilor
5. Turnul de la poarta cetăţii
6. Primăria veche din 1768 - 72
7. Conacul familiei Rakoczi.
8. Hanul la acborete verde.
9. Biserica gr. cat. din Mintiu.
10. Biserica ref. din Satu-Mare
11. Catedrala rom. cat.
12. Casa prepozitului mare
13. Casa canonicilor.
14. Palatul episcopal.
15. Biserica gr. cat. din Satu-Mare
16. Casa Vécsey.
17. Sediul breslei cizmarilor.
18. Sediul breslei pielarilor
19. Fostul liceul reformat.
20. Fostul claustru.
21. Casa Kovács.
22. Spitalul micerii cordianilor.
23. Fosta şcoala militară.
24. Rezidenţia
25. Fosta şcoala iezuita din 1842.
26. Azilul de bătrâni
27. Casa Jeney.
28. Fosta primărie din 1844.
29. Casa Ormos.
30. Biserica ref. din Mintiu
31. Scoala veche din Mintiu.
32. Arsenalul veche.
33. Sediul asociaţiei trăgătorilor la ţintă
34. Magazinul prafului de puşcă
35. Casa canturului rom. cat.
36. Casa baracă din str. Ady Endre.
37. Fostul liceu cat.
38. Casa din str. Caza vodă nr. 12
Vatra celor 2 oraşe
Partea clădită în sec. XVI-lea
Partea clădită în sec. XVII-lea
Partea clădită în sec. XVIII-lea
Partea clădită pînă la 1848.
Cimitire.
Parcuri.
Apa
Palisada cea mai veche
Palisada din sec XVI-XVII-lea
Cetatea din sec XVI-lea
Porţile

Planşa nr. 6

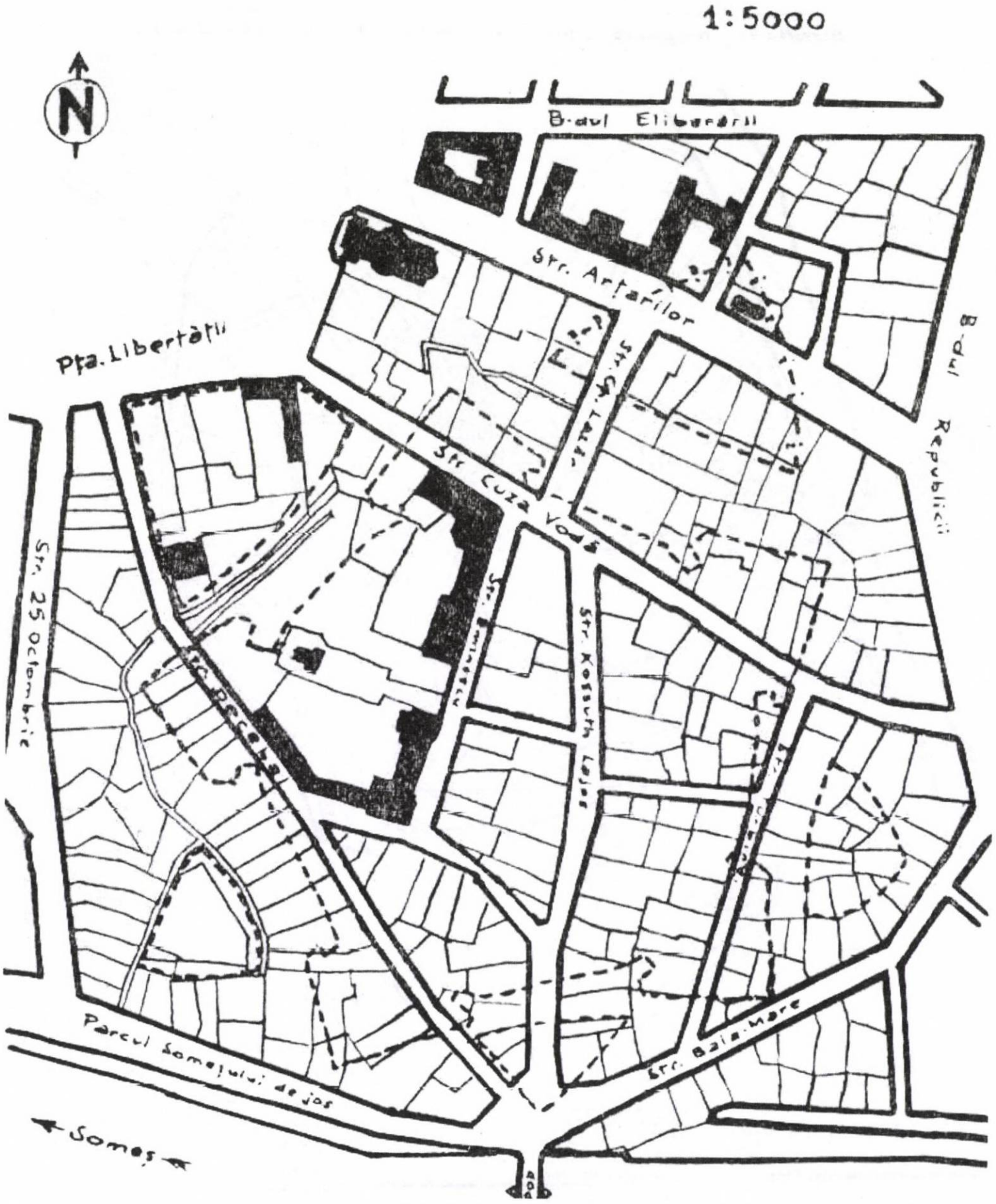
1:5000
N
B-dul Eliberării
Str. Arțarilor
Pța. Libertății
Str. Cuza Vodă
B-dul Republicii
Str. 25 Octombrie
Str. Kossuth Lajos
Parcul Someșului de jos
Str. Baia Mare
Someș

Planşa nr. 7

Ţara Oaşului în zbuciumul istoric de la cumpăna secolelor XVII-XVIII

Ovidiu-Mihai Hotca

La sfârşitul secolului al XVII-lea şi în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, populaţia comitatului Satu Mare s-a confruntat cu fenomene limită: război, invazie străină, răscoale ţărăneşti, epidemii şi catastrofe naturale.

În ultimele decenii ale secolului al XVII-lea şi începutul celui de-al XVIII-lea, comitatul Satu Mare a fost cuprins de flăcările conflictului dintre Habsburgi şi nobilimea maghiară. Răzvrătirile împotriva regimului austriac au început în Ungaria încă înainte de asediul Vienei (1683). Lupta începută sub conducerea lui Emeric Thököly a luat forme populare. S-au format două tabere: a "curuţilor" - numire tradiţională pentru răzvrătiţi în general, derivând de la cruciaţii lui Doja - şi cea a "lobonţilor" - susţinătorii noului regim[1].

În cadrul acestor evenimente, în 1683, căpitanul Petneházi surprinde şi ocupă cu curuţii lui cetatea Satu Mare[2] .

În 1703, răscoala izbucneşte din nou, de data aceasta sub steagurile de luptă ale lui Francisc Rákóczi al II-lea, el continuând lupta lui Emeric Thököly. Ţinta sa a fost eliberarea Ungariei.

În proclamaţia sa, Rákóczi chema la arme împotriva stăpânirii habsburgice, pe toţi, pe nobili dar şi pe nenobili, promiţând tuturor celor care vor lua armele scutiri de dări şi de slujbe iobăgeşti. Francisc Rákóczi era unul dintre cei mai mari latifundiari din răsăritul Europei, având domenii de circa 120 kmp[3]. Totuşi, ostilitatea faţă de Habsburgi era atât de generală, încât el a putut strânge pentru moment în tabăra sa, oameni de toate neamurile şi din toate clasele sociale: unguri, ruteni, români şi alţii, iobăgime, oameni liberi, orăşenime, nobilime de rând şi chiar marea nobilime, acţiunea lărgindu-se la un mare război de eliberare de sub stăpânirea habsburgică.

Răscoala a fost favorizată de o conjunctură externă prielnică. Datorită războiului de succesiune din Spania şi a războiului nordic, armatele imperiale au fost deplasate spre vest. În Ungaria rămăsese doar strictul necesar pentru paza cetăţilor[4].

Împăratul Leopold I îi cere lui Károlyi Sándor să înăbuşe răscoala. Acesta era comite al Sătmarului. În această calitate organizează nobilimea din comitatul Satu Mare, îi atacă şi-i înfrânge pe răsculaţi la Dolha, în Maramureş, capturându-le din steaguri. Cu acestea se duce la Viena pentru a prezenta gravitatea situaţiei.

La 28 iunie 1703 este citită, în cadrul unui consiliu la Satu Mare, scrisoarea regelui în care se cerea comitatului sprijin militar în înăbuşirea răscoalei. A fost ultima întâlnire înaintea stăpânirii curuţilor.

Rákóczi a reuşit să forţeze trecerea Tisei la Tiszabecs în faţa trupelor comitatului, comandate de groful Csáky, deschizându-şi calea spre Sătmar. Înspăimântată de represaliile ţărănimii, nobilimea a găsit scăpare prin înrolare în oastea curuţilor. Însuşi Károlyi Sándor care a sperat să fie însărcinat cu o comandă superioară în înăbuşirea răscoalei, după cinci săptămâni de aşteptare la Košice, vine şi jură credinţă lui Rákóczi.

Károlyi Sándor va deveni mareşal-general în armata curuţilor. În aceasta, comitatul Satu Mare a fost bine reprezentat. Armata curuţilor era formată din regimente de 1000 de oameni, carabinieri, călăreţi şi pedeştri.

În aceste regimente trupele sătmărene intră când ca unităţi independente, când amestecate cu a altor comitate şi formând companii întregi (de 100 de oameni). În trupele

---

[1] Erich Zálner, *Istoria Austriei*, vol. I, Bucureşti, 1997, p. 305-322.
[2] Samu Borovszky, f.a., *Szatmár vármegye*, Budapest, p. 482.
[3] Samu Borovszky, f.a., *Szatmár vármegye*, Budapest, p. 491.
[4] *Istoria României*, vol. III, Bucureşti, 1964, p. 232-251.

comitatului sunt înrolate şi persoane din Oaş. În 1709, în aceste regimente se regăseau 19 persoane din Negreşti, Vama, Boineşti, Bixad, Certeze şi Târşolţ[5]. Există informaţii că şi locuitori din Ugocea au luptat sub steagurile lui Gheorghe Rákóczi[6].

La mijlocul lui august, Rákóczi ajunge sub zidurile Sătmarului[7]. Ştia că va întâmpina o rezistenţă puternică din partea locotenenţilor imperiali Löwenburg, Glökelsberg şi Sickingen dar, în pofida faptului că nu dispunea de artilerie şi nici de infanterie instruită, pentru a păstra moralul trupelor, el încercuieşte cetatea spre a o înfometa. Previzibil, asediul Sătmarului a ţinut însă mult. Habsburgii au predat cetatea abia la 1 ianuarie 1705. Rákóczi i-a distrus zidurile temându-se că va cădea din nou în mâinile austriecilor.

Chiar dacă pentru moment a pierdut controlul, la 7 iulie 1704 dieta din Alba Iulia proclamându-l pe Francisc Rákóczi principe al Transilvaniei, situaţia externă se va schimba însă în defavoarea curuţilor. Astfel, armatele imperiale au revenit de pe fronturile apusene. Francisc Rákóczi s-a refugiat în Polonia iar, în absenţa sa, nobilimea, care l-a sprijinit, a început tratativele pentru pace. Stările comitatului Satu Mare, la 11 aprilie, aleg reprezentanţii lor pentru discutarea condiţiilor de pace.

Aceştia au fost: Klobusiczky György, Borcsay Zsigmond, Ajtay Mihály, Gyulaffy László. Lor li s-a spus că „de acum o pace lungă e socotită de comitat ca fiind scopul de urmărit”[8].

Pacea s-a semnat la Satu Mare în 29 aprilie 1711, împăratul acordând curuţilor amnistia şi libertatea religioasă, la fel ca până acum.

După războiul curuţilor, o singură invazie va mai atinge comitatul Satu Mare până la 1848. Este vorba de invazia tătarilor, ultima care a avut loc, din anul 1717. Tătarii intră în Transilvania pe la Bistriţa şi până la Satu Mare distrug tot ce le iese în cale, luând 8.000 de robi şi încercând să se retragă.

Groful Károlyi Sándor îl însărcinează pe Bagossy László să înarmeze nobilimea din valea Tisei şi să-i urmărească pe tătari. Pentru a-i prinde între două focuri a blocat şi pasul Borşa. Vor fi atacaţi de ostaşi ai comitatului dar şi de locuitori bine înarmaţi conduşi de Karácson Teodor (Crăciun Toader). În timp ce o parte din oamenii lui aruncau cu pietre - ca la Posada - Karácson cu restul trece la contraatac. Tătarii sunt puşi pe fugă, iar cea mai mare parte dintre robi eliberaţi. Doar câteva zeci au fost duşi în captivitate. Karácson Teodor va fi înnobilat de împărat[9].

Dincolo de aceste războaie propriu-zise situaţia din comitatul Satu Mare era agravată şi de conflictele dintre iobagi şi proprietarii feudali. Cum am văzut, în momentul în care Rákóczi a trecut Tisa, numeroase familii nobiliare din comitat au trecut în tabăra sa de frica represaliilor iobăgimii.

Nemulţumirii generată de sărăcie i s-a adăugat şi cea provocată de prozelitismul catolic şi greco-catolic la care uneori iobagii români ortodocşi au reacţionat violent.

Astfel, mănăstirea greco-catolică din Bixad, care funcţiona din secolul al XVII-lea, este atacată în 1703 de români ortodocşi care o incendiază şi-l omoară pe abatele fondator, călugărul grec Isaia, ucis de românul Suhaj János.

Aceste răscoale ţărăneşti au contribuit la amplificarea climatului de nesiguranţă generat de războiul curuţilor şi de invazia tătară.

Trebuie luate în considerare, de asemenea, şi acele cete de haiduci care s-au constituit. Acestea probabil nu au fost neînsemnate din moment ce renumitul Gligor Pintea

---

[5] A.N.D.J.C., Fond P.S.M., Acta P.P., cutia 46 (acte nenumerotate), f.462, Extractussa az vitezhö rend 1709.
[6] Vasil. Scurtu, *Cercetări folklorice în Ugocea românească*, în *Anuarul Arhivei de Folklor*, Bucureşti, 1942, p. 123-301.
[7] Samu Borovszky, *Op.cit.*, p. 486
[8] *Ibidem,* p. 490.
[9] *Ibidem*, p. 492.

(Pintea Viteazul), ce a bântuit regiunile Satu Mare, Baia Mare şi Chioar, a murit la asediul Băii Mari ca luptător curut. Borovszky, în *Szatmár Vármegye,* chiar notează că „Baia Mare se predă, când un român Pintye, folosindu-se de numele lui Rákóczi, o jefuieşte"[10]. Existau cu siguranţă haiduci în Oaş în această perioadă. Astfel, de exemplu, cunoaştem numele haiducului Alexandru Făncuţ din Comlăuşa menţionat în documente la 1711[11].

Alături de război, asupra locuitorilor din comitatul Satu Mare a căzut şi cel de-al doilea flagel al evului mediu - ciuma. În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, aceasta a făcut în Transilvania 10.000 de morţi. Comitatul Satu Mare a fost lovit de această molimă de două ori în deceniul al doilea al secolului, în 1711 şi în 1719[12].

Aşezările din Oaş nu au scăpat nici ele. O conscripţie din 1711 (Conscriptio In Processu Dni G. Mikolay - cutia 47) menţionează "in pesta mortus":

Localitatea	Nr. de persoane
Boineşti	20
Bixad	407
Cămârzana	206
Călineşti	63
Prilog	44
Remetea	115
Racşa	32
Târşolţ	100
Negreşti	60
Vama	403

Cifrele mi se par exagerat de mari[13] gândindu-mă la situaţia demografică de atunci. Oricum, cert este că cei morţi de ciumă nu au fost puţini.

Războaielor şi molimelor care au lovit populaţia comitatului li se adaugă sărăcia datorată obligaţiilor către stat. Aceste obligaţii sunt în primul rând în natură şi muncă, dar şi în bani.

În anul 1681, Thököly Imre preia comanda comitatului Satu Mare. Pentru susţinerea cavaleriei sale impune următoarele biruri: 1 câblă de grâu, 2 de ovăz şi 2 căruţe cu fân pentru fiecare casă, în total comitatul dă 150 câble de vin, 12 vite de tăiat, 12 şoldane de slănină, 160 decilitri de miere, 32 de unt, 2 câble de linte, 100 de găini, 20 de gâşte şi 200 de ouă[14].

Stăpânirea austriacă a însemnat o fiscalitate mai apăsătoare. Luptele cu turcii au reclamat mari cheltuieli, pe care Viena le-a impus chiar teritoriilor pentru care se dădea de fapt războiul.

În Satu Mare, la comanda trupelor austriece staţionate aici, în 1685-1686, se afla Karaffa, renumit în istoria Ungariei pentru excesele sale privind impozitarea. În vremea sa nu se mai făcea diferenţa între nobili şi nenobili. În anul 1686, în momentul în care o parte a nobililor refuza să plătească taxele, consiliul comitatului ia hotărârea că acestora să li se ia

---

[10] *Ibidem*, p. 485.
[11] Bujor Dulgău, *Raporturi feudale în satele din Ţara Oaşului în secolele XVI-XIX*, în *Studii şi Comunicări,* Satu-Mare, 1992-1993, p. 107-122.
[12] *Magyar statisztikai közlemények*, vol. XII, Budapest, 1896, p. 371.
[13] A.N.D.J.C., Fond P.S.M., Acta P.P., cutia 47, (acte nenumerotate),f.163, conscripţia efectuată pe domeniul nobilului G. Mikolay în anul 1711.
[14] Samu Borovszky, *Op. cit.*, p. 482.

iobagii şi să fie daţi celor ce plătesc impozitul. După anul 1690 nu se mai ia în considerare numărul caselor plătitoare în stabilirea impozitului, ci i se impune comitatului să plătească 3.200 de taxe ("portiones"). Pentru întreţinerea infanteriei şi cavaleriei se dau procente din grâu, ovăz, fân şi vite ce trebuiau cedate fără opunere. Astfel, în 1690, comitatul a dat 4.413 câble de grâu, 9.690 de ovăz, 4.546 căruţe cu fân şi 100 de vite, acestora adăugându-se şi alte impozite.

Era clar că aceste impozite nu puteau fi suportate de populaţie. Totuşi s-a stabilit că proprietarii feudali, care nu pot sau nu vor să plătească, să fie înlocuiţi la plată cu alţii care le vor prelua proprietăţile.

Un exemplu semnificativ pentru lăcomia guvernului avem din anul 1691. Comitatul rămăsese atunci cu o datorie de 12 mii de florini. I s-a impus un termen de plată sub ameninţarea că va plăti dublu. Fiindcă termenul nu a fost respectat, comisarul imperial Sompók a cerut dublu declarat, adică 24 de mii de florini. Forţat, comitatul s-a obligat să dea în două săptămâni 600 de boi. Totodată lasă guvernului dreptul ca la fiecare intervenţie să poată rechiziţiona de pe teritoriul său 150 de boi.

În anul 1692, autorităţile comitatului au trebuit să susţină 477 de soldaţi (orális) şi tot atâţia cai (equilis). Pentru ei s-au dat: 29.574 pfunzi de pâine, 14.784 de carne şi tot atâta vin, iar pentru cai s-au dat: 88.722 pfunzi de ovăz, 11.9296 de fân şi 5.724 de paie. Toate acestea pentru o singură lună.

În anul următor, impozitele vor fi pentru 1.026 orális şi 812 equilis. În aceste condiţii, autorităţile comitatului nu se mai ocupă decât cu strângerea impozitelor.

Războiul a amplificat obligaţiile comitatului. În consiliul din 28 iunie 1703 al comandantului austriac, Löwenburg a cerut, pentru a munci la întărirea cetăţii Satu Mare, 50 de lucrători. În acelaşi scop a cerut şi 195 de bârne din lemn.

În timpul asediului cetăţii, comitatul a trebuit să-i aprovizioneze pe curuţi. În cadrul unei adunări, la 12 decembrie 1703[15], mai marii comitatului se angajează să strângă taxele pentru aprovizionarea a 1.300 soldaţi şi 400 de cai. În actele notariale se scrie că populaţia va da lunar armatei 18.000 de pfunzi de carne, 650 câble de făină, 600 de ovăz şi 36 de căruţe. În timpul asediului s-au dat armatei în total 20.804 câble de făină, 20.459 câble de ovăz.

După cucerirea cetăţii, Rákóczi a dorit dărâmarea zidurilor ei. În acest scop, la 15 mai, Kende Zsigmond e însărcinat cu strângerea de lucrători. Astfel, aceiaşi oameni care-i întăriseră zidurile acum le dărâmă. Pentru reconstrucţia Ecsed-ului sunt, de asemenea, împrumutaţi 300 de lucrători şi 25 de căruţe pe o perioadă de 5 luni.

Obligaţiilor în natură şi muncă li s-au adăugat cele în bani. În timpul asediului cetăţii Satu Mare, curuţii primesc lunar 78 de florini, consiliul provincial din 8 martie 1704 hotărând apoi un impozit total de 100 de florini pe an.

La toate aceste sarcini faţă de stat s-au adăugat abuzurile nesfârşite ale funcţionarilor şi jafurile armatei. Însuşi Rákóczi recunoaşte în "Memoriile" lui că armata curuţilor constituită din voluntari din popor, necunoscători ai milităriei, era indisciplinată. În cazul unei conduceri severe ei dezertau iar, după înfrângeri sau iarna, cu greu puteau fi opriţi să se împrăştie. În posturile de conducere erau promovaţi indivizi aspri sau beţivi, hoţi care făceau ce voiau cu inferiorii lor. Se adaugă ura ţăranilor faţă de ofiţerii de origine nobilă şi faptul că în companiile constituite într-o comună nimeni nu voia să se supună ordinelor unor consăteni. Pentru impunerea ordinii, Rákóczi s-a văzut nevoit să creeze instituţia comisarilor de intervenţie având rol de organizare a disciplinei, prinderea dezertorilor, haiducilor şi hoţilor[16].

---

[15] *Ibidem*, p. 486.
[16] *Ibidem*, p. 489.

Comitatul devine câmp de luptă, cetatea Satu Mare suportând un greu asediu, iar populaţia, lovită de război, inundaţii, boli, foamete şi incendii, a continuat să plătească impozite. Între anii 1685-1702, comitatul Satu Mare a plătit impozite în valoare de 1.342.552 florini[17].

Invazia tătară a contribuit şi ea la distrugeri. Istoricul Borovszky în *Szatmár Vármegye* afirmă că, în cele din urmă, tătarii au fost ajunşi şi bătuţi.

Cei luaţi prizonieri au fost eliberaţi aproape toţi şi totul părea că se încheie cu bine prin înnobilarea românului Teodor Karácson. În pofida acestei afirmaţii, invazia tătară a însemnat imense pagube materiale şi multe pierderi de vieţi omeneşti. În ce priveşte numărul celor duşi în robie, nu cred că au fost atât de puţini (doar 10 notează Borovszky). Există o conscripţie (cutia 53) realizată în anul 1719. În ea sunt consemnaţi cei duşi în robie, precizându-se vârsta, sexul, naţionalitatea şi aşezarea unde au locuit.

Numărul lor este mult mai mare "lista captivorum" cuprinzând 54 de persoane: români, unguri şi ruteni. De pildă, Pálinkás Simon a fost dus de tătari împreună cu fiii săi, András şi Sándor[18].

Aşezări întregi au fost pustiite atunci. De pildă în Oaş, Prilogul. Sătenii lui, care au supravieţuit prin fugă, au abandonat localitatea distrusă şi s-au aşezat în Remetea, ai cărei locuitori scăpaseră, la rândul lor, tot prin fugă[19]. Ca urmare, în *Magyar statisztikai közlemények,* Prilogul, ce fusese notat în anul 1715, nu se mai regăseşte şi în 1720. Dispăruse din rândul localităţilor locuite.

Din păcate, această ultimă invazie tătară a lovit din plin şi românii din Ugocea căci avem informaţia că tătarii au dus de aici în robie 1.454 de persoane[20].

Un alt fenomen, care dovedeşte şi el starea de nesiguranţă a locuitorilor comitatului în acele vremuri, îl reprezintă îngroparea de tezaure. Astfel, la Târşolţ a fost îngropat într-un mic vas de ceramică pictat, la doar 30 cm sub pământ, un tezaur din 112 monede - groşi polonezi şi creiţari austrieci (cu o singură monedă transilvăneană - un groş bătut la Baia Mare, după siglele N.B. pe care le poartă) valorând vreo 150 de denari. Aceasta reprezenta o mică avere adunată în vreo 20 de ani pe care posesorul a ascuns-o în preajma ciocnirilor armate dintre curuţi şi austrieci (după cum rezultă din emisia monetară)[21].

În aceste condiţii: război, invazii, răscoale, molime, calamităţi naturale şi biruri grele, locuitorii comitatului fug din satele lor, sunt ucişi, se înrolează la curuţi, se fac haiduci, rezultatul fiind o depopulare masivă. Unele aşezări sunt total depopulate, altele rămân cu foarte puţine gospodării şi vite.

În Carei, vitele, porcii, ovinele lui Károlyi Sándor au fost luate, recoltele distruse, pagubele fiind estimate la 40.000 de florini. După 1703, în Carei mai erau doar 25 de gospodării având în total 20 de boi, 30 de vaci, 20 de cai şi 100 de oi[22]. Din Carei, 98 de locuitori s-au înrolat în armata curuţilor, dintre care 29 fiind ucişi.

La sfârşitul războiului curuţilor, în anul 1711, conscripţia locuitorilor din Satu Mare găsea aici doar 150 de meşteşugari, 101 orăşeni, 42 jeleri şi 39 de văduve[23].

Chiar Rákóczi a fost conştient că mişcarea lui populară va duce la pustiirea ţării şi că nu va rezista armatei habsburgice. Prin Bercsényi porunceşte deci comitatului să întreţină

---

[17] *Ibidem.*

[18] A.N.D.J.C., Fond P.S.M., Acta P.P., cutia 53, lista celor aflaţi în robie la tătari, realizată în anul 1719.

[19] Samu Borovszky, *Op. cit.*, p. 148.

[20] Vasile Scurtu, *Op.cit.*, p. 123-301.

[21] V.Ursu, *Un tezaur monetar din secolul al XVII-lea descoperit la Tîrşolţ*, în *Studii şi Comunicări, Satu-Mare*, 1975, p. 87–95.

[22] Samu Borovszky, *Op. cit.*, p. 488.

[23] Bujor Dulgău, *Domeniul oraşului Satu-Mare în secolul XVII-mijlocul secolului XIX*, în *Studii şi Comunicări*, XI-XII, Satu Mare, 1994-1995.

doar trei companii de mercenari pe cheltuiala proprietarilor feudali. Aceştia însă, obişnuiţi cu avantajele oferite de Tripartitum-ul lui Werbőczy, amână executarea ordinului[24].

Pentru că din anul 1685 până în 1702, comitatul a plătit impozit de 1.343.552 florini şi a avut mult de suferit fiind puternic depopulat, reprezentanţii stărilor au dorit ca impozitul să fie calculat doar pentru 39 de porţi[25].

În paralel, marii proprietari duc o politică de colonizare. Încă la sfârşitul secolului al XVII-lea, aceştia încearcă să atragă masele din comitatele vecine dând declaraţia: "Pentru că comitatul nobiliar, din cauza înrobirii păgâne, în o anumită parte, aşa de mult s-a depopulat, că numai amintirea a rămas din acele locuri: a hotărât comitatul nobiliar ca din alte comitate nobiliare cei care vor veni să populeze acele locuri pustii, acei locuitori vor fi imuni de plată şi de alte prestaţii pe trei ani a birurilor şi a altor contribuţii. Iar prin faptul că comitatul nobiliar pentru strângerea birurilor ajunge să se pustiească, cei emigraţi să se întoarcă acasă şi să se reaşeze; cei puţini rămaşi să nu plece şi ei rămânând astfel pământul pustiu; pentru aceasta acele locuri vor plăti birurile din nou în funcţie de posibilităţi în afară de aceasta de impozite vor fi imuni pe trei ani"[26].

În primăvara anului 1712, comitatul a fost supus unei foarte mari inundaţii, urmată de o secetă pustiitoare. Recoltele au fost distruse, provocând o foame crâncenă datorită căreia se murea pe capete. Grava sărăcie în care se ajunsese e relevată şi de soţia comitelui Károlyi Sándor, Barkóczi Krisztina, care într-o scrisoare menţiona că în 3-4 sate n-a găsit să cumpere nici măcar un singur pui[27].

Situaţia gravă în care ajunsese comitatul a determinat o emigraţie puternică. Rândurile soţiei lui Károlyi Sándor zugrăvesc un tablou dezolant: „Oamenii fug către oraşele din Hajdu. Satele dispar, iar soarta celor rămaşi este nesigură"[28].

În vara lui 1711, în comitat, 17 localităţi au devenit complet pustii, iar 47 de localităţi au fost considerate depopulate[29].

Dat fiind că pe marile domenii nobiliare existau puţini oameni, se impunea repopularea lor. Pentru că şi Câmpia Ungară era pustie se cereau oameni din alte părţi. Károlyi Sándor e cel care a organizat colonizarea şvabilor în comitat, după cum reiese din scrisoarea din 23 iunie 1712, expediată din Bratislava către soţia sa, Barkóczi Krisztina din Carei. Zilnic au fost trimise câteva sute de şvabi împreună cu preoţii lor. Astfel, a fost repopulat, de pildă, Carei. Noii veniţi au primit pământ, drept de păşunat, lemne din pădure, li s-au ridicat biserici, şcoli şi locuinţe parohiale. În schimb trebuiau să muncească un număr de zile pe an în folosul nobilului[30].

Dar de abia după anul 1719 colonizarea şvabă atinge cote înalte, făcându-se în mod planificat. De pildă în localitatea Foieni, în anul 1720, au fost aduse 17 familii, iar până la sfârşitul anului 1726, se vor aşeza aici în total 85 de familii; în localitatea Urziceni, până în anul 1726, au fost aduse 93 de familii, iar în Moftinul Mare au fost colonizate până în 1726 un număr de 120 de familii de şvabi. Autorităţile comitatului au căutat să aducă în special meşteşugari[31].

Ţărănimea maghiară s-a retras din faţa colonizării, izolându-se în aşezări depărtate pentru a-şi păstra religia. În curând şvabii vor fi maghiarizaţi şi se va ajunge la o convieţuire paşnică[32].

---

[24] Samu Borovszky, *Op. cit.*, p. 489.
[25] Ibidem
[26] *Ibidem*, p. 483.
[27] *Magyar statisztikai közlemények*, Budapest, 1896, p. 371.
[28] *Apud. Ibidem.*
[29] Samu Borovszky, O*p. cit.*, p. 483.
[30] *Ibidem*, p. 493.
[31] *Magyar statisztikai közlemények,* Budapest, 1896, p. 371.
[32] Samu Borovszky, *Op. cit.*, p. 493.

Proprietarii feudali care nu au avut resurse pentru a coloniza germani s-au ocupat de atragerea slavilor (ruşi şi slovaci) şi a românilor. Aceştia din urmă coboară din regiunile montane în câmpiile mănoase pentru a-i ajuta la recoltat.

Slavii au repopulat localităţi întregi. Cel mai mare teritoriu era însă locuit de români, foarte mulţi fiind aduşi din Oaş.

Evreii, venind din nordul Mării Negre ca însoţitori ai ungurilor în secolul al IX-lea, au ajuns apoi în Transilvania. Aici au pătruns în mod treptat probabil în mici grupuri de populaţie în decursul mai multor secole. Ca o dovadă a prosperităţii lor, în secolul al XIV-lea, primeau de la Ştefan Báthory jurisdicţie proprie. Aşadar, de acum înainte, au avut condiţii şi mai favorabile ca să evolueze[33].

Károlyi Sándor a colonizat evrei la Carei pentru relansarea comerţului, trimiţându-le şi un rabin din Bratislava. Evreii au fost excluşi din Satu Mare şi din oraşele miniere ceea ce nu i-a împiedicat să se înmulţească la sate unde li s-a permis acest lucru. Aşadar, asistăm la un fenomen controlat de autorităţi în ce priveşte zona urbană, nu acelaşi lucru se întâmplă şi în mediul rural unde evreii au pătruns spontan. Ei apar în actele notariale ale comitatului unde-şi încheiau afacerile între ei în limba lor şi în traducere maghiară. Acest lucru s-a întâmplat şi în Oaş, evreii reuşind practic să monopolizeze comerţul de aici până la declanşarea Holocaustului.

Din interese economice sunt aduşi şi armeni, dintre cei veniţi în Ardeal în vremea lui Apaffy Mihály. În comitatul Satu Mare, mulţi s-au îmbogăţit, ba chiar au devenit nobili.

În comitat trăia un conglomerat multietnic. După numele locuitorilor, aceştia erau: 87,83% maghiari, 9,68% români, 2,05% germani, 0,4% ruteni şi 0,04% sârbi şi croaţi. O statistică realizată pe acelaşi principiu, adică după numele locuitorilor, prezintă pentru anul 1720, dintr-un total de 247 de localităţi din comitatul Satu Mare, 147 de aşezări sunt în întregime locuite de unguri şi 39 de localităţi cu majoritatea locuitorilor maghiari.

Procentele acestea sunt fără îndoială greşite. O statistică făcută după nume este înşelătoare deoarece cei ce scriau conscripţiile, fiind maghiari, dădeau nume maghiarizate persoanelor de altă etnie. De pildă: *oláh* pentru români, *német* pentru germani sau *szász* pentru saşi. Localităţi întregi erau locuite numai de români, astfel în Oaş: Bixad, Boineşti, Călineşti, Cămârzana, Trip, Tur şi Certeze[34].

Asupra acestui conglomerat de naţii vor stăpânii vechii nobili, singura schimbare fiind creşterea averii şi a influenţei grofilor din familia Károlyi. Timp de trei generaţii ei vor deţine funcţia de comite, locul adunărilor comitatului mutându-se la Carei (Nagykároly). Fenomenul fugii iobagilor de pe moşii, la începutul secolului al XVIII-lea, a fost urmat automat de încercarea proprietarilor feudali de a-şi repopula latifundiile. De pildă, acelaşi Károlyi Sándor încearcă să-i readucă pe iobagii fugiţi din satele sale Mihăieni şi Ţeghea (comitatul Sălaj)[35].

Fenomenul fugii de pe moşii, în Oaş, este relevat de o conscripţie din 1722 privind *"fugitivi colonis"* din plasa Baia Mare[36]:

---

[33] Gheorge Haiduc, *Istoria comunităţii evreieşti din comuna Vama-Oaş de la venirea lor pe aceste meleaguri până la emigrarea acestora în Israel*, în *Studii şi Comunicări*, Satu-Mare, 1997, p. 247-274.

[34] *Magyar statisztikai közlemények*, Budapest, 1896, p. 372.

[35] Bujor Surdu, *Liniile dezvoltării social-economice a Transilvaniei în secolul al XVIII-lea până la răscoala lui Horea*, în *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, III, 1690, p. 103-110.

[36] A.N.D.J.C., Fond P.S.M., Acta P.P., cutia 58, (acte nenumerotate), conscripţia iobagilor fugari din plasa Baia Mare, realizata în 1722.

Localitatea	Nr. de persoane fugite în anul 1703
Remetea	4
Boineşti	15
Bixad	11
Trip	14
Târşolţ	26
Cămârzana	17
Călineşti	7
Tur	54
Negreşti	66
Prilog	10
Racşa	16

Conscripţia a fost făcută în scopul uşurării acestor localităţi de partea din impozitele pe care le datorau cei fugiţi, prin plecarea lor scădea capacitatea de plată a localităţii respective.

În pofida faptului că încă de la 1712 au fost făcute colonizări de populaţie, în comitatul Satu Mare până în anul 1720 situaţia demografică nu se redresase. Aceasta datorită invaziei tătare din anul 1717 şi a unei noi epidemii de ciumă din anul 1719. După 1720, şi datorită colonizării planificate a germanilor, situaţia demografică se va redresa. La 1720, preponderente erau, localităţile foarte mici[37]:

Mărimea aşezărilor (nr. de gospodarii)	Numărul de aşezări
1-5	42
6-10	65
11-25	90
26-50	16
51-100	3

Aducerea unor grupuri de populaţie a însemnat şi schimbări în domeniul confesional. De cele mai multe ori, noii veniţi au adus cu ei preoţii sau, respectiv, rabinii lor.

Puternica familie Károlyi a jucat şi în acest domeniu un rol important. În 1722, Károlyi Sándor aduce un ordin călugăresc în scopul îngrijirii spirituale a catolicilor şi pentru cultivarea tineretului. În acelaşi scop, aduce în Căpleni şi franciscani. La Carei, Károlyi Sándor a ridicat o tipografie având cenzori numiţi de episcopul de Eger.

Politica de colonizare îşi va arăta roadele: treptat comitatul se reface. În anul 1735, avea încă de întreţinut trupe costisitoare. Pentru cei 2.769 de soldaţi şi 2.010 de cai se strângeau lunar biruri. Astfel, s-a pus problema reducerii efectivelor militare din comitat. Ca dovadă a redresării economice puterea de plată a comitatului creşte, în 1737, el fiind capabil să plătească un impozit de 32.369 de florini (din care districtul Crasna 5.741 florini, Nyir 8.227 florini, Someş 6.476 florini şi Baia Mare 11.925 florini).

[37] *Magyar statisztikai közlemények*, Budapest, 1896, p. 372.

Puterea militară a comitatului s-a refăcut şi ea. Astfel că, la urcarea pe tron a Mariei Tereza, din comitat este trimisă o trupă înarmată de 396 de nobili sub comanda contelui Teleki Sámuel[38].

Tot în timpul împărătesei Maria Tereza, cu scopul de a spori baza contribuabilă către stat, Curtea de la Viena emite, în 16 noiembrie 1763, un decret scris în limba română. Acest document se adresează: „tuturor locuitorilor şi supuşilor în ţara noastră ungurească de moşie şi în părţile ei adaose...ca să sporească norodul cu oprirea, ca să nu fugă şi să nu scape" şi „să se înfrâneze de frica pedepselor" care mergeau de la ani grei de temniţă până la a-şi pierde „capul şi viaţa"!. Greutăţile din Transilvania i-a determinat însă pe iobagi, în continuare, să fugă peste Carpaţi. De exemplu, doar în 1767, se pare că aproape 25.000 de familii de iobagi transilvăneni au ajuns în Moldova sau Ţara Românească[39].

The Oaş region during the end of 17th century and the beginning of the 18th century.

Abstract

During the end of the 17th century and the beginning of the 18th century, the population of Satu Mare County faced some of the most interesting events: wars, foreign invasions, peasants revolts, epidemics and natural disasters. In the last decades of the 17th century and the beginning of the 18th century, Satu Mare County was implaicated in the conflict between the Habsburgs and Hungarian nobility. Rebellions against the Austrian regim of Hungary began even before the siege of Wien (1683). The fight started under the leadership of Emeric Thököly and took popular forms. They formed two camps: the camp of "curuţii" - traditional appointment for rebels in general, - and the camp of 'lobonţ "- supporters of the new regime

[38] Samu Borovszky, *Op. cit.*, p. 495.
[39] Viorel Ciubotă, *Un decret imperial în limba română din anul 1763*, în *Studii şi Comunicări*, Satu Mare, 1994-1995, p. 133–135.

A görög katolikus egyházi értelmiség alakulása Szatmárban a 19. század első felében

Bura László

Görög katolikus diákok Szatmárnémeti katolikus iskoláiban; adalékok a Kárpát-medence észak-keleti régiójának társadalmi és egyházi életében ható jelenségekhez.

Tanulmányunk két Szatmárnémetiben a 19. század első felében (1852-ig) önállóan működő iskola levéltári anyaga, beírási dokumentumai alapján készült.

A szatmári római katolikus püspökség 1804-ben történt megalapítását követően első püspöke, Fischer István a Helytartótanácstól gimnázium indításának engedélyezését kérte. A tervezett 6 osztályos gimnázium megindítását szervezési problémák késleltették, így működését csak 1806-ban kezdte meg Nagyobb Királyi Gimnázium néven.

Magánintézményként még 1804-ben megkezdte működését a hatosztályos gimnáziumi tanulmányokra épülő két tanéves intézmény, a nyilvánossági jogot csak később megszerzett Szatmárnémeti Római Katolikus Püspöki Líceum[1].

A két intézmény 1852-ben, az Organisations Entwurfs megjelenése után, az új közoktatási rendszer bevezetésekor a hatosztályos gimnáziumot egyesítették a Szatmári Püspöki Líceum bölcseleti osztályaival, s létrejött a nyolcosztályos ún. főgimnázium.

A két intézmény vonzásköre Szatmár megyén kívül magába foglalta a szomszédos vármegyéket, illetőleg gyakorlatilag sok diákja származott az Kárpát-medence észak-keleti térségéből. A két intézmény történetét, illetőleg társadalmi szerepének addig ismert kerettörténetét meghaladó bemutatására törekvő tanulmányokat a szatmárnémeti iskolákat bemutató, *Iskolavárosunk: Szatmárnémeti* című könyvben közöltük[2], az ismert diákságuk anyakönyvi adatait pedig a *Szatmári diákok 1610 - 1852* című kötetben[3].

Mindkét iskolai intézményben nagyon sok görög katolikus diák tanult[4]. A gimnázium grammatikai osztályaiban 625 (a diáklétszám 33,75 % -a), a humanista osztályokban 228 (a diákság 33,97 %-a). A püspöki líceum tanulói közül 587 volt görög katolikus (36,39 %). Anyanyelvüket tekintve a keleti szertartású (görög katolikus) kereszténységhez tartozó diákok (illetőleg családjaik) a térségben főleg szlávok, románok, s kisebb mértékben magyarok is voltak, családjukban ruténül /ruszinul, szlovákul, lengyelül, románul, magyarul beszéltek.

Gyakorlatilag valamennyien hozzájárultak a térség különböző etnikumú és nyelvű görög katolikus értelmiségének kialakulásához, formálódásához. Következésképp a keleti szertartású katolikus diákságra vonatkozó anyakönyvi bejegyzések számbavétele, elemzése értékes adalékul szolgálhat a 19. század első felében formálódó görög katolikus értelmiség alakulásának tanulmányozásához. Adatokat szolgáltathat a 19. század első felében működő görög katolikus egyházak helyzetéről, esetenként a lelkészek működési helyének változásairól (pótolhatja a számba nem vett, vagy a 20. század második felében megsemmisült egyházi dokumentációkat), árnyalt információkat nyújthat a görög katolikusok nyelvhasználatáról, a kölcsönös egybefonódásokról, beolvadásról, rávilágíthat a társadalmi felemelkedésre törekvő görög katolikus papság némely jellemző vonására.

Forrásanyagunkat tehát a gimnázium és a püspöki líceum hasonló szempontok szerint elkészült beírási jegyzékei képezik. A jegyzékek rovatai: Sorszám / Családnév,

---

[1] Mind a Nagyobb Királyi Gimnázium, mind a Szatmárnémeti Római Katolikus Püspöki Líceum levéltári anyaga hiányos, az 1945 utáni felszámolásuk után megmaradt anyag a szegedi JATE Központi Könyvtárában található (Jelzete: Ms 1 805b).

[2] Bura 1999. 105 - 142, illetőleg 168 - 198..

[3] Bura 1994: 214 - 245, 246 - 318, 319 - 350.

[4] Tanulmányunkban csak a gimnázium felső tagozatán, a humanista osztályokban tanuló diákokra és a püspöki líceum tanulóira vonatkozó adatokra hivatkozunk.

Keresztnév, Életkor, Vallás // Nép vagy Nemzet, Születési hely, Megye vagy Tartomány // Apja vagy Gyámja vagy Gondoka (neve), állapota [nemes, polgár ~ foglalkozása] és lakhelye.

A beírási jegyzékeket latinul készítették, a nevek írásmódja a nevet feljegyző műveltségére, iskolázottságára jellemző, annak függvénye. Észrevehető, hogy melyik nevet írta németes, latinos, magyaros műveltségű scriptor, hallás vagy bemondás után[5].

A két intézmény tanulóinak születési helyére és apjuk (gyámjuk) lakhelyére vonatkozó adataiból megállapíthatjuk az iskolák vonzáskörét.

A gimnázium felső tagozatának, a humanista osztályokba járó - a korabeli közigazgatási rendszer alapján azonosított - származási helyű diákjainak többsége (380) Szatmár megyében született, de sokan tanultak itt a szomszédos megyékből is: Ugocsából (102), Beregből (45), Máramarosból (28), Szabolcsból (25), Közép-Szolnokból (20), Kővár-vidékről (19); s szép számmal jöttek távolabbi megyékből is: Ungból (27), Abaújból és Zemplénből (18 -18), Biharból és Hevesből (10 -10), Szepesből és a Hajdú-kerületből (9 - 9), Árvából (8). Ezeknél kevesebb (1 - 5) diák tanult a humanista osztályokban Borsod, Doboka, Kraszna, Litró, Nyitra, Pest, Zala és Zólyom megyéből, a Jászságból és Kézdiszékből.

A püspöki líceum 1375 azonosított születési helyű diákja közül Szatmárnémetiben született 87, (a korabeli) Szatmár megyében 356, Máramaros megyében 247, Ungban 138, Beregben 128, Ugocsában 117, Szabolcsban 68, Zemplénben 53, Árva megyében 19, Abaúj, Bihar és Közép-Szolnok megyében 18 - 18, Kővár-vidéken 28, Pest megyében 12, Galicíában 11 tanuló[6].

A két intézmény diákságának beírási adataiból megállapíthatjuk, hogy a 19. század első felében 220 görög katolikus parókus gyermekei tanultak a gimnáziumban és/vagy a püspöki líceumban. Azt is megállapíthatjuk, hogy a lelkészek (parókusok) a diák születésekor, illetőleg tanulmányai időszakában hol működtek.

A 187 parókia, ahol működtek, a korabeli állami közigazgatás szerint 13 megyében helyezkedett el, (betűrendben): Abaúj, Bereg, Bihar, Borsod, Kővár-vidék, Közép-Szolnok, Máramaros, Sáros, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa, Ung, Zemplén megyében. Az egyes parókiákon működött lelkészek nevét és működésüknek (a diákok adataiból azonosítható) időpontját tanulmányunk adattárában közöljük.

A Kárpát-medence észak-keleti régiójának valamennyi görög katolikus egyházközsége az 1660-ban alapított Munkácsi Görög Katolikus Püspökséghez tartozott. A munkácsi püspökség esperesi kerületet létesített Szatmárban is, Szatmárnémeti, Nagybánya, Felsőbánya, Avasfelsőfalu és Nagykároly székhellyel, majd 1776-ban Bacsinszky András munkácsi püspök Szatmárnémeti székhellyel külhelynökséget alapított. Az egyházmegye határai az idők folyamán többször változtak, Szatmárt illetően a román unió hozott változást, ugyanis a fogarasi püspökséget követően 1777-ben újabb püspökség létesült. A nagyváradi román görög katolikus püspökség létrejötte után 72 Szamoson túli parókiát több száz filiával (Szegedtől Debrecenig, Nyíregyházáig) átcsatoltak a nagyváradi püspökséghez. Később nyolc egyházközséget visszakapcsoltak Munkácshoz, ugyanakkor azonban Nagyvárad újabb kilenc egyházközséget kapott. Ekkor kapta meg a nagyváradi egyházmegye a Szatmárral szomszédos Érmellékről Érkörtvélyes, Érmihályfalva, Érselind és Gálospetri, a Szatmárnémetihez közeli Pete egyházközségeit[7].

A 19. század első felében a két szatmári tanügyi intézménynek kiemelkedő szerepű volt a térség görög katolikus értelmisége képzésében. Görög katolikus diáksága (a tanulók egyharmada) révén a térség szláv (ruszin / rutén, szlovák, lengyel) és a román eredetű

---

[5] A családnevek írásában megtartottuk az okiratokban előforduló alakot, a helyneveket a 19. század első felében használatos magyar nyelvű alakban írjuk.

[6] Mind a gimnázium humanista osztályaiban, mind a püspöki líceumban tanulók esetében származási helyüket az egyes megyéken belül helységekre lebontva, részletezve: In: Bura 1999: 119 - 125 és 187 - 190. +

[7] Vö.: Bendász István - Koi István 1994.

/ identitású értelmiségi rétegének számot tevő formálója, alakítója volt, a munkácsi egyházmegye híveinek ugyanis többsége (63,8 %) ruszin (rutén) volt, román a hívek egyötöde (20,89 %), magyar (6,23 %), szlovák (0,94 %). Az egyházi összeírás kétnyelvűként tartotta nyilván a hívek 7,19 százalékát.

A ruszin anyanyelvű (ruszin prédikációt hallgató) görög katolikus hívek aránya a legmagasabb volt Sáros (98,65 %), Bereg (96,75 %), Ung (95,14 %) és Ugocsa (91,01 %) megyében, a tíz százalékot sem érte el Szatmár (5,6 %) és Szabolcs (7,52 %) megyében. A román (román prédikációt hallgató) népesség: Szatmárban (a megyebeli görög katolikusok 74, 61 %-a), Máramarosban (35,74 %-a), Szabolcs megyében (15,53 %-a), Ugocsában (13,42 %-a).

Magyar hívek hét vármegyében éltek: Szabolcs (a vármegyebeli görög katolikus hívek számához viszonyítotva): 40,05 %; Borsod 31,10 %; Abaúj: 24,33 %; Szatmár: 8,59 %; Zemplén: 5,78 %; Ugocsa: 3,46 %¸Ung: 0,51 %. A görög katolikusok 100 %-a magyar volt a hegyaljai esperességben; a dorogi, lákkói, nyíri, szántó esperességekben arányuk meghaladta az 50 %-ot.

Szlovák nyelvű hívek éltek Abaúj-Torna vármegyében (a vármegyebeli gk hívek számához képest): 8,19 %; Szepes: 14,51 % Zemplén: 0,33 %. Kivétel nélkül szlovák nyelvűek voltak a Gömör megyei parokiák és filiák; magas volt arányuk az alsó-szepesi esperesi kerületben: 28,19; valamint a kassai kerületben: 20,27 %.

Ruszin - magyar kétnyelvűek (a görög katolikusok 5,37 %-a) éltek Abaúj, Bereg, Borsod, Máramaros, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa, Ung, Zemplén megyében.

Ruszin - szlovák kétnyelvűek (a görög katolikusok 1,65 %-a) a bártfai és az alsószepesi kerületben.

Ruszin - román kétnyelvűek (a görög katolikusok 0,85 %-a) Máramaros, Szatmár és Ugocsa vármegye területén.

Magyar - román kétnyelvűek Szatmár és Máramaros megyében; a felsőbányai esperességben (a görög katolikusok 16,05 %-a), a nagybányaiban (17,56 %), a nagykárolyiban (14,36 %), a szigetiben (11,21 %).

A csereháti esperességben magyar - szlovák (195 hívő) és három szatmári esperességben ruszin - magyar - román (1100 hívő) közöségekről is tudósít[8].

Az etnikai, nyelvi viszonyok fentebb érzékeltetett változatossága[9] háttérül szolgálhat a térség nyelvi - etnikai viszonyai milyenségének, változásainak, valamint a görög katolikus papság értelmiségi és társadalmi szerepének és magatartásának vizsgálatához. Elemzésünk adatai ugyanakkor szemléltető adalékul szolgálhatnak a térségben végbemenő etnokulturális, akkulturációs folyamatok tanulmányozásához.

Mind a gimnáziumban, mind a püspöki líceumban tanulók között jelentős réteget képeztek az értelmiségi családból származók, számuk a gimnázium humanista osztályaiban 186 (26,41 %), a püspöki líceumban 514 tanuló (48,98 %). Az értelmiségi családból származók közt magas a görög katolikus papi családból származó tanuló, a humanista osztályokban 82 (az értelmiségi csoport 43 százaléka), a püspöki líceumban 293 (az értelmiségiek 52 %-a)[10].

A tanulók etnikai származását kutatva meg kell állapítanunk, hogy a gimnáziumban tanulók közül elenyészően kevesen vallják magukat ruszinnak, románnak, ugyanakkor a püspöki líceumban tanuló diákok közt 172 ruszint (14,27 %) és 116 románt (9,62 %), 3 - 3 szlovákot, illetőleg délszlávot (0,24 - 0,24 %) találunk.

---

[8] A statisztikai adatokra vonatkozóan vö.: Udvari 1990: 64 - 65.

[9] A munkácsi görög katolikus püspökség 19. század eleji etnikai és nyelvi adatainak esperességenkénti összefoglalása In: Udvari 1990: 79 - 84, részletezve (parókiák és filiáik) Udvari 1990: 86 - 153.

[10] Vö.: Bura 1999: 131, 193 - 197.

A tanulói névsorokban megjelölt identitás - Hungarus, Slavus (itt: szlovák), Ruthenus, Germanus, Valachus, Gallicianus, Transílvanus, Armeanus, Illir - nem azonos a mai értelemben vett nemzetiségi hovatartozással. Általában ugyanis a tanuló (szülei) etnikai származását, nyelvi hovatartozását - magyar, szláv ('szlovák'), ruszin (rutén), német, román; erdélyi (ez lehet magyar, német, román, székely, örmény) jelöli. A Hungarus ('magyar') jelző jelenthet magyart, de jelentheti a 19. század első felében Magyarországon élő, a középkori magyar államiságban és a nemesi nemzet eszméjében gyökerező sajátos identitástudatot is[11].

A rendi nemzetbe kerülés törekvését tanúsítják azok a parókusok, akik az egyházi uniót követően nemességet nyertek, s állapotukat: a nemességhez tartozást az egyházi beosztásuk mellett említik is.

Ezt tanúsítják a különböző nyelvi eredetű[12] (sokszor azonos) neveket viselők által vállalt különböző / megváltozó, megváltoztatott identitások, azaz ugyanazoknak a tanulóknak (szülőknek) az évek folyamán megváltoztatott identitás-vállalásai (illetőleg ennek kifejezése, jelölése) is. Ebben ugyanis a rendi nemzettudatban a nyelvi hovatartozásnak nem volt szerepe[13].

Sok ruténnak, románnak valló görög katolikus parókus aki magát korábban ruszinnak / ruténnak, románnak vallotta, később (ugyanabban a ruszin, román egyházi közösségben működve) magát Hungarusnak mondta.

Így a ruszinok /ruténekközül Bereg megyében Mihalits Ioannes (Huszt, 1817: Ruthenus < 1824: Hungarus), Ilnitzky Basilius (Kis-Almás, 1821: R < 1824: H); Máramaros megyében: Illyasevits Ioannes (Iza, 1823: R ‹ 1823: H); Szabolcs megyében: Polyanszky Ioannes (Nagyrákóc, 1820: R ‹ 1821: H), Riskó Georgius (Ders, 1823: R ‹ 1824: H).

A románok közül: Szatmár megyében: Bónyi Ioannes (Dob, 1843: Valachus ‹ 1844: H), Jakab Michael (Jánk, 1829. gr. r.u. ‹ 1832: H), Laurán Myron (Tamaia, 1820 V ‹ 1832: H).

Identitások egymásba olvadására, egybefonódására utalhatnak az olyan esetek, amikor a Hungarus ruszinra/ruténre, a ruszin / rutén Valachusra, románra változik. Szatmárban ilyen Csobaly Ladislaus (Porcsalma, 1816: H ‹ 1817: R), Csobaly Ladislaus (Ráksa, 1816: H ‹ 1819: R), Bónyi Georgius (Vetés, 1820: H ‹ 1821: V); Molnár Ioannes (Láposbánya, 1816: R ‹ 1819: V).

Valószínűleg ugyanaz a papi család lehet a Bónyi, amelynek tagjai, Franciscus (Tőketerebes, 1808: H), Basilius (Nyíregyháza, 1812: R), Georgius (Vetés, 1817: V)., akik magukat az általuk szolgált közösség beszélt nyelve szerint vallották magukat magyarnak, ruszinnak vagy románnak.

Amint a két intézmény diáknévsorainak (és anyakönyvi bejegyzéseinek) tanúsága szerint az anyanyelv, a felekezeti és e nemzetiségi hovatartozás a római katolikus tanulók esetében sem fedte egymást, ugyanezt állapíthatjuk meg a görög katolikus tanulók (és családjuk) esetében is.

Az egyesült görög katolikus egyház papjainak, kántorainak a bölcsészeti osztályokban (a püspöki líceumban) tanuló gyermekeinek száma tanúsítja, hogy az unióra lépett papság számára kedvező volt a földesuri terhek alóli felszabadulás, sokan közülük nemességet is kaptak[14]. Az egyesült keleti szertartású papság gyermekeit a 18. század végétől, a vizsgálódásunk tárgyát képező 19. század első felében latin iskolában taníttatja, így az ekkor

---

[11] Vö.: Romsics 1998: 58.

[12] A családnév nyelvi eredete nem igazít el viselője identitását illetően, ui.sok ruszin ~ rutén nyelvi eredetű nevet viselő tanuló magyarnak (Hungarus), ugyanakkor magyar nyelvi eredetű családneveket viselők pedig a ruszin vagy a román nemzethez vallja magát. A görög katolikus vallású tanulók esetében a származáshelye, vagy parókus apjának akkori munkahelye utalhat valós etnikumára, ui. a román vagy ruszin / rutén faluból származó diák valószerűsíthetően román vagy ruszin. (Vö.: Bura 1999: 133.)

[13] Vö.: Cholnoky 1996: 23., Crystal 2003: 51.

[14] A ruszinok főként Ugocsa megyében kaptak nemességet, a románok Máramarosban szereztek nemességet.

- ezután papi pályára lépők képzettségüket, műveltségüket itt (is) szerezték. Ezért jellemző főként a ruszin (rutén) papságra, hogy elszakad népétől és fokozatosan elhagyja anyanyelvét is.

A táblázat szemlélteti a 19. század első felében a két iskola diáknévsorainak adataiból azonosított görög katolikus parókusok közigazgatási megyék szerinti megoszlását, vallott/vállalt identitását, társadalmi hovatartozását.

Megye	Helységek száma	Parókusok száma	Vállalt identitása					Társadalmi állapot
			magyar	ruszin	román	erdélyi	Ismeretlen	
Abaúj	1	1					1	
Bereg	29	33	15	14			4	
Bihar	1	1	1					
Borsod	1	1		1				
Kővárvidék	3	3		3		2		
Közép Szolnok	4	4	1			2	1	1
Máramaros	42	48	16	23	5		4	
Szabolcs	13	13	7	6				1
Szatmár	55	68	3	3	14		13	16
Ugocsa	14	22	11	8			3	3
Ung	14	16	12	4				
Sáros	2	2	1		1			
Zemplén	8	8	3	4			1	
Összesen	**187**	**220**	**103**	**64**	**20**	**2**	**29**	**21**

A görög katolikus parókusok megyénként/helységenként

A helységneveket korabeli alakjukban és írásmódjuk szerint közlöm. (Esetenként azonosítását szolgálja (zárójelben) a korabeli hivatalos közigazgatási neve.)

A lelkész neve előtt az évszám, amikor a faluban szolgált, [a ‹ › jel közé tett évszám azt jelzi, hogy a parókus előzően szolgált ott, elhunyt] neve betűhíven (s esetleges alakváltozata), utána etnikai identitása (kezdőbetűvel): H(ungarus), R(utenus), S(lavus), T(ransilvanus),V(alachus); társadalmi helyzetére vonatkozó bejegyzés (nobilis, civis), (s esetenként) a g. r. u. (= graeci ritus uniti), g. r. c. (=graeci ritus catholici) utalás. A tilde ~ nevét (megismétlését) helyettesíti.

Szatmár megye

Amac
1819, 1820: Mátyás Ioannes, H., 1821: ~ , nobilis parochus
1843: Bónyi Basilius

Apa
1808, 1809: Buday Georgius, V.
1838, Erdöss Simon, H, nobilis parochus,
1839: ~ Simeon

Apáthi
1824: Paska Petrus, H.

Aranyos-Megyes / Aranyos - Medgyes
1823: Vászony Theodorus, H., parochus nobilis.
1824, 1825: Vászon Theodorus
1829, 1834: Vászony Theodorus, parochus nobilis

Barlafalu
1806: Fázsy Ladislaus, V.

Batiz
1839: Papp Philippus, H.

Bikszád
1815: Csobay (Csobai) Gabriel, V.

Borhíd
1829, 1830: Papp Basilius, H

Bujánháza
1829, 1830, 1834: Papp Jacobus, g.r.u.

Csegöld
1820, 1821, 1823: Pascha Petrus, H. nobilis parochus

Csenger-Ujfalu
1829, 1830: Szilagyi Joannes, nobilis parochus

Csomaköz
1826: Vezendy Iosephus

Dengeleg
1822, 1823 Antal Stephanus, V.

Dob
1843: Bónyi Joannes, H, V(ice)A(rchi)Diac(onus) et parochus g.r.u.
1844: Bonyi Joannes, H, nobilis parochus.

Dobráncz-Apáti
1822: Páska Petrus, H.

Erdő-Szada
1806: Papp Joannes,V.

Fábiánháza
1807, 1808: Kéla Joannes, H.

Felső-Bánya
1809: Buday Georgius, V.

Felső-Boldád
1825, 1829: Páska Petrus, H. nobilis parochus

Felső-Fernezely
1816, 1817: Orosz Ignatius, V.

Jánk
1829: Nagy Basil, civis
1829: Jakab Michael, g.r.u., H.
1834: Jakab Michael, H.

Józsefháza
1824: Paska Petrus, nobilis parochus
1828: PaskaPetrus, H, nobilis parochus
1838: Papp Philippus

Kányaháza
1833: Nitzás Elias, H.

Kegye
1820: Talpas (Talpasy) Michael, V.,

Királydaróc
1839: Pap Georgius, H.

Kis-Bánya
1829, 1830: Biltz Ladislaus, H.

Kis-Szokond
1825, 1828, 1829: Kunk Joannes, H, civis

Körtvényes [Körtvélyes]
1819: Csobali (Csoboly) Basilius, Ru
1821: Csabáli (Csobály) [Basilius].R.

Krassó
1808: Madarászy Laurentius, V.

Lápos-Bánya
1815, 1816: Molnár Joannes, R,
1819: Molnár Joannes, V

Madarász / Madarasz
1806: Kardos / Kardoss , V.
1843. Czinka Joannes, H, g. r. u.

Misztótfalu
1824, 1825: Kimpán Basilius

Nagy-Bánya
1815: Fázsi Andreas, V.

Ó-Pályi
1838: Szoták Joannes

Óvári
1819: Bónyi Georgius, H.

Piskárkos
1829: Tomucza Demetrius, g. r. u.

Porcsalma
1815: Csobay Ladislaus, H
1816: Csobai Ladislaus, H
1817: Csobay Ladislaus, R

1820: Csobali ~ Csoboly Basilius, R.

Rakos-Terebes

1806: Ángyus Petrus, H., parochus nobilis
1809: Sorbán Demetrius, V.
1824, 1825: Sőtér Georgius, H.

Ráksa

1815: Csobaly Ladislaus, H
1816: Csobai Ladislaus
1819: Csobaly Ladislaus, R

Reszege

1809: Papp Franciscus, H.

Réztelek

1843: Madarászy Joannes, g. r. u.

Rózsapallag

1829: Papp Andreas, nobilis parochus, g. r. u.
1834: Vászony Theodorus, H.

Szaniszló

1822, 1823: Kővári Basilius, V.

Szatmár

1818, 1819: Kis Ladislaus, H.

Szatmárnémeti [= Németi]

1829: Volkovszky Basilius, g. r. u. ,
1831, 1832: ~ parochus nobilis,
1834: ~ , H. , 1843: ~ , g. r. u.

Szokond

1814: Magyar Franciscus, H.

Tamaia (= Tomány)

1820: Laurán Myron, V.
1821: Laurán Miron
1832, 1833, 1834: Laurán Miron, H.

Terebes

1820: Mátyás Joannes, H.

Terem

1814: Marcus Michael, H.

Tőke-Terebes

1808, 1809: Bónyi Franciscus, H. parochus nobilis
1817: Katona Georgius, H.
1821: Bónyi Ladislaus, H.

Udvari

1827: Simonyi Andreas, H.
1829: Szabó Ioannes

Vetés

1814: Bónyi Georgius, H.
1817, 1820,: Bonyi Georgius,1821, 1822: Bónyi Georgius, V.

Vezend

1806, 1807: Magyar Georgius, H.
1826: Talpassy Ladislaus, H.

Veresmart / Vörösmart

1806, 1807: Erdöss Petrus, H, parochus nobilis
1823, 1824, 1838: Thoma Joannes, H.

Zsadány

1829, 1830, 1839: Fábián Theodorus, g. r. u., noobilis parochus

Bereg Megye

Beregszaszensis

1820: Zlotzki Joannes

Bilke

1821, 1822, 1823: Seregélyi Theodorus, R
1829, 1830: Csopey Theodorus, H.

Botovisce [Botfalva]

1806, 1807: Koflánovits Mathias, R.

Falucska

1823, 1828, 1829, 1830: Koflanovits Michael, parochus civis, g. r. u.

Fekete-Patak

1839: Petrovits Joannes, H.

Felső-Vereczke

1823: Maruczanics Joannes, H, civis

Huszt

1817, 1823, Mihalits Joannes, R
1824: Mihalits Joannes, H.

Ignétz

1824: Szabó Ioannes, H.

Iloncza

1807, 1808: Sereghi Petrus

Kalnik

1823, 1824: Legeza Ioannes, H.

Kis-Almás

1821: Ilnitzky Basilius, R
1823: Illasevits / Illyasevits Joannes, R
1824: Ilnitzky Basilius, H.

Kovászó

1816, 1817: Kováts Joannes, H.

Kövesd

1820: Koflanovits Michael, R.

Lahó

1820: Szozánszky Mathias, H. *

Leányfalva

1809: Fazikas Ignatius, R.

Lutska [= Lucskaszeg]

1815, 1816: Lyakovits Joannes, R.

Medentze [Medence]

1809: Mesko Andreas, R.
1816: Antalóczy Antonius, R

Mukliva
1809: Grigasi Michael
Nagy-Gécz
1843: Szerbák Antonius, g. r. u.
Nagy-Mogyorós
‹1832, 1833›: Ornitsay Ioannes, H.*
[1833:Ozitsay ?]
Nagy-Tiba [Nagytibava= Havasalja]
‹1820 ›: Hutza [Georgius] R. *
Patzkanjó [??]
1828, 1829: Volosin (Ioannes) H.
Ploszkó
1819, 1820, 1821: Stetzovis Theodorus Ru,
Repede (Rjapigy)
‹1829›: Illyasevits Basilius, H *
Ruszkótz [Ruszkóc = Orosztelek]
1828, 1829: Volosin [Joannes], H
Szentmiklós
1809: Koflánovits Michael, R.
Sztrabitsó [= Mezőterebes]
1829: Popovits Stephanus, H.
Uj-Dávidháza (Novoje Davidkovo)
1824: Azary Antonius, H.
Volotz [Volócz]
1809: Grigasis Michael, R.

Abaúj megye
Kék [= Szárazkék]
‹ 1828, 1829 › : Hokozsnyai Antonius *

Bihar megye
Ecsed
1808: Bilkei Ioannie, H.

Borsod megye
Felsőzsolca
1821: Molnár Georgius, R.
Kővár
Kis-Nyíres
1838: Hoszszu Stephanus, T.
Nagy-Nyíres
‹1839› : Pap Georgius
Somkut
1822: Buttyán Joannes

Közép-Szolnok megye
Debren
1824: Czibenczky Joannes, T.
Gyirókut
1829: Popdán Joanes, H.
Köd
1829: Farkas Josephus, T, nobil parochus, g. r. u.
Tasnád-Szarvad
1839 : Ungur [Petrus]

Sáros megye
Abraham
1821: Talpas ~ Talpasy, V.
Eperjes
1822, 1824: Chira Andreas, H.

Zemplén megye
Leles-Polyan (= Lelesz)
1812: Chira Andreas, Ru
Nevicke)
1809: Boksay Joannes, H.
Petrik
1812: Damianovics Josephus, H.
Szerdahely
1808: Dudinszky Andreas, H.
Szztarina
1815: Gerbery Demetrius, R
Techna (= Szécsudvar)
1825, 1826: Papp Joannes Ireonim
Telepótz
1815: Andrejczo / Andrejczó Joannes, R (Andrejco, Andreczo)
1816: Andrjetzi Joannes
Varhotz
1808: Seregély (Seregélyi) Basilius, R.

Máramaros megye
Alsonyeresznicensis ~ (1809) Also-Nyeresznyicensis (= Nyeresznyica ?, Zólyom)
1808: Kosztevics ~ Kosztevits Franciscus, R.
1809: Kosztevics Franciscus, R.
Bártfalva (= Bárdfalva)
1826, 1828, 1829: Opris Petrus, H.
Bedensis (= Bedő : Bedőháza)
1806: Strometzky ~ Stromeczky, R.
Botsko
1822: Dumnitzki Basilius, R.
Bogdán (=Tiszabogdány)
1827: Andruchovich Joannes
Budfalva
1820: Drágus Mathias, V.
Bukovetz (= Bükköspatak)
1806, 1807: Lyáchovits Pantaleon, R.
Drievisneis (?)
1826: Lázár Florianus, H

Herincse
(1829) Prodán (Alexander), H.
Irholtz (= Irhóc)
1830: Michalkovits Eustachius, H.
Iza ~ Isa
1821: Illyasevits Andreas, R.
1823: Illasevits (Illyasevits) Joannes, R.
1824: Ilyasevits Theodorus, H.
1839: Kirsalószky Elias, H.
Jód
1807, 1808: Mihályi Michael, V.
Kabolya-Polyána (= Gyertyánliget)
1817, 1819: Klempus Joannes, R.
Kalinfalva (= Alsó-, Felső-Kálinfalva)
1815, 1816: Opriss Ignatius, V.
1824. Opriss Ignatius, H
1825: Opriss Ignatius, V.
Kaszi-Polyána (= Kaszópolyána → Kaszómező)
1809: Simonszky (Simonszki) Basilius, R.
Kelecseny
1820: Zsetkei Ioannes, R.
Keselymező
1843: Severa Paulus, g. r. u., H
Kis-Bocsko
1829, 1830: Juga Cosmas, H.
Kis-Kirva
1808, 1809: Stromeczky ~ Strometzky Joannes, R.
Kökényes
1820: Zsetkei Ioannes, R.
Körösmező
1809: Kálinszky (Kálinszki) Ioannnes, R.
1812: Andrukovits Jacobus, R.
Körtvelyes ~ Körtvélyes (= Nagykörtvélyes)
1806., 1807: Stiretzky Georgius, R.
1823, 1824: Főzér Franciscus
Kövesd (Bereg ~ ??)
1828, 1829: Koflanovits Michael, H.
Köves-Ligeth
1815: Maximinecz ~ Maximinetz Joannes, R.
Közép Apsa
1820: Simon Stephanus. R.
Közép - Visó
1821, 1829, 1830: Simon Stephanus. H.
Liptse-Pojána (= Lipcsepolyána → Lipcsemező)
1812: Turzó Georgius, R.
Novo Szelitza (= Novoszedlicza → Újszék)
1812: Musztyánovits Michael, R.
Raksa (= Ráksa, Szatmár?)
1815, Csobaly Ladislaus, H.
1816: Csobai Ladislaus
1819: Csobaly Ladislaus, R.
Rasztahensis (? Rásztok, Ung vm ?)
1806: Mihalkovits Eustachius, R.
Rétse (Récse, Szilágy vm.; Recea: Lénárdfalu, Szatmár vm.?)
1807: Iszajovits Joannes
1808: Iszájovics Joannes
Ripinyensis (= Repinye, Repenye)
1806, 1807: Duliskovits Michael, R.
Rhona-Szek (= Rónaszék)
1830: Lipcsey Antonius, H
Sajó
1820: Mann (Ioannes), R.
Sajó-Polyána (= Sajómező)
1808, 1809: Roska Theodorus, V.
Sugatag
1821: Rednik Ladisalaus, V.
Szeklencze
1830: Orintsay Michael, H.
Szigeth (= Máramarossziget)
1809: Kuk Joannes, H.
Szuhabaranka: Szuchtatepen
1809: Lyachovits Eustachius, R.
Técső
1807, 1808: Dán Antonius
Tyuska (= Csuszka)
1815, 1816: Iszajevics Gabriel,R.
1830: Duliskovits Joannes, H.
Új Holyatin
1839: Petrovits Ioannes, H.

Szabolcs megye
Atsadiensis (= Nyíracsád)
1808: Bilkei Joannes, H
Ders
1822, 1823: Riskó Georgius, R.
1824: Riskó Georgius, H.
Gelesensis (= Gelse)
1808: Fehér ~ Fejér Joannes, H
Karászló ~ Karaszló
1816, 1817: Gribovszky Andreas, R.
Katasz ?
1806: Molnar Georgius, H.
Kis-Léta

1815, 1816: Telepianovits Antonius, R.
Napkor
1838: Orosz Joannes, H.
Nyírbéltek
1819, 1820, 1821: Molnár Basilius, R.
Nyíregyháza
1812: Bonyi Basilius, R, nobilis parochus
Oros
1824, 1825: Barna Andreas, H.
Rátzfehértó (= Ófehértó)
1822: Riskó Georgius, R.
Tornyos-Pátza (= Tornoypálca)
1826: Lupes Joannes, H.
Veresmárton
1822, 1823, 1824: Thoma Joannes, H.

Ugocsa vármegye
Batar ~ Batár
1822: Seregi Joannes, R
1823: Sereghy Joannes, R.
1829: Faliznyo Franciscus, H. parochus civis, g. r. u.
1830: Faliznyo Theodorus, parochus nobilis, H.
1834: Faliznyo Antonius (Ambrosius)
Egres
1806, 1812: Popovits Basilius, R.
Kökényes
1831: Valkovszky Baziliusz, H.
Nagycsongova
1819, 1820,: Polyánszky (Polyanszki) Joannes, R.,
1839: Firtzak Petrus, 1843: ~ H .
Nagy Gécz (= Nagygéce)
1839, 1843: Szerbák Michael, H.
Nagy Rákócz
1819, 1820: Polyánszky (Polyanszki) Ioannes , R, .
1821, 1822: Polyánszky Ioannes, H.
Ölves (= Ölyvös)
1829, 1830: Zlotzky Michael, H.
Sásvár (= Sasvár)
1816: Vüszarik ~ Wüszarik Joannes, R.
1831: Mesko Bazilius, H.
Szászfalu
1808, 1809: Medveczky ~ Medvetzky Joannes, R.
1812, 1819: Medveczky Joannes, R
1820: Medvetzki Ioannes, R.
1829: Medveczky Basilius, nobilis parochus, g. r. u.
Tarna
1843: Madarászy Joannes, g. r. u.
Terebes (= Túrterebes)
1824: Zsiga Joannes, R
Tisza-Ujlak
1824, 1829: Nizsalovszky Elias, H.
Turtz (= Turc)
‹1820› : Papp Demetrius, H.
1821, 1834: Papp Andreas, H, nobilis parochus
1839, 1843: Buday (Ioannes) H.
Veléte
1822, 1824: Zsiga Joannes, R.

Ung megye
Bező
1823: Szabó Antonius, H.
Csernokplova (Csornokholova)
1829: Csobaly Alexius, H.
Darótz
1821: Nehrebetzky ~ Nehrebetzky Joannes, H.
Hankóc
1822: Damianovits Michael, H.
Horlyó
1829, 1830: Kontratovits Joannes, H.
Irlyava
1806, 1807: Asztalóczy ~ Asutalotzy Joannes, R.
Nagy-Berezna
1822: Danilovits Ioannes, H.
1822: Jatzkovits Petrus, H.
Nevicke
1809: Boksay Ioannes, H.
Perecsény
1824: Legeza Athanasius, H.
Porosztó
1828: Jatzkovits Basilius, H.
Radvantz (= Radvánc)
1809: Danilovits Andreas, H.
1829: Belovits Andreas, H.
Szerednye
1806, 1807: Mitrovits Theodorus, R.
Teszenov
1812: Neviczky Joannes, R.
Ungvár
1815: Lyakovits Ioannes, R.

Könyvészet:
Arató Endre 1975. A feudális nemzetiségtől a polgári nemzetig. A magyarországi nem magyar népek nemzeti ideológiájának előzményei. Akadémiai Kiadó, Bp.
Bendász István - Koi István 1994. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészségeinek 1792. évi katalógusa. Nyíregyháza.
Bura László 1994. Szatmári diákok 1610 - 1852. Fontes rerum scholaticarum V. Szeged, 1994. 214- 245, 246 - 318, 319 - 350.
Bura László 1999. Iskolavárosunk: Szatmárnémeti. Státus Könyvkiadó, Csíkszereda.
Bura László 2007. A keleti szertartású kereszténység múltja és jelene Szatmárban. In: Uő.: Vizsgáljuk meg ezek okát! Szatmári művelődéstörténeti és egyháztörténeti tanulmányok. Státus Könyvkiadó, Csíkszereda.
Bura László 2009. Iskolatörténeti, oktatástörténei kutatások, dokumentumok. In: Bura László (szerk.) Sodrásban 1999 - 2009. Státus Kiadó, Csíkszereda, 2009. p. 182 - 216.
Bura László 2010. Családnevek művelődéstörténeti és nyelvészeti tanulságai. (kézirat)
Cholnoky Győző 1996. Állam és nemzet - Uralkodó nemzet és nemzetpoliitikai eszmék Magyarországon 1920 - 1941. Budapest.
Crsytal, David 2003. A nyelv enciklopédiája. Osiris Kiadó, Budapest.
Hodinka Antal 1910. A munkácsi görög katolikus püspökség története. Budapest.
Mosolygó József 1941. A keleti egyház Magyarországon. Miskolc.
Pirigyi István 1982. A görög katolikus magyarság története. Nyíregyháza.
Pirigyi István 1990. A magyarországi görög katolikusok története. Nyíregyháza.
Pirigyi István 2001. Görög katolikusok Erdélyben és Kárpátalján. Debrecen.
Romsics Ignác 1998. Nemzet, nemzetiség és állam Kelet- Közép- és Délkelet-Európában a 19. században és a 20. században- Budapest.
Udvari István (szerk.) 1990. A munkácsi görög katolikus püspökség lelkészségeinek 1806. évi összeírása. Vasvári Pál Füzetek 3., Nyíregyháza.

Formarea intelectualității greco-catolice din Sătmar în prima jumătate a secolului al 19-lea

Rezumat

Studiul tratează contribuția şcolilor romano-catolice medii şi post-secundare din Sătmar la fenomenul de formare a intelectualității greco-catolice din regiunea nord-vestică a bazinului Carpatic în prima jumătate a secolului al 19-lea.

Cele două instituții de învățământ din Sătmar, Gimnaziul Major Regal şi Liceul Episcopal din Sătmar, înființate în primul deceniu al secolului al 19-lea, prin efectivul destul de însemnat de elevi greco-catolici care au învățat în cadrul acestor şcoli în prima jumătate a secolului al 19-lea, au contribuit considerabil la fenomenul social de formare a intelectualității greco-catolice laice şi bisericeşti. Prin urmare, analiza datelor valoroase extrase din registrele matricole ale instituțiilor, completate în limba latină, formează un adaos valoros la studierea acestui fenomen social. Astfel, în afara cunoaşterii datelor statistice ale elevilor, registrele ne ajută şi la stabilirea parohiilor greco-catolice unde funcționau părinții lor (preoți greco-catolice), sau mai târziu elevii deveniți preoți. În perioada analizată, majoritatea parohiilor greco-catolice din regiunea Sătmarului aparțineau diecezei greco-catolice din Munkács (azi: Mukacevo), în parte diecezei greco-catolice din Oradea.

Datele prelucrate reflectă şi identitatea națională a acestei pături intelectuale, care, în parte a fost motivată şi de posibilitatea obținerii rangul de nobil.

Studierea diversității relațiilor etnice şi de limbă care apar în acest material, poate fi folosite ca informație secundară în cercetarea relațiilor lingvistice - etnice ale regiunii,

respectiv al caracterului şi modificărilor lor, de asemenea în documentarea rolului intelectual - social şi a atitudinii clerului greco-catolic.

Studiul, în anexa lui, prezintă localităţile (pe judeţe) în parohia cărora au funcţionat preoţii greco-catolici, numele şi etnia parohului, anul/anii de funcţionare. (Denumirea localităţilor corespunde denumirii oficiale din epoca studiată.)

Greco-catolicii sătmăreni la sfârşitul veacului al XVIII-lea

Viorel Ciubotă

Cu mulţi ani în urmă primeam de la regretatul preot şi istoric Petre Bologa fotocopia unei conscripţii a credincioşilor greco-catolici din oraşul Satu Mare datând din anul 1797 şi care consemna persoanele de această religie care tocmai în acei ani se străduiau să-şi ridice o biserică nouă, necesară atât din cauza creşterii numărului de enoriaşi dar şi din cauza distanţei prea mari pe care credincioşii din vechiul oraş Satu Mare o parcurgeau pentru a ajunge la biserica „Sfântul Nicolae" din Mintiu, singura biserică greco-catolică a urbei, neîncăpătoare pentru cei 1400 de credincioşi.

În cercetările efectuate în Arhiva de Stat din Transcarpatia am descoperit o altă conscripţie a credincioşilor greco-catolici din Satu Mare (nu cuprindea pe cei din Mintiu), datând din anul 1796 şi care validează şi în acelaşi timp completează pe cea din anul 1797. Este de remarcat că această statistică însoţea un memoriu al comunităţii greco-catolice (*Graeci Ritus catholicae comunitatis Cives et Inhabitatores*) adresat împăratului de la Viena şi în care cereau o clădire şi biserica care aparţinuseră ordinului religios al Paulienilor desfiinţat, aflate acum în posesia Fiscului[1].

Tot în acest sens semnalăm şi un alt document important din acea vreme şi anume o scrisoare a lui Vasile Kozák preotul bisericii „Sfântul Nicolae" din Satu Mare şi vicar al comitatului Sătmar, adresată în 22 mai 1784, Magistratului Oraşului Satu Mare, în care cerea ca acesta să-şi exercite dreptul de *patronat asupra bisericii greco-catolice*[2] afirmând că greco-catolicii reprezentau cea de-a doua religie şi limbă din oraş (*secundum Ritus et Linguas*)[3].

Revenind la cele două statistici ale locuitorilor din partea Sătmarului vom face câteva constatări generale. În a doua jumătate a veacului al XVIII populaţia oraşului aproape că se dublează. Astfel dacă în 1769 erau 5068 de locuitori, în anul 1809 populaţia oraşului ajunsese la 9881 de suflete[4]. Aceasta se datorează şi unui spor natural al populaţiei, al unor condiţii mai bune de igienă (se înfiinţează primul serviciu medical în oraş) dar şi unui aflux de populaţie rurală de toate naţionalităţile, aflux favorizat de reformele iozefine şi în primul rând de desfiinţarea iobăgiei[5]

În al doilea rând există un Şematism al episcopiei greco-catolice de Mukacevo datând din anul 1792 şi publicat abia în anul 1994 din care rezultă în mod clar că la Satu Mare exista parohia „Sfântul Nicolae" şi la care erau arondaţi toţi cei 1343 de greco-catolici care locuiau atât în partea sătmăreană a oraşului cât şi în Mintiu[6].

Se remarcă că la Carei existau în acelaşi an - două parohii greco-catolice, cea ruteană (ucraineană) cu 900 de suflete, iar cea românească cu 1580 de suflete[7].

O altă problemă o ridică structura naţională a greco-catolicilor sătmăreni. Credem că în lipsa unor noi documente care să facă lumină în această chestiune putem doar să afirmăm că între aceşti greco-catolici găsim români (aici îi includem şi pe români), ruteni (ucraineni), un număr mic de greci care-şi pierduseră deja limba în favoarea limbii maghiare, precum şi un număr mic de sârbi. Toţi aceştia umblau la singura biserică greco-catolică a

---

[1] Arhiva de Stat Ujgorod, fond 151, opis 5, inv. nr. 1402.

[2] Acest fapt însemna asigurarea celor necesare traiului preotului prin atribuirea de pământ arabil şi fâneaţă din proprietatea oraşului.

[3] *Loc. Cit.*, fond 151, opis 1, inv. nr. 3229.

[4] Sarkadi Nagy Mihály, *Szatmar - Németi szabad királyi város egyházi és polgári történetei*, vol. II, Szatmár, 1861, p. 288.

[5] Vezi pe larg Angelika Schaser, *Reformele iozefine în Transilvania şi urmările lor în viaţa socială*, Sibiu, 2000.

[6] Bendász István, Koi István, *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészségeinék 1792 - évi Katalógusa*, Nyiregyháza, 1994, p. 86.

[7] *Ibidem*, p.83.

oraşului, slujba ţinându-se alternativ în ucraineană şi română după cum reiese din documente. Există o singură matricolă a morţilor, botezaţilor şi cununaţilor până în anul 1807, când deja apare alta, pentru nou construita biserică „Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril".

Greco-catolicii reprezentau aproximativ 17% din populaţia totală a oraşului după cum reiese dintr-o statistică din anul 1806 şi care consemna 665 de greco-catolici în Mintiu şi 942 de greco-catolici în Sătmar, organizaţi în două parohii[8].

Numărul lor ajungea în 1814 la 1958 de suflete din care 1162 în Sătmar iar 796 în Mintiu[9].

Mai consemnăm faptul că o parte din datele din cele două conscripţii pot fi verificate şi cu ajutorul matricolelor parohiale, unde întâlnim majoritatea numelor de familie care apar la 1796-1797. Aceste nume au fost publicate de altfel de unul dintre cei mai inimoşi patrioţi români din perioada interbelică care a lăsat o urmă de neşters în istoria acestor locuri, revizorul şcolar şi publicistul Dariu Pop[10].

Conscripţia din 1796 ne oferă date sumare şi despre situaţia socială a greco-catolicilor sătmăreni, cu nimic diferită de cea a maghiarilor reformaţi sau catolici.

Prima categorie este cea a *cetăţenilor* (cives) ei fiind un număr de 66 persoane, ceea ce reprezintă 9% din totalul de 722 greco-catolici sătmăreni. Aceşti cetăţeni se bucurau de totalitatea drepturilor cetăţeneşti întâlnindu-i de nenumărate ori în Senatul oraşului, ajungând uneori în funcţia cea mai înaltă de conducere, cea de primar.

Exemplul cel mai concludent este fără îndoială a lui Somlyai Mihály care în 1804 ajunge primar al oraşului[11]. De remarcat că tatăl acestuia a fost un cetăţean respectat al oraşului contribuind din punct de vedere financiar inclusiv la construcţia bisericii „Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril" pentru care lasă prin testament impresionanta sumă de 1500 florini[12].

Din statistica din 1797 putem vedea şi averile acestor cetăţeni, unele dintre ele fiind de-a dreptul impresionante. Astfel Pocular Vasile avea avere estimată la 1000 de florini, Nagy Mihai 800 florini, Soos Gabor 700 florini, Nagy Vasile 400 florini, Gerendasi Ioan 600 florini, etc.

Cea de-a doua categorie de cetăţeni o reprezentau *locuitorii (lakos),* probabil cei care posedau o casă şi teren, nu se bucurau de anumite drepturi ca şi prima categorie. Ei numărau 198 de suflete reprezentând 27% din totalul greco-catolicilor sătmăreni. Judecând după statistica din 1797 ei nu sunt deloc săraci, unii având averi destul de însemnate cum ar fi Maroschan Filep cu 600 florini, Krizsán Ioan cu 300 florini, Simon Ioan cu 100 florini, Ducziloviţs Gábor cu 150 florini, văduva lui Zab Andrei cu 200 florini, Horvat Peter cu 200 florini etc. Ei au o contribuţie la întreţinerea preotului şi cantorului, de 1 florin şi 45½ creiţari anual. În schimb dacă ne uităm în rubrica contribuţiilor pentru edificarea noii biserici observăm că în general oferta lor se îndreaptă spre cele în muncă manuală sau cu căruţa şi mai puţin în bani, nelipsind nici acestea, cum este cazul lui Maroschan Filep care oferea 100 de florini pentru construcţie, tot atât cât cei din categoria cetăţenilor! Probabil că din această categorie făceau parte în general cei care veniseră în oraş în ultimii 10-20 de ani şi cărora nu li se recunoscuse încă un statut social superior.

Ultima categorie de greco-catolici o alcătuiau jelerii 17% din totalul greco-catolicilor. Ei reprezintă pătura cea mai săracă a populaţiei, fără drepturi cetăţeneşti care de obicei erau angajaţi cu ziua. Faptul că au o stare materială precară reiese şi din contribuţia pe care o plăteau pentru preot şi cantor 54 de creiţari anual: Puskas Vasile, Penzes Vasile,

---

[8] Cf. *A Munkácsi Görögkatolikus Püspökség lelkészségeinék 1806. évi összeírasa, Nyíregyháza,* 1990, p. 127

[9] *Catalogus venerabilis cleri almae dioecesis Munkatsiensis,* Eger, 1814, p.205.

[10] Dariu Pop, *Mărturii strămoşeşti,* Satu Mare, f.a., p.123-127.

[11] Sarkadi Nagy Mihály, *op cit,* p. 305.

[12] Arhiva de stat Ujgorod, fond 151, opis 5, inv. nr. 2298. Testamentul datează din 25 septembrie 1798.

Moroşan Coste, Molnar Mihai, Pap Simon, Szilagyi Simon, Moroşan Macovei, Buzgo Dumitru, Lengyel Vasile, Dutka Ilie, Szelecsan Mihai, Apan Toader, etc.

Sunt şi printre ei care plătesc taxa la biserică la fel ca şi cei din primele două categorii, ceea ce denotă probabil o situaţie materială mai bună: Pap Gheorghe, Erdei Gheorghe, Erdei Simon, etc.

Un fapt curios există în tabelul din 1797 unde la sfârşit sunt trecuţi domnii Stankovits Anton, Mojszin Ioan şi Somlyai Ioan, curatorii bisericii, la care nu este trecută averea deţinută. Doar primul contribuia pentru noua biserică cu 45 florini şi 10 zile de lucru cu carul, ultimul plătea o sumă de 45 creiţari pentru întreţinerea preotului şi cantorului!

În total averea celor aproximativ 722 de greco-catolici din Satu Mare (fără cei din Mintiu) se ridica la suma de 14.470 florini, membrii comunităţii donând pentru ridicarea bisericii suma de 1304 florini iar pentru întreţinerea preotului şi cantorului 189 florini şi 47 de creiţari. Ne aflăm în faţa unei comunităţi în plină ascensiune care este capabilă să-şi ridice singură în anii următori o biserică din cărămidă, inaugurată în anul 1802.

Deşi nu există o concordanţă perfectă între cele două tabele, cel din 1796 consemnând 722 de locuitori, pe când cel din 1797 doar 682 de locuitori, datele consemnate referitoare la starea socială, averea, numărul membrilor de familie, contribuţia la construirea bisericii, ne creează o imagine veridică a ceea ce a însemnat comunitatea greco-catolică sătmăreană la sfârşitul veacului al XVIII-lea.

Greek-Catholics from Satu Mare at the end of the XVIIIth century

Abstract

The Romanian-Ukrainian community from Satu Mare is dating from at least the middle of the XVIIth century, when the documents mention it in town. This year 320 years passed since may the first 1690 when a part of Romanian and Ukrainian priests from Satu Mare County switched to Greek-Catholicism, recognizing the Pope as leader of the church. In may 4 1690 Greek-Catholics from Satu Mare (Romanian and Ukrainian) have consecrated their first wooden church, built in the so called Mintiu part of the town and dedicated to Saint Nicholas.

Over the XVIIIth century the community has flourished; many years later, in 1792, reaching at 1343 souls, representing 17% of the town population. The census which we publish unfortunately refers only at the Satu Mare area of the town, leaving out the ones from Mintiu.

We can notice that a number of 66 persons (9%) were considered citizens with full rights (cives); a second category, residents, counting 198 souls (27%) and the last category- cottars (inquilini) representing 17%.

During the XVIIIth century, from this community arise important people, which prove themselves becoming even mayors of the town: 1732- Mihok Gyorgy (Mihoc Gheorghe), 1778- Mihalaky Matyas (Mihalachi Matei), 1804-Somlyai Mihaly (Somliai Mihai). The family of the last one donates a considerable amount of money, 1500 florins for building the new community church.

Anexe:

Ezen Nemes Szathmar városanban levő Görög Rituson levő lelket őszve irasa						
Numele şi prenumele		Civisek/ Cetăţeni	Lakosok/ Locuitori	Zselérek/ Jeleri	Copii/Gyermekek	
					Fiú/ Băieţi	Leány/ Fetiţe
		No	No	No	No	No
1	Fokos János - nős / căsătorit	2	-	-	2	2
2	Dani Györgyné - özvegy / văduvă	-	-	1	-	-
3	Czinka András - nős/căsătorit	-	2	-	1	3
4	Czinka István - nős/căsătorit	-	-	2	1	1
5	Kontros Iános - nős / căsătorit	2	-	-	3	1
6	Markis Togyer - nős / căsătorit	-	-	2	1	2
7	Pap László - nős / căsătorit	2	-	-	2	2
8	Soos Gábor - nős / căsătorit	2	-	-	1	-
9	Suta Peter - nős / căsătorit	-	-	2	-	2
10	Marin Makové - nős / căsătorit	-	-	2	-	1
11	Gerendási János - nős / căsătorit	2	-	-	2	-
12	Iffiu Gerendási János - nős / căsătorit	-	-	2	-	1
13	Penzes János - özvegy / văduv	1	-	-	-	1
14	Penzes Lászlo - nős / căsătorit	2	-	-	2	1
15	Siska András - nős / căsătorit	-	2	-	1	1
16	Simon Mihály - nős / căsătorit	2	-	-	2	2
17	Peleskei Laszlo - nős / căsătorit	2	-	-	1	1
18	Onácz Paál - nős / căsătorit	2	-	-	2	2
19	Nagy László - nős / căsătorit	2	-	-	-	1
20	Szabo Mihályné - özvegy / văduvă	-	-	1	2	-
21	Pap Iakob - nős / căsătorit	-	2	-	-	-
22	Racz András - nős / căsătorit	-	2	-	1	-
23	Simon János - nős / căsătorit	-	2	-	1	2
24	Krisan János - nős / căsătorit	-	2	-	4	2
25	Puskas Sandorné - özvegy / văduvă	-	1	-	2	-
26	Puskas László - özvegy / văduv	-	2	-	-	-
	Latus / Total	21	15	12	31	25
27	Pap Gabor - nős / căsătorit	-	2	-	-	1
28	Pap György - nős / căsătorit	-	-	2	-	1
29	Makové György - nős / căsătorit	-	-	2	-	-
30	Makové Demeter - nős / căsătorit	-	-	2	-	-
31	Marosán Fülep - nős / căsătorit	-	2	-	-	1
32	Doros Antal - nős / căsătorit	-	2	-	-	1
33	Kos Gábor - nős / căsătorit	-	-	2	2	-
34	Pap Simon - özvegy / văduv	-	-	1	-	4
35	Kos Illyés - nős / căsătorit	2	-	-	-	-
36	Szilagyi Simon - nős / căsătorit	-	-	2	-	2
37	Gabor Simon - nős / căsătorit	2	-	-	1	-
38	Orszag Györgyné - özvegy / văduvă	-	-	1	-	-
39	Prodany Sandor - nős / căsătorit	-	2	-	-	-
40	Maxim János - nős / căsătorit	-	-	1	-	-
41	Szilagyi Anicza - özvegy / văduvă	-	-	1	-	1
42	Theodorucz Gábor - nős / căsătorit	-	2	-	-	4

43	Szilagyi Lupuj - nős / căsătorit	-	2	-	-	-
44	Lertan János - nős / căsătorit	-	2	-	3	2
45	Marosán Makové - nős / căsătorit	-	-	2	-	-
46	Domahidi János - nős / căsătorit	2	-	-	5	-
47	Nagy Mihály - nős / căsătorit	2	-	-	3	1
48	Molnár Mihály - nős / căsătorit	-	-	2	-	-
49	Molnár János - nős / căsătorit	-	-	2	-	-
50	Fazekas Ferencz - nős / căsătorit	-	2	-	1	2
51	Varga Ferencz - nős / căsătorit	2	-	-	3	1
52	Varga János - nős / căsătorit	2	-	-	1	3
53	Tamás Simon - nős / căsătorit	-	2	-	-	1
54	Buzgó Demeter - nős / căsătorit	-	-	2	-	1
55	Duczilovics Lászlo - nős / căsătorit	-	2	-	1	1
56	Simon András - özvegy / văduvă	-	1	-	-	-
57	Batizi Sandorné - özvegy / văduvă	-	1	-	2	1
	Latus / Total	33	37	34	54	60
58	Zabb Andrasné - özvegy / văduvă	-	1	-	1	1
59	H. Pap Jánosné - özvegy / văduvă	-	1	-	-	-
60	H. Pap Mihály - nős / căsătorit	-	-	2	1	2
61	Domahidi András - nős / căsătorit	-	-	2	1	-
62	Márkis János - nős / căsătorit	-	-	2	1	-
63	Nagy István - nős / căsătorit	2	-	-	2	1
64	Molnar Demeter - nős / căsătorit	-	2	-	-	-
65	Gazdag László - nős / căsătorit	-	-	2	-	1
66	Nagy Sándor - nős / căsătorit	2	-	-	5	1
67	Dorle Demeter - nős / căsătorit	-	2	-	2	2
68	Lengyel László - nős / căsătorit	-	-	2	-	2
69	Batizi György - nős / căsătorit	-	2	-	4	-
70	Marosán György - nős / căsătorit	-	-	2	1	-
71	Demkovics Sándor - nős / căsătorit	-	2	-	-	1
72	Szabó Györgyné - özvegy / văduvă	-	1	-	-	-
73	Diósany Pintye - nős / căsătorit	-	2	-	1	-
74	Nagy Gábor - nős / căsătorit	-	-	2	-	-
75	Nagy Sándorné - özvegy / văduvă	-	1	-	-	-
76	Batizi János - nős / căsătorit	-	2	-	2	2
77	Kovács Ferencné - özvegy / văduvă	-	-	1	-	1
78	Pokulár Lászlo - nős / căsătorit	2	-	-	2	1
79	Prodany Ferencz - nős / căsătorit	-	2	-	1	-
80	Nagy Demeter - nős / căsătorit	-	-	2	3	-
81	Pap György - nős / căsătorit	2	-	-	-	-
82	Andréko Tamás - nős / căsătorit	-	2	-	1	2
83	Bank György - nős / căsătorit	-	-	2	-	-
84	Groze Tamás - nős / căsătorit	-	2	-	-	1
85	Groze Márkuj - nős / căsătorit	-	-	2	1	-
86	Klipács György - nős / căsătorit	-	1	-	-	1
87	Toth Josefné - nős / căsătorit	-	1	-	1	1
88	Oláh Miklos - nős / căsătorit	-	2	-	2	-
89	Kaluser György - nős / căsătorit	-	2	-	1	1

90	Jonucz István - nős / căsătorit	-	2	-	-	-
	Latus / Total	41	67	55	87	80
91	Duczilovics Gábor - nős / căsătorit		-	2	-	1
92	Erdelyi János - nős / căsătorit		-	-	2	1
93	Vereczki Györgyné - özvegy / văduvă		-	1	-	-
94	Oláh László - nős / căsătorit		-	-	2	-
95	Oláh Mihály - nős / căsătorit		-	2	-	2
96	Borbély Győrgyné - nős / căsătorit		-	1	-	-
97	Lengyel Mihály - nős / căsătorit		2	-	-	2
98	Peleskei János - nős / căsătorit		-	2	-	-
99	Magyar Jánosné - özvegy / văduvă		1	-	-	-
100	Dunka János - nős / căsătorit		-	2	-	1
101	Nagy Ferencz - nős / căsătorit		2	-	-	1
102	Orosz Jánosné - özvegy / văduvă		-	-	1	4
103	Dorla István - nős / căsătorit		-	2	-	-
104	Marosan László - nőtelen / necăsătorit		-	-	1	-
105	Erdei Győrgy - nős / căsătorit		-	2	-	1
106	Erdei Togyer - nős / căsătorit		-	2	-	-
107	Erdei Simon - nős / căsătorit		-	2	-	2
108	Orosz Janos - nős / căsătorit		-	-	2	-
109	Marosán János - nős / căsătorit		-	2	-	2
110	Szilagyi János - özvegy / văduv		-	-	1	-
111	Demeter János - nős / căsătorit		-	2	-	1
112	Dorla Péter - nős / căsătorit		-	1	-	-
113	Zekany András - nős / căsătorit		-	2	-	1
114	Marosán Kasztan - nős / căsătorit		2	-	-	2
115	Zekány Mihály - nős / căsătorit		2	-	-	3
116	Dragus Demeter - nős / căsătorit		-	2	-	1
117	Dom János - nős / căsătorit		-	2	-	1
118	Keresi András - nős / căsătorit		-	2	-	2
119	Szula Demeter - nős / căsătorit		-	-	2	-
120	Naprégan Szaduj - nős / căsătorit		-	-	2	2
121	Czinka Filep - nős / căsătorit		-	-	2	2
	Latus / Total		50	100	68	117
122	Czinta János - nős / căsătorit	-	-	2	-	-
123	Cs. Nagy János - nős / căsătorit	-	2	-	-	2
124	Stér László - nős / căsătorit	-	2	-	4	1
125	Kása Mihály - nős / căsătorit	-	2	-	1	2
126	Halvcska Jánosné - özvegy / văduvă	-	-	1	-	1
127	Kopasz Miskáné - özvegy / văduvă	-	-	1	-	-
128	Erdelyi Filep - nős / căsătorit	-	2	-	1	1
129	Küvári János - nős / căsătorit	-	2	-	-	-
130	Lőrincz Gábor - nős / căsătorit	-	2	-	-	-
131	Luczás János - nős / căsătorit	-	2	-	-	1
132	Szilagyi Kosztany - nős / căsătorit	-	-	2	-	-
133	Czapos János - nős / căsătorit	-	2	-	2	-
134	Puskás András - nős / căsătorit	2	-	-	1	2

135	Sajtos Gábor - özvegy / văduvă	-	1	-	1	1
136	Tamás Mihály - nős / căsătorit	-	2	-	-	1
137	Rád Andras - nős / căsătorit	-	-	2	-	-
138	Tasnádi Kosztany - nős / căsătorit	-	-	2	1	-
139	Erdélyi Gabor - nős / căsătorit	-	2	-	1	-
140	Tapasztó Györgyné - özvegy/văduvă	-	-	1	1	3
141	Sztankovics Antal - nős / căsătorit	2	-	-	1	1
142	Rad László - nős / căsătorit	-	2	-	1	-
143	Mojszin János - nős / căsătorit	2	-	-	3	2
144	Mojszin Peter - nős / căsătorit	2	-	-	-	-
145	Somlyai Paál - nős / căsătorit	2	-	-	1	-
146	Somlyai György - nős / căsătorit	2	-	-	-	-
147	Somlyai János - nős / căsătorit	2	-	1	-	-
148	Tamási Lajosné - nős / căsătorit	1	-	-	-	-
149	Orosz Mihály - nős / căsătorit	1	-	-	1	-
150	Mojszin Maria - nős / căsătorit	-	-	1	-	-
151	Takács Ferencz - nőtelen / necătătorit	-	-	1	-	-
152	Drahóczki Ferencz - özvegy / văduv	1	-	1	-	1
153	Szunyog Vaszil - nős / căsătorit	-	-	2	1	1
	Latus / Total	64	123	85	138	135
154	Nagy Mihály - nős / căsătorit	-	2	-	2	1
155	Szilagyi István - nős / căsătorit	-	2	-	-	1
156	Szilagyi Jánosné - özvegy / văduvă	-	-	1	-	-
157	Batcsi Mihály - nős / căsătorit	-	2	-	-	-
158	Pap Gyermán - nős / căsătorit	-	2	-	1	-
159	Szőlősi Györgyné - özvegy / văduvă	-	1	-	-	-
160	Szőlősi György -	-	-	1	-	-
161	Szőlősi Laczi - nős / căsătorit	-	-	2	-	-
162	Nagy László - nős / căsătorit	-	2	-	1	3
163	Pap István - nős / căsătorit	-	2	-	2	-
164	Pista János - nős / căsătorit	-	2	-	1	1
165	Makári David - nős / căsătorit	-	-	2	-	-
166	Szavné Jánosné - özvegy / văduvă	-	-	1	1	3
167	Tázy Simon - nős / căsătorit	-	2	-	1	-
168	Deskó Ferenczné - özvegy / văduvă	-	-	1	-	-
169	Romány János - nős / căsătorit	-	2	-	2	-
170	Csedregy Mihály - nős / căsătorit	-	2	-	2	-
171	Kondor János - nős / căsătorit	-	2	-	-	-
172	Kondor Miklos - nős / căsătorit	-	-	2	2	2
173	Simon Urszuj - nős / căsătorit	-		2	-	-
174	Aranyos Sandor - nős / căsătorit	-	2	-	1	4
175	Varga Pap Sandor - nős / căsătorit	-	2	-	1	2
176	S. Pap Mihály - nős / căsătorit	-	2	-	-	-
177	Batári Laszloné - özvegy / văduvă	-	-	1	-	1
178	Batári György - nős / căsătorit	-	2	-	-	-
179	Karacsonyi Sándor - nős / căsătorit	-	-	2	2	2
180	Lipoan Gergely - nős / căsătorit	-	2	-	-	1
181	Krisán László - nős / căsătorit	-	2	-	-	-

182	Szabó András - nős / căsătorit	2	2	-	-	-
183	Pap Gergely - nős / căsătorit	-	2	-	-	-
184	Dutka Sándor - nős / căsătorit	-	2	-	-	1
185	Hanka Ferencz - nős / căsătorit	-	2	-	-	1
186	Varju Simon - nős / căsătorit	-	2	-	1	2
187	Kis Sandor - nős / căsătorit	-	2	-	1	1
	Latus / Total	64	170	100	161	161
188	Horváth Peter - nős / căsătorit	-	2	-	1	2
189	Boros György - nős / căsătorit	-	2	-	2	1
190	Özvegy Siska János - nős / căsătorit	-	2	-	-	-
191	Astyilian János - nős / căsătorit	-	-	2	-	-
192	Pap János - nős / căsătorit	-	2	-	1	-
193	Pap Gergely - nős / căsătorit	-	-	2	-	-
194	Molnár Gergely - nős / căsătorit	-	-	2	1	-
195	Boros Jakab - nős / căsătorit	-	2	-	5	3
196	Nagy Ferencz - nős / căsătorit	-	2	-	-	-
197	Nagy János - özvegy / văduv	-	-	1	1	-
198	Szilagyi János - nős / căsătorit	2	-	-	1	-
199	Horváth András - nős / căsătorit	-	2	-	1	-
200	Halucska András - nős / căsătorit	-	2	-	1	1
201	Nemeth István - özvegy / văduv	-	-	1	-	-
202	Rácz András - nős / căsătorit	-	2	-	1	-
203	Márian Simon - nős / căsătorit	-	2	-	-	1
204	Pap Maria - özvegy / văduvă	-	-	1	-	-
205	Iszak László - nős / căsătorit	-	2	-	-	1
206	Küvári László - nős / căsătorit	-	2	-	1	-
207	Ilucz János - nős / căsătorit	-	2	-	-	1
208	Ignát György - nőtelen / necăsătorit	-	-	1	-	-
209	Madaraszán Dávid - nős / căsătorit	-	-	2	-	-
210	Zoltán Ferencz -nőtelen / necăsătorit	-	2	-	-	-
211	Erdelyi Gábor - nős / căsătorit	-	-	2	1	2
212	Dudás Ferencz - nős / căsătorit	-	-	2	-	1
213	Toth Mihály - nős / căsătorit	-	-	2	-	-
214	Szilágyi Istvánné - nős / căsătoritä	-	-	1	-	-
215	Molnár Mihály -nőtelen / necăsătorit	-	-	1	-	-
216	Batizi László - nőtelen / necăsătorit	-	-	1	-	-
	Summaja a lelkelnek	66	198	121	178	174

Recapitulatio	
Civis és lakos lélek	264
Sellér lakos lélek	121
Ferffi és leany gyermek / Copii băieți şi fete	352
Summa Summarum / Totalul general	722

Nr.	Numele capului familiei	Are avere circa		Are suflete în întreținere		Oferă pentru edificarea bisericii anual				Pentru întreținerea preotului şi cantorului anual				
		R. fr.	Cr.	Apți	Inapți	În bani		În muncă		În bani		În produse		
				confesional		Rf.	În total	Cu carul	Manual	Rf.	Cr.	Cereale	Porumb	Cereale mixte
1	Papp László	500	-	4	-	10	-	10	-	1	45½			
2	Gerendási János	600	-	-	-	-	100	-	-	1	45½			
3	Sóos Gábor	700	-	3	-	-	100	-	-	1	45½			
4	Domahidy János	400	-	5	2	-	20	10	-	1	45½			
5	Maroschán Filep	600	-	2	-	-	100	10	-	1	45½			
6	Nagy Mihály	800	-	5	1	-	50	-	-	1	45½			
6 bis	Papp Simon													
7	Papp György	300	-	4	-	-	100	10	-	1	45½			
8	Tamas Simon	300	-	2	2	5	-	-	10	1	45½			
9	Szilagyi Lupuj	300	-	2	-	-	12	-	10	1	45½			
10	Contros János	60	-	4	1	-	13½	-	3	1	45½			
11	Oláh Miklos	300	-	2	-	10	-	10	-	1	45½			
12	Lozán János	200	-	6	1	-	8	10	-	1	45½			
13	Ionutz András	150	-	3	-	-	7	10	-	1	45½			
14	Nagy László	400	-	2	-	-	40	-	10	1	45½			
15	Pocular László	1000	-	5	-	-	200	-	-	1	45½			
16	Pénzes János	700	-	2	-	3	100	-	-	1	45½			
17	Krizsán János	300	-	6	1	-	20	10	-	1	45½			
18	Simon Mihaly	400	-	4	2	6	-	-	10	1	45½			
	Total	8010	-	66	10	34	870½	80	43	31	39			
18 bis	Puskás László	-	-	2	1	5	-	-	5	-	54			
19	Varga Ferencz	-	-	4	2	-	6	-	5	1	45½			
20	Papp Jacob	-	-	2	-	-	-	-	12	1	45½			
21	Penzes László	-	-	7	-	-	30	10	-	1	45½			
22	Maroschán János	300	-	3	2	-	40	10	-	1	45½			
23	Maroschán Koszte	-	-	4	2	-	30	-	3	1	45½			

24	Domahidi András	-	-	2	1	-	-	-	3	-	54			
24 bis	Papp Mihály	100	-	2	3	-	6	3	-	1	45½			
25	Oroszpap Jánosné*	-	-	1	-	-	10	-	-	-	54			
26	Molnár Mihály	-	-	2	-	-	4	-	-	-	54			
26	Zekány Mihály	300	-	8	-	-	10	6	-	1	45½			
27	Kos Ilyes	300	-	2	-	45½	20	10	-	1	45½			
28	Erdei György	-	-	5	-	2	-	6	-	1	45½			
29	Kontz Joseff	40	-	2	1	-	-	-	5	1	45½			
30	Dorka Isván	300	-	2	1	-	20	5	-	1	45½			
31	Simon János	100	-	2	3	1	-	6	-	1	45½			
32	Nagy Sándorné	50	-	1	-	-	10	-	-	-	54			
33	Dragus Demeter	100	-	2	4	1	4	8	-	1	45½			
34	Czinka András	200	-	6	-	-	10	12	-	1	45½			
35	Domby János	40	-	4	1	-	3	-	2	1	45½			
36	Malgas János	60	-	4	2	1	-	6	-	1	45½			
37	Köváry János	50	-	2	-	5	-	3	-	1	45½			
38	Kós Gábor	50	-	3	2	1	-	-	2	1	45½			
39	Duczi Ilovits Gábor	150	-	3	1	-	45½	2	5	1	45½			
40	Gerendasi János	-	-	2	1	2	-	-	6	-	54			
40	Zab Andrásné	200	-	3	-	1	9½	-	5	-	54			
	Total	10350	-	146	37	59½	1087	167	96	52	21½			
41	Rád László	200	-	5	-	3	1	8	-	1	45½			
42	Szula Demeter	100	-	2	-	1	5	4	-	1	45½			
43	Fazekas Togyer	100	-	2	2	1	1	-	5	1	45½			
44	Erdey Filep	80	-	3	-	1	-	5	-	1	45½			
45	Todorucz Gábor	200	-	5	2	3	10	5	-	1	45½			
46	M. Grosán Tamás	150	-	5	1	-	20	5	-	1	45½			
47	Erdei Simon	-	-	3	3	-	-	-	6	1	45½			

* În limba română s-ar traduce "Soția lui Oroszpap János"

48	Küvari László	-	-	2	-	-	-	-	10	1	45½			
49	Nagy Ferencz Kontra	-	-	1	-	-	-	-	1	-	54			
49	Boda Kosztan	-	-	2	1	1	-	-	2	-	54			
49	Makszim János	50	-	1	-	1	-	5	-	-	54			
50	Boros György	30	-	4	1	1	-	-	8	1	45½			
50	Marozsán László	20	-	2	1	2	-	-	2	-	54			
51	Ster László	30	-	6	-	1	-	-	5	1	45½			
52	Kerezsi András	-	-	2	3	1	-	-	3	1	45½			
53	Marian Simon	20	-	3	1	1	-	-	4	1	45½			
54	Lipován Gergely	30	-	3	-	1	-	-	3	1	45½	Mar Demjen Luka		
55	Erdei János	50	-	4	1	1	-	-	-	1	45½			
56	Batári György	40	-	4	1	1	-	-	5	1	45½			
57	Krizsán János	-	-	2	1	-	½	-	2	1	45½			
58	Erdei Gábor	20	-	4	1	1	-	-	4	1	45½			
59	Pap János	-	-	2	-	1	-	-	3	1	45½			
60	Sajtos Gábor	50	-	6	-	1	-	3	-	1	45½			
61	Krisán László	40	-	2	-	2	-	-	4	1	45½			
62	Sos László	40	-	3	-	3	-	-	8	1	45½			
63	Mólnar Demeter	40	-	2	-	1	-	4	-	1	45½			
	Total	11640	-	226	56	88½	1124½	206	171	94	38½			
64	Falutska András	40	-	5	-	1	-	5	-	1	45½			
65	Kasa Mihály	50	-	2	2	1	-	4	-	1	45½			
66	Iszák László	20	-	2	1	1	-	-	3	1	45½			
67	Horvat Peter	200	-	5	-	-	10	5	-	1	45½			
68	Keretsanyi Sándor	50	-	3	2	2	-	5	-	1	45½			
69	Batizi Sándorné	50	-	1	3	1	-	-	3	-	54	Mar Pap Simoné		
69a	Apán Togyer	60	-	4	1	1	1	2	-	-	54			
69b	Nepregyán Szávoly	20	-	2	1	1	-	-	3	-	54			
69c	Szőlősi László	-	-	2	-	1	-	-	6	-	54			
70	Pap István	40	-	2	3	2	-	-	3	1	45½			

71	Batizi György	70	-	4	1	1	-	6	-	1	45½			
72	Prodán Sándor	30	-	3	-	½	-	-	2	1	45½			
73	Tamás Mihály	30	-	2	1	1	-	2	-	1	45½			
74	Rád András	30	-	2	-	1	-	-	4	1	45½			
75	Bank György	30	-	2	1	2	-	4	-	1	45½			
76	Dulka Sándor	40	-	3	-	1	-	3	-	1	45½			
77	Tüzes Simon	30	-	3	-	2	-	-	5	1	45½			
78	Prodán Ferencz	-	-	3	-	-	1	-	3	1	45½			
79	Kondor János	-	-	2	-	-	5	-	2	1	45½			
79a	Tásnadi Kosztán	-	-	2	-	-	1	-	1	-	54			
80	Boros Jakab	100	-	1	-	1	-	12	-	1	45½			
81	Oláh Gábor	-	-	2	1	-	10	-	10	1	45½			
82	Lengyel Mihály	200	-	2	1	-	10	10	-	1	45½			
83	Gábor Simon	150	-	3	-	-	5	-	6	1	45½			
84	Fokos János	200	-	5	3	10	40	-	10	1	45½			
85	Horváth András	100	-	2	1	4½	-	4	-	1	45½			
86	Zekány András	80	-	3	1	-	4	-	6	1	45½			
	Total	13260	-	304	81	126½	1211	268	238	137	49			
86	Orosz János	-	-	2	-	-	2	-	2	1	45½			
87	Diosán Pintye	200	-	5	1	4½	4½	10	-	1	45½			
88	Nagy Lupuj	100	-	3	-	-	4	5	-	1	45½			
89	Almási Kosztán	-	-	2	-	2	-	-	1	1	45½			
90	Csicsós János	-	-	3	1	-	4½	-	-	1	45½			
90	Pap Sándor Déday	-	-	2	-	-	-	-	3	-	54			
91	Birmán Mihály	100	-	2	5	2	-	6	-	1	45½			
92	Dorka Demeter	200	-	4	2	1	-	6	-	1	45½			
93	Babas Jákob	50	-	6	1	-	4	-	6	1	45½			
93a	Lengyel László	-	-	2	-	1	-	-	3	-	54			
93b	Dutka Illyés	-	-	2	2	1	-	-	-	-	54			
93c	Szelecsán Mihály	-	-	4	1	-	-	-	1	-	54			

94	Nagy Ferencz	100	-	2	-	-	2	-	-	1	45½			
95	Lazár János	30	-	2	2	1	-	-	2	1	45½			
96	Erdey Ferencz	-	-	5	-	-	2	-	2	1	45½			
96a	Molnár Mihály	-	-	2	1	-	-	-	2	-	54			
96b	Markis Togyer	-	-	3	1	1	-	-	4	-	54			
96c	Maxim Makové	-	-	2	1	1	-	-	4	-	54			
97	Zsiga Mihály	100	-	2	-	-	10	4	-	1	45½			
98	Csedreky Mihály	200	-	5	-	-	5	5	-	1	45½			
99	Sebesi Mihály	40	-	6	2	1	-	3	-	1	45½	Sarkőz Ujlakra kiment lakni**		
100	Kiska János	-	-	2	-	1	-	-	-	1	45½			
101	Szabó András	-	-	2	4	-	4	-	2	1	45½			
102	Aranyos Sándor	40	-	4	3	-	4	-	4	1	45½			
103	Olah Mihaly	-	-	4	3	-	-	-	2	1	45½			
103a	Markis Balint János	-	-	3	-	1	-	-	3	-	54			
103b	Kozma István	-	-	2	1	1	-	-	-	-	54			
	Total	14420	-	397	112	145	1257	307	279	177	24			
104	Szilagy János	-	-	2	-	-	2	-	2	1	45½			
104a	Marosán Makové	-	-	2	-	-	-	-	1	-	54			
104b	Czinta János	50	-	2	-	1	-	3	-	-	54			
104c	Pap Grigorné	-	-	1	-	-	-	-	1	-	54			
105	Onáts Páll	-	-	5	3	2	-	-	1	1	45½			
106	Puskás András	-	-	4	2	2	-	-	6	1	45½			
107	Stankovits Antál ur*	-	-	7	1	-	45	-	10	1	45½			
108	Mojszin János ur	-	-	2	-	-	-	-	-	1	45½			
108a	Somlyai János ur	-	-	3	-	-	-	-	-	-	54			
108b	Summa Summarum	14470	-	430	118	150	1304	310	300	189	47			

** A plecat să locuiască la Livada (lb. maghiară)

* Domnul (lb. maghiară)

Calendarul căsătoriilor în lumea rurală din comitatul Satu Mare la sfârşitul secolului XIX - începutul secolului XX

Paula Virag

La sfârşitul secolului al XIX- lea – începutul secolului al XX-lea, calendarul celebrării căsătoriilor era puternic influenţat de către biserică, în ciuda introducerii obligativităţii căsătoriei civile. La fel ca şi celelalte fenomene sociale, cu multiple implicaţii, căsătoria a avut, mai ales în comunităţile rurale, dar nu numai, perioade tari şi perioade slabe. Ritmurile calendarului agrar, ca şi cele ale sărbătorilor religioase au influenţat în mod evident dispoziţia sezonieră a căsătoriilor.

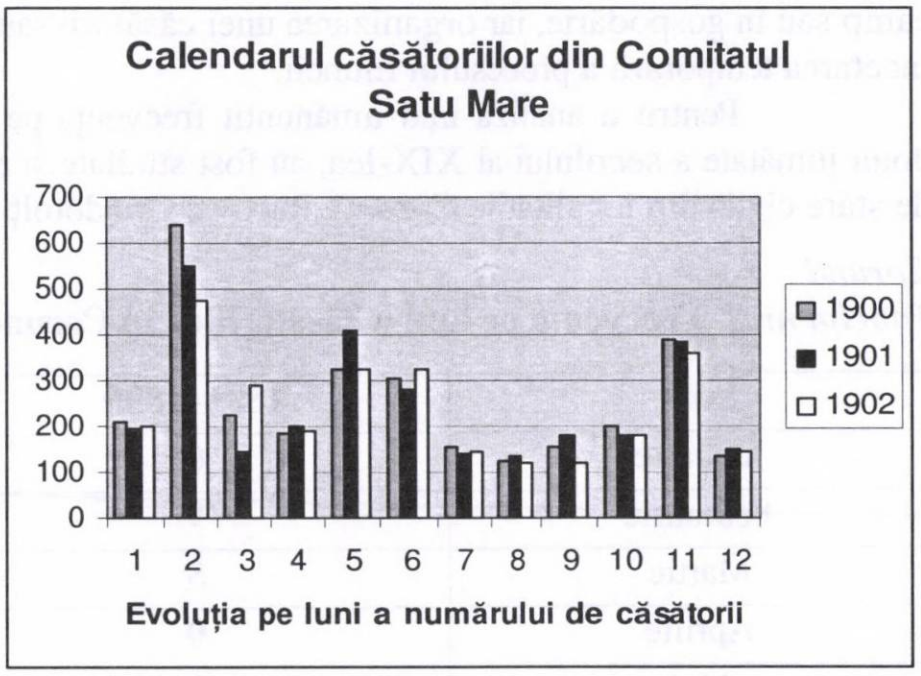

La începutul secolului al XX-lea, cel mai mare număr de căsătorii, pe teritoriul comitatului Satu Mare, potrivit statisticilor oficiale, a fost înregistrat în luna februarie şi, apoi, în luna noiembrie. Acesta deoarece, în cele două intervale de timp, nu existau nici impedimente religioase (încă nu au început posturile Paştelui şi al Crăciunului), nici munci agricole, ele fiind deja încheiate. Deci, existau condiţii prielnice pentru organizarea unei căsătorii şi a petrecerii care, de regulă, urmează unui astfel de eveniment, cununia unui cuplu fiind un prilej de bucurie şi sărbătorire pentru aproape întreaga comunitate.

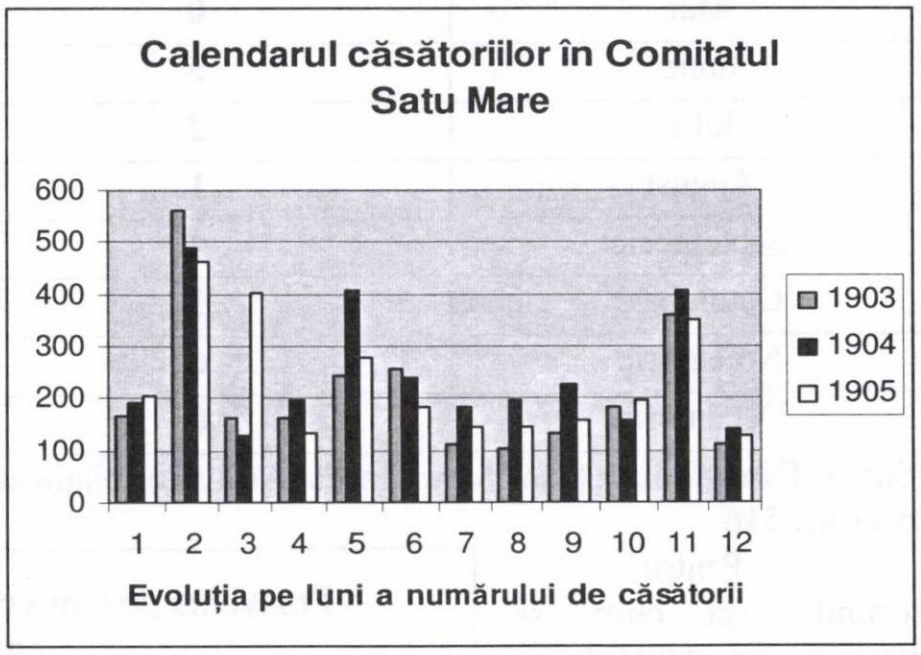

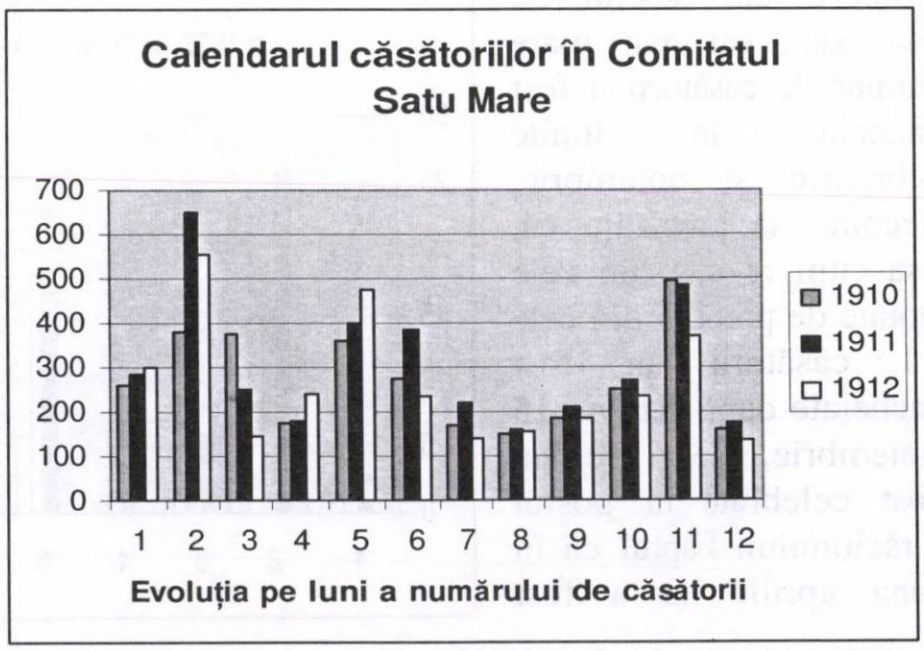

Se poate constata că în lunile (martie, aprilie, iulie, august, septembrie, decembrie) în care existau impedimente religioase sau muncile agricole erau în plină desfăşurare, numărul căsătoriilor este mic. Trebuie să

precizăm însă că tinerii care doreau să se cunune în perioadele de post sau aveau alte interdicţii bisericeşti, puteau obţine dispense de la forurile ecleziastice, dacă îşi argumentau foarte bine intenţia.

Într-o societate preponderent rurală, care supravieţuia mai ales datorită agriculturii, întreruperea muncii pentru organizarea unei cununii nu era foarte atrăgătoare pentru membrii acesteia, deoarece toate veniturile familiilor depindeau de activităţile la câmp sau în gospodărie, iar organizarea unei căsătorii sau a ospăţului care îi urma însemna încetarea temporară a procesului muncii.

Pentru a analiza mai amănunţit frecvenţa pe luni a căsătoriilor încheiate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au fost studiate şi registrele parohiale greco-catolice de stare civilă din localităţile Corund, Racova, Craidorolţ şi Apa[1].

Corund

Tabelul nr. 1–**Frecvenţa pe luni a căsătoriilor în Corund între 1881–1900***

Luni	1881–1890	1891–1900
Ianuarie	**0**	**1**
Februarie	**9**	**8**
Martie	**5**	**1**
Aprilie	**0**	**0**
Mai	**0**	**8**
Iunie	**5**	**3**
Iulie	**2**	**1**
August	**1**	**0**
Septembrie	**4**	**6**
Octombrie	**1**	**3**
Noiembrie	**6**	**5**
Decembrie	**0**	**0**

*Sursa: Direcţia Judeţeană Satu Mare a Arhivelor Naţionale, Colecţia de registre parohiale, dosar nr. 516

Pentru Corund, aşa cum se observă din tabelul de mai sus, cel mai mare număr de căsătorii a fost încheiat în lunile februarie şi noiembrie. Trebuie să precizăm că, aşa cum rezultă din cele notate de preot, 5 din cele 11 căsătorii au fost încheiate după data de 15 noiembrie, deci ele au fost celebrate în postul Crăciunului. Faptul că în luna aprilie nu a fost

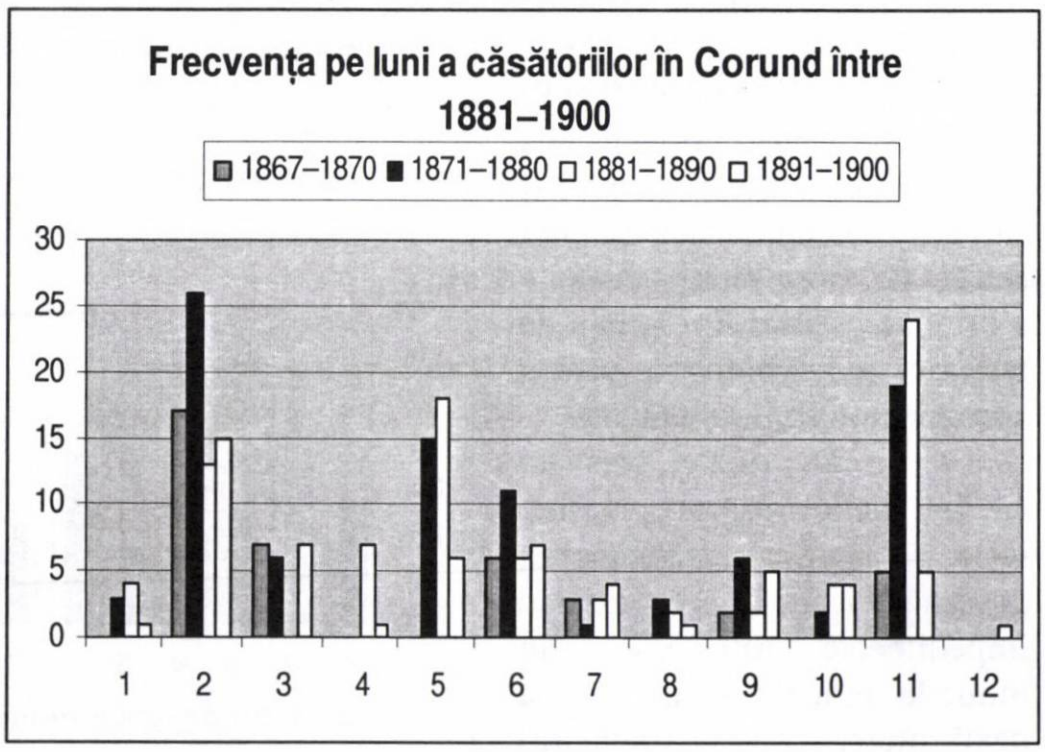

[1] Direcţia Judeţeană Satu Mare a Arhivelor Naţionale, Colecţia de registre parohiale

celebrată nici o căsătorie se explică prin aceea că în această lună este postul Paştelui, şi de obicei, în această perioadă nu se celebrează cununii. În Corund, alte încălcări ale tradiţiei de respectare a perioadelor de post nu au fost înregistrate pentru perioada aflată în atenţia noastră.

Racova

Tabelul nr. 2–**Frecvenţa căsătoriilor pe luni în Racova între 1867–1900***

Luni	1867–1870	1871–1880	1881–1890	1891–1900
Ianuarie	**0**	**3**	**4**	**1**
Februarie	**17**	**26**	**13**	**15**
Martie	**7**	**6**	**0**	**7**
Aprilie	**0**	**0**	**7**	**1**
Mai	**0**	**15**	**18**	**6**
Iunie	**6**	**11**	**6**	**7**
Iulie	**3**	**1**	**3**	**4**
August	**0**	**3**	**2**	**1**
Septembrie	**2**	**6**	**2**	**5**
Octombrie	**0**	**2**	**4**	**4**
Noiembrie	**5**	**19**	**24**	**5**
Decembrie	**0**	**0**	**0**	**1**

*Sursa: Direcţia Judeţeană Satu Mare a Arhivelor Naţionale, Colecţia de registre parohiale, dosar nr. 1.195, 1.196, 1.197, 1.200

Pentru localitatea Racova, cel mai mare număr de căsătorii a fost încheiat în luna februarie (71). Urmează apoi numărul căsătoriilor încheiate în luna noiembrie (53). Se constată că în această localitate, pentru perioada 1867–1900, au fost încălcate perioadele de post, chiar dacă nu într-un procent foarte mare. Totuşi au fost înregistrate 8 căsătorii în luna aprilie şi o căsătorie în luna decembrie. Cununiile care au fost încheiate în luna august au fost celebrate după data de 15, deci după încheierea postului Sfintei Marii.

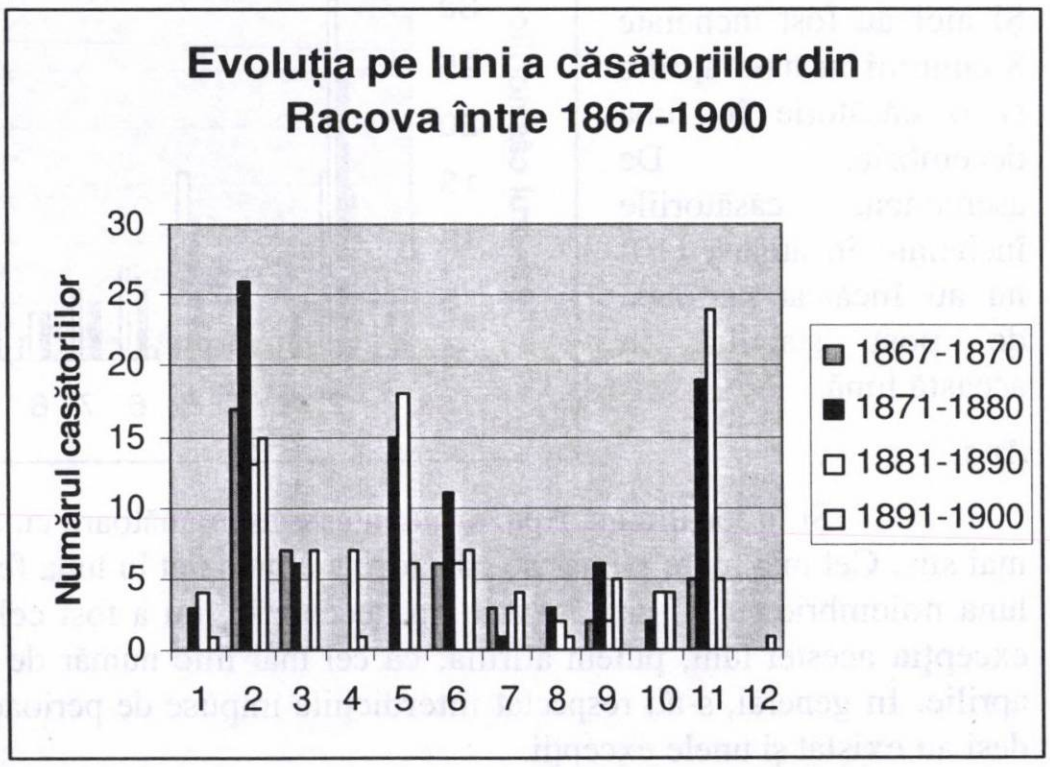

Craidorolț

Tabelul nr. 3–**Evoluția căsătoriilor în Craidorolț între 1867–1900***

Luni	1867–1870	1871–1880	1881–1890	1891–1900
Ianuarie	6	5	8	1
Februarie	15	24	31	16
Martie	3	4	2	2
Aprilie	1	5	2	0
Mai	4	12	16	8
Iunie	1	6	7	8
Iulie	0	5	1	6
August	0	4	4	2
Septembrie	0	4	11	3
Octombrie	5	3	4	5
Noiembrie	4	12	10	14
Decembrie	0	1	0	0

*Sursa: Direcția Județeană Satu Mare a Arhivelor Naționale, Colecția de registre parohiale, dosar nr. 526

Şi situația înregistrată în localitatea Craidorolț se înscrie în acelaşi tipar ca şi cea din Racova, cel mai mare număr de căsătorii fiind înregistrat în luna februarie (86). Urmează apoi luna noiembrie cu 40 de cununii celebrate. Şi aici au fost încheiate 8 cununii în luna aprilie şi o căsătorie în luna decembrie. De asemenea, căsătoriile încheiate în august (10) nu au încălcat perioada de post stabilită în această lună.

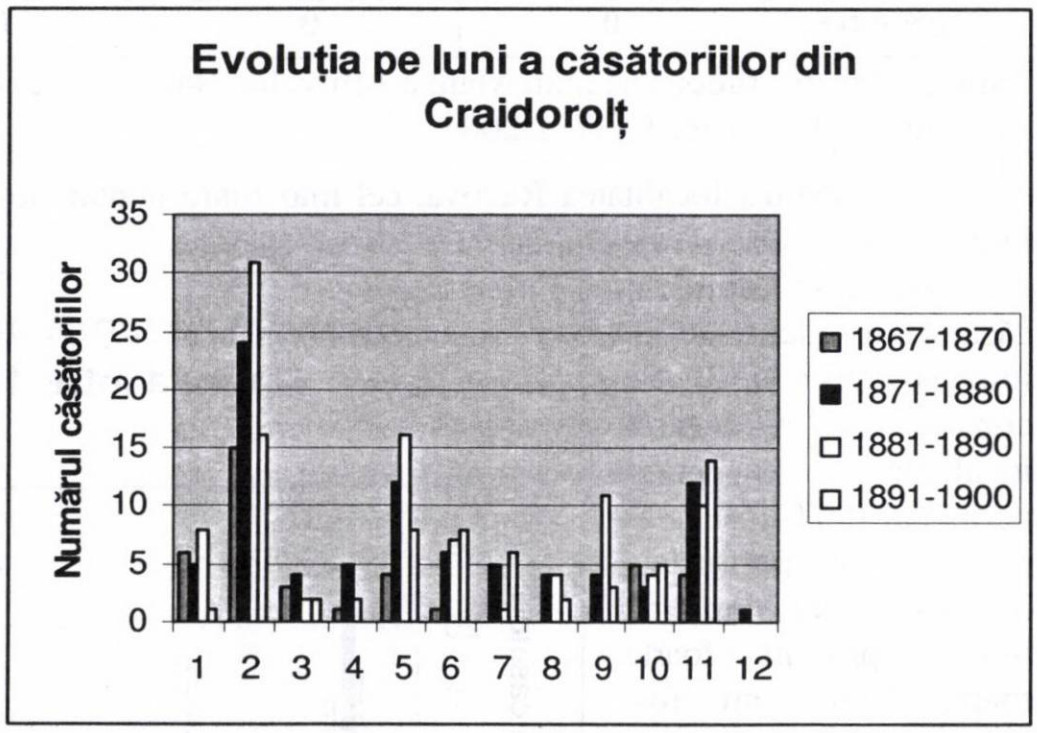

Apa

Şi în localitatea Apa, situația este asemănătoare cu cea din localitățile amintite mai sus. Cel mai mare număr de căsătorii s-a încheiat în luna februarie (89). Urmează apoi luna noiembrie cu 30 de căsătorii. În decembrie, nu a fost celebrată nici o căsătorie. Cu excepția acestei luni, putem afirma, că cel mai mic număr de căsătorii a fost încheiat în aprilie. În general, s-au respectat interdicțiile impuse de perioadele posturilor de peste an, deşi au existat şi unele excepții.

Datorită muncilor agricole, căsătoriile erau mai frecvente toamna şi iarna, deoarece întreruperea, fie şi temporară a muncii la câmp în timpul aratului, semănatului, săpatului sau secerişului nu era prea ademenitoare pentru țăranul ce trudea pe pământul său pentru a-şi câştiga cele necesare traiului. Iarna era timp suficient pentru pregătirile de nuntă care implicau şi prezența altor săteni ca martori, când se făcea învoiala sau logodna, sau ca

meseni la ospățul care avea loc după căsătoria la biserică. De aceea, nu ne surprinde numărul mare de căsătorii încheiate în luna februarie. De asemenea, în luna noiembrie s-a constatat o frecvență mare a căsătoriilor, fiind o lună premergătoare postului Crăciunului. În lunile de vară s-au încheiat câteva căsătorii, probabil în puținele zile de răgaz între muncile agricole[2].

Tabelul nr. 4–**Evoluția căsătoriilor pe luni din Apa între 1867–1879***

Luni	1867–1870	1871–1879
Ianuarie	**6**	**15**
Februarie	**33**	**56**
Martie	**2**	**4**
Aprilie	**2**	**2**
Mai	**4**	**12**
Iunie	**7**	**13**
Iulie	**4**	**2**
August	**1**	**7**
Septembrie	**5**	**10**
Octombrie	**4**	**11**
Noiembrie	**12**	**18**
Decembrie	**0**	**0**

*Sursa: Direcția Județeană Satu Mare a Arhivelor Naționale, Colecția de registre parohiale, dosar nr. 79

Aşa cum subliniază Gheorghe Focşa în *Spectacolul nunții din Țara Oaşului,* timpul preferat pentru desfăşurarea nunților este sezonul de toamnă târzie şi iarnă, după strângerea roadelor rezultate din agricultură şi creşterea animalelor, după mustirea strugurilor şi îndeosebi după intrarea în funcție a „pălinciilor", care transformă fructele şi, în special, prunele, în mari cantități de țuică. Prea puține nunți au loc în sezonul de vară şi, şi mai puține, în perioada posturilor tradiționale, motiv pentru care „nu se tare face nuntă între Sfântă Mării" (15 august–8 septembrie), şi nici de la 20 noiembrie până după 7 ianuarie.

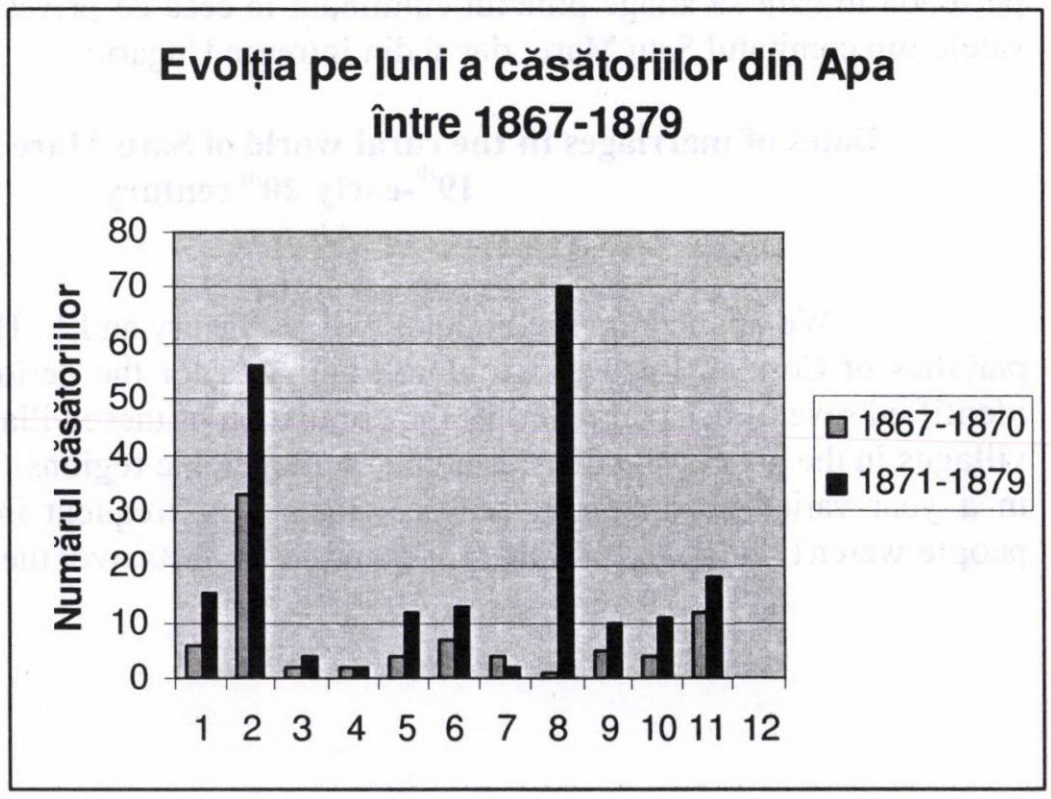

[2] Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania*, Cluj Napoca, 1999, p. 123.

Ungaria

Tabel nr. 5 - **Numărul căsătoriilor în Ungaria în anii 1894, 1895, 1896***

	1894 (nr. absolut)	1894 (%)	1895 (nr. absolut)	1895 (%)	1896 (nr. absolut)	1896 (%)
Ianuarie	**23.308**	**16,29**	**18.512**	**13,78**	**13.469**	**10,62**
Februarie	**16.993**	**11,88**	**25.769**	**19,19**	**22.787**	**17,98**
Martie	**4.900**	**3,43**	**2.875**	**2,14**	**4.113**	**3,24**
Aprilie	**10.699**	**7,48**	**6.051**	**4,50**	**7.477**	**5,90**
Mai	**15.132**	**10,58**	**14.197**	**10,56**	**15.346**	**12,10**
Iunie	**8.405**	**5,88**	**9.335**	**6,95**	**8.369**	**6,60**
Iulie	**5.801**	**4,08**	**5.388**	**4,02**	**5.426**	**4,28**
August	**5.405**	**3,78**	**5.675**	**4,22**	**5.493**	**4,33**
Septembrie	**7.597**	**5,31**	**17.398**	**12,94**	**5.929**	**4,68**
Octombrie	**13.356**	**9,34**	**3.236**	**2,42**	**8.848**	**6,98**
Noiembrie	**27.527**	**19,25**	**20.112**	**14,95**	**24.133**	**19,04**
Decembrie	**3.898**	**2,72**	**5.808**	**4,33**	**5.386**	**4,25**

*Sursa: *Magyar Stastisztikai Évkönyv*, Budapest

În conformitate cu cele afirmate mai sus se încadrează şi numărul total de căsătorii încheiate pe teritoriul Ungariei între anii 1894 şi 1896, când în luna noiembrie a fost înregistrat cel mai mare procent de căsătorii (19,25%, respectiv 19,04%). În 1895, luna februarie deţine procentul cel mai mare de căsătorii încheiate, şi anume, 19,19%.

Putem concluziona astfel că lunile de sfârşit de toamnă şi cele de iarnă târzie, când restricţiile religioase erau mai puţine şi lucrările agricole erau finalizate, reprezintă perioada în care se atinge punctul culminant în ceea ce priveşte încheierea căsătoriilor în satele din comitatul Satu Mare, dar şi din întreaga Ungarie.

Dates of marriages in the rural world of Satu Mare County in the late 19th-early 20th century

Abstract

We applied the methodology of M. Fleury and L. Henry on the registers of the parishes of Corund, Racova, Craidorolț and Apa for the period between 1867-1914. We identified several behaviors that fit the population of these villages among other Romanian villages in the area or in other far ethnic-demographic regions. The frequency of marriages in a year varied according to seasons (they were frequent in autumn and winter when people weren't obliged with field work) and to the fasts over the year.

Considerații privind vârsta la căsătorie

Paula Virag

Un aspect important conectat la problema formării familiei îl reprezintă vârsta soților la prima cununie. Potrivit tradiției, femeile trebuie să fie mai tinere decât soții în momentul încheierii căsătoriei. De aceea, deviațiile de la aceste prejudecăți erau rare, doar jocul intereselor materiale putând determina mariaje disproporționate ca vârstă.

Datele privind vârsta la care au fost încheiate căsătoriile au fost preluate din registrele parohiale greco-catolice ale localităților Racova, Corund, Apa, şi Craidorolț, registre care sunt păstrate la Arhivele Naționale, filiala Satu Mare. Studiind rubrica în care este notată vârsta celor care s-au cununat, se observă că bărbații care sunt la prima căsătorie au vârste cuprinse între 23-32 de ani. A fost întâlnit doar un caz, în localitatea Craidorolț, când mirele era „holtei", sau „fecior" şi s-a căsătorit la 34 de ani. Fetele s-au prezentat pentru prima dată la taina cununiei la vârste cuprinse între 16 şi 22 de ani. Aşa cum am mai menționat, potrivit legii, băieții apți pentru armată nu se puteau căsători decât după îndeplinirea stagiului militar pe care îl începeau la vârsta de 20 de ani şi îl încheiau la 22 de ani. Pentru fete, potrivit legii, vârsta optimă de încheiere a căsătoriei începea la 16 ani. Se poate concluziona că, în localitățile aflate în atenția noastră, au fost respectate prevederile legale cu privire la vârsta optimă pentru încheierea căsătoriei[1].

Mult mai variate sunt datele privind vârsta celor care s-au recăsătorit. Se constată că vârstele celor care au încheiat căsătorii pentru a doua sau a treia oară variază într-un interval destul de mare, cuprins între 33-74 de ani, pentru bărbați, şi 27-50 de ani, pentru femei. Cel mai tânăr cuplu care s-a căsătorit pentru a doua oară este reprezentat de un bărbat de 33 de ani şi o femeie de 27, amândoi fiind consemnați ca având statutul de văduvi. Acest caz a fost întâlnit în localitatea Racova, în 1887. La polul opus, se află situația unui cuplu, tot din Racova, care, în 1883, s-a recăsătorit, bărbatul având vârsta de 74 de ani, iar femeia de 40[2].

Puține au fost cazurile întâlnite în care bărbatul a fost mai tânăr decât femeia atunci când s-au prezentat în fața preotului pentru a se cununa. Se remarcă situația unui cuplu din Apa, care s-a căsătorit în 1878, tânărul având vârsta de 28 de ani, fiind consemnat ca „fecior", iar partenera, „văduvă", fiind de 40 de ani. Cazul este cu atât mai interesant cu cât este vorba de o recăsătorie din partea femeii cu un bărbat mult mai tânăr. Situația celor doi este destul de rar întâlnită pentru că, în general, comunitatea nu vedea cu ochi buni recăsătoria femeilor mai ales cu un bărbat mai tânăr. De asemenea, era destul de greu acceptată o astfel de diferență de vârstă între femeie şi bărbat, chiar şi pentru prima căsătorie. Alte două cazuri asemănătoare au fost întâlnite în localitatea Racova, când, la 1885, un june de 25 de ani s-a căsătorit cu o văduvă de 40 de ani, sau, în 1886, când un fecior de 24 de ani a luat de soție o văduvă de 40 de ani. Aceste exemple pot avea şi o explicație economică, presupunând că tânărul avea o situație financiară mult mai precară decât a femeii. Printr-o astfel de legătură el îşi îmbunătățea averea, iar văduva primea ajutor la treburile gospodăreşti şi chiar la creşterea copiilor din căsătoria anterioară. Foarte rare sunt cazurile în care astfel de mariaje aveau la bază dragostea dintre femeie şi bărbat.

Centralizând datele referitoare la vârsta celor care s-au căsătorit între 1867-1900 în localitățile Corund, Racova, Apa şi Craidorolț, se poate afirma că, în general, diferența medie de vârstă între membrii unui cuplu nu depăşeşte 3-5 ani. Predomină

---

[1] Direcția Județeană Satu Mare a Arhivelor Naționale, Colecția de registre parohiale, dosar nr. 79, 516, 526, 1.195, 1.196, 1.197, 1.200.

[2] Direcția Județeană Satu Mare a Arhivelor Naționale, Colecția de registre parohiale, dosar nr. 79, 516, 526, 1.195, 1.196, 1.197, 1.200.

cazurile în care bărbatul era mai mare decât femeia, excepție făcând situațiile amintite mai sus.

Din analiza datelor oferite de registrele parohiale romano-catolice de stare civilă, constatăm că în momentul întemeierii familiei, fetele aveau 20-22 de ani, dar existau şi cazuri în care ele aveau vârste cuprinse între 14-15 ani. Potrivit tradiției, vârsta cea mai indicată pentru încheierea unei căsătorii, pentru fete, este încadrată între 18-19 ani, în timp ce, pentru băieți era recomandat să se căsătorească între 25-27 de ani, deci, după ce au încheiat serviciul militar şi aveau o gospodărie proprie. Şi în cadrul populației de confesiune romano-catolică, au existat cazuri în care soția era mai învârstă decât soțul, fapt care ne duce la concluzia că şi în cazul şvabilor sau al maghiarilor existau căsătorii aranjate pe rațiuni economice de către părinți, sau de către viitorii soți[3].

Dacă analizăm vârsta celor căsătoriți, constatăm că erau respectate principiile sugerate prin intermediul legilor. Ştim că decretul gubernial din 20 octombrie 1843 a stabilit ca vârste limite 18 ani pentru băieți şi 14 ani la fete. Apoi legea austriacă sugera că vârsta optimă pentru băieți este de 18 ani, iar pentru fete este de 16 ani. Legea din 1858 a interzis căsătoria bărbaților înainte de împlinirea a 22 de ani[4]. Excepții de la aceste prevederi puteau fi doar cele au erau aprobate atât de autoritățile ecleziastice, cât şi de cele civile.

Concluziile care pot fi stabilite de pe urma analizei registrelor parohiale pot coincide cu cele rezultate din studiul tabelelor de mai jos, tabele care conțin date despre vârsta căsătoriei, date strânse de autoritățile maghiare pentru întreg comitatul Satu Mare. Astfel, observăm că cel mai mare număr de tineri bărbați s-a căsătorit la o vârstă cuprinsă între 24-24 de ani, urmați apoi de cei cu vârsta între 25-29 de ani. Cei care s-au căsătorit în perioada când aveau mai puțin de 20 de ani sunt în număr foarte mic. Aceasta se explică şi prin faptul că legislația civilă şi cea bisericească prevedeau, pentru bărbați, ca vârstă minimă de căsătorie pe cea de 22 de ani. Abaterile care existau de la aceste prevederi s-au putut realiza prin obținerea de dispense prin care se solicita forurilor civile, militare şi bisericeşti permisiunea de a întemeia o familie. Cei căsătoriți la vârste mai mari de 60 de ani sunt cel puțin la a doua căsătorie, foarte rar un bărbat rămânând neînsurat până la această vârstă.

Tabel nr. 1–**Vârsta mirilor din comitatul Satu Mare***

	Mai tineri de 20 de ani	Între 20-24 ani	Între 25-29 ani	Între 30-39 ani	Între 40-49 ani	Între 50-59 ani	Mai vârstnici de 60 de ani
1901	**26**	**1.128**	**1.029**	**408**	**199**	**93**	**61**
1902	**19**	**1.117**	**1.080**	**371**	**178**	**85**	**29**
1903	**20**	**801**	**1.48**	**373**	**174**	**91**	**47**
1904	**28**	**1.177**	**1.154**	**384**	**198**	**84**	**45**
1905	**24**	**1.022**	**1.147**	**377**	**207**	**83**	**46**
1909	**32**	**1.559**	**1.137**	**383**	**167**	**97**	**40**
1910	**37**	**1.443**	**1.092**	**339**	**176**	**107**	**39**
1911	**42**	**1.720**	**1.229**	**335**	**183**	**114**	**46**
1912	**52**	**1.410**	**1.060**	**344**	**163**	**105**	**40**

*Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1910, 1911, 1912, 1913

[3] Arhiva Diecezei Romano - Catolice de Satu Mare, Colecția registre parohiale.

[4] Kolumbán Zsuzsanna, *Evoluția familiei reformate în secolul XIX,* în Traian Rotariu, Sorina Paula Bolovan, *Populația României. Trecut, prezent, viitor*, Cluj Napoca, 2006, p. 186.

Tabel nr. 2 - **Vârsta mireselor din comitatul Satu Mare**

	Mai tinere de 17 ani	Între 17-19 ani	Între 20-24 ani	Între 25-29 ani	Între 30-39 ani	Între 40-49 ani	Mai vârstnice de 50 de ani
1901	**197**	**1.042**	**1.049**	**249**	**197**	**139**	**71**
1902	**206**	**1.062**	**1.025**	**242**	**163**	**125**	**56**
1903	**28**	**1.177**	**1.154**	**384**	**198**	**84**	**45**
1904	**188**	**1.037**	**1.207**	**270**	**184**	**122**	**62**
1905	**140**	**958**	**1.213**	**242**	**154**	**128**	**71**
1909	**193**	**1.060**	**1.525**	**301**	**163**	**94**	**79**
1910	**200**	**960**	**1.387**	**334**	**184**	**98**	**70**
1911	**210**	**1.210**	**1.609**	**317**	**154**	**88**	**81**
1912	**220**	**1.057**	**1278**	**284**	**159**	**103**	**73**

*Sursa: Magyar Stastisztikai Évkönyv, Budapest, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1910, 1911, 1912, 1913

În ceea ce privește vârsta fetelor la căsătorie, trebuie să spunem că predomină cea cuprinsă în intervalul 20-24 de ani, urmat apoi ce cel între 17-19 ani. Tabelul de mai sus prezintă într-un mod foarte evident faptul că numărul femeilor care s-au cununat după 29 de ani scade treptat. Foarte puține s-au căsătorit, sau s-au recăsătorit având vârste mai mari de 50 de ani. Fapt explicabil prin aceea că bărbații preferă femeile tinere, cu forță de muncă, femei care să poată întreține o gospodărie şi o familie numeroasă. În general, se doreau femei care să nu aibă copii dintr-o relație anterioară. Nu foarte mare este şi numărul fetelor care au devenit soții având mai puțin de 17 ani. Explicația poate fi dată tot prin faptul că ele nu erau încă destul de puternice şi de mature pentru întreținerea unei familii şi a unei gospodării.

Some aspects about the age of marriage

Abstract

The distribution of marriages on decades (decades with higher or lower frequency of marriages), of birth or death rate could be related with several aspects of high or low economy, high or low level of life, with periods of crisis or epidemics. The frequency of marriages in a year varied according to seasons (they were frequent in autumn and winter when people weren't obliged with field work) and to the fasts over the year. The most frequent were the protogam marriages, namely marriages between young people who had never been married. The average age of men at their first marriage was 24-25 years because of the Austrian military provisions of 1858. The average age of women to marry was 19-20 years.

Stat şi biserică. Strategii şi mijloace de regermanizare a şvabilor sătmăreni[1]

Sárándi Tamás

Introducere

Primii colonişti şvabi s-au aşezat în comitatul Satu Mare la începutul secolului al XVIII-lea. Colonizarea a avut loc la iniţiativa lui Sándor Károlyi, familiile şvăbeşti din diferite părţi ale Germaniei aşezându-se în această regiune la chemarea sa.[2]

Primul val de colonişti a sosit în 1712, dar procesul de colonizare s-a desfăşurat în mai multe etape şi s-a extins cronologic până la începutul secolului al XIX-lea. La sosire, aceştia au primit pământ şi loc pentru casă, precum şi anumite scutiri legate de taxe, în scopul de a face mai atractivă aşezarea lor pe aceste meleaguri.[3]

Ca urmare a colonizării, circa 8000 de familii de şvabi au sosit în judeţ şi au fost aşezate în 31 de localităţi. Satele locuite de şvabi se clasifică în patru grupuri, în funcţie de aşezarea lor geografică. Cel mai mare este grupul din jurul Careiului, cu 11 sate, urmat de cel din jurul Ardudului (6 sate). Între cele două se situează grupul Moftinu Mare (4 sate), iar cel mai mic este grupul din jurul Tăşnadului, alcătuit din 3 sate. Restul satelor sunt risipite pe teritoriul judeţului[4].

Şvabii nu au întemeiat nici un sat nou, completând doar populaţia unor localităţi deja existente sau aşezându-se în sate depopulate. Astfel, majoritatea şvabilor au fost colonizaţi în localităţi populate de maghiari, fapt care a favorizat izbucnirea conflictelor încă de la început[5]. Totodată, acest fapt a dus la asimilarea lor, proces care a debutat la mijlocul secolului al XIX-lea.

Lipsa cercetărilor de bază în domeniu a lăsat fără răspuns o întrebare importantă: în ce proporţie au fost asimilaţi şvabii? Răspunzând la această întrebare, am putea determina în ce măsură se manifestă, după 1918, procesul de regermanizare, şi în ce măsură cel al renaşterii sentimentului naţional german. Se poate afirma cu certitudine că în această zonă asimilarea a fost cea mai avansată şi cea mai reuşită. Asimilarea s-a produs şi din cauza lipsei intelectualităţii proprii a şvabilor sătmăreni, respectiv a asociaţiilor independente.[6] Majoritatea şvabilor au trăit în sate unde biserica a fost singura instituţie a vieţii sociale, astfel încât Episcopia Romano-Catolică din Satu Mare a avut o influenţă decisivă asupra populaţiei de origine germană.

Încă din epocă a apărut teoria conform căreia şvabii au fost victimele unei asimilări forţate, dirijate şi executate de episcopie, teorie susţinută şi în ziua de azi de câţiva istorici.[7] În orice caz, se poate afirma că prin reţeaua sa de şcoli, Episcopia a avut un

---

[1] Studiul este forma redactată a prezentarea ţinută în cadrul conferinţei *Concepţie şi cercetări în domeniul istoriei locale*, ce a avut loc la Satu Mare în data de 26-27 iunie 2009.

[2] În afară de familia Károlyi, şi alte familii, cum ar fi Perényi sau Wesselényi au colonizat şvabi, deşi într-o măsură mai mică.

[3] La începutul procesului de regermanizare, argumentul guvernului maghiar a fost acela că şvabii şi-au părăsit locurile natale în încercarea de a scăpa de sărăcie şi foame şi au ajuns aici în condiţii mult mai bune, primind privilegii. În schimb, se aştepta de la ei loialitate faţă de stat, ceea ce însemna la începutul secolului XX asimilarea. Mai pe larg despre poziţia guvernului maghiar, vezi: Tilkovszky-Weidinger 2003. Acuzaţiile nu corespund întru totul realităţii istorice, reprezentând mai degrabă propaganda guvernului maghiar menită să sublinieze faptul că şvabii trăiesc mai bine în statele succesorale. Prin contrast cu această imagine idealizată susţinută de guvernul maghiar, trebuie amintit faptul că multe dintre aceste familii au fugit din satele în care au fost aşezate.

[4] Hauler 1998:46-47.

[5] Unul dintre cele mai cunoscute conflicte a avut loc la Ardud, unde şvabii au fost re-colonizaţi în mai multe rânduri.

[6] Diferitele asociaţii de muzică, de bărbaţi sau de femei, din satele şvăbeşti s-au organizat pe bază religioasă, şi nu etnică.

[7] Mai pe larg vezi: Hauler 1998.

rol central în asimilare. Toate aceste fenomene se integrează în politica minoritară specifică sfârşitului de secol XIX, care presupunea loialitatea necondiționată a minorităților şi accepta ca singură manifestare a acesteia asimilarea voluntară[8].

Guvernul maghiar a accentuat caracterul exemplar şi tolerant al politicii sale minoritare şi considera asimilarea un fenomen natural cauzat de tranziția spre capitalism.[9]

Cert este că până în 1918 nu mai funcționa nici o şcoală germană la Satu Mare, toate fiind desființate până la sfârşitul secolului XIX.[10]

O altă chestiune legată de asimilare este numărul celor care s-au declarat şvabi în momentul schimbării regimului; cu alte cuvinte, câte persoane de identitate şvăbească trăiau în județ? Încă din acea perioadă existau diferite puncte de vedere referitor la această întrebare. Guvernul maghiar şi român, respectiv istoriografia maghiară şi română utilizează cifre diferite. Guvernul maghiar - citat de Tilkovszky - stabilea numărul şvabilor la 29.000 şi afirma că datele au fost falsificate de guvernul român, în scopul reducerii numărului maghiarilor.[11] Unii istorici susțin în schimb existența a 40.000 de şvabi în perioada interbelică,[12] iar alte surse afirmă că 16.000 de şvabi trăiau în plasa Carei, zona cea mai populată de germani.[13] După o statistică făcută de şvabi în perioada discutată, 26.000 de vorbitori de limba germană trăiau în județele Sălaj şi Satu Mare.[14]

Statisticile oficiale arată că 6.709 de persoane s-au declarat de etnie şvabă în 1910. Acest număr a ajuns la 34.982 până în 1920, iar în 1941, în ciuda regermanizării cu o durată de 20 de ani, a scăzut iarăşi la 7.289. Analizând separat datele din diferite sate, rezultatele sunt asemănătoare.[15]

Numele satului	Recensământul din 1910	Recensământul din 1920	Recensământul din 1930	Recensământul din 1941
Urziceni	19	1594	657	89
Căpleni	0	1388	8	3
Tiream	12	1357	1254	147
Moftinu Mare	62	1415	865	39
Santău	7	519	26	1
Ardud	35	828	857	249
Beltiug	30	1070	1116	649
Răteşti	525	556	432	300
Sâi	772	752	756	789
Carei	63	5932	289	198

*Datele statistice referitoare la naționalitate în diferite recensăminte

---

[8] O atitudine asemănătoare se aştepta şi de la evrei; mai pe larg, vezi: Gyurgyák János, *A zsidókérdés Magyarországon*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

[9] Punctele slabe ale argumentației guvernului maghiar au fost subliniate şi de guvernul german într-un memorandum din 1930, care afirma că, în timp ce în 1810 funcționau 1810 şcoli populare germane (în afara celor aparținând saşilor), în 1903 acest număr a scăzut la 76. Mai pe larg vezi: Tilkovszky-Weidinger 2004:195-197.

[10] Educația în limba germană a fost înlăturată treptat la Tiream în 1845, la Foieni în 1870, la Urziceni între 1900-1910. Mai pe larg vezi DAN- filiala Sălaj Fond Revizoratul şcolar, dos. 144, 202, 207

[11] Conform statisticii guvernului german, în împrejurimile Sătmarului trăiau între 40.000 şi 70.000 de şvabi. Tilkovszky-Weidinger 2004:182.

[12] Hauler 1998:48.

[13] Gherman 1938:64-65.

[14] Bălu 2003:198.

[15] Varga E. Totodată, aceste fenomene pun sub semnul întrebării aplicabilitatea statisticilor, deoarece schimbări atât de radicale în proporțiile etnice sunt ireale în decurs de 10 ani.

Din cele spuse mai sus reiese faptul că asimilarea şvabilor nu a fost omogenă, iar zona Sătmarului nu poate fi tratată ca o singură entitate. Opiniile sunt împărţite şi în ceea ce priveşte acele sate şi regiuni unde asimilarea era cea mai avansată. Conform lui Hauler, în 6 sate din împrejurimile Careiului şi Tăşnadului limba germană a dispărut complet până la mijlocul secolului al XIX-lea, şi totuşi 50% dintre şvabi vorbeau limba germană în perioada interbelică, iar 70% înţelegeau dialectul şvăbesc.[16] Ioan Gherman afirmă că în perioada interbelică se folosea limba germană în toată zona, cu excepţia a 6 sate.[17] Conform lui Boros Ernő, limba germană a persistat în 6 sate, doar unul dintre acestea fiind situat în plasa Carei.[18] Majoritatea cercetătorilor consideră deci că asimilarea cea mai avansată a avut loc în satele din jurul Careiului şi Tăşnadului, fapt susţinut şi de statistici.[19]

Se ridică problema dacă se poate vorbi de regermanizare, sau de renaşterea sentimentului naţional şvăbesc? Luând în considerare mişcările de renaştere naţională care au avut loc în timpul Primului Război Mondial şi la naţionalităţile din Monarhie, fenomenele din România pot fi considerate ca organizate şi sprijinite de sus. Deşi saşii transilvăneni dispuneau de o reţea puternică de instituţii şi au fost activi politic, şvabii sătmăreni nu au acţionat la fel în perioada de început. Pornirea şi desfăşurarea mişcării lor a fost rezultatul unor acţiuni externe care au „redescoperit şvabii sătmăreni", le-au evaluat condiţia şi statutul şi au început să organizeze cursuri de limbă. Primele încercări datează din 1920, dar mişcarea s-a dezvoltat doar după ce guvernul român a început să o sprijine prin intermediul administraţiei locale. În ciuda sentimentului naţional renăscut, se poate vorbi despre o mişcare dirijată de sus care nu ar fi putut ajunge la rezultatele obţinute fără sprijinul material al guvernului german şi cel administrativ al guvernului român. Astfel, evenimentele sătmărene din perioada interbelică pot fi considerate mai degrabă încercări de regermanizare, şi nu renaştere naţională. Întrebarea este: în ce măsură erau şvabii de acord cu aceste încercări şi în ce măsură sprijineau *Gaüamt*-ul?[20]

Planurile guvernului român legate de chestiunea germană

În România, ca şi în celelalte ţări ale Micii Antante, chestiunea maghiară a fost cea mai importantă în cadrul politicii minoritare. Astfel, guvernul român a făcut tot posibilul pentru slăbirea poziţiei maghiarilor, respectiv pentru evitarea unei alianţe între minoritatea maghiară şi cea germană. Deşi aspiraţiile naţionale ale minorităţii germane nu coincideau cu interesele României, guvernul român s-a folosit de ele pentru a-şi atinge propriile scopuri.

Prim-ministrul român Octavian Goga afirma, la sfârşitul anilor '30, că în România trăiesc trei tipuri de minorităţi: cei care nu fac politică iredentistă, cum ar fi saşii şi şvabii, cei care ar putea avea tendinţe separatiste, cum ar fi maghiarii şi bulgarii, iar evreii, consideraţi cei mai periculoşi, făceau parte din grupa a treia.[21] Aceste idei erau extrem de diferite de poziţia guvernului maghiar, deoarece nu-i considera periculoşi nici pe şvabi, nici pe saşi.

Condus de aceste principii, statul român sprijinea toate aspiraţiile saşilor şi ale şvabilor. Astfel s-a afirmat în România principiul grupurilor etnice şi au fost înfiinţate

---

[16] Hauler 1998:100.

[17] Gherman 1938:58. Cele şase localităţi sunt: Tăşnad, Carei, Turulung, Iojib, Santău şi Craidorolţ.

[18] Boros 2005:6. Cele şase localităţi sunt: Homorodu de Jos, Răteşti, Dindeşti, Borleşti, Şandra, Terebeşti, Socond. Dintre acestea, doar Dindeştiul făcea parte din plasa Careiului.

[19] Motivele succesului asimilării tocmai în aceste sate sunt necunoscută, iar examinarea acestora ar merita, după părerea noastră, un studiu separat.

[20] *Gaüamt*-ul reprezintă, în perioada interbelică, organizaţia pe bază etnică a şvabilor sătmăreni. Pentru mai multe date privind formarea acestei organizaţii, vezi mai jos.

[21] Spannenberger 2005:74-75.

diferitele comunităţi pe bază naţională care beneficiau de autonomie economică, socială şi culturală, ba chiar şi religioasă, prin biserica evanghelică.[22] Saşii au reuşit să-şi păstreze şcolile ecleziastice, în care, în anii '30, predau 304 de profesori. Dintre aceştia, 133 s-au declarat ca aparţinând Grupului Etnic German.[23] Datorită sprijinului eficient oferit de guvernul german, şi în România s-a produs o schimbare, iar tendinţa naţional-socialistă a ajuns pe primul plan. Odată cu Convenţia de la Viena, Germania a semnat o înţelegere şi cu guvernul României, prin care se asigura dreptul minorităţii germane la educaţie, administraţie şi justiţie în limba maternă, precum şi reprezentarea proporţională a acesteia în organele legislative şi executive. Astfel, a fost asigurat cadrul legal al înfiinţării Partidului Muncitoresc Naţional-Socialist al Germanilor din România, iar acesta a funcţionat ca un stat în stat.[24]

Planurile guvernului român privind şvabii sătmăreni pot fi urmărite cel mai bine în lucrarea lui Ioan Gherman. Ocupând funcţia de jude al plasei Careiului, atitudinea sa poate fi considerată una oficială. Cartea scrisă de el în 1938 afirmă că unii funcţionari români nu înţeleg importanţa mişcării şvăbeşti şi insistă asupra asimilării acestora. În opinia sa, acest lucru este imposibil pe termen scurt, dat fiind şi exemplul Ungariei, care nu a reuşit să-i asimileze în 200 de ani. Astfel, interesul pe termen scurt al României ar fi re-germaniarea, care ar constitui în acelaşi timp şi o formă de rezistenţă la pretenţiile revizioniste.[25]

Şvabii sătmăreni în perioada interbelică

În 1918, când teritoriul sătmărean a fost anexat României, şvabii de aici au fost unul dintre grupurile etnice cele mai asimilate în Ungaria, fără un sistem de instituţii propriu şi fără elită proprie. La adunarea de la Mediaş din 1918, saşii au votat pentru unirea cu România, dar reprezentanţii şvabilor nu au luat parte la această adunare. Având experienţa anilor petrecuţi ca minoritate, saşii s-au activizat imediat, în timp ce maghiarii ajunşi recent la statutul de minoritari au rămas pasivi.[26] Similar maghiarilor, nici şvabii sătmăreni nu au iniţiat o politică activă.

În primii ani, propaganda revizionistă maghiară a avut efect şi printre şvabi. Aceasta sugera că, la orice revizuire teritorială minimă, regiunea sătmăreană va reveni Ungariei. La acest fenomen a contribuit faptul că, pentru şvabi, limba română şi administraţia în această limbă era la fel de străină ca şi pentru maghiari. România nu vedea cu ochi buni faptul că influenţa maghiară a rămas neschimbată printre şvabi şi se străduia să iniţieze legături cu şvabii bănăţeni şi cu saşii.

La începutul anilor '20, reprezentanţii şvabilor bănăţeni, mult mai activi în cadrul mişcării naţionale germane, au început să evalueze statutul populaţiei germane sătmărene şi să facă primii paşi înspre revigorarea conştiinţei etnice a acesteia. În plan concret, acţiunea iniţială a constat în organizarea unor cursuri de limba germană. În perioada ulterioară, au apărut şi primele semne ale activizării şvabilor sătmăreni, când aceştia s-au alăturat Comunităţii Germano-Şvăbeşti.[27] În 1925, la Carei, după un curs de limba germană organizat pentru profesori, aceştia au hotărât înfiinţarea unei asociaţii membre a Comunităţii sub numele de Gaüamt Sathmar.[28] Importanţa acestei asociaţii

---

[22] Spannenberger 2005:164.
[23] Spannenberger 2005:260.
[24] Spannenberger 2005:221.
[25] După calculele sale, prin regermanizare, 29.000 de mii de oameni (13.000 de români şi 16.000 de şvabi) ar forma o majoritate faţă de cei 6.000 de maghiari; astfel, plasa Carei ar deveni majoritar românească, iar revendicările teritoriale ale Ungariei nefondate.
[26] Această pasivitate a durat până la semnarea Tratatului de Pace şi a fost aprobată şi de Ungaria.
[27] Tilkovszky 1999:227. În germană: Deutsch-schwabische Volksgemeinschaft, Gau Sathmar.
[28] Tilkovszky 1999:227.

consta în faptul că şvabii sătmăreni s-au organizat pentru prima dată pe bază etnică. Gaüamt-ul a preluat coordonarea activităţilor desfăşurate de Comunitatea Germano-Şvăbească, punând în centrul preocupărilor sale problema şcolilor. Centrul asociaţiei a fost la Carei, preşedinţi fiind Fritz Winterhoffen şi István Wieser.[29]

Elementul cheie al mişcării şvăbeşti, respectiv a tendinţei de regermanizare în perioada interbelică a fost după părerea noastră chestiunea şcolară. Şi Gaüamt-ul considera problema una foarte importantă, urmărind restabilirea şcolilor de limbă germană. Privite simplificat evenimentele din perioada interbelică pot fi considerate o luptă pentru şcoli, desfăşurată între reprezentanţii mişcării şvăbeşti, în frunte cu Gaüamt-ul, şi cei ai maghiarilor, în frunte cu preoţii şi Episcopia Romano-Catolică.

Rezultatele locale ale mişcării, respectiv diferitele conflicte din sate sunt cel mai bine reflectate în *Historia Domus*[30] din parohii. Menţionăm de la început că nu se poate vorbi despre o unitate a mişcării şvăbeşti: acţiunile acesteia variază de la sat la sat, în funcţie de atitudinea autorităţilor locale şi mai ales de personalitatea preotului. Din acest motiv, încercarea de realizare a unui studiu de caz privind istoria şcolii pe baza documentelor menţionate implică utilizarea mai multor exemple, care permit elaborarea unor concluzii mai pertinente. În cele patru localităţi selectate - Cămin, Ardud, Turulung şi Tiream - şcoala germană cunoaşte o evoluţie diferită, însă reconstituibilă în fiecare caz pe baza *Historiei Domus*.

Istoria şcolii confesionale din satele şvăbeşti reflectată în Historia Domus

Căminul aparţine grupului de sate şvăbeşti situate în jurul Careiului. În anii 1880, populaţia sa era pe jumătate maghiară, pe jumătate şvăbească, dar în 1910 numărul vorbitorilor de limba germană a scăzut la 4.[31] 95% dintre locuitori sunt de religie romano-catolică chiar şi în ziua de azi. Conform *Historiei Domus*, respectiv declaraţiei preotului, nimeni nu vorbea germana în 1918.

Lupta pentru şcoli a început încă din 1921, când consiliul administrativ al localităţii a decretat introducerea limbii germane ca limbă de predare în şcoala romano-catolică. Preotul a strâns semnături pentru a demonstra opţiunea tuturor locuitorilor, cu excepţia unei singure persoane, pentru limba maghiară. În acelaşi timp, parohia a atacat decizia consiliului şi în instanţă.[32]

În anul următor a fost emis un decret asemănător, dar comunitatea a rămas la decizia iniţială, fiind susţinută şi de episcopie. În 1923 a fost introdusă limba germană în clasele I şi a II-a ca urmare a repetatelor somaţii, dar religia a continuat să fie predată în limba maghiară. Ca urmare a unui nou decret, în 1924 limba germană a fost introdusă şi în clasa a III-a. Pe lângă limba şi literatura română, a apărut obligativitatea predării în limba română şi pentru alte discipline, respectiv istoria şi geografia.

Noua lege a învăţământului, adoptată în 1926, decreta că şcolile care nu sunt susţinute de stat au dreptul de a decide asupra limbii de predare. La iniţiativa Episcopiei, s-au desfăşurat în sate numeroase şedinţe legate de această problemă. Încă de atunci, propaganda Gaüamt-ului înfiinţat în 1925 şi-a făcut simţite efectele, majoritatea părinţilor din Cămin optând pentru limba maghiară doar cu condiţia ca limba germană să fie şi ea predată.

---

[29] Gherman 1938:60.

[30] Historia Domus reuneşte însemnările periodice, de obicei chestiuni bisericeşti, ale preoţilor parohi. De multe ori, acest „jurnal parohial" cuprinde şi informaţii valoroase privind evenimentele laice care marchează viaţa comunităţii săteşti.

[31] Varga E.

[32] Toate datele referitoare la şcoala din Cămin provin din *Historia Domus* a parohiei romano-catolice, astfel că această precizare nu va mai fi notată în fiecare caz în parte.

Anul 1928 a fost pentru Cămin unul dintre cei mai importanți din perspectiva vieții școlare. Gaüamt-ul a adunat semnături pentru introducerea limbii germane în școli și le-a trimis ministrului învățământului, Constantin Angelescu. Efectul acestei acțiuni a fost ordinul ministerial de introducere a limbii germane în școala din localitate. Argumentând că semnăturile au fost colectate prin dezinformarea publicului, preotul a refuzat schimbarea limbii de predare. Educatorii au fost citați personal de către inspectorat, dar și ei au refuzat, fiind susținuți de localnici, care s-au angajat să-i plătească și în cazul în care școlile ar fi închise. La sfârșitul anului, guvernul liberal a căzut și Partidul Național Țărănesc condus de Iuliu Maniu a ajuns la putere. Maniu era o personalitate respectată printre ardelenii care îl considerau un politician integru. La rândul lor, șvabii sătmăreni au sperat într-o schimbare de atitudine din partea noului guvern. Locuitorii din Cămin au scris astfel două cereri, una adresată ministrului și cealaltă episcopului, și, fără să aștepte aprobarea ministerială, au introdus în 1929 limba maghiară în școli la inițiativa episcopului. Ignorând poziția episcopiei, guvernul a insistat în chestiunea limbii germane. Pentru a evita conflictele, în anul școlar 1929-1930 s-a oferit părinților posibilitatea de a opta pentru limba de predare și, cu excepția unui singur caz, toți au ales limba maghiară. În următorul an școlar, a fost emis un nou ordin ministerial în problema școlii confesionale romano-catolice din Cămin, care se mulțumea de această dată cu introducerea limbii germane doar pentru copiii de clasa I.

În 1931, ministrul învățământului a avertizat școala din Cămin și a insistat asupra introducerii limbii germane. Preotul a declarat că limba germană va fi introdusă doar în cazul în care copiii înțeleg acea limbă mai bine decât limba maghiară. Dacă se găseau destui interesați, s-a arătat dispus să deschidă o secție de limbă germană.

În același an, Gaüamt-ul a organizat o altă acțiune pentru colectare de semnături, de această dată în vederea introducerii limbii germane în biserică[33]. Cu această ocazie s-au adunat 104 de semnături, transmise episcopului. Preotul a calificat această acțiune ca dezinformare repetată, argumentând că documentul în limba germană nu a putut fi citit de semnatari. O altă petiție inițiată de Gaüamt l-a determinat pe episcop să decreteze introducerea slujbei în limba germană de două ori pe lună. Preotul s-a opus acestei inițiative, afirmând că enoriașii nu înțeleg limba germană și doar o minoritate indusă în eroare de Gaüamt solicită schimbarea limbii liturgice.

În ciuda eșecurilor, Gaüamt-ul își continua acțiunile, de această dată împotriva preotului, în persoana căruia vedeau cel mai mare obstacol în calea introducerii limbii germane. Au trimis astfel o petiție la minister în care îl acuzau de agitație împotriva asociației. Inspectorul s-a deplasat personal la fața locului și l-a interogat pe preot la secția de poliție, atrăgându-i atenția că mișcarea șvabilor se află sub incidența interesului de stat și preotul este obligat să se conformeze.

În 1934, Partidul Liberal a ajuns iarăși la putere. Una dintre primele dispoziții a fost un decret conform căruia în satele șvăbești puteau preda în viitor doar profesori cu studii liceale în limba germană. Un alt decret din același an forța copiii din satele șvăbești să se înscrie în școli române sau germane. La Cămin, consiliul școlar a insistat însă asupra păstrării limbii maghiare în școală.

În 1933 a fost înființată o grădiniță șvăbească susținută de administrația de stat. Astfel, 30 de părinți au declarat în 1934 că etnia copiilor lor este germană și doresc înființarea unei secții separate pentru aceștia. Deoarece legea din 1926 le rezerva acest drept, în școala catolică s-a înființat secția germană. Religia a fost predată de preot și, fiindcă copiii nu înțelegeau limba germană, explicațiile au fost date în maghiară. Gaüamt-

[33] Cu un an înainte, în 1930, a dispărut ultima rugăciune în limba germană din biserică, la cererea enoriașilor.

ul a înaintat episcopiei o nouă petiţie, în urma căreia episcopul a interzis folosirea limbii maghiare la clasele germane.

Din cauza rezistenţei continue, şcoala romano-catolică a fost închisă în 1934, cu excepţia secţiei germane. Preotul a făcut recurs, apoi a trimis o petiţie regelui, care a rămas însă fără răspuns. Astfel, temându-se de înfiinţarea unei şcoli de stat prin care putea pierde controlul asupra educaţiei, biserica a acceptat introducerea limbii germane, păstrând limba maghiară ca una complementară. Totuşi, întreaga şcoală a fost obligată să repete anul.

În 1936, şcoala a fost din nou închisă din cauza păstrării limbii maghiare şi a orelor de religie desfăşurate în limba maghiară. Pentru redeschiderea şcolii a fost nevoie de intervenţia episcopului. Autorităţile au fost nemulţumite de avansul lent al limbii germane în şcoli, astfel că au decis înfiinţarea unei şcoli de stat şi au transferat toţi copiii cu nume german în noua şcoală, fără consultarea părinţilor. În 1938, după instaurarea dictaturii regale[34], părinţii au avut iarăşi dreptul de a decide asupra limbii de predare. În septembrie s-a decis astfel înfiinţarea secţiei maghiare, dar la intervenţia Gaüamt-ului aceasta a fost desfiinţată. În 1940, după intrarea armatei maghiare, limba maghiară a fost introdusă ca limbă de predare la toate clasele.

Tireamul face parte la rândul său din grupul satelor şvăbeşti din jurul Careiului. În anii 1880 două treimi dintre locuitori se declarau şvabi, dar numărul vorbitorilor de limba germană a scăzut la 12 până în 1910.[35] O treime a populaţiei este de naţionalitate română. La începutul secolului XX apartenenţa religioasă coincidea cu cea etnică: 2/3 erau de religie romano-catolică, iar 1/3 greco-catolică. După *Historia Domus* şi declaraţiile preotului, nimeni nu mai vorbea germană în sat în 1918.[36]

Similar celorlalte sate şvăbeşti, până în 1922 limba germană a fost introdusă şi aici.[37] La început, părinţii se opuneau categoric limbii germane, dar în urma propagandei mişcării şvăbeşti, au ajuns să ceară introducerea acesteia ca limbă de predare.[38]

Conform *Historiei Domus*, enoriaşii au fost dezamăgiţi de mişcarea şvăbească şi au pus capăt liturghiei în limba germană la biserică.[39]

Anul 1928 a fost şi în acest sat unul important din punct de vedere al învăţământului ecleziastic. Ministerul pretindea introducerea limbii germane ca limbă de predare, argumentând că locuitorii doresc acest lucru.

Ca urmare a protestelor parohiei, decretul nu a fost retras, dar nici nu a fost grăbită executarea sa. După doi ani, ca urmare a insistenţelor şi ameninţărilor cu concedierea profesorilor, limba germană a fost introdusă ca limbă de predare, cu excepţia orelor de religie. În 1931 se deschide o grădiniţă de stat în limba germană.

Anul 1935 a fost decisiv în viaţa satului din punct de vedere al mişcării şvăbeşti. Un capelan germanofil a sosit în sat şi a început educarea religioasă a copiilor în limba germană, interzicând în acelaşi timp folosirea limbii maghiare. A făcut propagandă şi în rândul enoriaşilor, astfel că 130 de persoane au cerut episcopului introducerea limbii

---

[34] În decembrie 1938 s-au desfiinţat partidele politice şi s-a introdus dictatura regală, bazată pe un sistem corporatist.

[35] Varga E.

[36] Evenimentele ulterioare, respectiv faptul că în Tiream limba germană a supravieţuit cel mai mult, pun sub semnul întrebării toate acestea. Conform *Historiei Domus*, în 1877 locuitorii vorbeau între ei limba germană, iar slujba s-a desfăşurat tot în această limbă până în 1893.

[37] Toate datele referitoare la şcoala din Tiream provin din *Historia Domus* a Bisericii romano-catolice, astfel că această precizare nu va mai fi făcută de fiecare dată.

[38] Aceste acţiuni sunt surprinzătoare mai ales având în vedere că asociaţia şvăbească a fost înfiinţată oficial abia în 1925 şi doar câteva cursuri de limbă s-au desfăşurat la începutul anilor '20.

[39] Înregistrări asemănătoare s-au făcut şi în 1924, când preotul se plângea de scăderea sentimentului religios, fapt atribuit de el mişcării şvăbeşti. .

germane în biserică. Deşi a reuşit să atragă o parte a populației, a declanşat şi un conflict printre localnici, deoarece aceia care susțineau cauza maghiară nu priveau cu ochi buni activitatea sa. Aceştia au cerut episcopului transferarea capelanului, ceea ce s-a şi întâmplat în 1936, în vederea evitării unor noi conflicte.

Începând cu acest moment însă, tensiunile din sat au fost într-o permanentă creştere. Mulțumită activității fostului capelan, enoriaşii cereau în continuare introducerea slujbei în limba germană, astfel că episcopul a decretat desfăşurarea slujbei în germană de două ori pe lună. Opoziția se intensifică şi, în semn de protest față de cele întâmplate, biserica rămâne aproape goală în timpul slujbelor germane. Conflictul a avut şi consecințe fatale: un locuitor germanofil şi-a înjunghiat vecinul cu afinități pro-maghiare.

Din cauza conflictului, satul se împarte în două tabere, iar Gaüamt-ul înaintează acuzații la adresa şcolii pro-maghiare, folosindu-se de poziția sa privilegiată. Rezultatul a fost sancționarea acestei instituții de învățământ de către tribunalul militar. În opinia preotului, toate aceste demersuri aveau drept scop intimidarea populației, astfel încât Gaüamt-ul să-şi îndeplinească mai uşor obiectivele. Procesul a avut efectul scontat, iar enoriaşii pro-maghiari, simțindu-se neputincioşi în fața Gaüamt-ului, au rămas pasivi la alegerea noului prezbiteriu şi nu s-au prezentat la vot. Pentru prima dată s-a ajuns astfel la un prezbiteriu de majoritate germanofilă. Ca semn al schimbării, chiar de la prima şedință procesul verbal este redactat în limba germană. Tendința pro-germană în desfăşurare a fost însă blocată de intrarea armatei maghiare în 1940.[40]

În cazul *Ardudului,* în anii 1880, 40% din populație se declara de etnie germană, acelaşi procent fiind de etnie maghiară. Până în 1910 numărul vorbitorilor de limbă germană a scăzut la 34, în timp ce numărul maghiarilor s-a triplat.[41] Un sfert din populația satului era de etnie română. La începutul secolului, 2/3 din populație era de religie romano-catolică, în timp ce restul de 1/3 se împărțea între reformați şi greco-catolici. Conform *Historiei Domus* şi a declarației preotului, în 1918 nimeni nu vorbea limba germană în sat.

Historia Domus a satului este incompletă, astfel că nu există înregistrări referitoare la şcoală datând din anii '20. Caracteristica satului constă în faptul că şcoala pentru băieți funcționa separat de cea pentru fete. În şcoala de fete educația a fost încredințată călugărițelor misericordiene.[42]

Din aceste condiții se va ivi unul dintre cele mai specifice cazuri de conflict, ale căror ecouri ajung până la Budapesta şi sunt folosite de diplomația maghiară pentru a ilustra contradicțiile politicii româneşti.[43] Prima înregistrare referitoare la şcoală datează din 1928, când limba de predare era cea germană în şcoala de băieți şi cea română în şcoala de fete.

În 1929, şcoala a fost închisă din cauza unui incident în urma căruia portretul noului rege a fost deteriorat. După un an, la intervenția Partidului Maghiar, şcoala a fost redeschisă. În 1931 limba maghiară a fost introdusă în şcoală, deşi din înregistrare nu reiese cauza acestui demers. Informația este interesantă, deoarece în restul şcolilor acest pas fusese făcut încă din 1926, imediat după adoptarea legii învățământului.

În 1932, Gaüamt-ul înaintează o petiție în care 72 de semnatari cer introducerea limbii germane. O secție germană a fost astfel înființată, dar la începutul anului şcolar aici învățau doar 32 de copii, în timp ce secția maghiară reunea 244 de elevi.

---

[40] În 1940 acelaşi presbiteriu va trece la folosirea limbii maghiare în procesele verbale fără nici o avertizare.
[41] Varga E. Árpád,
[42] Toate datele referitoare la şcoală provin din Historia Domus a parohiei romano-catolice din Ardud, astfel că acest lucru nu va fi menționat separat în fiecare caz.
[43] Exemplul din Ardud se regăseşte în memorandul trimis guvernului german în 1931. Pentru textul memorandului vezi: Tilkovszky-Weidinger 2003.

O călugăriță care cunoştea limba germană a predat la secția germană, dar mişcarea nu s-a mulțumit cu aceasta. O influență în alegerea educatorului le-ar fi permis selectarea unei persoane care, pe lângă munca de educare, ar fi desfăşurat şi o activitate de agitator.

Mulțumită propagandei şvăbeşti, un an mai târziu numărul copiilor înscrişi la secția germană a ajuns la 95. Un singur cadru didactic era insuficient pentru educarea tuturor, astfel încât Gaüamt a obținut dreptul de a alege cea de a doua persoană, cu condiția să-i asigure întreținerea. Deşi desfăşura o activitate intensă de agitator, noul cadru didactic s-a dovedit un bun pedagog, ajungând la rezultate bune cu copiii nevorbitorii de limba germană, conform unei înregistrări din anul următor.

Anul 1934 a fost de importanță majoră. Autoritățile nu au mai permis funcționarea şcolii catolice, astfel încât părinții au fost nevoiți să-şi înscrie copiii la şcoala de stat. Pedagogul susținut de Gaüamt a fost eliberat din funcție, secția germană rămânând astfel fără cadru didactic. Asociația şvăbească s-a folosit de influența sa şi a obținut redeschiderea şcolii romano-catolice. Ca urmare a compromisului, în şcoala catolică au fost angajați trei pedagogi pentru secția română şi doi pentru secția germană. Gaüamt-ul a fost însă nemulțumit pentru că la secția germană preda o călugăriță, astfel că şi-au transferat copiii la şcoala de stat, unde aveau dreptul de a alege pedagogul. Aceste condiții au rămas neschimbate până la intrarea maghiarilor.

În 1937 i s-a interzis preotului predarea religiei, deoarece acesta continua să folosească limba maghiară. În acelaşi an s-a decretat desfăşurarea slujbei în limba germană de două ori pe lună. Toate aceste măsuri au născut numeroase conflicte: la un anumit moment, cei care se împotriveau acestei măsuri au ieşit din biserică în timpul liturghiei în germană, în semn de protest.

În 1940, maghiara a fost reintrodusă ca limbă de predare, deşi şcoala de stat secția germană rămâne funcțională, deservită de un cadru didactic.

Turulungul nu aparține nici uneia dintre marile grupuri de localități şvăbeşti, fiind relativ izolat de restul satelor germane. Încă din anii 1880, peste 2/3 din populație s-au declarat de etnie maghiară, şvabii reprezentând 13% dintre locuitori. Până în 1910 numărul lor a scăzut la 5.[44] Din punct de vedere al apartenenței religioase, la începutul secolului XX 2/3 au fost romano-catolici, iar 1/3 greco-catolici. Conform *Historiei Domus* şi declarației preotului, nimeni nu vorbea limba germană în 1918. Din anumite puncte de vedere, satul se aseamănă cel mai mult cu Ardudul, deoarece şi aici funcționa o şcoală de stat încă dinainte de 1918, iar în şcoala catolică cadrele didactice erau călugărițe.[45] O altă caracteristică a satului consta în faptul că fiecare confesiune avea propria şcoală, astfel că, în afara şcolii romano-catolice, mai funcționa una greco-catolică şi una reformată.[46]

Necesitatea introducerii limbii germane la începutul anilor '20 nu era atât de accentuată aici, probabil din cauza izolării satului. Astfel, în şcoala romano-catolică s-a predat în limba română până în 1925.[47] După un an, invocând legea învățământului, prezbiteriul a decis introducerea limbii maghiare.

Anul 1928 a avut o importanță majoră, deoarece începând cu acest moment autoritățile încep să insiste asupra introducerii limbii germane în şcoala confesională romano-catolică. Ca şi în celelalte localități, educatorii au fost citați şi amenințați cu eliberarea din funcție. Beneficiind de sprijinul episcopiei, prezbiteriul a insistat asupra

---

[44] Varga E.

[45] Toate datele referitoare la şcoala din Turulung provin din Historia Domus, astfel că acest fapt nu va fi menționat cu fiecare ocazie.

[46] Din punctul de vedere al limbii de predare, şcoala susținută de Biserica greco-catolică maghiară ar merita o cercetare aprofundată.

[47] După declarația preotului, Turulung a fost singurul sat în care introducerea limbii române în locul celei germane a fost permisă.

importanței limbii maghiare.[48] Astfel, autoritățile au închis școala și au apelat la o soluție neobișnuită: o parte a copiilor au fost trimiși la școala de stat, iar restul la cea reformată. Părinții catolici s-au opus însă acestei inițiative, iar autoritățile au recurs la amendarea lor. Din cauza amenzilor crescânde, prezbiteriul a acceptat introducerea limbii române.[49] Fiindcă această informație constituie ultima înregistrare referitoare la școală, putem să presupunem că limba română a rămas limba de predare în școala romano-catolică până în 1940.

Metode de persuasiune și constrângere în lupta pentru controlul învățământului

În cele ce urmează dorim să urmărim atitudinea Gaüamt-ului, a statului român și a episcopiei romano-catolice, respectiv metodele de constrângere folosite de fiecare dintre aceste instituții pentru a-și atinge scopul.

Sistemul de învățământ sătmărean era relativ asemănător cu cel din restul țării: exceptând câteva școli populare, majoritatea instituțiilor de învățământ din sate erau în proprietatea bisericilor. În satele numite șvăbești funcționau școlile romano-catolice susținute de comunitate, iar până în 1918 în toate aceste școli limba predării a fost maghiara. După cum reiese din cele expuse mai sus, până în 1922 aproape în toate satele șvăbești[50] a fost introdusă limba germană în învățământ, în timp ce în alte sate maghiara a rămas limba de predare. Conform informațiilor din epocă, localnicii nu erau de acord cu aceste decizii, dar le-au acceptat ca o măsură a noului stat. Conflictele majore au izbucnit atunci când în sate au apărut agitatorii mișcării germane, care nu s-au mulțumit cu introducerea limbii germane în învățământ și militau pentru o schimbare similară și în viața bisericească. În această luptă, anul 1926 a fost de o importanță majoră, prin adoptarea legii învățământului. Legea enunța în §35 că, în cazul școlilor private, susținătorii financiari ai acestora au dreptul de a decide asupra limbii de predare.

Este neclar până în ziua de astăzi de ce îngăduia legea alegerea limbii de predare de către organul care susținea școala. Guvernul român dorea introducerea limbii germane, în timp ce prezbiteriile satelor șvăbești votau în favoarea limbii maghiare, invocând chiar legea respectivă. În mișcarea de regermanizare a avut astfel loc o ruptură, iar rezultatele obținute până atunci sunt pierdute aproape în totalitate.

Fiecare pas inițiat de Gaüamt a fost sprijinit de stat prin administrația locală. Astfel, asociația conștientiza că, prin orice sprijin minim din partea populației, statul va decreta introducerea limbii germane.

Autoritățile de stat - prefectura, comitetul interimar, inspectoratul școlar - au practicat cel mai des exercitarea de presiuni asupra școlilor bisericești și atingerea astfel a obiectivului scontat: introducerea limbii germane în învățământ. O astfel de metodă a fost - nu numai în cazul satelor șvăbești - examenul de competență în limba română, respectiv punerea sub semnul întrebării a calificării cadrelor didactice. Un astfel de caz s-a ivit la Cămin, unde în 1923 învățătoarea a fost eliberată din funcție iar diploma sa, clasificată ca lipsită de valabilitate, deoarece în comisia de examinare nu a fost prezent un comisar guvernamental român.[51]

---

[48] Atitudinea preotului romano-catolic a fost una neobișnuită, el declarând că funcția unei școli ecleziastice este educația moralo-religioasă, iar limba în care se realizează această educație nu este atât de importantă. El a propus introducerea limbii române, argumentând că înainte de 1918 copiii români mergeau la școala maghiară.

[49] Rămâne de văzut de ce au acceptat autoritățile introducerea limbii române în locul celei germane.

[50] Calificarea unui sat ca fiind „șvăbesc" depindea de guvernul român și de Gaüamt, deoarece, după spusele preotului local „șvabii sunt deja în cimitir". TURULUNG, însemnare din anul 1928.

[51] CĂMIN, înregistrarea 1923.

O măsură asemănătoare a fost retragerea subvenției de stat în cazul învățătorilor şi preoților. În ambele cazuri, motivul a fost continuarea predării în limba maghiară. În cazul învățătorilor, aceste măsuri au fost luate la începutul anilor '20[52], dar situația lor a fost soluționată parțial prin decretul episcopului prin care locuitorii satelor asigurau salarizarea cadrelor didactice. În cazul preoților, aceste măsuri au fost luate în anii '30, când în majoritatea şcolilor se preda în limba germană, şi doar preoții continuau să predea religia în limba maghiară. O altă acuză care li se aducea era aceea că au făcut agitație împotriva propagandei germane. 26 de preoți romano-catolici au fost penalizați cu retragerea subvenției de stat. Episcopul a încercat în repetate rânduri să-i convingă pe preoți să predea în limba germană pentru a primi subvenția, dar aceştia au rezistat invocând ca motiv faptul că elevii nu cunosc această limbă. La intervenția episcopului, preoții au semnat în 1932 o declarație prin care se angajau să folosească limba germană la orele de religie în caz de nevoie.[53] Această metodă a retragerii subvenției de stat a continuat față de preoții care au continuat rezistența şi a fost aplicată la orice mişcare neaprobată.[54]

O altă metodă a statului român, folosită în localități populate de minoritățile naționale - mai ales în oraşe - a fost aceea a introducerii stării de asediu. Ignorând astfel rezultatele alegerilor locale, s-au introdus aşa-numitele comisii interimare.[55] Acestea au început să funcționeze din anii '30, cu mențiunea că în satele şvăbeşti cei trei membri ai comisiei erau şi membri Gaüamt.[56] Astfel, Gaüamt a obținut poziții importante în sate şi le-a folosit în propriile scopuri. În mai multe localități, grădinițele germane au fost înființate sub conducerea acestora, din banii comunității.[57] O altă metodă folosită pe scară largă a fost utilizarea limbii germane în comunicarea ştirilor.[58]

Gaüamt-ul a încercat presiuni nu numai a preotului, dar şi a membrilor prezbiteriului sau consiliului şcolar şi aducerea acestora în fața instanței în cadrul luptei pentru şcoli. Esența metodei consta în intimidarea elitei locale, cu efect şi asupra localnicilor, slăbind astfel rezistența acestora împotriva scopurilor Gaüamtului. Aceste acuzații s-au sfârşit în majoritatea cazurilor prin achitarea acuzaților sau prin amenzi. Dar prezența în fața instanței - în multe cazuri procesele s-au desfăşurat la Cluj sau Oradea - şi tribunalele i-au intimidat pe oameni.[59] Au fost cazuri în care acțiunile de intimidare ale oficialităților locale a fost dublată de violență fizică. Un localnic din Turulung care sprijinea limba maghiară cu ocazia unui vot a fost ridicat de autorități şi brutalizat.[60]

În afara intimidării, Gaüamt a încercat şi să câştige oamenii în favoarea cauzei sale. În cadrul acestei politici, membri mai activi ai mişcării au primit poziții în biroul din Carei unde - conform informațiilor din epocă - au primit salarii mari. O altă metodă de a câştiga adepți a fost educarea gratuită a copiilor în liceul german din Timişoara. Scopul mişcării a fost acela ca, pentru prima dată în istoria lor, şvabii sătmăreni să aibă o elită proprie. Au încercat atragerea şvabilor sătmăreni săraci în Banat ca servitori sau pentru

---

[52],CĂMIN, înregistrarea 1926.

[53],CĂMIN, înregistrarea 1932.

[54] De exemplu, în 1935, preotul din Tiream a fost astfel sancționat pentru că s-a opus unei petiții înaintate de Gaüamt.TIREAM, înregistrarea 1935.

[55] În limba maghiară: átmeneti bizottságok. Metoda servea la împiedicarea oraşelor şi satelor locuite de maghiari să aibă primar maghiar.

[56] Conform Historiei Domus în perioada interbelică majoritatea şvabilor au votat pentru candidații Partidului Maghiar.

[57] La Cămin 30 de părinți au cerut introducerea limbii germane ca urmare a acesteia, astfel că preotul nu a avut dreptul de a-i respinge.

[58] Un om ales în acest scop a străbătut satul cu tobă şi a anunțat cu voce tare deciziile primăriei sau a convocat şedințe.

[59] La Tiream, de exemplu, presbiteriul a demisionat în urma unui astfel de proces, □i ca urmare a fost ales un nou presbiteriu filogerman.

[60] TURULUNG, înregistrarea 1928.

diferite munci de sezon. Prin aceste metode se urmărea învățarea limbii germane de către cât mai multe persoane.[61]

Cea mai drastică măsură a statului a fost închiderea şcolilor, la începutul anilor '30.[62] În urma acestor măsuri limba germană a fost introdusă peste tot.[63] O altă metodă consta în înființarea şcolilor de stat. În majoritatea cazurilor, acestea reprezentau lovitura cea mai grea, iar preoții, temându-se de pierderea controlului asupra şcolii, au acceptat introducerea limbii germane.

În frunte cu episcopia sătmăreană, preoții au folosit cel mai des sabotajul împotriva decretelor autorităților de stat. Începând din anul 1926, ei primeau aproape anual câte un decret care insista asupra introducerii limbii germane. Preoții fie nu răspundeau la acestea, fie protestau prin diferite petiții, invocând legea din 1926. Majoritatea petițiilor au fost înaintate ministerului învățământului, dar au fost ocazii când au fost adresate personal regelui. În cele mai numeroase cazuri, petițiile au rămas fără răspuns.

Au existat situații în care parohia a intentat proces autorităților locale, invocând drepturile sale în calitate de susținător al şcolii. Majoritatea proceselor au fost sabotate de tribunale cu numeroase măsuri administrative, sau pur şi simplu parohiile nu au fost acceptate ca entități juridice. [64]

O altă metodă folosită a fost desemnarea unor cadre didactice nevorbitoare de limbă germană la clasele germane. În multe cazuri posturile de învățători de la clasele cu predare în limba germană au rămas vacante.

În 1930 s-a produs o ruptură în relația preoțimii cu episcopia. Noul episcop, István Fiedler a fost desemnat de papă la inițiativa guvernului român, aceasta fiind o alegere intenționată a unui preot filogerman din Banat. Episcopul a sosit la Satu Mare convins că va găsi condiții asemănătoare Banatului, unde majoritatea şvabilor vorbeau încă limba germană. În acelaşi timp, guvernul român i-a furnizat unele informații din care reieşea că mişcarea şvăbească sătmăreană are într-adevăr o bază reală. Astfel, episcopul era inițial de acord cu scopurile acesteia. Repetate conflicte au avut loc din această cauză între Episcopie şi preoți. În 1930, episcopul a încercat să-i convingă pe preoți de importanța predării religiei în limba germană, decretând în acelaşi an şi desfăşurarea slujbelor în limba germană la inițiativa Gaüamt-ului. Unul dintre cele mai serioase conflicte a avut loc cu preotul din Cămin, care se opunea ferm liturghiei în limba germană, afirmând că nici unul dintre enoriaşi nu înțelege limba. Convins de dreptatea sa, şi-a oferit chiar şi demisia în cazul în care episcopul nu îşi schimbă punctul de vedere.[65] După un timp, conştientizând realitățile sătmărene, episcopul renunță la poziția sa şi acceptă faptul că maghiarizarea şvabilor este un proces ireversibil. Măsurile ulterioare de introducere a limbii germane sunt doar efectele presiunii guvernului român.[66]

Gaüamt-ul a încercat stabilirea unor relații favorabile cu cercurile superioare bisericeşti prin intermediul statului. În 1928-29 au înaintat două petiții Vaticanului în care accentuau faptul că şvabii țin şi la limba lor germană, şi la religia lor romano-catolică şi

---

[61] Conform declarațiilor preoților, tinerii s-au întors repede din Banat, deoarece nu erau de acord cu „moravurile libere" care ignorau obiceiurile religioase şi presupuneau să se lucreze şi duminica. Mai pe larg vezi CĂMIN, însemnarea din anul 1926.

[62] La Cămin în 1934, la Tiream în 1930, la Ardud în 1934, la Turulung în 1928.

[63] Excepția este Turulungul, unde s-a reintrodus limba română.

[64] Tribunalul din Oradea nu a acceptat în 1931 petiția parohiei, argumentând că episcopia este cea care susține şcoala şi nu comunitatea religioasă.

[65] Pentru dialogul lor vezi CĂMIN, însemnarea din anul 1931.

[66] Rămâne de văzut când se schimbă atitudinea episcopului. Ironia sorții este că episcopul, la început simpatizant al cauzei germane, ajunge să fie demis din funcție în 1939 sub acuzația de participare la un complot organizat de guvernul maghiar.

cereau astfel ajutor în lupta pentru drepturile lor.[67] Cercurile catolice superioare simpatizau cu cauza şvabilor, în scopul întreţinerii unor relaţii bune cu statul român. Un eveniment care reflectă această politică a avut loc la Ardud, unde 3 enoriaşi au fost excluşi din parohie din cauza neplăţii taxelor, dar prin intervenţia nunţiaturii din Bucureşti au fost repuşi în drepturi.[68]

Gaüamt-ul acţiona cu precauţie în lupta sa pentru drepturi etnice ale germanilor, încercând să nu o transforme într-una anti-bisericească. Catolici devotaţi, şvabii au fost împărţiţi totuşi în multe cazuri între etnie şi religie. De altfel, conform declaraţiilor preoţilor, regermanizarea a avut drept rezultat scăderea numărului credincioşilor care frecventează biserica.[69]

Concluzii

Este discutabilă măsura în care acţiunile Gaüamt-ului s-au bucurat de succes. Indicatorii statistici referitori la şcolile confesionale romano-catolice din satele şvăbeşti diferă în funcţie de autor. După Gherman, până la sfârşitul anilor '30, limba germană a fost introdusă în toate satele locuite de etnici germani, excepţie făcând 4 sate.[70] Hauler afirmă că în anul şcolar 1939-40 şcoli germane funcţionau în 26 de comune, dintre care 18 instituţii de învăţământ erau confesionale, 12 de stat şi una particulară. Numărul educatorilor a fost de 52, iar cel al copiilor de 2825. În afară de acestea, în 1929 s-a înfiinţat prima clasă de limba germană în liceul Vasile Lucaciu din Carei.[71] Conform datelor lui Tilkovszky, la sfârşitul anilor 1930 funcţionau doar două şcoli confesionale maghiare în satele şvăbeşti, în 6 comune s-au înfiinţat şcoli româneşti, iar în 26 de şcoli confesionale predarea se făcea în limba germană. În total, în aceste şcoli predau 60 de învăţători, iar numărul elevilor era de 3000.[72]

În ciuda succesului aparent, situaţia nu a fost chiar atât de pozitivă. Episcopia încerca să saboteze în continuare decretele autorităţilor de stat, în unele cazuri posturile rămânând vacante sau fiind ocupate de cadre didactice fără cunoştinţe de limba germană. Pentru clarificarea situaţiei, în 1932 s-a decretat ca în şcolile germane să poată fi numiţi doar învăţători cu diplomă de limba germană. O altă mare problemă o constituia însă lipsa de profesori cunoscători ai limbii germane. Prima promoţie de învăţători de limbă germană a absolvit cursurile în anul 1928. Pentru atenuarea situaţiei, episcopia a acceptat, la sfârşitul anilor '30, transferarea a 10 cadre didactice din Banat. Totuşi, în 1936 posturile din 3 sate au rămas neocupate.[73]

Cealaltă problemă o constituia lipsa cunoştinţelor de limba germană printre copii. În majoritatea familiilor se vorbea limba maghiară. Directorul şcolii din Urziceni se plângea de faptul că primul contact al copiilor cu limba germană are loc abia în momentul şcolarizării. Pe de altă parte, părinţii familiarizaţi cu şcolile confesionale priveau cu neîncredere sistemul şcolilor de stat.[74]

Este greu de apreciat succesul Gaüamtului în încercarea de regermanizare. După cum am remarcat, organizaţia, preoţii, episcopii au adunat semnături şi au înaintat petiţii în repetate rânduri, încercând să demonstreze veridicitatea punctului de vedere

---

[67] Tilkovszky 199:228

[68] ARDUD, însemnare din anul 1928.

[69] Conform preotului din Ardud, cei care sunt 100% şvabi sunt doar 1% catolici, deci un statut ambivalent este exclus. ARDUD, însemnare din anul 1934.

[70] Gherman 1938:62-63. Cele patru localităţi sunt: Carei, Tăşnad, Căpleni şi Sanislău. În primele două, şcoala confesională a fost închisă, în celelalte două aceasta a continuat să funcţioneze în mod ilegal.

[71] Hauler 1998:68.

[72] Tilkovszky 1999:240. Tot după datele sale, din 60 de învăţători, 50 aveau conştiinţă etnică germană.

[73] Gherman 1938:62-63.

[74] DAN- filiala Sălaj, Revizoratul şcolar, dos. 207, f. 9.

propriu.[75] Conform însemnărilor preoților, Gaüamt-ul dezinforma constant credincioşii, obținând sprijinul acestora prin redactarea petițiilor în limba germană, necunoscută acestora.[76] Gaüamt-ul folosea aceleaşi acuzații, afirmând că preoții se foloseau de influența lor în rândul părinților astfel încât aceştia să rămână susținători ai şcolii în limba maghiară. Este greu de determinat care dintre cele două părți a avut dreptate, dar un anumit grad de adevăr există probabil în ambele acuzații.

Nu avem date nici referitor la opinia şvabilor despre activitatea Gaüamt-ului şi nici despre măsura în care ei susțineau munca acestei organizații. Este totuşi cert că s-a ajuns la împărțirea comunităților din sate, uneori cu consecințe grave. Scopurile organizației sunt reflectate şi de insistența cu care încercau să-şi impună anumite cadre didactice care, pe lângă activitatea profesională în şcoli, desfăşurau şi una de propagandă. Locuitorii nu priveau însă cu ochi buni toate aceste manevre. De nenumărate ori, credincioşii au părăsit biserica în semn de protest atunci când slujba era oficiată în limba germană. Preoții afirmau că mişcarea a fost susținută din cadrul şvabilor doar de familiile îndatorate - în majoritatea cazurilor financiar - Gaüamt-ului, şi că în multe cazuri efectele propagandei au fost contrare celor aşteptate.[77] Măsura succesului de care se bucura Gaüamt-ul într-un anumit sat depindea, după părerea noastră, de personalitatea preotului local. Cele mai bune exemple sunt Tireamul şi Căminul. În timp ce la Tiream comunitatea s-a divizat şi, până la sfârşitul anilor '30, s-a ajuns la redactarea proceselor verbale în limba germană, la Cămin a continuat să funcționeze un prezbiteriu pro-maghiar, iar locuitorii au persistat în susținerea limbii maghiare. Preotul local nu s-a opus doar statului, ci chiar propriului episcop în vederea păstrării limbii maghiare.

Un alt aspect interesant este atitudinea statului român care - deşi susținea prin administrația locală cauza şvabilor - nu a recurs la violență, cu excepția câtorva cazuri izolate. La început, a încercat introducerea limbii germane prin decrete şi avertizări, în încercarea de a salva aparența legalității şi a voluntariatului şi de a dovedi astfel că înşişi locuitorii militează pentru introducerea limbii germane. De multe ori, decretează introducerea limbii germane în urma cererilor populației - petiții înaintate de fapt de Gaüamt. Închiderea şcolilor şi înființarea şcolilor de stat sunt metode practicate abia la sfârşitul anilor '30.

Într-un alt studiu, am încercat să apreciem efectul regermanizării.[78] Ca punct de plecare am folosit numărul celor care s-au alăturat trupelor SS în 1942, cu ocazia primelor recrutări din zonă. Dacă nu ținem cont de propaganda orală a Volksbund-ului[79], această recrutare a fost una voluntară. Am presupus astfel că cei mai mulți recruți s-au alăturat trupelor SS din zonele unde regermanizarea a avut cel mai mare succes. Prin această cercetare, am dorit să demonstrez o teorie din epocă, ce afirma că regermanizarea a avut efectul cel mai intens în satele cel mai puternic asimilate. Sentimentul apartenenței la poporul german, demonstrat prin numărul de voluntari care s-au alăturat SS-ului, a fost mai

---

[75] Un caz caracteristic: în 1931, din Cămin au fost înaintate 3 petiții, însoțite de fiecare dată de semnături de susținere. Dintre acestea, una (însoțită de 104 semnături) cerea introducerea liturghiei în limba germană, o alta înființarea unei grădinițe de limbă maghiară (susținută de 195 de semnături), iar ultima avea drept doleanță comunicarea ştirilor în limba maghiară şi era însoțită de 190 de semnături.

[76] Un caz caracteristic este cel din Ardud: în 1932, 72 de părinți cereau înființarea secției germane, dar numai 30 şi-au înscris copiii la secția respectivă după satisfacerea petiției.

[77] La Cămin, spre exemplu, rugăciunea în limba germană a fost desființată în 1930 ca urmare a cererii credincioşilor.

[78] Considerații privind primul val de recrutare SS din 1942 în județul Satu Mare (Az 1942-es első SS toborzás Szatmár megyei vonatkozásai), în *Satu Mare - Studii şi comunicări*, XXV/II, 2008, p. 223-246,

[79] Volksbund-ul reprezintă organizația germanilor din Ungaria, care funcționează din anul 1938 şi care, după 1940, reuneşte şi şvabii din zona sătmăreană.

puternic printre locuitorii acestor sate. Rezultatele studiului menţionat vin în sprijinul acestei teorii, deoarece cei mai numeroşi recruţi provin din satele din jurul Careiului.

Bibliografie:

Surse inedite:

DAN- filiala Sălaj Fond Revizoratul şcolar

Direcţia Arhivelor Naţionale, filiala judeţeană Sălaj, Fond Revizoratul şcolar al judeţului Sălaj - Monografii şcolare

ARDUD - Historia Domus a Parohiei Romano-Catolice din Ardud, manuscris

CĂMIN - Historia Domus a Parohiei Romano-Catolice din Cămin, manuscris

TIREAM - Historia Domus a Parohiei Romano-Catolice dinTiream, manuscris

TURULUNG - Historia Domus a Parohiei Romano-Catolice din Turulung, manuscris

Literatură de specialitate:

Boros 2005 - Boros Ernő, *„Volt mindenünk, jó életünk, van most nekünk jaj", (Am avut tot ce trebuia, o viaţă bună, acum este rău)* vol. I-II, Status Könyvkiadó, Csíkszereda, 2005

Bălu 2003 - Daniela Bălu, *Factori de persuasiune şi transformări identitare în comunităţile şvăbeşti sătmărene*, In: Hans Gehl-Viorel Ciubotă (szerk.) *Cultura materială şi spirituală în bazinul Tisei superioară. Influenţa populaţiei germane asupra culturii celorlaltor etnii din regiune*, Satu Mare - Tübingen.

Hauler 1998 - Ernst Hauler, *Istoria nemţilor din regiunea Sătmarului*, Ed. Lamura, Satu Mare, 1998.

Gherman 1938 - Dr. Ioan Gherman - *Plasa Carei, jud. Sălaj. Descrierea teritoriului, populaţiunei, stărilor sanitare, culturale, morale, religioase, economice, financiare şi de comunicaţie. Date statistice*, Editura Cultura, Carei

Spannenberger 2005 - Norbert Spannenberger, *A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között 1938-1944 (Volksbundul din Ungaria între Berlin şi Budapesta 1938-1944)*, Lucidus kiadó Budapest, 2005.

Tilkovszky-Weidinger 2003, 2004 - Tilkovszky Lórándt- Weidinger Melinda: *Magyar memorandum és német válasz. A Duna-medencei kisebbségi problémákról, 1931 (Memorandumul maghiar şi răspunsul german. Despre problemele minorităţilor din Bazinul Dunării, 1931)*, in. *Századok* 2003/6, 2004/1, 159-206.

Tilkovszky 1999 - Tilkovszky Lóránt, *A szatmári németség a két világháború között (Şvabii şătmăreni în perioada interbelică)*, In: Hand Gehl-Viorel Ciubotă (coord.) *Relaţii interetnice în zona de contact romano-maghiaro-ucraineană din secolul al XVIII-lea până în prezent*, Satu Mare-Tübingen, 226-246.

Varga E. - Varga E. Árpád, Erdély *etnikai és felekezeti statisztikája 1850-1992 (Statistica etnică şi naţională a Transilvaniei 1850-1992)*; http://varga.adatbank.transindex.ro/?pg=3&action=etnik&megye=6

Sárándi Tamás

State and Church. Strategies and means of „re-germanization" of the Schwabs of Satu Mare

Abstract

As a result of the ethnical changes of the 19th century and until 1918, the assimilation of the Schwabs was the most intense and most successful in the area of Satu Mare. The "re-germanization" process that followed in the period between the two World Wars was organized and supported by the upper authorities. The movement started at the initiative of the Schwabs of Banat and was afterwards sustained by the Romanian Government and Hitler's Germany. Therefore, the events that took place in Satu Mare in the period between the two World Wars can be considered "re-germanization" attempts, rather than national rebirth.

In the period between the two World Wars, the key element of the Schwab movement, and also of the "re-germanization" tendency was, in our opinion, the school matter. Therefore, this paper is attempting to recreate the history of the schools of Cămin, Ardud, Turulung and Tiream in a case study, using the *Historia Domus* of the local Parishes. In each of these four selected settlements, the German school has a different evolution. Nevertheless, the history of each school in these villages can be retraced. Following the presentation of the German school's evolution, we are attempting to analyze the means of persuasion and coercion used on one hand by the Romanian Government and by *Gaüamt* (the organization of the Schwabs), and on the other hand by the Roman-Catholic Bishopric of Satu Mare and the village priests, in their attempt to control the local educational system.

Documente legate de deportarea evreilor păstrate în arhivele din Satu Mare

Paul Dancu

Evreii sătmăreni au reprezentat o comunitate importantă şi cu contribuţii remarcabile în formarea şi dezvoltarea oraşului şi comitatului Sătmar de odinioară. Despre evreii sătmăreni au apărut de-a lungul deceniilor o serie de lucrări istorice, care au redat aspecte despre dezvoltarea acestei comunităţi, aportul ei la prosperarea economică şi culturală a oraşului în perioada antebelică şi interbelică, despre tragedia holocaustului şi despre reluarea vieţii comunitare după cel de-al doilea război mondial. Dintre lucrările apărute în limba română aş aminti: Anton Dörner, *Evreii din comitatul Satu Mare în secolul al XVIII-lea*, Editura EFES Cluj-Napoca, vol. I (1723-1760), 1998, vol. II (1761-1781), 2000; Eugen Glück, *Evreii sătmăreni în 1848* în *Relaţii interetnice în zona de contact româno-maghiaro-ucraineană din secolul XVIII până în prezent*, Editura Tübingen - Muzeul Satu Mare, 1999; Eugen Glück, *Populaţia evreiască a Transilvaniei (1848-1920)*, în *Anuarul Institutului de istorie „George Barit"* Cluj, 2004; Eugen Glück, *Contribuţii cu privire la integrarea evreilor din Transilvania în viaţa politică şi religioasă a României (1918-1922)* în *Satu Mare - Studii şi Comunicări*, vol. XIII, 1996; Moshe Carmilly-Weinberger, *Istoria evreilor din Transilvania (1623-1944)*, Editura enciclopedică, Bucureşti, 1994; Randolph L.Braham, *Politica genocidului*, Editura Hasefer, 2003; Gheorghe Bodea, *Tragedia evreilor din nordul Transilvaniei*, Editura Hiparion, Cluj, 2001; Baruch Tercatin , Zeev Herşcovici, *Prezenţe rabinice în perimetrul românesc în secolele XVI-XXI*, Editura Hasefer, 2008; *Procesul ghetourilor din Nordul Transilvaniei*, (vol. I şi II), Editura AEVHR, 2007.

Dintre lucrările apărute în limba maghiară aş aminti: Dr. Stern Mór, *A szatmári zsidók útja*, Satu Mare, 1931; Venetianer Lajos, *A magyar zsidóság története a honfoglalástól a világháború kitöréséig*, Budapest, 1922, reprint 1986; Randolph L. Braham, *A holocaust Magyarországon. A népirtás politikája*, Editura Gondolat, Budapesta, 1990; Randolph L. Braham, *Amagyarországi Holokauszt földrajzi enciklopédiája*, Editura Part, Budapesta, 2007; Tibori Szabó Zoltán, *Árnyékos oldal. Zsidó identitástudat Erdélyben a Holokauszt után*, Editura Koinónia, Cluj-Napoca, 2007; Haraszti György, *A szatmári zsidóság a két világháború között* în *Relaţii interetnice în zona de contact româno-maghiaro-ucraineană din secolul XVIII până în prezent*, Editura Tubingen - Satu Mare, 1999; Moshe Carmilly-Weinberger, *Az erdélyi zsidók története (1623-1944)*, Editura Budapesta, 1995; Csirák Csaba, *Szatmári zsidó emlékek*, Colecţia Otthonom Szatmár megye, 1999, Satu Mare.

Aş aminti cartea de referinţă bilingvă maghiară-ebraică a lui Naftali Stern, *Emlékezz Szatmárra. A szatmári zsidóság emléke. Min hameţar karati ah. Zikor at Satmar. Sefer hazikaron şel yehudi Satmar*, Bnei Brak, 1984, respectiv Yehuda Schwartz, *Toldot hakehilot betransilvania*, Editurab Hadera, 1976; Moshe Carmilly-Weinberger, *Toldot Yehudi Transilvania, (1623-1944)*, Jerusalem, 2003.

Evreii sătmăreni au constituit până la Holocaust una din cele mai mari comunităti mozaice din spaţiul intracarpatic. Când ne referim la Satu Mare, vorbim despre spaţiul fostului comitat, care se întindea până la Mátészalka şi Csenger în Ungaria, la vest şi Gutâi la est, cuprinzând aşadar şi Baia Mare, Şomcuta, Seini. Pentru prima dată evreii sunt atestaţi cu certitudine în Sătmar în anul 1712, fiind sosiţi din Galiţia şi Moravia. Unii istorici consideră că au existat evrei în Satu Mare încă din secolul al XIV-lea. Contele Károlyi Sándor, în 1724, a stabilit mai multe familii de evrei în Carei şi Ardud. Mulţi evrei s-au stabilit în ţinuturile sătmărene, venind din comitatele vecine-Maramureş, Szabolcs şi Ugocea, respectiv Galiţia. În 1842 se permite stabilirea primilor evrei în oraşul Satu Mare.

Până la acea dată evreii locuiau în satul vecin, Botiz unde aveau şi comunitate slujită de rabinul Zeev Mandelbaum. În acelaşi an se constituie şi prima comunitate în oraş, prima sinagogă fiind ridicată între 1852 şi 1858 pe strada Decebal. După 1868, în virtutea noii legislaţii ce a dus la emanciparea evreilor, ministrul cultelor Eötvös József a solicitat comunităţilor evreieşti din Ungaria să-şi definească statutul, în vederea recunoaşterii oficiale a cultului mozaic. Datorită disensiunilor dintre conducătorii spirituali ai acestora, s-a ajuns la o scindare în trei orientări, cu instituţii de sine-stătătoare: neolog (liberală), ortodox (fundamentalistă) şi status-quo ante (care dorea păstrarea tradiţiei de dinaintea adoptării statutului).

După moartea din anul 1898 a rabinului Mandelbaum comunitatea evreilor din Satu Mare s-a divizat în două comunităţi: comunitatea de orientare ortodox–fundamentalistă, respectiv comunitatea status-quo ante, care accepta adaptarea la dezvoltarea societăţii, dar cu păstrarea prescripţiilor şi ideologiei credinţei[1].

Despre evreii sătmăreni şi despre Holocaust se găsesc multe documente în arhivele de stat respectiv cele bisericeşti. La Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale, în fondul Prefecturii, se poate urmări în profunzime întreaga perioadă începând cu ascensiunea nazismului până la anii de după Holocaust. Pot fi găsite publicaţiile muncitoreşti confiscate, scrise în limbile idiş, germană, maghiară şi română[2]. După instaurarea dictaturii regale a lui Carol al II-lea, între 1939-1940, prefectul sătmărean a întocmit mai multe rapoarte despre situaţia locală. S-a ocupat într-un capitol separat de observarea evreilor locali, respectiv de aplicarea în practică a legislaţiei antievreieşti adoptată în timpul guvernului Goga[3]. S-a întocmit o evidenţă despre funcţionarii evrei concediaţi, respectiv despre persoanele concediate din cauza soţilor evrei[4].

Mai multe documente se referă la organizaţiile sioniste locale. După ce la începutul lui 1940, acţiunile de colectare ale organizaţiei Keren Kayemeth LeIsrael au fost interzise, în vara acelui an s-a revenit asupra deciziei, ele fiind permise din nou. S-a păstrat corespondenţa dintre organizaţiile băimărene, sătmărene şi timişorene ale Organizaţiei Sioniste din Transilvania, respectiv evidenţele cu membrii acestora[5]. Se găsesc planurile de şcolarizare ale haluţurilor pentru instituţiile de învăţământ din Haifa, Ierusalim, Tel-Aviv, respectiv programa lor şcolară[6]. De asemenea, sunt multe documente despre emigrarea în Palestina, organizată în vara lui 1940 prin portul Constanţa[7]. Multe documente relatează interzicerea organizaţiilor sioniste din Ungaria în anul 1940. De exemplu, corespondenţa pe această temă între primăriile, respectiv comunităţile evreieşti din Mátészalka, Csenger, Fehérgyarmat, Baia Mare, Carei, Satu Mare. S-a păstrat evidenţa organizaţiei Keren Hajeshod[8].

Înainte de Diktatul de la Viena s-au întocmit rapoarte despre activitatea şi acţiunile din judeţ ale Gărzii de Fier, interzisă la acea dată, dar cu puternică organizare, respectiv despre activiştii acesteia aflaţi sub supraveghere şi în evidenţă[9].

La 8 august 1940, pe baza unei noi legi antievreieşti emisă de guvernul Gigurtu, evreii din România sunt deposedaţi din punct de vedere economic, iar din punct de vedere politic, practic sunt lipsiţi de multe drepturi cetăţeneşti.

---

[1]Csirák Csaba: *Szatmári zsidó emlékek*, Colecţia Otthonom Szatmár megye, 1999, Satu Mare.
[2] DJAN SM- Fond PCR- Fond 157-Inv 214.
[3] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Fond 14-S, Inv 34, Dosar 2,4/1938.
[4] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Fond 14-S, Inv 34, Dosar 4/1939, Dosar 1/1940.
[5] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 243, fila 47,149.
[6] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 243, fila 146.
[7] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 243, fila 147.
[8] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 242.
[9] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Fond 14 -S- Inv 34 Dosar 1,7/1939.

În raportul său din 15 august 1940, prefectul scrie despre evreii sătmăreni că sunt mai răi ca ungurii locali, reproşându-le ataşamentul faţă de maghiarime[10].

S-au întocmit situaţii despre locuitorii care au încartiruit honvezi, cu ocazia intrării din data de 5 septembrie 1940[11]. După intrarea în Nordul Transilvaniei, autorităţile ungare au adoptat în ritm alert măsuri antievreieşti. La apelul lui Endre László, subprefectul comitatului Pest-Pilis-Solt, judeţele interzic unul după altul accesul evreilor la târgurile săteşti[12]. La 27 septembrie 1940, Uzdóczy Zadravecz István, preşedintele TESZ (Társadalmi Szervezetek Szövetsége), face apel la tunderea evreilor şi la interzicerea portului perciunilor[13]. Comunităţile evreieşti conservatoare şi cea status-quo ante din Satu Mare protestează împotriva obligativităţii deschiderii prăvăliilor în zilele de sabat[14].

În 1941, autorităţile au cerut acte de atestare a originii[15]. Pe cei fără cetăţenie maghiară sau cu situaţie neclară, jandarmeria i-a dus la Kameneţ-Podolsk, unde au fost omorâţi de nazişti. Aproximativ 800 de evrei sătmăreni au fost victimele acestei acţiuni[16].

Mai multe documente vorbesc despre sechestrarea bunurilor evreieşti între 1941-1942[17].

S-au întocmit rapoarte despre activitatea şvabilor sătmăreni în Volksbund, respectiv despre atrocităţile lor antisemite[18]. S-au păstrat mai multe documente despre dispoziţiile antisemite din mai multe meserii, despre procentajele de evrei stabilite, despre retragerea autorizaţiilor pentru evrei. Există corespondenţa uniunii meseriaşilor antisemiţi Baross Szövetség[19]. Există documente despre batalionul evreiesc de muncă de la Roşiori. În aceasta era convocat marele poet Radnóti Miklós[20]. Multe acte fac referire la stabilirea de noi batalioane evreieşti de muncă forţată în 1942, care apoi au fost trimise în Ucraina.

În 1942 au fost sechestrate proprietăţile evreieşti de peste 5 iugăre. Localităţile au întocmit situaţii detaliate despre aceasta[21]. În multe cazuri s-a protestat împotriva distrugerii acestor gospodării înfloritoare. De exemplu, în februarie 1942, Weisz Endre din Livada cere fără succes, scutirea gospodăriei sale de la sechestrul Ministerului Agriculturii. Ordinul Cavalerilor (Vitézi Rend) a sprijinit exceptarea lui Herskó Bernát din Seini, erou în Primul Război Mondial[22].

Mai multe comunităţi săteşti au solicitat gospodăriile evreieşti expropriate. De exemplu, cele din Fülesd, Fülpös, Andrid[23]. Se găseşte în arhivă decretul din 8 februarie 1943, al ministrului de interne Keresztes Fischer Ferenc, decret de expropriere a proprietăţilor evreieşti de sub 5 iugăre. Ca rezultat al acestuia, în februarie 1944, prefectul comitatului Sătmar a trimis la Budapesta un raport despre proprietăţile solicitate, defalcat pe localităţi, respectiv cu numele celor expropriaţi şi al solicitanţilor[24]. După aceasta au fost cerute şi locurile de casă. Astfel, în comitatul Sătmar au fost repartizate de autorităţi pe

---

[10] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Fond 14 -S - Inv 34, Dosar 4,6/1940.
[11] DJAN SM- Fond PMSM - Fond 15 - Inv 146, 148.
[12] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 260, fila 9.
[13] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 260, fila 17.
[14] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 260, fila 58.
[15] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Fond 14 -S, Rola 282.
[16] *Lumea lui Elie Wiesel azi*, ediţia III, 2007, F.C.E.R - Fundaţia Elie Wiesel., dosar suport pentru pelerinaj Nordul Transilvaniei.
[17] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Fond 14 –S, Rola 304.
[18] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 284-285.
[19] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 322, fila 35-37; 28-29.
[20] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 334.
[21] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 304.
[22] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 326, Rola 304.
[23] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 357,Rola 361, Rola 304.
[24] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 357, Rola 304.

3.308 iugăre proprietate evreiască în intravilan 216 locuri de casă[25]. S-a întocmit o situație despre aparatele radio confiscate de la evrei între 1942-1944 şi licitația acestora[26].

S-a întocmit un dosar separat despre atrocitățile săvârşite de soldați şvabi SS aflați în permisie între 1943-1944, respectiv cu plângerile populației împotriva lor. Împotriva şvabilor sătmăreni înrolați în SS, a făcut demersuri la guvernul maghiar chiar prefectul de atunci[27]. Dintre SS-işti, de exemplu, sergentul Steinbinder József din Şandra, după înăbuşirea revoltei ghetoului din Varşovia, a venit în concediu pentru ca să se odihnească după nelegiuirile comise acolo[28]. Pe maghiarii din Acâş, Ghirişa, Ardud, iar în multe locuri şi pe şvabi i-au revoltat nelegiuirile comise de soldații SS. Conform procesului verbal, Löchli István din Ardud i-a numit pe SS-işti trădători de țară[29]. Gombor László, feroviar din Acâş, s-a opus atrocităților comise de SS. Când i-a luat la rost pe SS-işti că „ce fac cu evreul", aceştia l-au bătut cu sălbăticie şi conform procesului verbal întocmit au spus: "*Dacă sunteți maghiar nu aveți nimic comun cu evreii!*"[30]. În procesele verbale, de multe ori sunt trecute şi numele victimelor evrei, de exemplu Rosenberg Jenő, Lichtmann Gyuláné, sau, al medicilor de circumscripție din Beltiug, Goldglancz Jenő, respectiv din Acâş, Jeremiás Gyula. În cazul acestuia din urmă, primarul, în raportul său, constată cu indignare că a tratat luni de zile gratuit mama unuia din SS-iştii torționari, vindecând-o[31]. Acest dosar a fost făcut accesibil doar cu câțiva ani în urmă.

După ocuparea de către germani a Ungariei, se emit una după alta dispoziții de îngrădire. Despre acestea s-au păstrat multe acte. Ministerul de Interne, prin decretul din 12 aprilie 1944, ordonă controlul purtării stelei lui David, despre care localitățile trimit rapoarte[32]. S-au întocmit liste despre farmaciile şi cabinetele medicale evreieşti, despre maşinile de treierat şi inventarul agricol confiscat[33]. A avut loc „recensământul animalelor evreieşti", cum apare într-o situație a plasei Fehérgyarmat. Au întocmit situații detaliate şi plasele Mátészalka, Carei, Satu Mare, Ardud[34].

Secretarul de stat Endre László i-a convocat la Satu Mare pe prefecții județelor din apropiere la 26 aprilie 1944. Aici au fost date instrucțiunile deportării evreilor din Nordul Transilvaniei[35]. Despre stabilirea ghetourilor şi delimitarea acestora au trimis indicații Jaross Andor şi Endre László. Despre funcționarea ghetourilor, Endre László a dat dispoziții, la 13 mai 1944[36]. Subprefectul dă dispoziții primarilor despre punerea sub sechestru a bunurilor evreieşti[37].

Autoritățile din Mátészalka, Fehérgyarmat, Carei, Csenger, Oraşu Nou relatează transportarea evreilor în ghetou[38]. Endre László dă dispoziții pentru perchiziția imobilelor evreieşti sigilate în 16 mai 1944, iar subprefectul în 11 mai[39]. Autoritățile locale au întocmit liste detaliate despre bunurile inventariate. Şeful plasei Csenger a trimis un raport despre obiectele de valoare confiscate.

---

[25] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 304,fila 110.
[26] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 363.
[27] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Fond 14-S, Dosar 20, fila 2.
[28] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Fond 14-S, Dosar 20, fila 21.
[29] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Fond 14-S, Dosar 20, fila 11.
[30] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Fond 14-S, Dosar 20, fila 28.
[31] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Fond 14-S, Dosar 20, fila 30.
[32] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 391,fila 4.
[33] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 391,file 68-77.
[34] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 397-398.
[35] *Szatmári zsidó emlékek*, Otthonom Szatmár megye 12, 2001, 138-139 old.
[36] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 391,fila 25; fila 78.
[37] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 391,fila 30.
[38] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 391,file 14-18.
[39] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 391,fila 33.

S-au păstrat multe cereri de intrare în posesie a bunurilor evreieşti. De multe ori acestea, ca şi magazinele, erau solicitate înainte chiar de transportarea în ghetou a evreilor. Cereri au fost depuse mai ales în localităţile locuite de şvabi, acestea fiind avizate de conducătorul local din Carei al Volksbund, de gauführerul Barth. De exemplu, din Mérk, Vállaj, Ciumeşti, Dindeşti, Socond, Sîi, Homorodul de Jos. De multe ori solicitanţii îşi susţin cererea prin faptul că membrii familiei luptă în SS[40].

Endre László înştiinţează despre instituirea Comitetului Evreiesc pe Ţară la 8 mai 1944[41]$.

Comandantul districtului de jandarmerie înştiinţează despre evacuarea evreilor din ghetouri. Autorităţile judeţene din Satu Mare cer trimiterea evidenţei evreilor deportaţi. S-a păstrat nota de expediere a listelor de către şeful plasei Csenger cu datarea din 4 iulie[42]. Despre transportul cartotecilor la Košice relatează adresa jandarmeriei din judeţul Satu Mare. Poliţia din Satu Mare cere convocarea celor exceptaţi de la deportare în data de 3 iunie[43]. Ministerul de Interne ordonă, în circulara din 16 iunie, deportarea ulterioară a evreilor din orfelinate, spitale, penitenciare, aziluri de bătrâni[44].

Endre László dă dispoziţii, în scrisoarea din 3 iunie, pentru utilizarea în scop comunitar a sinagogilor, respectiv despre dărâmarea lor[45]. S-au păstrat mai multe relatări despre împărţirea hainelor rămase la cei săraci. De exemplu, în următoarele localităţi din plasele Mátészalka şi Fehérgyarmat: Tiszavasvári, Nyírderzs, Túristvándi, Gebe, Szamostatárfalva, Szamosszeg, Tiszabecs, Hermánszeg, Túrricse, Nagyszekeres, Kölcse, Fülesd, Sonkád, Rápolt, Tunyog, Szamossályi[46].

Toate plasele au întocmit situaţii despre întreprinderile evreieşti şi despre noii administratori ai acestora[47]. Multe documente vorbesc despre folosirea imobilelor de către organizaţia premilitară „Levente" ca centre de instruire. S-au păstrat documente despre funcţionarii sancţionaţi pentru că nu au executat regulamentar prevederile de deportare, ori pentru că au comis sustrageri de bunuri[48].

Există urmăririle pe ţară ale unor evrei evadaţi de la deportare. De exemplu, Schlesinger Károly, Singer Dezső din Balassagyarmat, Grün Simon din Mezőkovácsháza, Friedmann Dávid din Sic-Cluj, Fuchs Áron din Cămârzana, Weisz Márton din Oradea, Grósz Mária din Tabajd, Kiss József és Rosenzweig Mihály din Debrecen. De asemenea, urmărirea din comitatul Hajdu a evreilor fugiţi din batalioane de muncă din: Téglás, Vámospércs, Mikepércs, Egyek, Hajdudorog, Tiszacsege. Comitatul Szabolcs îl urmărea pe Weisz Hermann din Nyíregyháza. Comitatul Ugocsa a trimis urmărire pentru mai mulţi localnici din plasele Vinogradov şi Korolevo[49].

Districtul militar din Debrecen dă dispoziţii de folosire în scop militar a imobilelor evreieşti, la fel şi generalul locotenent Csatay. Districtul militar din Debrecen dă dispoziţii pentru încartiruirea în imobile evreieşti a militarilor germani[50].

În arhivele Episcopiei Romano-Catolice de Satu Mare, s-au păstrat mai multe documente referitoare la deportare: situaţii cu evreii botezaţi în perioada 1941-44[51],

---

[40] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 391,fila 22.
[41] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 391,fila 95.
[42] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 391,fila 101.
[43] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 391,fila 148.
[44] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 391,fila 110.
[45] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 391,fila 157-159.
[46] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Fond 14-S, Dosar 22.
[47] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 391,file 205-248.
[48] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 394, Rola 400.
[49] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 403.
[50] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 391,fila 97-98.

încercările mai multor parohi de a scăpa din batalioane evrei ce doreau să se boteze[52], cererea membrilor creştini din familii mixte, adresată episcopului, ca acesta să intervină la autorități pentru exceptarea soților lor de la trimiterea în ghetou[53]. Se găsesc documente despre ascunderea de către preotul Korlát Ferenc[54] în palatul episcopal al studentului Wohl András, despre care a aflat rău famatul locotenent colonel Ferenczy, dispunând transportarea lui Wohl în ghetou[55]. Mai mulți parohi au protestat împotriva deportărilor, sau au încercat să intervină pentru unii evrei. De exemplu, cei din Dobóruszka, Ujgorod, Necopoi, Csap, Huszt[56]. Prelatul papal Antal Mikós din Ujgorod, din cauza încercării sale de salvare a fost deferit la sancționare de guvernatorul pentru Ucraina Subcarpatică, colonelul Vincze[57].

Episcopul Scheffler János a protestat pe lângă Endre László, prim-ministrul Sztójay, ministrul cultelor, Antal István, împotriva deportării evreilor, solicitând oprirea acestora[58]. A încercat să intervină şi la Primatul Cardinal, Serédi Jusztinián. Explicațiile lui Serédi adresate consiliului episcopal sunt, de asemenea, în arhivă[59]. Episcopul Scheffler s-a opus solicitării de bunuri evreieşti spunând că *"să nu ne întindem mâinile după acestea, nu doar pentru că bunurile dobândite nedrept, tot aşa vor pieri, ci mai ales din cauza moralei eterne divine"*[60]. Se găseşte în arhivă corespondența episcopului Scheffler [61]cu membrii Comitetului Evreiesc pe Țară, Auer György şi Török Sándor[62].

În colecția fondului Primăriei Satu Mare se găsesc situații despre bunurile solicitate, respectiv hotărârile Consiliului Orăşenesc din timpul deportării[63].

După eliberarea județului Satu Mare, în toamna lui 1944, a început cercetarea funcționarilor publici, despre care s-au păstrat multe documente. În colecția fondului Tribunalului se găsesc cazurile deferite Tribunalului Poporului din Cluj[64].

Autoritățile au dispus repunerea în drepturi a supraviețuitorilor Holocaustului. S-au păstrat mai multe documente referitoare, de exemplu circulara 21.911 din 1946, adresată de Teohari Georgescu, ministrul de interne al guvernului Groza, către autoritățile locale. În aceasta, cere hotărât retrocedarea tuturor bunurilor confiscate de la evrei[65]. Prefecții județelor Sătmar şi Someş au trimis instrucțiuni primăriilor că bunurile evreieşti nu intră sub incidența comisiei aliate CASBI[66] - deci nu sunt bunuri inamice, acestea

---

[51] Szatmári Római Katolikus Püspökség levéltára, Protokollumok 1944, 1266, 1297, 1328, 1219, 936, 1541, 1613, 1402 szám.

[52] Szatmári Római Katolikus Püspökség levéltára, Protokollumok 1944, 2722 szám Érk. 1944 júl.21, 2077 szám Érk. 1944 jun.1.

[53] Szatmári Római Katolikus Püspökség levéltára, Protokollumok 1944, 1591 szám Érk. 1944 ápr.21.

[54] Ulterior a murit în timpul bombardamentului sovietic asupra oraşului Satu Mare din 17 septembrie 1944.

[55] Szatmári Római Katolikus Püspökség levéltára, Protokollumok 1944, 1582 szám Érk. 1944 ápr.20.

[56] Szatmári Római Katolikus Püspökség levéltára, Protokollumok 1944, 1582 szám Érk. 1944 ápr.20, 1436 szám Érk. 1944 ápr.11, 1412 szám Érk. 1944 ápr.4, 1883 szám Érk. 1944 május.15, 1866 szám Érk. 1944 május.15, 1515 szám Érk. 1944 április.15, 1346 szám Érk. 1944 március. 31.

[57] Szatmári Római Katolikus Püspökség levéltára, Protokollumok 1944, 2601 szám Érk. 1944 július.13, 2801 szám Érk. 1944 július. 26.

[58] Szatmári Római Katolikus Püspökség levéltára, Protokollumok 1944, 2151,2160,2646 szám Érk. 1944 jun. 14.

[59] Szatmári Római Katolikus Püspökség levéltára, Protokollumok 1944, 2646 szám.

[60] Szatmári Római Katolikus Püspökség levéltára, Protokollumok 1944, 2740 szám Érk. 1944 julius. 22.

[61] Episcopul Scheffler a murit ca martir în închisoarea Jilava la 9 decembrie 1952. Procesul său de beatificare este în desfăşurare la Vatican.

[62] Szatmári Római Katolikus Püspökség levéltára, Protokollumok 1944, 3192 szám Érk. 1944 aug. 22.

[63] DJAN SM- Fond PMSM-Fond 15-Inv146, 148, Fond 15-S- Inv 141, Dosar 1/1944, Dosar 9,10/1943.

[64] DJAN SM- Fond Tribunalul SM Fond 18 Inv 35, 179.

[65] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 453.

[66] CASBI-Casa de Administrație şi Supraveghere a Bunurilor Inamice.

trebuind retrocedate foştilor proprietari[67]. S-a intervenit şi la autoritățile militare sovietice de ocupație, pentru retrocedarea acestor bunuri, făcîndu-se un raport detaliat despre bunurile sustrase de sovietici[68].

Organizațiile locale ale Comitetul Democratic Evreiesc au încercat să transmită doleanțele cu problemele supraviețuitorilor către autorități. La cererea autorităților s-au întocmit situații despre aceia care au luptat efectiv împotriva fascismului. Sunt de amintit ca exemple ziaristul Berger Marcell, membru în directoriul din 1919, care între 1945-46 a organizat întoarcerea acasă a supraviețuitorilor din zona engleză de ocupație a Germaniei. Pentru activitatea sa a fost distins de autoritățile engleze. Sau Stern Ignác, care evadând din batalionul său de muncă, s-a alăturat partizanilor din Briansk, luptând până la Odera împotriva fascismului. Weisz Ernő, care a fost şi el partizan, mai târziu a fost paraşutat ca ofițer de legătură de sovietici, în timpul Răscoalei Naționale Slovace, din toamna lui 1944. Herskovits Dezső a luptat şi el cu arma în mână împotriva fascismului[69].

Consulatul SUA şi cel britanic au cerut date despre mai mulți evrei, în scopul deciziei imigrării acestora[70].

După război s-au reorganizat organizațiile sioniste, cu scopul sprijinirii înființării statului evreu şi a imigrării evreilor. La Satu Mare erau active, printre altele, Dror-Ichud, Busselia, Tora VeAvoda, în cadru mişcării Haluț[71]. Organizația locală Satu Mare a Comitetului Democratic Evreiesc a cerut autorităților, la 15 iunie 1947, aprobarea unei tabere de reconstrucție (de fapt sionistă)[72]. Sioniştii băimăreni au cerut un imobil pentru înființarea unui centru cultural evreiesc. În cererea din 5 mai 1947 au cerut autorizarea manifestărilor mişcării Haluț, prezentând programul seratei culturale[73].

Autoritățile militare au cerut spre avizare livretele militare ale foştilor convocați în batalioanele de muncă forțată. Acest lucru era necesar pentru ca cei în cauză să fie scutiți de la încorporarea din nou în armata română, considerându-se cu stagiul militar îndeplinit[74].

Autoritățile au emis tinerilor evrei care se prezentau pentru admiterea în facultăți adeverințele necesare că nu au fost membrii unei grupări fasciste sau criminale de război. Şi despre aceasta sunt documente[75].

Autoritățile au întocmit în 1948 o situație detaliată despre bunurile evreieşti. Aceste însumări, defalcate apoi pe localități sunt, de asemenea, în arhive[76]. La naționalizarea din 1948, s-a întocmit un inventar detaliat despre întreprinderile locale, din care o bună parte erau proprietate evreiască[77]. Se găsesc actele naționalizării Spitalului Evreiesc din Satu Mare, respectiv luarea în evidență a dotărilor organizației Joint[78].

În 1949-1950 s-au întocmit liste despre coletele sosite din străinătate pentru evrei, respectiv despre antibioticele confiscate din acestea (steptomicină, penicilină) şi predate de organele de la Interne organizației de partid[79].

---

[67] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 453.
[68] DJAN SM- Fond Armistitiu-confidentiale, Rola 429 fond 14-38, Role 544-606.
[69] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 480.
[70] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 455, Rola 458, Rola 473, Rola 474.
[71] Hary Kuller: *Evreii in România anilor 1944-1948*, Editura Hasefer, p. 81-82.
[72] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 480.
[73] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 480.
[74] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 446.
[75] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 446.
[76] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Role 497-498.
[77] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 515.
[78] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Role 523-524.
[79] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 530.

Sub pretextul ascuțirii luptei de clasă s-au întocmit liste cu „chiaburii, elemente exploatatoare şi duşmani de clasă" pe care s-au regăsit numele a foarte mulți evrei[80].

Începând cu anul 1949, Partidul a dat dispoziții de prigonire a mişcării sioniste şi pentru frânarea emigrării în Israel[81].

În lucrarea mea am încercat să dau o trecere în revistă a unei perioade oglindită în documentele rămase, perioadă a cărei aspecte rămân încă de elucidat de cercetătorii istorici.

Importanța acestui studiu constă în faptul că oferă un bun instrument pentru cercetarea problematicii holocaustului din perspectiva istoriei evreilor sătmăreni. Totodată reflectă şi poziția autorităților, a instituțiilor, respectiv a organizațiilor comunitare din acea perioadă în privința destinului comunității evreilor.

Lucrarea de față a fost prezentată în limba maghiară la întâlnirea de la Debrecen, din 26-28 mai 2006, a conducătorilor comunităților evreieşti din Ungaria şi țările din jur. Întâlnirea s-a bucurat de participarea istoricilor ce studiază istoria evreilor din aceste țări. Lucrarea a fost apreciată de participanții la seminar inclusiv de cei ai Facultății Rabinice din Budapesta şi a conducerii F.C.E.R., fiind dată ca exemplu de studiu valoros ce aduce elemente de noutate la istoria comunităților locale[82].

Documents about the deportation of Jews held in Satu Mare Archives

Abstract

Satu Mare Jews were an important community and outstanding contributions in the development of old city and county Satmar. About the Jews from Satu Mare appeared during the decades many historical works which told about the aspects of the development of this community, its contribution to economic and cultural prosperity of the city before the first world war and during the inter-war period, the Holocaust tragedy and the resumption of the community after the second world war.

[80] DJAN SM- Fond Prefectura SM, Rola 539.
[81] DJAN SM- Fond PCR- Fond 157 - Inv. 214.
[82] F.C.E.R - Federația Comunităților Evreieşti din România.

A történelmi szubjektum önképzése
Izrael mint a magyar azonosságtudat narratív toposza

Kereskényi Sándor

Mára már egyre világosabb, hogy a „nemzetben való gondolkodás" korántsem a 18-19. század szülötte, és még kevésbbé tekinthető a modernitás egyik biztos ismérvének. Mind bizonyosabbnak látszik, hogy a „nemzeti gondolat" inkább afféle „premodern" jelenség, azaz egy körülírható későközépkori szellemi beállítódás, amely szorosan összefügg a különböző vallásmegújító képzetekkel, törekvésekkel, illetve egy új közösségtípus kialakításának elméleti és intézményes igényével. Ennek már csupán következménye a reneszánsz és a reformáció - az emberi szubjektum, az alkotó egyéniség előtérbe kerülése, valamint önképzésének lényegessé válása. Párhuzamosan zajlik a bibliai alapú vallásosság és az anyanyelvű egyházi-világi irodalom minden addigit fölülmúló gyorsaságú elterjedése.[1]

Ahhoz, hogy a közösségi azonosságtudat és a szubjektum önképzése társadalmi összefüggéseiben kibontakozhassék, elengedhetetlen feltétel az ismert nacionalizmus-kutató, Ernest Gellner által hangsúlyozott „közösségi olvasás", pontosabban az egyéni sorsfelfogás és a közösségi fátum értékkoordinátáinak lassú és végleges egymásra vetülése, amelyet Benedict Anderson még a 80-as évek elején íródott úttörő munkájában az „elképzelt közösségek" eszmekörének nevezett.[2] Az anyanyelvű írásbeliség elterjedése tette képessé a társadalom tagjait arra, hogy olyan közösségként is értelmezni tudják magukat, amely egyelőre csupán a képzeletükben létezett. A „print capitalism", illetve a „print nationalism" képzetét - mint arra Adrian Hastings figyelmeztetett - Gellner átvette és továbbfejlesztette, anélkül azonban, hogy számot vetett volna azzal, hogy már a 16. században erőteljesen megugrott a nyomtatott könyvek száma, egyébként éppen azért, mert erre fokozott igény jelentkezett.[3]

Itt érdemes még Peter Burke egyik meghatározásánál elidőzni. Szerinte a *közösség* fogalma sok tekintetben átfedi az *azonosság(tudat)* és a *kultúra* fogalmát. A nyelv ugynis (és legmívesebb formája, az irodalom még inkább) segít kifejezni a *szolidaritás* érzését, ám mégsem azonos azzal. Az egyének egyszerre többirányú *együttérzést* fejezhetnek ki, mindig ugyanannak a nyelvnek a segítségével. Ez voltaképpen azt jelenti, hogy egyszerre tartozhatnak és tartoznak is több különböző közösséghez, a fogalom földrajzi és történelmi értelmében. A kiscsoportos, tájhazai, szakmai és vallási közösségek időnként konfliktusba kerülnek egymással, és ezeknek a konfliktusoknak megint csak ugyanazon nyelv a közvetítője.[4]

Másrészt a közösségi azonosságtudat már nemzettudatként felfogható premodern formája nem csupán nyelvi-textuális, azaz szövegképző esemény. A „történelem textualizálásának" és a „szövegek historizálásának" kiazmusával ikonikusan jelölt *újhistorizmus* szerint az irodalom kulturális vezérszerepének éppen az a fő oka, hogy erőteljes minőségi specifikuma ellenére és mellett szétválaszthatatlanul kapcsolódik más művelődési szerkezetekhez is. A textualizáció hosszmetszetben mindig intertextualizáció, keresztmetszetben pedig mindenhol hipertextualizáció. Vagyis a nemzet nyelvi megképződése a különböző szellemi indíttatású írott szövegekben nem pusztán átvett-átalakított fikciós narratíva, amely „mimetikusan reflektál" egy adott társadalmi valóságra. Ellenkezőleg, nem csupán alakító, hanem még inkább alkotó praxis formájában kötődik a

---

[1] Gellner, 1997; Smith, 1998.
[2] Anderson, 2006.
[3] Hastings, 1997. p. 5-34; Scholz, 2000. p. 61-70.
[4] Burke, 2004.p. 5-6.

mentalitáshoz és az intézményekhez, élő kapcsolatot teremtve ezáltal közöttük és az önképzésével bajlódó szubjektum között.[5]

A szubjektum intellektuális felépítéséhez használt mentális modell a 13-15. században főleg újszövetségi jellegű volt (Jaques Le Goff). Pico híres 900 tételében (1486) kifejtette, hogy nincs olyan tudomány, amely jobban bizonyítaná Jézus isteni mivoltát, mint a kabbala és a mágia. A kereszténység Jézus-koncepciójának Biblián kívüli forrásokból való levezetése megnyitotta az utat a Talmud (Marsilio Ficino), általában a héber nyelv (Johannes Reuchlin), valamint a zsidó történelem modell-értékűségének felismeréséhez. Ez utóbbi lépést Erasmus és követői tették meg - abban a tudatban, hogy eszmei irányultságukkal sokat használnak a reformáció égisze alatt elgondolt kulturális és nemzeti reneszánsz fellendítésének.[6]

A legújabb szakirodalomban Adrian Hastings részletesen foglalja az „ószövetségi állammodell" nemzetépítő jellegét - azt is hangsúlyozva azonban, hogy amaz kizárólag szimbolikus úton érvényesült, és teljesen mellőzte a konkrét etnikai konnotációkat, mi több, a reformátusok ilyen munkáiban a *zsidó államiság* pusztán elvi felfogásaként (paradigmaként) szerepel. Hastings jól látja és láttatja azt is, hogy nem valamiféle „zsidó kultuszról" van szó, hanem a történelemnek mint „etnikai fejlődésfolyamatnak" a felfedezéséről. Egy olyan szemléletváltásról, amely lehetővé teszi - többek között - a szuverenitás alanyának új típusú megközelítését.[7]

Thomas Mann, aki a német nemzetépítés programját a reformációból származtatta, keserű hangú sorokban ecsetelte a „germán otrombaság" barbár és humanizmusellenes vonásait jól ismert Erasmus-Luther szembeállításában. „A német szellem genuin módon európaellenes" - irja *Németország és a németek* (1945) című híres esszéjében, nyomatékosítva, hogy a lutheri nemzetmodell keresés óhatatlanul beletorkollott a „zsidó egyszerűség" bálványozásába, míg az ebből származó romantikus *innerlichkeit-fogalom*, az etnopolitika és kultúrfilozófia immanencia-elve a virulens antiszemitizmusba. Vagyis a 20. századi kultúrhistóriában közhelynek számít a protestáns típusú mentalitásmodell elmozdulása a nyitástól a kirekesztés irányába. Ezt egyes kutatók (mint Erich Fromm) azzal magyarázzák, hogy a protestantizmus túlságosan kötődik az Ószövetség defenzív etnocentrizmusának gyanakvó, üldözéses pszichózisához, antropológiai pesszimizmusához.

Magyar vonatkozásban különösen említésre méltó a reformáció első két évszázadának néhány mérvadó személyisége, aki prédikátorságával megképezte magának a prófétai szerepet, míg a korabeli, már csak az emlékezetben létező egységes Magyarországot, annak népét azonosította az ószövetségi Izraellel. Eme szimbolizáció mentén a magukat próféta-szerepben felléptető prédikátorok (főleg a puritánus) Izrael bajait lajstromozták, orvoslásuk módozatait ajánlgatták, sokszor szenvedélyes hangú átkokkal halmozva el a javulástól ódzkodókat.

Alvinczi Péter, Batizi András, Geleji Katona István, Kovásznai Péter, Köleséri Sámuel, Margitai Péter, Medgyesi Pál, Mikolai Hegedűs János, Németi Mihály, Porcsalmi János, Szőllősi Mihály, Tolnai Dali János voltak elsősorban a magyar reformációnak azok az olykor egymással is vitázó zászlóvivői, akik számtalanszor eljajgatták nemzetük siralmát. A magyar *natio* „jajjai" legtudatosabban a *Praxis pietatis* moralizáló, tudós

---

[5] Hastings, im. 39. "Martin Luther, the founder of the reformation movement voiced the opinion that the only language adequate to express religions feelings was Hebrew. Ulrich Zwingli, the other leader of this movement used the Hebrew in his pulpit. Philip Melanchthon, German humanist, in his first lecture at Wittenberg University is 1518, said the study of the Hebrew language is essential and has to be incorporated into the curriculum in addition to Latin and Greek. In XVI-XVII th century Europe protestant scholars know the „lingua sancta hebraica", and the Hebrew culture in to teach and research the history of theirs people".

[6] Bán, 1973. p. 16-19.

[7] Hastings, im. 72.

fordítójánál, Medgyesi Pálnál jelentkeznek, aki Lórántffy Zsuzsanna sárospataki udvarában többször is temette nemzetét, de mindig a feltámadás reményében. Szövegeiben az újszövetségi üdvtörténet rávetítődött az ószövetségi Izrael történelmi sorsára.

A hat *Jajj*ból álló sorozat Izrael mentségét fölöttébb kérdésesnek látja. Beteg nagyon, nyavalyája sokféle, sebei gennyben és vérben úsznak, csontjait átkos sorsmolnárok őrlik. A burkus urak lakomáján a belőle sütött áldozati kenyeret hájas papok törik meg, megfejelve a maguk cingár véréhez hasonló elsatnyult vinkókkal. Az úrvacsorai áldozatnak eme Breughel fantáziáját idéző leírása természetesen nem valamiféle történelmi horror kedvéért történik, hanem a „mentsük a menthetőt" vágyával a „nemzet-ragasztás" prédikátori, azaz prófétai igényével.

A magyar puritanizmus vezéralakjának az a Tolnai Dali János látszott, aki nyíltan szembehelyezkedett bármely ortodox változtatási törekvéssel.[8] Célja a reformáció által képviselt individualitáselv minél szélesebb kiterjesztése volt. Ez azonban - kétségtelen időszerűsége ellenére - nem tehetett szert jelentősebb tömegbázisra. Sokkal nagyobb népszerűséget szerezhetett a közösségeszme nevében végrehajtott „újjítás", amelynek legtekintélyesebb képviselője Medgyesi Pál volt.

Medgyesi - Komáromi Csipkés Györggyel és idős Köleséri Sámuellel egyetemben - az etnikai közösséget megtérésre hívó prófétai szónok biblikus retorikájával voltaképpen erősen aktuálpolitikai üzenetet kívánt közvetíteni. Igy várta „Nabukodonozor nagy fájának kidőlését" (a török birodalom bukását). Nemcsak Júda (Erdély), de az egész Izrael (Magyarország) vesztét sejtette, sőt Egyiptus (a Habsburg Birodalom) megingását is. Mindez I. Rákóczi György politikájának kiúttalanságára utalt, s annak a megértésére, hogy a református magyarság számára nem sok babér terem a jövőben, míg a katolikusok majd vajmi kevéssé lesznek magyarok. A tudatosság vesztét jelzik a „bűnkatalógusok", ezek a legjelentősebb bűnök közé természetesen a bálványimádást és az elvilágiasodást sorolták, főoknak a kevélységet tartották. Ide kapcsolódott a „rossz korszakok" , a „fatales periode" kijelölése, amelyek előkészítették a „magyar Izrael" hanyatlását. A „megromlott, szegény haza", a „boldogtalan nemzet" kifejezések, a különféle azonosítások (Babilon = Oszmár Birodalom, Egyiptom = Habsburg Monarchia, testi szabadulás = törökellenesség, lelki gonosz űzése = Habsburg-ellenesség) innen származnak.

Ezzel magyarázható, hogy a Tolnai Dali-féle" individuális alternatíva", amely a szubjektumot formálisan is a közösség alapjává tette, elbukott, és egyre inkább előtérbe került a Medgyesi képviselte „mérsékelt kollektivizmus". A haza mint beteg ember „organikus szemlélete" azonban nem azt jelenti, hogy Medgyesi nem fordít figyelmet az egyes embernek a bajaira. Valójában nála is megvan az individuálisra összpontosító szemlélet, sőt ő is hajlik arra, hogy az *individuális* állapotán mérje le *communitas* esélyeit. Az is bizonyos azonban, hogy Medgyesi - a történész Szalárdi Jánossal egyetemben[9] - közösséget tartja általános történelmi szubjektumnak, míg az egyént, lényegében organikus alapon eme szubjektum valamilyen részének.

Medgyesi Pál irodalmi és ideológiai vezérszerepe a magyar puritanizmusban a Tolani Dali-féle radikális irányzat kudarcát, s egyben a hazai fejlődés súlyos rendellenességeit tükrözi. A Kálvint szélsőségesen értelmező Tolnai Dali János forradalmiságát tudatosan elszigetelték és leszerelték. Medgyesi mérsékeltebb irányultsága, retorikájának nemzeti önostorozása, egyházpolitikai reformizmusa emészthetőbb volt, de így sem hozhatta meg a várt eredményeket. Főleg nem a kálvini iskolapolitika keletmagyarországi, partiumi és erdélyi adaptációiban, amelyek során a puritán alapeszméket fokozatosan felváltották a presbiteri egyházszervezés kulturális kompromisszumai, majd a „püspöki reformátusság" központosító parókializmusának helyi

[8] Tolnai Dali, 1995. p. 166.
[9] Szalárdi, 1994.

érdekcserén alapuló ideológiái. A nemzeti azonosságtudat fő formálóinak megmaradtak a régiek, pontosabban a *régi urak*, és a 17. század folyamán már azért folyt a harc, hogy a reformáció kézen-közön el ne veszítse maradék demokratikus jellegét, azaz ki ne záródjanak soraiból az együttérzésre leginkább érdemes szegényebbek.

A történelmi szubjektum önképzése szintén megrekedt.[10] A „prédikátor értelmiség" fő típusai leképezték ugyan a korabeli magyar értelmiség mobilitásának fő tendenciáit, de mindinkább háttérbe szorult a *Praxis pietatis* angolszász típusú társadalmi moráljának kedvelt motívuma, mely szerint „Mihelyt reggel felserkensz, zárd be azon erősen szívednek ajtaját, hogy semmi világi gondolatok addig be ne férkezhessenek, mig Isten az első helyet abban el nem foglalja. Igy semminemű gonosz gondolat és akarat avagy bémenni nem mér szívedbe, avagy könnyebben kirekesztethetik, és a szív aztán azon az egész napon az istenes életnek és kegyességnek jószágával inkább illatozik."[11]

Makkai László nagyon fontosnak tartja, hogy a puritán irodalomban többnyire az igazak vallják meg a hamisak bűneit, de nem farizeus módon mutogatva a bűnösökre, hanem vállalva a jókból és rosszakból verbuválódó közösség sorsát, a szenvedőkkel való szolidaritás, a „szenvedésre való magaelszánás" jegyében. Makkai szerint „a magyar puritanizmusban az együttérzés mint történelemszemlélet és életprogram egyszerre született meg", de a sajátos magyar viszonyok következtében a történelemszemlélet (azaz a közösségi azonosságtudat) vált mérvadóvá, míg az életprogram (a szubjektum önképzése) fokozatosan elhalványult, azaz formalizálódott, a megújulni képes polgári fogódzók hiányában.[12]

Így születtek meg a magyar reformáció irodalmára jellemző sajátos műfajok is, amelyeket összekötött az alkotás prófétai attitűdje és az örökös Izrael-keresés - a nemzetromlás tényének felmutatása, a nemzetnek mint keresztyéni értéknek a megvallása, és főleg a *közbenjárás auktoriális gesztusa*, fohászkodás és siratás, remény és reménytelenség kettősségében. Megjelent itt az a „paraklétoszi szerephagyomány", amely a maga teljességében - mint profanizálás és szakralizálás, mint jogászi védőbeszéd és mint egyházférfiúi könyörgés - Kölcsey Ferenc *Himnusz*ában teljesedett ki, és lezárta a reformáció prédikátori hagyományát, valamint megnyitotta a romantikus hazafelfogás és történelmi szubjektumképzés erkölcsi és szellemi horizontját.[13]

A 16-17. század irodalmát vizsgálva kiderül, hogy magyar nyelvterületen főleg felekezetekhez kötődő nemzettudatot kell feltételeznünk. A katolikus nemzettudat a *Regnum Marianum* eszmekörének keretében helyezkedik el, (melynek legkristályosabb formája a „Jézus országa" jezsuita gondolat), ennek párhuzamát ugyanúgy ki lehet mutatni a 16-17. század folyamán, mint a reformátori hagyományhoz köthető (főleg puritán) nemzettudatot. Érdemes hangsúlyozni, hogy Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem*ének (1646) nemzetfelfogásában a „konfesszionális szembenállás" megtörik, azaz a felekezeti identitáson már felülemelkedikegyfajta „concordia Christiana", amely paradox módon egészen a szekularizálódott nemzettudat fellépését előlegezi. A *felekezetek feletti közösségeszmény* lényege, hogy a magyarság fogyatkozását, megpróbáltatásait, vétkeit immár nem a hitbeli hovatartozásból (és nem is az aktuális politikai csoportosulásokhoz való, esetleg „bűnösen téves" besorolódásból) eredezteti, hanem a „közösséghez méltó" államszervezet hiányából, a satnya értéktudatból és érdekképviseletből, az érdekek szóródásából.[14] Így éppen a különféle közösségek egységesülése lesz az a vezérgondolat,

[10] Tarnóc, 1978. p. 144-167.
[11] Medgyesi, 1636. p. 168.
[12] Makkai, 1978. p. 343.
[13] Dávidházi, 1998; Szilas, 2005.
[14] Bitskey, 2006. p. 49.

amely köré egy új, felekezetek feletti nemzettudat szerveződhet. Ezt pedig már jobban érdekli a társadalmi valóság, a politikau realitás, mint az eszmei-kulturális jelképrendszer.

Könyvészet

Anderson, Benedict: *Imagined, Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism,* Verso London, 1983. Magyarul: *Elképzelt közösségek: Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről.* L`Hamattan - Atelier, Bp. 2006.

Bitskey István: A nemzetsors toposzai a kora újkori magyar irodalomban. In: Mars és Pallas között. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2006, 49-52.

Burke, Peter: Languages and Communities in Early Modern Europe. Cambridge, Cambridge University Press 2004.

Csorba Dávid: Az 1657-es év mint a nemzeti történelemszemlélet egyik irodalmi toposza. Studia Litteraria, XLI, 2003, 132-154

Dán Róbert: Humanizmus, reformáció, antitrinitarizmus és a héber nyelv Magyarországon. Akadémiai, Bp., 1973.

Dávidházi Péter: A Hymnus parklétoszi szerephagyománya, Alföld, 1996.12.66.80.

Fazekas Gergely Tamás: Nemzet és/vagy Anyaszentegyház. Közösségképzetek a kora újkori református imádsági irodalom. Studia Litteraria. XVI, 2007. 190-214.

Gellner, Ernest: Nationalism. Weidenfeld and Nicolson, London, 1997.

Hastings, Adrian: The Construction of Nationhood. Ethnicity, Religion and Nationalism. Cambridge, Cambridge University Press.1997.

Komáromi Csipkés György: Igaz hit. Szent Historia, 1665

Makkai László: A magyar puritánok történelemszemlélete. Theológiai Szemle, 1978. 342-345.

Medgyesi Pál: Praxis pietatis, azaz: kegyesség gyakorlás. Fodor...., Debrecen, 1636.166.

Némethi Mihály: Dominicalis Praedicatiok Toldalikia. Némethi. Kolozsvár. 1686.

Németh László: Protestáns kor. In: Az én katedrám. Gondolat. Bp. 1975. 71-124.

Scholz, Susanne: Body Narratives. Writing the Nation and Fashioning the Subject in Early Modern England. Macmillam. New York, 2000.

Smith, Anthony D.: Nationalism and Modernism. Routledge, London, 1998.

Szalárdi János: Siralmas magyar krónika. In: Makkai László (szerk.): Erdély öröksége. (Repr.), Bp. 1994.V.79-104.

Szilasi László: Hajlam a régiségben. In: Ötvös Péter - Papp Balázs - Szilasi László (szerk.): A magyar költészet műfajai és formatípusai a 17. században. RM 16 Tsz, 2005. 284-297.

Tarnóc Márton: Erdély művelődése Bethlen Gábor és a két Rákóczi György korában. Gondolat, Bp. , 1978.

Tolnai Dali János: Dáneus Rácai. , In Balogh Judit (szerk.): „Ama kegyelemnek mennyei harmatja". A 17. századi magyar puritanizmus irodalmából. Harmat-Koinónia, Budapest-Kolozsvár, 1995, 162-173.

Kereskényi Sándor

Fashioning of the Historical Subject
Israel as a Narrative Topic of the Hungarian National Identity

Abstract

This study has attempted to draw attention to one of the most important patterns of thought in the 16-17th century, which has contributed to that period's ideology. It has covered three sermons and three histories which have a similar narrative based upon shared opinions. The writers in the 16-17th century looked at their history from 1526 as the beginning of the universal decline of rules. There was an agreed understanding about the fluency of political changes and military invasions and about previous periods drawn from biblical typologies: earlier events were treated as a golden age, and the contemporary period as a time of God's judgment. The conception of „fatales periodi", catalogue of sins, and image of the decline of „Hungarian Israel" are the pattern of this thought.

File din istoria electrificării județului Satu Mare

Czikker Andras

Influența energiei asupra societății umane este vastă şi variată, de ea depinzând bunăstarea națiunilor şi deci, a fiecărui om în parte. Secole la rând, progresul social şi îmbunătățirea condițiilor de viață au fost condiționate de creşterea consumului de energie. În ultimele decenii, implementarea conceptului de dezvoltare durabilă presupune obținerea acelor deziderate de reducere a consumului energetic, în scopul reducerii impactului negativ asupra mediului ambiant şi prezervării şanselor de dezvoltare ale urmaşilor noştri.

În stadiul actual al tehnicii, energia electrică îşi găseşte o largă utilizare în cele mai variate domenii de activitate, ea reprezentând cel mai răspândit vector energetic. Utilizarea pe scară largă a electricității se datorează caracteristicilor sale care nu pot fi întâlnite la alte forme de energie, dintre acestea pot fi evidențiate următoarele:

- poate fi transportară economic la distanțe mari;
- poate fi distribuită economic la un număr mare de consumatori de puteri diferite;
- poate fi obținută din toate formele cunoscute de energie primară şi poate fi transformată uşor în orice altă formă de energie necesară utilizatorilor.

Astăzi societatea modernă, practic, nu poate exista fără energie electrică. Fiecare acțiune a noastră, de la gesturile cotidiene la activitățile de natură economică, este condiționată de accesul şi conectarea permanentă la energie electrică. O rețea electrică imensă ne conectează acum la civilizație, asigurând evoluția şi viața în general.

Acest lucru nu a fost întotdeauna aşa, producerea şi utilizarea pe scară largă a energiei electrice, a început la sfârşitul secolului al XIX-lea şi a fost precedat de descoperirile covârşitoare în istoria ştiinței. În acest secol au fost descoperite legile principale ale fizicii şi a altor ştiințe, de asemenea, s-au pus bazele aplicațiilor acestor legi în industrie. S-a prevăzut că energia electrică este cea mai eficientă şi are perspectivă la cea mai largă sferă de aplicabilitate, nu numai în industrie, dar şi în alte ramuri şi domenii ale vieții.

Prima centrală electrică pentru producerea energiei electrice cu utilitate publică, semnificativă în lume, a fost construită de T. A. Edison în New-York, în anul 1882.

Este un fapt remarcabil că prima centrală electrică din țară a fost pusă în funcțiune tot în anul 1882 şi a fost utilizată pentru alimentarea iluminatului electric al palatului regal de pe calea Victoriei. Putem considera că acest an a marcat începuturile electrificării pe teritoriului României. Deşi România a fost prezentă în primele rânduri la introducerea energiei electrice, gradul de electrificare a țării, la nivelul anilor 1950, a fost foarte redus din cauza economiei subdezvoltată. România atunci s-a situat pe unul din ultimele locuri, din Europa, privind consumul specific de energie electrică pe cap de locuitor.

De la începuturi şi până în prezent, evoluția electroenergeticii româneşti, asemenea şi a județului nostru, se poate împărții în patru perioade distincte:

- Perioada de început a producerii şi a aplicațiilor energiei electrice. În această perioadă se fac tatonări şi experiențe şi se întăreşte încrederea în calitățile acestei forme de energie. Această perioadă poate fi delimitată de la anul 1882 şi anii primului deceniu ai secolului al XX-lea (în funcție de specificul zonei).
- Perioada de extindere a aplicațiilor industriale ale energiei electrice, prin înființarea sau dezvoltarea întreprinderilor de electricitate (centrale electrice pentru producere şi rețele de distribuție a energiei electrice), în principalele oraşe ale țării. Ca în

orice evoluție, întreprinderile înființate au avut instalații cu parametrii tehnici diferiți, rezultați din negocierile tehnico-economice avute cu furnizorii de instalații. Aşa se explică faptul că în această perioadă pe teritoriul țării a existat o diversitate de parametrii tehnici. Această perioadă se caracterizează prin producerea localizată a energiei electrice în instalații montate, în general, pe lângă consumatorii industriali sau/şi pe lângă centrele populate. Se poate considera că această perioadă a durat până în anul 1954, an care marchează interconectarea sistemului electroenergetic Ardeal cu sistemul electroenergetic Muntenia. Municipiul Satu Mare a fost legat la acest sistem în anul 1961.

- După aceste evenimente începe a treia perioada din istoria electroenergeticii românești–până 1989–în care energeticienii s-au străduit pentru realizarea întregului sistem electroenergetic național. La vremea respectivă, această acțiune a avut un efect tehnic şi economic pozitiv, având în vedere necesitatea obiectivă de a unifica parametrii instalațiilor izolate şi de a creşte eficiența economică a întregii activități.
- Perioada, care începe după revoluția din 1989 şi care se desfăşoară şi în prezent, are caracteristici care se regăsesc, de asemenea, şi în țările dezvoltate; sistemele electroenergetice interconectate au ajuns, din punct de vedere organizatoric, la un gen de saturație a eficienței economice. Centralizarea şi monopolul producerii, transportului şi distribuției energiei electrice apar ca o formă de organizare depăşită şi se impune descentralizarea, reglementarea prețurilor şi sfărâmarea monopolului entităților energetice. Conținutul conceptului de piață ar trebui să ajute la creşterea eficienței. Se consideră că interesul rezultat din concurență şi competiție are efecte deosebite în creşterea generală a eficienței şi în reducerea costurilor. Suntem încă într-o perioadă caracterizată ca fiind „de tranziție", în care efectele nu pot fi regăsite în practică. Se pare că tendința este favorabilă îmbunătățirii situației economice.

Înainte de a descrie momentele importante în electrificarea județului Satu Mare, doresc să reamintesc că energia electrică, pentru nevoile practice ale omului, nu se găseşte sub formă naturală. Energia electrică este produsă prin transformarea altor forme de energii, numite energii primare. În prezent, marea parte a energiei electrice este produsă din energia furnizată de combustibili fosili, de energia apelor şi, în ultima perioadă, de energie nucleară. Având în vedere că județul nostru nu dispune de asemenea surse semnificative de energie primară, după interconectarea cu sistemul electroenergetic național, aici nu au fost construite centrale electrice.

Este necesar să se scoată în evidență faptul că, pe plan ştiințific şi tehnologic, după al II-lea război mondial, în lume a continuat/început o epocă de mari progrese în multe domenii. De exemplu: domeniile structurii materiei, geneticii, astronomiei, biologiei, electronicii etc. au luat o amploare deosebită. În tehnologie se poate menționa dezvoltarea televiziunii, dezvoltarea explozivă a informaticii, a aviației, a transporturilor, a cosmonauticii etc. De asemenea, merită a fi menționate folosirea practică a laserului, a fibrelor optice, a internetului etc. care, în prezent, influențează viața de zi cu zi. În ce a ce priveşte energetica nu apar noutăți esențiale. Energia electrică este produsă cu cunoştințele de peste 100 de ani, în afară de folosirea practică a energiei nucleare. Chiar şi în această direcție, cercetările, privind folosirea fuziunii nucleare pentru producerea electricității nu au ajuns la rezultate practice nici până azi. Mijloacele de transport a energiei electrice utilizează aceleaşi metode care au fost cunoscute de peste un secol.

În continuare se va descrie evoluția electroenergeticii, pe teritoriul actual al județului Satu Mare, prin prezentarea momentelor semnificative. În prima parte, doresc să prezint istoricul uzinelor electrice, care au existat în județul Satu Mare.

Energia electrică, după cum s-a mai amintit, se produce în uzine electrice care se mai numesc şi centrale electrice. La început, uzinele electrice erau amplasate în oraşe pentru a se asigura iluminatul aşezărilor omeneşti, al străzilor, al piețelor, precum şi pentru

alimentarea cu energie electrică a transportului urban, a industriei, agriculturii, a diferitelor instituții etc. La început aceste uzine electrice erau instalate în locurile de utilizare (ateliere, fabrici etc.). După creşterea nevoilor de energie electrică acesta a început a fi transportată, prin sistemul electroenergetic, de la centralele electrice mari, construite în locurile unde sursa de energia primară se găseşte în cantități mari.

Orice uzină electrică este alcătuită din două părți principale: partea mecanică şi partea electrică. Partea mecanică cuprinde maşinile primare, adică maşinile care produc energie mecanică, iar partea electrică o constituie maşinile care transformă energia mecanică în energie electrică, adică generatoare de electricitate.

Pentru producerea energiei mecanice, în centralele electrice se utilizează ca sursă primară de energie: combustibilii fosili (solizi, lichizi, gazoşi), energiile apelor, vântul, energia solară, energia nucleară etc.

Centralele electrice care utilizează combustibil fosili pentru producerea energiei mecanice se numesc centrale termoelectrice. Centralele electrice (uzinele electrice) care au fost construite, în județul nostru la începuturile electrificării, au fost centrale termoelectrice, care au folosit ca motoare primare (pentru producerea energiei mecanice) maşini cu abur cu piston (locomobile), turbine cu abur, motoare cu ardere internă (diesel).

Municipiul Satu Mare

Prima instalație de producere a energiei electrice a fost pusă în funcțiune la data de 31 decembrie 1891 şi alimenta becurile pentru iluminat electric a teatrului local, precum şi centrul oraşului. Ca sursă de energie s-a folosit un grup compus din maşină cu abur de 50 CP şi un generator de curent continuu, care producea energia electrică la 110 V. Instalația era amplasată în imediată vecinătate a teatrului. Investiția, cheltuielile de producție, de distribuție şi întreținere, în anii imediat următori, a fost finanțată din bugetul primăriei.

La vremea respectivă, în comparație cu județele vecine, Satu Mare a fost primul județ în care a fost pusă în funcțiune o centrală electrică pentru interesul public. De exemplu:

- În județul Maramureş, în anul 1894, oraşul Sighetul Marmației - pe atunci reşedința județului - construieşte o centrală electrică comunală, care de fapt este socotită începutul distribuției publice a energiei electrice.
- Județul Bihor, în municipiul Oradea, abia în anul 1900 s-a făcut o prima realizare timidă, prin introducerea iluminatului electric în noul teatru, iar în anul 1902 se realizează o instalație de iluminat electric de probă, pe două străzi principale, alimentate din instalația de iluminat a teatrului, de generatorul de la uzina de apă.
- Județul Sălaj, în municipiul Zalău, prima instalația de producere şi distribuție publică de electricitate a fost executată în anul 1905 de firma Ganz Budapesta, la comanda primăriei oraşului.

În Satu Mare, prima creştere a puterii instalate a fost făcută în 1899 cu un grup maşină abur, de tip Nicolson, de 150 CP, data ce marchează şi dotarea primelor străzi principale ale oraşului, cu iluminat electric.

În anii 1906 - 1908 la Uzina Electrică de pe malul drept al Someşului, are loc reconstrucția sălii de maşini, turnul de răcire, coşul de fum şi creşterea puterii instalate, montându-se şi două cazane de tip Simonis-Lonz, precum şi două grupuri electrogene Lang, acționate tot cu maşină cu aburi, de câte 450 CP fiecare. Astfel, puterea instalată în centrală a ajuns la 1100 CP. A mai fost montată o baterie de acumulatoare de 2x110 V şi 1520 Ah. Acest lucru, în ansamblul lui, era o realizare remarcabilă pentru acele vremuri. Aceste instalații timp de aproape 30 de ani au asigurat energia electrică, pentru nevoile

oraşului. Producerea energiei electrice a fost făcută în curent continuu. Distribuția a fost făcută în sistem cu trei conductoare, la tensiunea de 110 V pentru iluminat şi la 220 V pentru forță (motoare electrice, inclusiv pentru tramvai).

Dezvoltarea utilizării energiei electrice progresează într-un ritm redus până la terminarea primului război mondial. Chiar între cele două războaie mondiale se constată o dezvoltare modestă până la terminarea crizei economice mondiale din anii 1929 - 1932, când se fac primii paşi mai hotărâți pentru industrializarea oraşului prin înființarea de întreprinderi noi, respectiv extinderea celor existente, de exemplu: fabrica de vagoane „Unio", întreprinderile textile, turnătoria „Prinz" etc.

În anul 1918 Uzina Electrică avea 2700 abonați casnici şi peste 65 abonați de altă categorie. Deja se punea problema necesității creşterii producției de energie electrică.

Astfel, în perioada 1921 - 1926, se montează un cazan tip „Steinmmuler" pe lemne şi a fost înlocuită bateria de acumulatoare de 1520 Ah, uzată, cu o baterie de capacitate mai mare, 2610 Ah.

La data de 8 iunie 1927, se inaugurează noul sediu al uzinei electrice de pe drumul Baia Mare nr. 3, lângă podul ce traversează Someşul. La aceea dată se discuta de necesitatea trecerii la curentul alternativ în alimentarea consumatorilor de energie electrică. Vechiul sistem de curent continuu nu mai putea asigura energia necesară, care era într-o expansiune continuă şi astfel era o piedică în calea dezvoltării viitoare. În anul 1930 începe reproiectarea Uzinei Electrice în vederea reconstrucției, după concepții şi tehnologii noi.

Drept urmare au loc, în anii 1934 - 1936, amplificarea şi modernizarea instalațiilor electroenergetice ale oraşului, constând din următoarele lucrări principale:

- Instalarea într-o clădire nouă a trei grupuri de generatoare de curent cu turbine cu abur (grupuri turbogeneratoare), din care unul de 760 CP şi două de câte 1500 CP, împreună cu cazanele de abur aferente. După punerea în funcțiune a noilor agregate uzina veche se desființează.
- Refacerea şi extinderea rețelei de distribuție în vederea trecerii la alimentarea cu energie electrică, a consumatorilor în curent alternativ de 50 Hz. În acest scop a fost construită rețeaua de distribuție de medie tensiune, la 3x6000 V, şi rețeaua de joasă tensiune cu patru conductoare de 3x380/220 V, pentru alimentarea directă a consumatorilor. Au fost începute construirea posturilor de transformare, în centrele de consum, pentru reducerea (transformarea) tensiunii de la medie la joasă tensiune. Primul post de transformare a alimentat cu energie electrică, Spitalul Orăşenesc şi zona adiacentă.

În anul 1938 centrala a avut o putere instalată de 2560 kW şi asigura alimentarea a 5280 abonați, având o producție de 3678879 kWh energie electrică.

La începutul celui de al II-lea Război Mondial, Satu Mare a avut o Uzină Electrică dintre cele mai moderne şi bine echipată, care a satisfăcut nevoile de energie electrică a tuturor consumatorilor, având şi rezerve pentru producerea necesarului de energie în continuă creştere. Această centrală electrică modernă devine „victimă" a războiului (ca şi multe alte valori), după trecerea frontului (22 octombrie 1944) a fost distrusă aproape în întregime.

În vederea asigurării cu energie electrică a consumatorilor mai importanți (spitalul, abatorul, instituții importante etc.) se pun în funcțiune utilaje de producere a energiei electrice improvizate, un grup electrogen în curtea dantelăriei din fosta stradă Kossuth Lajos. Pe strada Ana Ipătescu se montează un dinam acționat de o maşină de aburi a unei batoze. Muncitorii de la Uzina Electrică descoperă, în gara de la Ghilvaci într-un vagon abandonat, două grupuri electrogene Ganz-Iendrasik Diesel. Aceste grupuri au fost aduse şi montate în subsolul clădirii administrative a Uzinei Electrice, care a rămas

întreagă. Imediat după terminarea stării de război începe reconstruirea şi amplificarea instalațiilor electrice, care este mult accelerată după 1948, când s-a făcut naționalizarea întreprinderilor industriale.

În perioada 1946 - 1948, se repune în funcțiune cazanul Steinmuler (montat în 1921, funcționând cu lemne), apoi o maşină semistabilă cu abur de tipul Ricardo Wolf de 450 CP. În 1949 se pun în funcțiune două cazane de abur, unul utilizând ca şi combustibil păcură, iar celălalt cărbune. Anul 1950, după punerea în funcțiune a celui de a II-lea turbogenerator, este anul atingerii parametrilor de dinainte de război în producția de energie electrică.

După intrarea în vigoare a noului sistem de împărțirea administrativ teritorială a României (legea nr. 5/1950), în aşa numite regiuni şi raioane, o mare parte a actualului județ Satu Mare, a aparținut regiunii numite inițial Baia Mare, mai târziu Maramureş, având sediul la Baia Mare. Activitățile Uzinelor Electrice Satu Mare şi Carei au fost preluate de compartimentul specializat al Sfatului Popular Regional Maramureş. Conducerea directă locală pe teritoriul județului nostru a fost exercitată în Satu Mare de Întreprinderea Comunală nr. 2 Satu Mare, iar în Carei de Întreprinderea Comunală nr. 3 Carei. Conducerea regională a asigurat, pe termen scurt, o dezvoltare interdependentă şi armonioasă a industriei energiei electrice.

În perioada 1954 - 1960 se instalează încă două grupuri turbogeneratoare de câte 1050 kW. De asemenea, se construieşte o nouă centrală de rezervă cu un singur grup diesel de 2100 CP, de tip Shulzer, care a fost pus în funcțiune în 1958. Scopul imediat a fost alimentarea cu energie electrică a oraşului Carei, a cărui Uzină Electrică de mult timp nu a mai putut satisface cerințele actuale de energie electrică ale abonaților. Grupul electrogen a fost montat în Satu Mare, nu în Carei, pentru a asigura o rezervă, pentru viitor, a consumatorii din Satu Mare.

După construirea şi punerea în funcțiune, a primei Stații de Transformare 110/35/6 kV Satu Mare (lângă ştrand) şi a primei Linii Electrice Aeriene 110 kV Baia Mare - Satu Mare, în luna mai 1961, județul Satu Mare a fost conectat la SEN (Sistemul Electroenergetic Național). Acest lucru este un moment marcant în istorie electrificării a județului. De acum înainte consumatorii au acces şi pot utiliza energia electrică generată în alte centrale din țară.

Fiind doar o singură legătură cu SEN şi fiind situată şi la capătul sistemului, nu s-a putut asigura de fiecare dată calitatea necesară a energiei electrice, în special cu privire la nivelul de tensiune corespunzător pentru fiecare consumatori. Din această cauză, încă mult timp au trebuit întreținute şi ținute în stare caldă agregatele de producere a energiei electrice. În aceea perioadă acestea au fost puse în funcțiune de mai multe ori din cauza unor deficite de putere în sistem, lucrări de întreținere planificată, lucrări de reparații accidentale, necesitatea ridicării nivelului de tensiune în zonă etc. Grupurile electrogene diesel puteau fi puse în funcționare la parametrii nominal în maxim 5-6 minute, iar turbogeneratoarelor necesitau o durată mult mai mare de punere în funcțiune, deoarece acestea necesitau punerea în funcțiune a cazanelor de abur şi prepararea aburului supraîncălzit de înaltă presiune. Turbogeneratoarele au fost puse în funcțiune rar, de obicei atunci când au fost planificate lucrări care au afectat sau putea să afecteze transportul normal de energie electrică din sistem.

În anul 1968 la 30 septembrie a fost pusă în funcțiune şi predată în exploatare LEA-110 kV Satu Mare - Şărmăşag - Suplac care a fost cea de a doua legătură cu SEN. Acest lucru a contribuit la îmbunătățirea continuității alimentării cu energie electrică a consumatorilor şi îmbunătățirea calității privind tensiunea. Astfel, s-au realizat două legături cu sistemul energetic național. Traseul acestui obiectiv energetic, a fost astfel conceput să fie cât mai aproape de localitățile Carei, Tăşnad, Supur unde au fost prevăzute

în perspectivă construirea a câte unei staţii electrice de 110 kV. Importanţa acestei linie de 110 kV poate fi justificată prin faptul că în prezent pe ea sunt racordate 6 staţii de transformare, numai în judeţul nostru şi 2 staţii de transformare în judeţele limitrofe.

După această dată agregatele locale de producere a energiei electrice au fost foarte rar puse în funcţiune.

Înainte de a încheia „istoricul vieţii" Uzinei Electrice trebuie amintit că la data de 14 mai 1970, staţia de transformare Satu Mare (cea situată lângă ştrand) a fost inundată de apa Someşului, având ca şi consecinţă întreruperea şi deconectarea de la SEN, astfel încât tot judeţul Satu Mare a intrat în „întuneric". Agregatele locale de producere a energiei, cu uzură fizică şi morală avansată, au fost puse în funcţiune şi au asigurat alimentarea cu energie electrică a zonei neinundată din Satu Mare.

În 1973 Uzina Electrică Satu Mare a fost casată în întregime. După demontarea utilajelor şi demolării clădirilor, ultima construcţie, coşul de fum, a fost demolat prin explozie provocată şi cu aceste a dispărut definitiv ce a ce a fost Uzina Electrică Satu Mare.

Oraşul Carei

Din iniţiativa conducerii oraşului a fost realizată şi la data de 22 noiembrie 1904 a fost pusă în funcţiune Uzina Electrică Carei, împreună cu instalaţiile de distribuţie publică a energie electrice. Caracteristicile principale ale instalaţilor au fost:

- Instalaţia de producere a energiei electrice era realizată dintr-un grup electrogen compus din maşina cu abur de 300 CP care acţiona un generator de curent continuu (dinam) de 200 kW, 400 A şi 2x500 V.
- Reţeaua de distribuţie de curent continuu era realizată cu trei conductoare, funcţionând la tensiunea de 2x220 V. Pentru iluminat a fost utilizată tensiunea de 220 V, iar pentru motoare electrice (forţă) a fost utilizată tensiunea de 440 V.

Centrala comunală a oraşului se măreşte treptat, astfel în anul 1931 se mai instalează un grup electrogen compus dintr-o maşină cu abur de 400 CP şi un generator de curent continuu de 270 kW şi un al doilea grup cu motor diesel de 400 CP care este cuplată cu generator de 270 kW, tensiunea rămânând cea iniţială.

Până în 1937 se demontează din centrală grupurile acţionate cu maşina de abur şi se montează trei grupuri cu motoare diesel de 400, 300 125 CP cuplate cu generatoare de energie electrică cu puteri de: 279, 200, 75 kW fără a se schimba tensiunea de producere şi distribuţie. Concomitent cu dezvoltarea Uzinei Electrice se extinde şi reţeaua de distribuţie a energiei electrice, care în anul 1938 avea o lungime totală de 32 km şi la care erau legaţi 1500 de abonaţi. Producţia de energie electrică în acest an era de 607495 kWh.

Uzina Electrică comunală din Carei, în anul 1941 (ce a ce a însemnat pentru noi începerea războiului) era echipată cu patru grupuri diesel electrice montate în anii precedenţi. Dintre aceste grupuri, trei deja au avut un grad de uzură avansată din aceste cauză nu mai prezentau o siguranţă de funcţionare corespunzătoare, necesitând opriri dese pentru reparaţii. De asemenea, puterea lor disponibilă au fost mult redusă faţă de puterile nominală, iniţiale, lucru ce se poate observa din datele tabelului anexat.

Caracteristicile grupurilor diesel pentru producerea energiei electrice, anul 1941

Nr. grup	Datele motoarelor diesel		Datele generatoarelor		Puterea kW	
	tipul, producător	anul	producător	anul	nominală	disponibilă
I	Lietzenmayer	1913	Ganz Budapest	1912	270	77
II	Lietzenmayer	1910	Ganz Budapest	1910	200	134
III	Lietzenmayer	1914	Ganz Budapest	1914	270	77
IV	Ganz Jendrassik	1937	Ganz Budapest	1937	75	75

În 1941 Uzina Electrică a produs 454865 kWh energie electrică şi a avut 1626 abonați. Energia electrică produsă a fost utilizată după cum urmează:

▪ Pentru iluminat	157305 kWh
▪ Aparate casnice	8441 kWh
▪ Consumatori de forță	31042 kWh
▪ Pierderi în rețele şi în aparate de măsură	76877 kWh
▪ Consum tehnologic al centralei	72100 kWh
▪ Iluminatul public	109100 kWh

Pentru producerea energiei electrice, a fost cheltuită suma, în pengő, după cum urmează:

▪ Motorina	83611,42
▪ Ulei de ungere	5613,37
▪ Întreținere	3422,15
▪ Salariul angajaților permanenți	22384,74
▪ Salariul angajaților temporali	3199,50
▪ Asigurare	2500
▪ Ajutor pentru ucenici	400
▪ Investiție	3906
Total	125037,18

Deci pentru producerea unui kWh de energie s-au cheltuit 27,5 fillér.

Cel mai mare consumator „industrial" a fost Moara Hartmann, care în 1941 a consumat 15541 kWh energie electrică.

Lungimea rețelei de distribuție a fost 32 km şi a fost realizată cu conductor de cupru neizolat de secțiuni diferite, între 6 - 70 mm^2, fixate pe izolatori din porțelan, montate pe stâlpi de lemn şi pe suporți pe clădiri. Greutatea totală a conductorului montat în rețeaua de distribuție era de 20931 kg. Iluminatul public a fost asigurat de 700 becuri electrice. În 1941 au fost schimbate în total 1223 becuri arse, care aveau următoarele puteri: 15 buc. de 25 W, 1176 buc. de 40 W, 28 buc. de 100W şi 4 buc. de 200 W.

Curentul continuu a reprezentat o piedică în calea dezvoltării rețelei electrice de distribuție, din acest motiv conducerea uzinei electrice a hotărât trecerea producției şi distribuției energiei electrice la curent alternativ. Ca prim pas în această direcție a fost construirea şi punerea în funcțiune, în 1942, a liniei electrice aeriene de înaltă tensiune de 35 kV, între Ungvár şi Carei (Ungvár atunci a aparținut Ungariei, acum se numeşte Ujgorod şi aparține Ucrainei). Prin această linie a fost transportată energia electrică de curent alternativ trifazat, de la centrala hidroelectrică din Ungvár la uzina electrică Carei, pe o distanță de 138 km. În județul Satu Mare aceasta a fost prima linie electrică de transport. Această linie trifazată de 35 kV a fost construită pe stâlpi de lemn de brad impregnate, echipate cu conductor de cupru 3x50 mm^2, montați pe izolatori Δ. În zonele mlăştinoase stâlpii au fost montați cu adaosuri de beton şi în fundații de beton.

Pe teritoriul Uzinei Electrice a fost construită o stație de transformare care avea rolul de a transforma tensiunea primită de 3x35 kV la valoarea de 3x6 kV şi 3x 380/220 V, valori sub care au fost distribuite în oraş. Tensiunea de 220 V a fost utilizată pentru receptoare de iluminat şi cele monofazate, iar pentru consumatorii de forță s-a folosit în general tensiunea trifazată la 3x380 V. În oraş a fost începută construirea unei rețele de distribuție de medie tensiune, de 6 kV şi în zonele de consum au fost realizate posturi de transformare necesare reducerii tensiunii la 3x380/220 V necesară alimentării consumatorilor. Rețelele existente de curent continuu care aveau trei conductoare, au fost extinse la patru conductoare necesare pentru distribuirea curentului alternativ. Trecerea la utilizarea curentului alternativ s-a făcut treptat. Până la sfârşitul războiului energia electrică

a fost furnizată la ambele tipuri de curent, continuu şi alternativ, în funcţie de înaintarea lucrărilor de modificare a reţelei electrice.

Înainte de terminarea războiului, în octombrie 1944, trupele germane în retragere au subminat şi au distrus din temelie Uzina Electrică din Carei. Uzina (care a „supravieţuit" fără nici o distrugere bombardamentelor aviaţiei SUA şi luptelor cu tiruri de tunuri desfăşurate timp mai multe zile, pentru eliberarea oraşului Carei), a fost făcută egală cu nivelul pământului, nu a rămas nimic întreg. Acest lucru nu a influenţat cu nimic mersul războiului.

După trecerea frontului angajaţii uzinei electrice au început să cureţe dărâmăturile din care nu a mai rămas nimic nedistrus de explozia provocată, nu se vedea nici o perspectivă pentru refacerea producerii energiei electrice.

În câteva zile, într-o clădire anexă la Primăria oraşului se pune în funcţiune o instalaţie de producere a energiei electrice (cu o maşină de abur luată de la o batoză a agricultorului Gindele Janos şi cu un dinam luată de la o moară) pentru a asigura energia electrică necesară comandamentului sovietic rămas în spatele frontului şi care s-a instalat în clădirea primăriei. Din energia produsă aici s-a alimentat şi iluminatul public (cca. 30 becuri) pe strada principală.

Oraşul Carei a rămas câteva luni de zile în întuneric, datorită foştilor aliaţi de război. A durat circa patru luni de zile până când reţelele electrice au fost reparate, a fost instalat, într-un şopron improvizat un transformator adus din Ungvár. Cu energia importată pe linia 35 kV a fost începută furnizarea energiei electrice în Carei. Se fac demersuri pentru procurarea de grupuri electrogene diesel în vederea reluării producţiei de energie electrică. De acum înainte producerea şi distribuirea energiei electrice se face numai în curent alternativ.

În 1949 se termină construcţia clădirii uzinei electrice. Noua clădire avea două săli de maşini, dotată cu un sistem de macarale de 10 tone (pod rulant), în care au încăput până la cinci grupuri electrogene. De asemenea, clădirea a avut toate anexele pentru echipamentele auxiliare necesare funcţionării unei centrale electrice. Centrala a fost dotată cu grupurile electrogene învechite cu o stare de uzură avansată, care au fost demontate pentru casare în diferite oraşe ale ţării. Au fost aduse în Carei, au fost reparate şi puse în funcţiune. Aceste grupuri nu au prezentat siguranţă în funcţionare au stat mai mult timp în reparaţie decât au funcţionat.

După încetarea importului de energie electrică din Ujgorod (Uniunea Sovietică), la începutul anilor 1950, uzina electrică nu a mai putut furniza energie electrică consumatorilor din Carei decât cu mari greutăţi şi cu multe sacrificări (cu întreruperea temporală a unor consumatori). La mijlocul deceniului situaţia s-a înrăutăţit şi mai mult datorită creşterii nevoilor de energie. Situaţia s-a îmbunătăţit, după punerea în funcţiune în 1958 a liniei LEA-35 kV Carei - Satu Mare, de 40 km. În continuare prin această linie a fost transportată energia necesară din centrala electrică Satu Mare. Energia transportată iniţial la 22 kV, a fost preluată de o staţie de transformare 22/6 kV, construită pe partea dreaptă a drumului Satu Mare, în apropriere de calea ferată Carei - Zalău.

În perioada 1960 - 1962 pe terenul Uzinei Electrice Carei a fost construită o staţie de transformare 35/6 kV, de 3000 kVA, LEA- 35 kV a fost prelungită până la această staţie, iar staţia iniţială de 22/6 kV a fost desfiinţată. Capătul din Satu Mare al linie 35kV a fost racordată în Staţia de Transformare 110/35/6 kV Satu Mare 1, definitivând prin această legătura cu SEN. În Uzina Electrică Carei au fost demontate majoritatea grupurilor electrogene. În 1963 a mai rămas un sigur grup în stare de funcţionare cu un motor diesel MAN 320 CP, puterea disponibilă a fost de 130 kW. Atunci necesarul de putere în orele de vârf de sarcină era 480 kW. Acest grup a fost menţinut în rezervă şi a funcţionat numai în cazuri de necesităţi majore alimentând numai consumatorii importanţi. O funcţionare mai

îndelungată a centralei a fost în mai 1970, când stația de transformare din Satu Mare a fost inundată, şi nu s-a putut vehicula energie prin ea. Oraşul Carei şi localitățile rurale (peste 80 de comune şi sate) au rămas fără energie electrică mai mult de trei zile. Ultimul grup electrogen de la uzină a alimentat consumatorii importanți din oraş (a putut satisface numai 10 % din necesarul de energie a oraşului). Acest ultim grup electrogen a fost casat şi demontat, în 1971 după punerea în funcțiune a stației de transformare 110/20/6 kV de 16.000 kVA din Carei. De acum înainte nu s-a mai produs energie electrică în Centrala Electrică Carei. Clădirea fostei centrale (uzină) electrice mai există şi a primit alte destinații în cadrul industriei de energie electrică.

Tăşnad

Oraşul Tăşnad (în trecut comună rurală) a fost dotată în 1913 cu rețea de distribuție în curent continuu de 2x220 V, alimentată de grupul electrogen al morii locale. Grupul era compus dintr-un motor diesel de 130 CP care antrena prin transmisie două generatoare de curent continuu de câte 45 kW, care produceau energie electrică la tensiunea de 2x220 V. Rețeaua avea în 1938 o lungime de 7 km şi alimenta 391 abonați. Energia produsă în același an era 42249 kWh.

În anii 1950 Întreprinderea de Industrie Locală „Victoria" Tăşnad, construieşte o Uzină Electrică nouă, unde se producea energie electrică în curent alternativ. Se reface şi se extinde rețeaua de distribuție a oraşului, utilizând tensiuni de 6 kV şi de 380/220 V, respectiv posturi de transformare 6/0,4 kV. În anul 1960 uzina electrică are două grupuri electrogene diesel (cu motor Lang 320 CP şi cu motor Schulzer 500 CP), puterea total disponibilă era de 280 kW. În afară de oraşul Tăşnad de aici primea energie electrică şi localitățile Santău şi Valea Morii. Din cauza uzurii avansate a motoarelor diesel, în anii următor, centrala nu mai poate să satisfacă, în întregime, nevoile de energie electrică a consumatorilor.

În anul 1964 a fost pusă în funcțiune, inițial la tensiunea de 15 kV, linia LEA 20 kV Carei - Tăşnad (la început o astfel de linie, care avea legătură cu stația electrică de unde se distribuia energia electrică într-o zonă rurală mai întinsă se numea şi Axa - 15(20) kV, la aceasta au fost legate consumatorii din localitățile rurale), prin aceasta se realizează legătura cu SEN a Centralei din Tăşnad. După aceasta data s-a îmbunătățit alimentarea cu energie electrică a acestei zone. De atunci, numai în cazurile când nu s-a primit energie din SEN, au fost puse în funcțiune grupurile electrogene ale centralei.

În anul 1971, se încetează definitiv producția de energie electrică, în uzina electrică Tăşnad. Grupurile electrogene cu instalațiile anexe au fost casate. Într-o parte a clădirii uzinei electrice a fost instalat un punct de alimentare 15 (20) kV, iar ulterior Stația 110/20 Tăşnad kV, iar restul clădirii a fost şi este utilizată de subunitățile companiei de electricitate.

Comuna Halmeu

Dintre electrificările comunale cu uzină electrică (centrale electrică) merită să se amintească comuna Halmeu. Înainte ca să ajungă „marele val de electrificare" din SEN, au mai fost inițiative mai modeste şi în alte câteva comune, însă aceste nu sunt semnificative. Comuna Halmeu a fost electrificat în 1925 - din inițiativa conducerii comunale - cu rețea de distribuție în curent alternativ 3x380/220 V şi o centrală electrică având în anul 1938 două grupuri electrogene cu motoare diesel de 60 CP şi 27 CP, cu generatoare trifazate de 35 şi 20 kW de 3x380/220 V. Generatoarele debitau direct în rețea, care avea în 1938 o lungime de 5 km, la 207 abonați, producția fiind în acel an de 74302 kWh.

Centralele electrice industriale autoproducătoare

Electrificările realizate cu centrale proprii de către întreprinderile industriale înaintea anului 1950 sunt neînsemnate în județul Satu Mare. În tabel sunt arătate întreprinderile cu centrale electrice proprii de peste 10 kW, care au funcționat pe cuprinsul județului între cele două războaie mondiale.

Tabel cu centrale electrice industriale autoproducătoare

Nr. crt.	Denumirea întreprinderii	Felul grupului	Nr. unități	Putere [kW]	
				unitar	total
1	Societatea forestieră „Lomaş" Satu Mare	MA	1	35	136,3
		MA	1	19	
		MA	1	20	
		MA	2	17	
		MA	3	7,6	
		MA	1	2	
		MA	1	3,5	
2	Turnătorie de fier şi fabrica de maşini SA Satu Mare	MD	1	116	132
		MD	1	16	
3	Moara sistematică Livada	MD	2	48	96
4	Societatea moară cu abur Satu Mare	MA	1	17	49
		MA	1	32	
5	Fabrica de unsori şi creme de ghete Satu Mare	MA	1	32	32
6	Societatea pentru exploatare de păduri şi ferăstraie SM	MA	1	300	300
7	Fabrică de argile chimice Satu Mare	MA	1	17	17
8	„Unio" Fabrică de vagoane SA Satu Mare	MA	1	160	160
9	Prima moară cu abur din Carei SA. Carei	MA	1	36	36

După terminarea celui de al II-lea Război Mondial, începând cu 1950, necesarul de energie electrică creşte substanțial, cerere de energie care obligă la măsuri radicale şi imediate. Cum s-a arătat, instalațiile existente la aceea dată aveau o capacitate mult sub nivelul cererii şi prezentau un grad de uzură ce punea în pericol siguranța de exploatare a acestor instalații, fiind degradate şi depăşite din punct de vedere tehnologic. Situația era generală în țară cu remarca că electrificarea în județul Satu Mare era în urmă față de media pe țară.

În 1950 a fost aprobat Planul de electrificare a țării, elaborat de guvernul României. Acest plan prevedea, pentru perioada 1950 - 1960, formarea Sistemului Energetic Național. Luarea de măsuri tehnice, organizatorice şi energetice necesare, care să asigure alimentarea corespunzătoare a tuturor consumatorilor prin extinderea, retehnologizarea, modernizarea vechilor instalații electrice, construirea noilor capacități de producție, noi şi moderne rețele de transport şi distribuție a energiei electrice, pe de o parte, iar pe de altă parte implementarea de măsuri de ordin organizatoric şi tehnologic, privind siguranța în exploatare a instalațiilor din dotare.

În această perioadă s-a creat şi s-a consolidat un sistem interconectat la nivel național, funcționând la tensiunea de 110 kV, sau făcut prin aceasta primii paşi importanți în construirea unui Sistem Electroenergetic Național unic. La acest sistem a fost legat în 1961 Satu Mare şi Carei, iar ulterior tot județul este alimentat cu energie electrică din SEN. Prin instalațiile ce au fost construite în județul Satu Mare se asigură şi transportul de energie electrică din şi spre alte județe, chiar şi în relații internaționale.

Perioada următoare, 1961 - 1979 este caracterizată de dezvoltarea industriei energetice româneşti strâns legată de dezvoltarea accelerată a întregii economii şi industrii,

cu precădere a industriei grele, energofage. Este perioada în care s-au dezvoltat şi s-au proiectat mari combinate metalurgice, uzine constructoare de maşini, mari combinate chimice toate mari consumatoare de energie electrică.

Dezvoltarea fără precedent, industrializarea economiei organizată pe planuri cincinale determină intensificarea fără precedent a electrificării României, extinderea într-un ritm rapid a sistemului energetic în toate datele sale, în toate componentele sale de producere, transport, distribuție, exploatare, furnizare şi întreținere. Echipamentele electroenergetice, inițial procurate din importuri, încep să fie achiziționate din țară de la întreprinderi care încep a le produce după licențe cumpărate din țările occidentale, fie fabricate după concepții şi licențe proprii, eliminându-se în felul acesta importurile. Resursele energetice primare folosite, rămân acelaşi, respectiv: petrolul, gazele naturale, cărbunele şi într-o oarecare măsură potențialul hidroenergetic. Se menționează, că în județul Satu Mare, până în prezent nu au fost realizate nici o centrală electrică semnificativă. La începutul anilor 1970 a fost făcut un studiu pentru amplasarea unei centrale atomoelectrice, unul dintre posibilele amplasări a fost zona de lângă localitatea Pomi.

Județul Satu Mare este aprovizionat cu energie electrică prin SEN, iar în ce a ce priveşte rețelele de transport şi de distribuție s-au realizat importante dezvoltări în județ. Astfel, s-au realizat şi interconexiuni cu sistemele energetice ale țărilor vecine, influențate în mod strict de politici şi aspecte economice dictate de aderarea țării noastre la CAER.

În continuare se vor reaminti - referitor la județul Satu Mare - cele mai importante momente ale acestei perioade. În industria electroenergetică dezvoltarea semnificativă a început cu o oarecare întârziere în comparație cu multe alte județe.

Ca măsură organizatorică, inițiat pe plan național, a fost înființarea, pe regiuni, a întreprinderilor de specialitate, în vederea realizării grandiosul plan de electrificare. În regiunea Maramureş (de care a aparținut şi teritoriul actual al județului Satu Mare), în Baia Mare - din nucleul Exploatării Electrice din Combinatul Minier Baia Mare - a luat ființă Întreprinderea Regională de Electricitate Maramureş (IREM) Baia Mare, prin HCM nr. 170/23.02.1960.

Cu data de 1 ianuarie 1963 (predarea - preluarea efectivă a fost făcut la 1 aprilie 1963) pe baza HCM 63/1963 IREM Baia Mare a preluat toate instalațiile electrice din exploatarea sfaturilor populare şi de la Întreprinderea „Victoria" Tăşnad. În zona noastră se înființează două secții: Secția Satu Mare şi Secția Carei care au aparținut la IREM Baia Mare. Secția Satu Mare a avut zona de activitate teritoriul raioanelor Satu Mare şi Oaş, iar Secția Carei a avut zona de activitate teritoriul raioanelor Carei şi Tăşnad.

Nucleul secțiilor a constituit-o personalul Uzinelor Electrice precum şi personalul specialist care a deservit rețelele electrice existente la vremea respectivă. Imediat după înființarea secțiilor se completează prin angajări, personalul muncitoresc cât şi personalul de conducere tehnică şi economică. Totodată sunt luate măsuri de completare a dotării cu mijloace de producție, utilaje, scule, mijloace de protecție necesare pentru realizarea sarcinilor de organizare a exploatării şi întreținere a instalațiilor existente şi viitoare, de extindere a rețelelor existente, de construire a noi rețele electrice de joasă şi medie tensiune, de electrificare a localităților neelectrificate şi asigurarea furnizării necesarul de energie electrică a consumatorilor existenți şi a celor care dorea să folosească această formă de energie. Cerințele de energie au crescut permanent în toate ramurile vieții, industrie, agricultura, diferite instituții, utilizări casnice etc.

Fiecare secție a fost condusă de un şef de secție, care a avut în subordine compartimentele tehnic, organizare a producției şi un compartiment economic cu contabil şef secție. La nivelul secțiilor a fost rezolvată printre altele: vânzarea şi cumpărarea

energiei electrice, finanţarea (decontarea) lucrărilor de producţie, electrificările rurale, investiţiile, calcularea şi plata salariilor etc.

La preluarea activităţii electroenergetice de către IREM Baia Mare în actualul judeţ Satu Mare, numărul localităţilor rurale electrificate au fost sub 10 şi mai erau cca. 200 localităţi neelectrificate. În numai 7 ani au fost electrificate marea majoritate a localităţilor rurale, 193. În acest scop a fost construită o reţea considerabilă de 20(15) kV pentru distribuţie pe tot teritoriul judeţului şi reţele de distribuţie de MT şi joasă tensiune în localităţi. Reţelele de 20 kV (linii, PT, staţii), care iniţial au funcţionat la 15 kV treptat au fost trecute la tensiunea de 20 kV în funcţie de amplificarea surselor de alimentare. Iniţial liniile de 20 (15) kV, axele, au fost construite de Electromontaj Cluj, iar restul reţelelor de distribuţie au fost construite de personalul secţiilor. În cadrul IREM Baia Mare funcţiona un Şantier de Construcţii Montaj (SCM), care în 1964, înfiinţează o subunitate de construcţii montaj la Satu Mare şi un punct de lucru în Carei, care treptat preiau lucrările noi şi reparaţiile capitale din zonă a tuturor reţelelor până la tensiunea de 20 kV inclusiv. Aceste şantiere au avut un rol de maximă importanţă în acţiunea de electrificare a localităţilor şi a unităţilor agroindustriale şi cooperatiste din judeţ.

Au fost continuate extinderea, modernizarea şi repararea reţelelor electrice urbane, în Satu Mare, Carei, Tăşnad şi Negreşti. Până în 1970, au fost schimbate majoritatea stâlpilor de lemn, ale reţelelor electrice, cu stâlpi de beton. Dezvoltarea reţelelor se continuă şi în anii următori. Au fost construite reţele moderne cu cabluri subterane şi au fost extinse reţelele de iluminat public.

În localităţile rurale electrificate parţial, continuă extinderea reţelelor, după adunarea fondurilor necesare. Majoritatea stâlpilor de lemn montate iniţial, ale reţelelor electrice după 1970 au fost înlocuite cu stâlpi de beton armat. Extinderea şi repararea reţelelor electrice este un proces continuu, care au fost şi sunt executate în funcţie de necesitate şi în funcţie de fondurile disponibile. În a doua jumătate a anilor 1970 şi în localităţile Satu Mare şi Carei apar reţele electrice de distribuţie (linii şi PT) la tensiunea de 20 kV.

La începutul anilor 1971, în oraşul Tăşnad, distribuţia de energie electrică la MT a trecut de la tensiunea de 6 kV la tensiunea de 20 kV. Această formă de distribuţie este mai avantajoasă faţă de cea veche. Se poate aminti că la vremea respectivă au existat planuri de trecere a reţelelor de distribuţie de 6 kV la tensiunea de 20 kV şi pentru localităţile Satu Mare şi Carei, şi s-ar fi putut obţine şi fondurile de finanţare necesare, însă a lipsit preocuparea din partea conducerilor. În aceste oraşe momentan există două nivele de tensiune în reţelele de distribuţie de MT, mult mai greu de exploatat şi întreţinut şi cu pierderi mai mari, în exploatare În aceste două oraşe şi după apariţia tensiunii de distribuţie de 20 kV au fost dezvoltate şi reţelele de 6 kV.

Pentru a realiza sarcinile de dezvoltare, de exploatare şi reparare a reţelelor electrice şi pentru vânzarea energiei electrice a fost necesar de noi forţe de muncă calificată. Învăţământul organizat în judeţ nu a putut satisface cererea de muncitori calificaţi (electricieni) din această ramură industrială. Pentru a se asigura necesarul de electricieni din cadrul secţiilor Satu Mare şi Carei au fost organizate 8 cicluri de cursuri de calificare la locul de muncă pentru electricieni, cu această ocazie au fost recalificaţi pentru meseria de electricieni personalul angajat de altă calificare (mecanici, lăcătuşi etc.) care au devenit disponibil în meseria lor iniţială, în urma încetării activităţii de producere a energiei electrice în centralele electrice, Satu Mare, Carei, Tăşnad. De asemenea, au fost angajaţi muncitori necalificaţi (majoritatea tineri de la sate), care au lucrat la construcţia reţelelor electrice (la executarea fundaţiile stâlpilor, executarea şanţurilor pentru cabluri subterane, tragerea conductoarelor etc.) şi s-au calificat la aceste cursuri ca şi electricieni.

Ulterior mulți dintre aceşti electricieni au făcut serviciul de exploatare a rețelelor electrice rurale.

La un astfel de ritm de dezvoltare a electrificării au fost făcute unele greşeli şi omisiuni, care au condus la evenimente catastrofale.

În acest sens se poate aminti evenimentul produs într-un alt județ (dar putea să se producă şi la noi evenimente asemănătoare) dar care a avut repercusiuni şi asupra electrificării județului. La data de 17.06.1966 la o dublă punere la pământ apărută în zona Şărmaş - Luduş pe linia LEA de 15 kV, alimentată din Stația 35/15 kV Luduş, curentul de scurtcircuit a ajuns la 60 A şi a încălzit şi alungit conductorul din oțel zincat cu secțiunea de 16 mm^2 al derivației CAP Balda. Conductorul astfel alungit atinge un feder de radioficare ce subtraversa derivația, punându-se sub înaltă tensiune şi astfel provocând un zgomot puternic în difuzoare. Persoanele care au pus mâna pe potențiometrele de volum ale acestora pentru a reduce zgomotul s-au electrocutat, înregistrând-se 7 cazuri mortale. În urma acestui eveniment s-au luat măsuri speciale în zonele de coexistență a rețelelor electrice cu cele de telecomunicații şi s-au înlăturat din rețelele electrice conductoarele ce existau din oțel zincat. În scurt timp au fost eliberate noi prescripții. Pe baza acestor prescripții împreună cu reprezentanții Ministerului Poştelor şi Telecomunicațiilor şi a CFR au fost inventariate toate locurile de apropriere şi încrucişări între liniile de energie electrică şi liniile de telecomunicație. Pentru locurile necorespunzătoare au fost stabilite măsuri de reglementare. Pe teritoriul de activitate a secțiilor Satu Mare şi Carei au trebuit făcute lucrări de reglementare la 86 locuri. Definitivarea acestora (cu termen 30 noiembrie 1966) au ocupat 60 % din capacitatea secțiilor timp de 3 - 4 luni.

După anul 1968, în urma reorganizării administrativ - teritorială a RSR şi înființarea județelor se reorganizează şi IRE pe noile județe, li se schimbă denumirea (în locul menținerii în denumire a fostei regiuni, se specifică oraşul de reşedință a noului județ), IREM Baia Mare a fost renumit IRE Baia Mare (Întreprinderea Rețele Electrice Baia Mare) cu zona de activitate pe teritoriile județelor Maramureş, Satu Mare şi Sălaj. Mai târziu se înființează Exploatările Electroenergetice județene câte una pe județ, cuprinzând instalațiile de distribuție şi de vânzare a energiei electrice. Şi în județul Satu Mare, a fost înființată Exploatarea Electroenergetică Județeană, având o conducere formată din director, inginer şef, contabil şef. În județ au fost formate patru centre de exploatare:

- Centrul Urban Satu Mare cu zona de activitate Municipiul Satu Mare.
- Centrul Rural Satu Mare cu zona de activitate zona rurală al fostului raion Satu Mare şi teritoriul fostului raion Oaş.
- Centrul Carei cu zona de activitate a fostului raion Carei şi comuna Pişcolt.
- Centrul Tăşnad cu zona de activitate a fostului raion Tăşnad.

Cu această ocazie se înființează Secția de Înaltă Tensiune (SIT) cu sediul la Baia Mare şi care a avut în gestiune, în exploatare şi întreținere instalațiile de transport din toate cele trei județe.

În 1970 inundațiile afectează, în mare măsură şi județul Satu Mare, implicit şi instalațiile electroenergetice, rămânând temporar fără energie electrică majoritatea consumatorilor. După masa zilei de 14 mai 1970 au fost inundate de râul Someş localitățile din amonte de municipiului Satu Mare. Apoi dezastrul s-a extins şi s-a dezlănțuit şi în municipiu. Dimineața zilei de 15 mai peste 30 % din suprafața municipiului şi județului a fost acoperită cu apă.

După ce au fost anunțați de inundația iminentă personalul de exploatare al Stației de Transformare Satu Mare, la data de 14 mai 1970 orele 16 şi 30 de minute, deconectează toate instalațiile, separă stația de SEN şi părăseşte stația. Ca urmare toți consumatorii de energie electrică din județ au rămas fără curent. La vremea aceia aceasta era singura stație de transformare prin care se aducea energie electrică pentru tot județul.

Ulterior au fost puse în funcțiune rămășițele „Uzinelor electrice", cum s-a arătat şi înainte, producția acestora era nesemnificativă, față de necesarul de energie la acea vreme. Stația de transformare a fost în gestiunea şi în exploatarea SIT Baia Mare de unde în acele zile nu se puteau apropria de Satu Mare. Oamenii din Satu Mare, precum şi oamenii de specialitate erau ocupați de salvarea vieților şi a bunurile lor, deci nu s-au putut obține informații de la nimeni referitor la ce s-a întâmplat în stația de transformare. În urma dispoziției dată către Centrul Carei de către conducerea întreprinderi din Baia Mare, în dimineața zilei de 15 mai am plecat la Satu Mare cu misiunea de a face o recunoaştere şi obțin informații precise despre situația stației de transformare din Satu Mare. Stația era inundată complet, nivelul apei în exterior era de 2,45 m de la sol. În clădire, în sala de conexiuni de 6 kV, în sala de comandă, în sala aparatajelor de protecție şi automatizare, aparatajul de măsură etc. şi în alte încăperi nivelul apei era peste 2 m. În general tot aparatajul electroenergetic era în apă sau sub apă. Nu se putea prevedea pe termen scurt sau mediu punerea sub tensiune a stației şi preluarea energiei electrice din sistem în condiții prevăzute de normele tehnice. Am raportat situația găsită şi am făcut o propunere neobişnuită (chiar riscantă pentru integritatea instalațiilor). Soluția propusă de mine a fost punerea sub tensiune a transformatoarelor de putere de 110 kV (aşa cum stăteau în apă) prin legături provizorii (fără instalații de comutație, măsură, protecție etc.) şi evacuarea energiei (tot prin asemenea legături provizorii) spre Carei prin linia 35 kV şi spre Unio pe liniile de 6 kV.

Propunerea mea a fost acceptată şi începând cu data de 16 mai am trecut la realizarea acesteia cu o echipă de la Centrul Carei. De această dată, pe drumuri ocolite, au ajuns la stație şi o echipă de muncitori şi personalul de conducere din Baia Mare. În data de 17 mai, în jurul orei 23 am pus sub tensiune linia 35 kV Satu Mare - Carei, iar manevrele de realimentare a consumatorilor aparținând centrelor Carei şi Tăşnad au fost încheiate la data de 18 mai în jurul orei 2. La aceea dată au fost puse sub tensiune din stația 110 kV şi liniile 6 kV Unio Satu Mare. Între timp a fost pusă în funcțiune şi Uzina Electrică Satu Mare care a furnizat energie electrică consumatorilor în zonele neafectate de inundații.

După retragerea apelor, a durat circa opt luni de zile până când instalațiile afectate de inundații au fost înlocuite sau schimbate, şi până când s-a revenit, treptat, la funcționarea normală a tuturor rețelelor electrice (linii, PT şi stația de 110 kV). La aceste lucrări de reparații pe lângă formațiile care au avut în gestiune instalațiile afectate de inundație au participat şi formațiile de lucru şi de la alte centre ale întreprinderii şi multe formații şi de la alte întreprinderi.

Până în anul 1971 rețelele electrice de transport al energiei electrice au avut o dezvoltare foarte modestă pe teritoriul județului. La preluarea activităților electroenergetice de către IREM Baia Mare transportul energiei se făcea prin linia LEA 110kV Baia Mare - Satu Mare. În urma racordării stației 110 kV Sein, la această linie, denumirea liniei se modifică în LEA 110kV Baia Mare - Seini şi LEA 110 kV Sein - Satu Mare. În Satu Mare (lângă ştrand) era o stație de transformare de 110/35/6 kV cu doi transformatori unul de 25 MVA şi unul de 10 MVA. Stația şi linia de 110 kV a rămas în gestiunea, exploatarea şi întreținerea formațiilor din Baia Mare. În acel an stația a fost amplificată pentru a livra energie şi la 15 kV, folosit pentru electrificări rurale şi pentru orașul Negreşti Oaş.

Din stație a fost livrată energie la 35 kV prin stația 35/6 kV, 3000 kVA Carei. În anul 1973 Stația Carei a fost amplificată introducând tensiunea de 15 kV şi montând încă un transformator de 35/15/6 kV de 3600 kVA.

Înainte de a continua înşirarea evenimentelor istorice ale electrificării județului aş dori să lămuresc anumite aspecte tehnice, astfel datorită dezvoltării acestor instalații s-au putut realiza şi extinde alimentarea cu energie electrică a consumatorilor, la nivelul cerințelor. Sistemul energetic cuprinde ansamblul instalațiilor care servesc pentru transformarea energiei naturale într-o formă utilizabilă. De asemenea, returnează mediului

natural deşeurile activității sale. Sistemul electroenergetic reprezintă partea electrică a sistemului energetic care cuprinde: instalațiile de producere a energiei electrice, instalațiile de transformare a acestuia de la o tensiune la alta (stații electrice de transformare şi conexiune), instalații de transport şi distribuție (linii electrice), instalațiile de utilizare a acesteia. Toate aceste instalații de pe teritoriul țării, legate între ele, reprezintă SEN.

Centralele produc energie electrică sub formă de curent alternativ trifazat. Folosirea curentului alternativ permite modificarea, prin transformare, a parametrilor tensiunii şi intensității de curent, potrivit necesităților concrete de transport şi utilizare.

În prezent peste 40 % din sursele energetice primare consumate pe glob sunt transformate în energie electrică. Pentru viitor se prevede creşterea continuă a acestei ponderi. Deci transportul şi distribuția energiei electrice va fi o problemă actuală încă mulți ani de acum înainte. Sistemele de transport a energiei electrice utilizate în prezent se bazează exclusiv pe propagarea câmpului electromagnetic în conductoare şi mediului înconjurător. Energia se transmite prin câmpul electromagnetic din jurul conductoarelor liniilor electrice care joacă rolul unor ghiduri de undă, obligând energia electromagnetică să urmeze un anumit traseu. În procesul de transport şi distribuție a energiei electrice un rol determinant o au stațiile electrice, care reprezintă noduri importante ale sistemului. Stațiile împreună cu liniile electrice formează rețelele electrice. Liniile electrice de transport asigură transferul unor mari cantități de energie electrică de la surse la consumatori. Obişnuit se extind pe suprafețe mari şi sunt construite pentru tensiuni ridicate în vederea unui transport economic. Liniile de transport folosite în județul nostru au tensiuni de 110, 220 şi 400 kV, inițial până în anul 1971 a fost folosită şi tensiunea de 35 kV (LEA-35 kV Ungvar - Carei şi LEA-35 kV Satu Mare - Carei). Liniile electrice de distribuție, alimentează consumatorii din nodurile sistemului (stații şi posturi de transformare) electroenergetic. Ele se caracterizează printr-o configurație mai complexă, mai multe trepte de tensiune şi transferă cantități mici de energie electrică pe distanțe mai scurte. În județul nostru sunt utilizate linii la joasă tensiune 3x230/400 V, la medie tensiune 6 şi 20 kV. Liniile de 20 kV inițial au fost folosite la 15 kV, trecerea la 20kV a fost făcută treptat şi s-a terminat în anul 1973.

La data de 27.10.1963 - orele 9,58 - s-a făcut primul paralel al SEN al României cu Sistemul Electroenergetic Internațional (SEI) prin punerea în funcțiune a liniei LEA 220 kV Ludus - Lemesany din RS Cehoslovacă. De la acel moment prin această linie SEN al României putea exporta sau importa energie din SEI. Linia are o lungime de peste 400 km. Din care 206,8 km este pe teritoriul României, şi are o porțiune de 32 km pe teritoriul județului Satu Mare. Linia a fost construită la tensiunea de 400 kV. Mai târziu în această linie, pe teritoriul URSS, în localitatea Mucacevo a fost intercalată o stație electrică.

Trebuie amintit, că la data de 29.09.1963 se pune în funcțiune primului grup TA 1 de 100 MW, în CET Luduş - Iernut. Aceasta era primul grup de 100 MW din țară şi cel mai mare la aceea dată.

În data de 18.08.1965, se face trecerea la 400 kV a liniei LEA Iernut (fost Luduş) - Mucacevo (fost Lemesany). Aceasta a fost prima linie de 400 kV şi cu această ocazie a fost dat în funcțiune şi primul autotransformatorul de 400/220 kV (de fabricație sovietică) din țară.

În luna septembrie 1968 a fost dată în exploatare LEA-110 kV Satu Mare - Sărmăşag - Suplac. Aceasta a contribuit la îmbunătățirea calității energiei electrice (continuitate şi nivelul tensiunii) livrate consumatorilor. Din păcate nivelul de tensiune, în special în orele de vârf de consum ale sistemului încă în foarte multe zone nu a fost corespunzătoare (a fost sub nivelul admis), aceasta din cauza creşterii accelerate a nevoilor consumatorilor şi rămânerea în urmă a dezvoltării unui sistem corespunzător de rețele de

transport şi de distribuţie în această zona a ţării. Este cunoscut faptul că unele receptoare electrice pretenţioase, în special este vorbă de televizoare cu tuburi electronice, nu s-au putut utiliza, în unele locuri în special în orele de vârf, numai cu ataşarea unui aparat ridicător de tensiune.

Această linie de 110 kV, construită pe stâlpi de metal şi beton armat centrifugat a avut o lungime totală de peste 100 km din care 76 km în judeţul nostru. Linia are un traseu prelungit şi trece în aproprierea localităţilor: Carei, Tăşnad, Supur, unde au fost prevăzute, în perspectivă, construirea unei staţii de 110 kV. Linia a fost construită din fondul de investiţie IREM Baia Mare. Construcţia a fost realizată de Trustul de Construcţii Electromontaj Cluj care în acest scop în anul 1966 a înfiinţat (pe durata lucrărilor) un şantier în Carei unde 90 % din personalul angajat era recrutat din aceasta zonă. După terminarea lucrărilor mulţi muncitori s-au calificat în această meserie de energeticieni iar alţii au rămas la Electromontaj ajungând să lucreze pe diferite şantiere din ţară şi în străinătate (Irak, Iran, Arabia Saudită etc.). Linia a rămas în gestiunea, exploatarea şi întreţinerea formaţiilor din Baia Mare. La unele lucrări de exploatare (recepţia înainte de punere sub tensiune, intervenţii în caz de defecţiune) a fost solicitată intervenţia Secţiei Carei.

În deceniu următor mai exact începând din 1971, începe o dezvoltare accelerată a reţelelor electrice de transport şi staţii de 110 kV şi cu tensiuni mai mari.

Ca prima măsură în luna august 1971, am fost eliberat din funcţia de şef centru de distribuţie Carei şi am primit sarcina de înfiinţare a unui punct de lucru pentru preluarea în gestiune şi executarea lucrărilor de exploatare şi întreţinere a reţelelor electrice de transport şi a staţiilor de 110 kV, pe tot teritoriul judeţului Satu Mare. Acest punct de lucru, nu s-a putut înfiinţa la început în Satu Mare din lipsa personalului corespunzător. Termenul era scurt, mai erau câteva luni de zile până la terminarea lucrărilor de montaj şi darea în exploatarea a staţiei 110 kV Carei. S-a pornit de la zero fără personal, fără mijloace de muncă, fără tradiţie în această ramură a meseriei de electroenergetician. Punctul de lucru de Înaltă Tensiune Carei, a aparţinut la SIT Baia Mare. Aproape 10 ani de zile am fost singur personal tehnic, am organizat şi am condus toate activităţile de transport a energiei în judeţ. Organizarea acestui punct de lucru a avut o eficacitate crescută deoarece şi după 39 de ani, exploatarea tuturor liniilor de 110 kV din judeţ se face de către echipele din Carei. Din păcate acest lucru astăzi conduce la pierderi mari de timp din cauza distanţelor relativ mari până se ajung în zonele avariate, de exemplu până în Turţ, Negreşti, sau în aproprierea de Seini, etc.

Primele activităţi importante a PLIT Carei erau legate de angajarea şi pregătirea personal de exploatare pentru staţia Carei, formarea unei echipe de întreţine pentru toate instalaţiile judeţului procurarea şi dotarea staţiei cu mijloace de protecţie, mijloace PSI, scule, piese de schimb întocmirea instrucţiuni tehnice interne etc.

Staţia 110/20(15)/6kV Carei a fost pusă sub tensiune, la o schemă minimală, la data de 31 octombrie 1971 cu un sigur transformator de 16 MVA. Tensiunea de 6 kV a fost utilizat pentru distribuţia în Carei, iar tensiune de 20(15) kV pentru alimentarea oraşului Tăşnad şi a zonelor rurale. Distribuţia care a funcţionat iniţial la 15 kV începe treptat să treacă la 20 kV. Staţia a fost racordată la linia Satu Mare - Sărmăşag (intrare - ieşire) printr-un racord dublu circuit. Astfel, denumirea liniei se schimbă în LEA-110 kV Satu Mare - Carei şi LEA-110 kV Carei - Sărmăşag.

Încă din anul 1971 PLIT Carei preia în gestiune, exploatare şi întreţinere Staţia 110/35/15/6 kV Satu Mare 1, de putere 25 şi 10 MVA. Atunci aceasta era singura staţie de 110 kV în Satu Mare.

Având în vederea creşterea accelerată a consumului de energie electrică în municipiul Satu Mare datorită dezvoltării rapide a industriei şi apariţiei de noi cartiere de

locuință, energia electrică adusă din SEN nu s-a mai putut distribui la parametrii nominali printr-o singură stație. Această creştere a consumului de energie electrică în tot județul Satu Mare a fost prevăzută din timp şi a fost pregătit un plan de dezvoltare a rețelei electrice de transport. Planul de dezvoltare a prevăzut necesitatea de construire a numeroase stații electrice de 110 kV şi de tensiuni mai mari, cu liniile electrice aferente. Acesta a fost pregătit încă la începutul anului 1970, pe termen scurt de cca 10 ani, şi a prevăzut existența a 10 stații electrice, lucrul care s-a şi realizat.

În municipiul Satu Mare, în anul 1971 a început construirea celei de a doua stații de transformare, în cartierul Micro 15. În luna iunie 1972 a fost pus în funcțiune stația 110/6 kV Satu Mare 2. Pentru alimentarea din sistemul 110 kV a fost construită o linie dublu circuit, care în schema definitivă a fost racordată la barele Stației Vetiş (în 1973, după PIF Stația Vetiş). În această prima fază de PIF linia de alimentare a fost racordată provizoriu la LEA 110 kV Satu Mare - Carei. Stația fost pusă în funcțiune cu un transformator de putere de 25 MW şi de 110/6 kV tensiune. Tensiunea de 6 kV serveşte ca alimentarea de bază a consumatorilor de toate categoriile din cartierele apropriate totodată constituie şi o rezervă pentru toată rețeaua de distribuție de 6 kV al municipiului.

Având în vedere că rețeaua de transport a energiei electrice era slab dezvoltată în județ, fiind şi la marginea SEN, nu s-a putut menține permanent tensiunea prescrisă. Pentru îmbunătățirea tensiuni în 1972, în Stația Carei se instalează un autotransformator 110 kV de 100 MVA care contribuie substanțial la îmbunătățirea tensiunii nu numai în județul Satu Mare ci şi în județele Bihor şi Sălaj.

În anul 1972 au fost începute extinderea Stației Carei cu încă un transformator de forță 110/20/6 kV de 25 MVA pentru rezervă, echiparea cu întreruptoare a celulelor de linii 110 kV, montarea grupurilor de tratare a neutrului la MT, montarea bobinei de reactanță etc. Aceste lucrări au fost puse în funcțiune la 30 iunie 1973. Evenimentul a însemnat un salt important în îmbunătățirea calității energiei livrate consumatorilor.

În urma acestei lucrări care a creat o rezervă de 100 % în stația de 110 kV, stația de transformare 35/15/6 kV, din incinta fostei uzine electrice, se desființează, partea interioară de 6 - 15 kV a fost transformată într-un punct de alimentare de 6 kV.

În anul 1973 se amplifică puterea instalată în Stație Satu Mare 1, se schimbă transformatorul de 10 MVA cu un transformator de 25 MVA, 110/20/6/ kV, şi a fost refăcută partea de 20 kV al stației. Totodată se desființează tensiunea de 35 kV prin care a fost alimentat zona Carei.

Tot în anul 1973 se predă în exploatare Stația Vețiş la tensiunea 110/20 kV. Această a fost şi este cea mai mare stație de conexiune la 110 kV. Stația este racordată, intrare - ieşire, la LEA 110 kV Satu Mare - Carei, astfel se schimbă denumirea acestei linie în LEA 110 kV Satu Mare - Vetiş respectiv LEA 110 kV Vetiş - Carei. Se mai racordează la această nouă stație cele două linii de alimentare 110 kV al Stației Satu Mare 2 şi LEA 110 kV Turț. Stația este echipată cu două transformatoare de 110/20 kV prin care se asigură energia rețelelor electrice de 20 kV din zona centrală a județului.

În anul 1973 începe construcția LEA 110 kV Vetiş - Turț care a fost pusă sub tensiune la data de 31 octombrie 1974. Urmat de recepția şi PIF a Stației 110/20 kV Turț, amplasată în aproprierea Exploatării Miniere Turț. Stația are două transformatoare de putere de câte 10 MVA fiecare. Prin aceasta PIF a fost îmbunătățită alimentarea cu energie electrică a consumatorilor din partea de Nord şi Est a județului, totodată a fost creată o rezervă considerabilă pentru dezvoltarea consumului de energie în zonă.

La data de 30 noiembrie 1975 se face PIF al LEA 110 kV Turț - Nistru. Aceste linii de 110 kV, care leagă acuma stațiile electrice: Vetiş, Turț, Nistru, Baia Mare 3, întăreşte legătura județului Satu Mare cu SEN. La aceste linii pe teritoriul județului vor mai fi legate şi alte stații electrice, prevăzute în planul de dezvoltare a rețelelor electrice.

Tot în anul 1975 se termină extinderea Staţiei 110/6 kV Satu Mare 2. Cu această ocazie a fost mărită sala de conexiune de 6 kV şi a mai fost montat încă un transformator de putere de 25 MVA, de 110/6 kV. După terminarea lucrărilor de construcţii montaj şi recepţia lucrărilor, instalaţiile noi au fost puse în funcţiune în luna septembrie.

La data de 30 octombrie 1976 a fost PIF Staţia 110/20 kV Tăşnad cu o unitate de transformator de forţă de 16 MVA. Staţia a fost racordată la SEN printr-o LEA 110 kV dublu circuit de 8,5 km, intercalat în LEA 110 kV Carei - Sărmăşag. Astfel, denumirea acestei linie se schimbă în LEA 110 kV Carei - Tăşnad, respectiv LEA 110 kV Tăşnad - Şărmăşag. Prin intrarea în funcţiune al acestui obiectiv electroenergetic a crescut siguranţa de funcţionare a reţelelor de distribuţie în zonă.

La data de 25. 09.1977 a fost pusă în funcţiune Staţia 400 kV Roşiori interconectată la linia LEA- 400 kV Iernut - Mucacevo, care este cel mai important nod al SEN din această parte a ţării. Se pune în funcţiune autotransformatorul de 400/220 kV. Această staţie era dată în exploatare şi întreţinere la SIT Baia Mare. Denumirea liniei 400 kV se schimbă în Iernut - Roşiori şi Roşiori - Mukacevo.

În 1977 se pune în funcţiune LEA 400 kV Roşiori - Oradea Sud, având lungime de 132 km. Iniţial funcţionează la tensiunea 220 kV. Recepţia pe teren înaintea PIF a durat peste trei luni de zile la care a participat şi o echipă al PLIT Carei. Această linie de pe teritoriul judeţului Bihor a fost dată în gestiunea, exploatarea şi întreţinerea PLIT Carei. Astfel, s-a prelungit raza de activitate a PLIT Carei cu peste 100 km., până la Staţia Oradea Sud. Această situaţia a persistat până în anul 1985 când porţiunea de linie aflată pe teritoriului judeţului Bihor a fost predată în gestiunea la CIT- Oradea.

Existenţa în judeţ a unui nod important al SEN ca Staţia Roşiori şi alte dezvoltări au rezolvat reglajul tensiunii în partea aceasta a sistemului, deci autotransformatorul de 110/110 kV, 100 MVA, care a fost montat în Staţia Carei îşi pierde rolul, şi a fost retras definitiv din exploatare.

În 1978 în instalaţiile SEN din judeţ (în staţiile Carei 1 şi Satu Mare 2), prima dată se pune în funcţiune baterii de condensatoare de MT pentru producerea energiei electrice reactive. Datorită acestor instalaţii a scăzut cantitatea de energie reactivă transportată din SEN cu efect direct de reducere a consumului propriu tehnologic a energiei (a pierderilor). Ulterior asemenea instalaţii au fost montate şi PIF în staţiile: Negreşti Oaş, Carpaţi, Tăşnad, Satu Mare 1, Carei Unio. Puterea totală a instalaţiilor de producere a energiei reactivă nu a depăşit 10000 kVAr.

Se poate aminti de un eveniment în premieră la nivelul ţării, cu efect asupra gospodăririi energiei electrice. La data de 19.05.1979, se trece pentru prima dată „la ora de vară", în scopul economisirii energiei electrice. Până la prima duminică a lunii septembrie ceasul se comută cu o oră înainte.

Datorită creşterii consumului de energie electrică în Carei şi în zona apropriată a fost necesară construirea unei a doua staţii electrice. Aceasta o fost amplasată în zona industrială, în partea de Nord, lângă o secţie al Întreprinderii Unio Satu Mare şi a primit denumirea de Staţia 110/20 kV Carei Unio. Staţia a fost pusă în funcţiune la data de 31 iulie 1979. În prima fază a avut un transformator de putere de 16 MVA. Consumatorii industriali din zonă, precum şi liniile de electrificare rurale au fost alimentate la tensiunea de 20 kV. Staţia Carei Unio este alimentată de pe barele 110 kV al Staţiei Carei printr-o LEA 110 kV dublu circuit de lungime 5 km, construită în acest scop. Linia a fost pusă în funcţiune la aceiaşi dată cu staţia. În această de prima fază un circuit al liniei a funcţionat la 110 kV iar al doilea circuit a fost legat în sistemul de 20 kV al staţiilor constituind rezervă în cazul scoaterii din funcţiune a transformatorului din Staţia Unio.

În paralel cu construirea stației Unio se face o nouă extindere a stației Carei prin echiparea a două celule de linie 110 kV şi o celulă de cuplă transfer 110 kV. Lucrarea se dă în exploatare odată cu Stația Unio. După această dată Stația Carei este cea mai mare stație de 110 kV din județul Satu Mare.

Tot în anul 1979, în luna octombrie a fost pusă în funcțiune Stația 110/6 kV Abator amplasată în zona Nord-Vest al municipiului Satu Mare. Stația are un transformator de putere de 25 MVA. Energia preluată din SEN este distribuită la 6 kV pentru consumatorii aflați în municipiul Satu Mare. Totodată prezintă o rezervă şi pentru creşterea în viitor a consumului. Stația este alimentată printr-o LEA 110 kV dublu circuit de lungime 4,5 km, racordată la LEA 110 kV Abator - Turț (intrare - ieşire). Denumirea acestei linie se schimbă în LEA 110 kV Vetiş - Abator şi LEA 110 kV Abator - Turț.

În 1980 Stația Vetiş de 110/20 kV a fost amplificată la tensiunea de 220 kV. A fost montat un autotransformator de 220/110 kV cu puterea de 100 MVA. Pentru alimentarea stației la 220 kV a fost construită o linie de 220 kV de 36 km, din Stația Roşiori. După punerea în exploatare a acestor instalații s-a întărit legătura cu SEN, a fost rezolvată definitiv reglajul tensiunii şi menținerea tensiunii în rețele de transport în limite prevăzute de norme. În acest fel se poate asigura aducerea, din SEN a necesarului de energie pentru județul, putând să satisfacă orice ritm de dezvoltare a consumului.

La data de 31 iulie 1980 în Stația Tăşnad, se pune în funcțiune încă un transformator de putere 110/20 kV, 16 MVA şi se extinde conexiunea de 20 kV.

În 1981 se înființează Centrul de Înaltă Tensiune (CIT) cu sediul la Satu Mare, subordonat SIT Baia Mare. Centrul are în structură un şef centru, un maistru şi un inginer cu pregătirea lucrului şi evidență. PLIT din Carei de acum înainte a devenit subordonat, formal acestui centru dar încă mulți ani, problemele apărute de la Baia Mare s-au discutat direct cu formația de lucru din Carei. După formarea personalului de întreținere a centrului această structură a preluat din activitatea PLIT Carei exploatarea şi întreținerea a stațiilor de transformare Vetiş, Satu Mare 1 şi 2, Abator, Turț. În continuare a rămas în gestiune, exploatarea şi întreținerea echipei din Carei, condus de un maistru, toate liniile de 110 kV, 220 kV din județ şi LEA 400 kV Roşiori - Oradea până la Stația Oradea Sud precum şi stațiile Carei, Carei Unio, Tăşnad.

În anul 1981, Exploatarea Județeană, pune în funcțiune microhidrocentrala de la Călineşti. Centrala nu are o semnificație practică, mai mult reprezintă un simbol de respectarea directivelor conducerii politice superioară. După desființarea Uzinelor Electrice construite la începutul secolului trecut, în județul Satu Mare nu s-a făcut nici o încercare pentru producerea energiei electrice. Nici în prezent nu se prevede înființarea unor astfel de puncte de producere a energiei, deşi în momentul de față ar exista finanțare de la Uniunea Europeană.

În luna mai 1981 a fost pus în funcțiune Stația 110/20 kV, Negreşti Oaş cu două unități de transformatoare de putere de câte 16 MVA fiecare. Stația a fost legată în SEN printr-o LEA 110 kV dublu circuit, intrare - ieşire la LEA 110 kV Turț - Nistru. Denumirea acestei linie se schimbă la: LEA 110 kV Turț - Negreşti şi LEA 110 kV Negreşti - Nistru. Prin intrarea în funcțiune a acestor unități energetice s-a rezolvat pentru mulți ani alimentarea cu energiei electrice a acestui colț al județului.

În luna octombrie 1983 se dă în funcțiune în municipiul Satu Mare Stația 110/20 kV Carpați. Numele provine după denumirea cartierului unde este amplasată. Stația era echipată cu un transformator de putere de 25 MVA şi este alimentarea de bază cu energie electrică a consumatorilor din zona respectivă al municipiului şi o parte a consumatorilor rurali din partea de Sud Est a județului, constituind rezervă şi pentru alți consumatori. Stația a fost legată, intrare - ieşire, la LEA 110 kV Satu Mare 1 - Vetiş. A fost

schimbată denumirea liniilor în LEA 110 kV Satu Mare 1 - Carpaţi şi LEA 110 kV Carpaţi - Vetiş.

La data 31 octombrie 1984 s-au terminat lucrările de amplificare a Staţiei Carei Unio, cu această ocazie se pune în funcţiune încă un transformator de forţă de 16 MVA, 110/20 kV, două celule de linii 110 kV echipate cu întreruptoare şi partea de extindere a staţiei de conexiune. Cu această ocazia se trece la funcţionarea cu tensiunea de 110 kV la al doilea circuit al LEA 110 kV Carei - Carei Unio.

Cu aceasta se încheie pentru mult timp construirea de noi staţii şi linii electrice de transport. Cele care au fost construite pot să satisfacă pe termen lung aprovizionarea cu energie electrică, din SEN, a judeţului Satu Mare. Rezervele existente în acest judeţ depăşesc 3 - 4 ori necesarul actual de energie .

În încheierea descrierii acestui ritm accelerat de dezvoltare, cu care poate nu se va mai întâlni multe vreme, doresc să menţionez că majoritatea lucrărilor de construcţii montaj au fost executate de o unitate foarte bine organizată, de Electromontaj Cluj. Recepţia lucrărilor şi pregătirile pentru preluarea în exploatare, care au durat în medie 3 - 4 luni de zile înaintea PIF, în mare majoritate au fost executate de PLIT Carei (în afară de staţiile Negreşti şi Carpaţi, care a fost făcute de CIT Satu Mare).

Pe baza decretului nr. 379/13.10.1983, pentru o reorganizare administrativă importantă în plan naţional, se înfiinţează în fiecare judeţ Întreprinderea de Exploatare şi Întreţinere a Reţelelor Energetice de Distribuţie a Energiei Electrice şi Termice IEIREDEET, pe scurt a fost folosită abrevierea IRE. Astfel a luat fiinţă şi Întreprinderea de Reţele Electrice Satu Mare, cu subordonare directă la Centrala Industrială de Reţele Electrice Bucureşti. În „era dictaturii proletariatului" prima dată a fost înfiinţată o întreprindere în ramura energiei electrice, care nu era subordonat de Baia Mare. Cel puţin o parte a industriei de energie electrică a judeţului, adică distribuţia şi comercializarea au revenit în gospodărirea proprie. De acum înainte fondurile pentru judeţ au fost primite direct de la Bucureşti, deci nu au mai trecut printr-o altă repartizare de către Baia Mare, cum era înainte. Activitatea de transport a fost exercitată mai departe, independent de această întreprindere judeţeană, de CIT Satu Mare având PLIT în Carei, subordonat de SIT Baia –Mare respectiv IRE Baia Mare.

Întreprinderea judeţeană de electricitate a fost înfiinţată la începutul unei crize a energiei care s-a continuat cu criza societăţii, chiar cu o criza care a condus la răsturnarea orânduirii societăţii socialiste, şi nu numai la noi. Totuşi în perioada această continuă dezvoltarea şi repararea instalaţiilor electroenergetice şi unele întreprinderi noi au beneficia de faptul că acuma au primit fonduri directe (mult mai mari) de la centru din Bucureşti fără intermediar şi au putut în continuare dezvolta activitatea în mod spectaculos (exemple în jurul nostru Zalău şi Oradea).

Perioada de după anul 1981 şi până la sfârşitul 1989 este caracterizată de luarea deciziilor arbitrare de austeritate, din partea conducerii politice a ţării pentru a face faţă crizei energetice cu care s-a confruntat România în această perioadă. Efectele acestei perioade asupra judeţului au fost scăderea consumului de electricitate, în special cel casnic, dar nu numai. Au introdus normative aberante de deconectare a consumatorilor, se efectuau controale excesive şi birocratice asupra respectării unor consumuri impuse. Iluminatul public a fost drastic redus. În mediul rural au fost lăsate în funcţiune 2 - 3 becuri pe localitate (în faţa consiliului popular, sau CAP şi în faţa postului de miliţie), restul corpurilor de iluminat public trebuia demontate. Ulterior au revenit şi au permis câte un bec şi în intersecţiile de străzi.

Au fost introduse normative şi proceduri de deconectare manuală în funcţie de situaţiile existente în sistem şi mai ales de valoarea frecvenţei, urmărindu-se prevenirea

funcționării automaticii de descărcarea automată a sistemului la scăderea frecvenței pentru a nu afecta activitatea unor mari consumatori.

În special în orele de vârf de sarcină de seară au dispus deconectarea din stații electrice a axelor de distribuție 20 kV ale electrificărilor rurale lăsând în întuneric 2 - 5 ore multe zeci de sate. În municipii şi orașe s-au realizat asemenea deconectări din posturile de transformare lăsând în întuneric cartiere de locuințe, având însă grijă să nu lase fără energie electrică zonele unde au stat „tovarăşii importanți". Astfel, mulți oameni au revenit la vechile lămpi de petrol şi lumânări pentru iluminat. O altă parte a populației a folosit acumulatori pentru iluminat, chiar şi pentru alimentarea televizoarelor.

La data de 17.10 1985, pe baza Decretului Prezidențial nr. 208, a fost declarat stare de necesitate şi s-a instituit regimul militarizat în unitățile aparținând SEN.

Tranziția

Anul 1989 a însemnat şi pentru sectorul energetic un moment de o mare importanță, care a marcat o schimbare de fond atât din punct de vedere organizatoric, cât mai ales din punct de vedere al noilor concepții tehnice şi economice legate de economia de piață.

După evenimentele din decembrie 1989, pe plan național şi local, s-au depus eforturi organizatorice pentru revenirea la o situație de normalizare a întregii societăți la toate nivelurile şi la toate componentele sale. În SEN prima fază de normalizare a fost anularea măsurilor cu caracter arbitrar din perioada anterioară. În urma acestor măsuri s-au produs multe mutații de bază în ansamblul activității sistemului cum ar fi acela a reducerii ponderii consumului industrial şi creşterea consumului de energie electrică a populației.

Trecerea întregii economi româneşti de la una centralizată şi coordonată piramidal la o economie de piață concurențială, au fost impuse restructurări de fond în toate domeniile economiei naționale, inclusiv în cel al producerii, transportului, distribuției şi furnizării energiei electrice.

În urma analizelor efectua privind starea tehnică a instalațiilor, s-a constatat că instalațiile de producere, dar mai cu seamă cele de transport, distribuție şi furnizare de energie electrice aveau o situație precară în exploatare, fiind dotate cu echipamente neperformante, aparținând generației anilor 1970. Această constatare, alături şi altora au orientat programul de modernizare şi reabilitare a rețelelor de transport şi distribuție şi a reabilitării stațiilor în conformitate cu cerințele impuse de interconectarea, interconexiunea SEN cu sistemele afiliate UCTE (rețeaua de transport a energiei electrice pe cea mai mare parte a continentului) şi alinierea întregii activități în entitățile SEN la rigorile economiei de piață liberă.

În continuare se prezintă câteva momente din derularea acestui program referitor la instalațiile electroenergetice din județul Satu Mare.

Primele măsuri cu efectele imediate asupra consumatorilor de energie electrică şi „spectaculoase" pentru toată populația a fost revenirea la alimentarea continuă, fără restricții, cu energie electrică, îmbunătățirea calității energiei electrice, repararea, modernizarea şi extinderea iluminatului public.

După 1990, în domeniul rețelelor electrice de distribuție şi vânzare sunt continuate lucrările de reparații ,extinderi, reabilitarea şi modernizarea unor instalațiilor. A fost reorganizată şi îmbunătățită activitatea de vânzare a energiei electrice şi relația cu publicul.

În domeniul rețelelor de transport a energiei:

- se fac schimbări parțiale ale izolației învechite ale liniilor 110kV;
- consolidarea stâlpilor de beton uzați;
- reabilitarea şi modernizarea Stației Satu Mare 1 ocazie cu care se desființează partea de 20 kV al stației;

- se adaugă cu câte un transformator de forță în stațiile Carpați şi Abator.
- se fac reparații, modernizări şi extinderi în Stația 220 kV Vetiş şi în alte stații de 110 kV;
- în parcul industrial Sud Satu Mare a fost construită o stație 110/20 kV şi o linie de 110kV dublu circuit, cu care a fost legată (intrare - ieşire) în linia 110 kV Vetiş - Carpați. Proiectul lucrării a fost făcut de AISE Baia Mare. Lucrarea a fost executată de Electromontaj Cluj/Energobit SA. Stația şi linia au fost puse în funcțiune la 17. 11. 2005.

În general, în toate activitățile au fost extinse şi modernizate instalațiile de telecomunicații, măsură, protecții şi telecomandă. S-au extins în toate domeniile de activitate utilizarea calculatoarelor electronice, datorită eficienței lor mari.

În ultimele două decenii industria de energie electrică a țării a trecut prin multe restructurări organizatorice succesive şi de privatizare, procesul încă nu este încheiat. Se vor aminti acele restructurări care au avut efect direct asupra subunităților care funcționează în acest domeniu în județul Satu Mare.

- la data de 12.11.1990 a fost înființată Regia Autonomă de Electricitate RENEL, succesoare a Ministerului Energiei Electrice, care printre altele preia conducerea fostelor IRE județene. Astfel, IRE Satu Mare devine, din întreprindere, Filiala Rețele Electrice Satu Mare. Rămânând în continuare cu rețelele de distribuție şi furnizare a energiei electrice. Partea de transport a energiei sub forma veche de structură rămâne subordonat Filialei Baia Mare;
- în 1993 se desprinde de la filială Secția de Construcții Montaj;
- în urma reorganizării sectorului electroenergetic început în 1998 se înființează Compania Națională de Electricitate. Unitatea din Satu Mare va funcționa sub denumire de Exploatare de Distribuție şi Furnizare de energie Electrică apoi Sucursala de Distribuție şi Furnizare de Energie Electrică în cadrul SC ELECTRICA Distribuție Transilvania Nord SA. Încă în 1998, Sucursala Satu Mare primeşte în gestiune exploatare şi întreținere rețelele (stații şi linii) de 110 kV preluând şi personalul CIT Satu Mare cu PLIT Carei. Restul instalațiilor de transport de 220 - 400 kV au fost preluate de Transelectrica.
- în anul 2002 se înființează Agenția de Întreținere şi Servicii Energetice, AISE care preia de la SDFEE Satu Mare activitatea de revizii şi reparații, autobaza cu întreg parcul auto, atelierul de proiectare, atelierul de reparații echipamente, laboratorul de echipamente de măsură şi încercare, împreună cu personalul aferent.

În anul 2002 volumul instalației al SDFEE Satu Mare a fost:

▪ Linii electrice aeriene 0,4 kV	1877	km
▪ Linii electrice subterane 0,4 kV	807	km
▪ Linii electrice aeriene, medie tensiune, 6 - 20 kV	1117	km
▪ Linii electrice subterane, medie tensiune, 6 - 20 kV	375	km
▪ Linii electrice aeriene 110 kV	201	km
▪ Stații 110 kV	9	buc
▪ Puncte de alimentare şi posturi de transformare	794	buc

Numărul total al consumatorilor de energie electrică a fost: 140989 din care 98 mari, 9179 mici şi 131712 consumatori casnici.

Totalul de energie electrică vândută a fost 362438 MWh. Pe categorii de consumatori, în MWh, se prezintă astfel: 159078 la marii consumatori, 87332 la micii consumatori şi 116028 la consumatorii casnici.

Referitor la volumul instalațiilor electroenergetice aparținute de SEN pe teritoriul județului mai există următoarele instalații în gestiunea Transelectrica:

- Stațiile electrice Roşiori şi Vetiş;
- LEA 400 kV Roşiori - Mukacevo;
- LEA 400 kV Roşiori - Oradea Sud;
- LEA 220 kV Roşiori - Vetiş.

În structura organizatorică al SDFEE Satu Mare au activat următoarele subunități:

- Centrul Relații cu Clienții Satu Mare, cu puncte de lucru Municipal, Exterior şi Negreşti Oaş.
- Centrul Relații cu Clienții Carei, cu puncte de lucru Carei şi Tăşnad.
- Centrul Exploatare 110 kV Satu Mare, cu punct de lucru la Carei.
- Centrul Exploatare MTJT Satu Mare cu puncte de lucru Municipal, Exterior şi Negreşti Oaş.
- Centru Exploatare MTJT Carei având punct de lucru la Tăşnad.

La începutul acestui studiu s-a prezentat o comparație între județele vecine de unde a reieşit că la început Satu Mare a fost în fruntea introducerii electrificării de interes comunal. Indicatorul de consum specific de energie raportat un cap de locuitor într-o țară sau într-o regiune reflectă oarecum nivelul de dezvoltare şi bunăstarea locuitorilor. În tabelul următor se prezintă, consumul de energie electrică, la nivelul anului 2002, în cele patru județe vecine.

Energia vândută în patru județe vecine.

Denumirea județului	Număr populație	Energie vândută MWh		Consum specific KWh/persoane
		Total	Casnic	
Bihor	600.246	970.618	201.653	1.617
Maramureş	510.110	570.124	159.658	1.117
Satu Mare	**367.281**	**280.292**	**87.103**	**763**
Sălaj	248.015	219.616	53.843	885

În ultimii douăzeci de ani s-au petrecut multe evenimente importante pentru SEN care au avut şi vor avea efecte şi asupra industriei de energie electrică a județului dintre care doresc să nominalizez doar două:

- La data de 02.12.1996 începe exploatarea comercială a reactorului nr.1 al Centralei Nucleare de la Cernavodă, care era unică în România. Al doilea reactor a fost dată în exploatarea comercială la data de 07.08.2007. Capacitatea fiecărui reactor este de 706 MW.
- SN Transelectrica a devenit membru al Uniunii pentru Coordonarea Transportului Energiei Electrice (UCTE) la data de 8 martie 2003 şi membru al Asociației Europene a Operatorilor de Transport de Energie Electrică în noiembrie 2004. Din octombrie 2004, când cele două zone ale UCTE s-au sincronizat, SEN operează interconectat cu rețeaua UCTE, asigurând schimb şi o stabilitate mai mare a parametrilor calitativi ai energiei şi contribuind astfel dezvoltarea pieței regionale de energie. Este o realizare tehnică remarcabilă, pregătită de mai mulți ani, cu eforturi deosebite, cu o investite considerabilă de inteligență şi resurse.

În ultima parte a prezentării doresc să prezint aspectele care m-au determinat să relatez scurta istorie a electrificării județului în lucrarea de față. Peste 45 de ani am lucrat în SEN. În instalațiile electroenergetice, ale județului Satu Mare am lucrat 41 de ani, în funcții ca maistru şi maistru principal. Am lucrat într-o perioadă de realizări majore a electrificării, a cărui beneficiari suntem şi astăzi. Sunt printre puținele persoane în viață, care am lucrat, de la începutul electrificării. Am fost primul care a implementat pe

teritoriul județului o ramură nouă a meseriei de electroenergeticieni şi anume, exploatarea şi întreținerea rețelelor electrice de transport. Am fost trimis în pensie cu data de 1 iunie 2002.

În volumul „Oamenii Rețelelor Electrice din ELECTRICA Transilvania Nord, date, amintiri , relatări fapte", apărută în 2007 în 3 volume se aminteşte foarte puțin de activitatea din județul Satu Mare. Volumul III, care are peste 600 de pagini şi are titlul: „Istoria şi lumină în Transilvania de Nord - lungul drum al nopții către ziuă" - care prezintă istoria electrificării a 6 județe, activității desfăşurate în județul Satu Mare sunt alocate doar două file, unde se prezintă doar aspecte legate de Uzina Electrică Satu Mare. Cartea în ansamblu a fost foarte bine concepută de autori şi despre alte județe au fost detailat prezentate momentele electrificării. Probabil conducerea Sucursalei Satu Mare din vremea respectivă a considerat că nu este importantă cunoaşterea acestor momente istorice de dezvoltare a județului.

Prin acest material doresc să umplu acest gol existent în istoria județului astfel încât generațiile actuale şi cele viitoare interesate să cunoască aspectele petrecute şi în această ramură industrială importantă a societății.

În spatele realizărilor amintite au fost şi sunt oameni cu multă muncă şi sacrificiu. În drumul lung de a aduce lumină şi forță la consumatori s-au făcut şi se fac omisiuni şi greşeli dintre care unele au condus şi conduc la avarii sau altele au avut şi consecințe catastrofale, accidente chiar mortale. Consider că asemenea evenimente sunt foarte grave dacă suferă oameni nevinovați din cauza neglijenței / nepriceperii altora. Am amintit accidentul din anul 1966 când nu au fost respectate întocmai prescripțiile de specialitate şi acest lucru a costat viața a 7 persoane nevinovate din rândul populației. Nerespectarea prevederilor prescripțiilor mai persistă şi în instalațiile electroenergetice din județ. După părerea mea este de dorit, ca specialiştii să elimine neregulile, fără a aştepta producerea evenimentelor nedorite, ireversibile.

Folosind experiența practică acumulată în meserie, după pensionarea mea, am scris trei cărți tehnice de specialitate, împreună cu fiul meu fiz.dr. ing. Cziker Andrei Cristinel, conferențiar la Universitatea Tehnică din Cluj Napoca, cu scopul să ajut, după posibilitățile mele, pregătirea personalului care lucrează sau va lucra în acest domeniu.

Tabel cu abreviere folosite în text

Ah	Amper oră	Capacitatea acumulatorului
AISE	Agenția de Întreținere şi Servicii Energetice	
CIT	Centrul Înaltă Tensiune	
CAER	Consiliului de Ajutor Economic Reciproc	Organizația statelor comuniste
CONEL	Compania Naționale de Electricitate	
CP	Cal putere	Unitate de măsură pentru putere
Hz	hertz	Unitate de măsură pentru frecvență
IRE	Întreprinderea Rețele Electrice	
IREM	Întreprinderea Regională de Electricitate Maramureş	
LEA	Linii Electrice Aeriene	
MA	Maşină cu abur	
MD	Motor diesel	
MT	Medie tensiune 6 - 20 kV	
PIF	pus în funcțiune, punere în funcțiune	
PLIT	Punct de Lucru Înaltă Tensiune	
PT	Post de transformare	
SCM	Secția (Şantier) Construcții Montaj	
SDFEE	Sucursala de Distribuție şi Furnizare de Energie Electrică	
SEI	Sistemul Electroenergetic Internațional	
SEN	Sistemul Electroenergetic Național	
SIT	Secția Înaltă Tensiune	
TA	Turbină cu abur	
V, kV	volt, kilovolt	Unitate de măsură pentru tensiune
kVA, MVA	kilovoltamper megavoltamper	Unitate de măsură pentru putere aparentă
kVAr	kilovar	Unitate de măsură pentru puterea reactivă
kW, MW	kilowatt megawatt	Unitate de măsură pentru putere
kWh	kilowattoră	Unitate de măsură pentru energie

Bibliografie

Baciu, 1969: Baciu, A. şi Laszlo, T. *Exploatarea şi repararea rețelelor electrice.* Editura Tehnică Bucureşti, 1969.

Cziker, 2006: Cziker, A. şi Cziker, A.C. *Exploatarea stațiilor electrice şi a posturilor de transformare.* Casa Cărții de Ştiință Cluj-Napoca, 2006.

Cziker, 2010: Cziker, A. şi Cziker, A.C. *Exploatarea liniilor electrice aeriene.* Casa Cărții de Ştiință Cluj-Napoca, 2010.

Dinculescu,1981: Dinculescu, C. ş.a. *Electrificarea României de la primele începuturi până la anul 1950.* Editura Tehnică Bucureşti, 1981.

Mezey, 1913: Mezey, B. *Elektrotechnikai gyakorlati alapismeretek.* „Thália" Műintézet, Kő- és Könyvnyomdai R. T. Budapest, 1913.

Păslaru, 2007: Păslaru, C. ş.a. *ELECTRICA S.A. Oamenii reţelelor electrice, 4 volume.* Editura N´ergo, 2007

Rucăreanu, 2003: Rucăreanu, C. ş.a. *Personalităţi din energetica Românească.* Bucureşti, 2003.

Ruga, 2007: Ruga, G.M. şi Maniu, I.F. *Oamenii reţelelor electrice din „ELECTRIA" Transilvania Nord, date, amintiri, relatări, fapte, 3 volume.* Editura Alma Mater Cluj-Napoca, 2007.

Zeveleanu, 1954: Zeveleanu, C. *Energetica comunală.* Editura Energetică de Stat, 1954.

*** 1995 - 2002: Colecţia revistei *Energetica.*

*** 1941 - 1942: *File din arhiva Uzinei Electrice Carei.*

*** 1971 - 2002: *File din arhiva PLIT Carei.*

*** 2002: *Electrica Transilvania Nord sursa ta de energie*. 2002.

Aspects of history of electrification in Satu Mare County

Abstract

Energy influence on human society is vast and varied. The wealth of nations and the thus to each individual depend on her. For centuries, social progress and better living conditions have been subject to increasing energy consumption. In recent decades, sustainable development is assumed to obtain those goals to reduce the energy consumption and its negative impacts on the environment.

In our days the electricity finds wide use in the various fields, it represents the most common energy carrier. The use of electricity dues to its characteristics that can not be seen in other forms of energy.

ETNOGRAFIE

Superstiții, demonologie şi practici magice la ucrainenii maramureşeni

Irina Liuba Horvat

Din cele mai vechi timpuri, oamenii, studiau lumea înconjurătoare în care trăiau. Ei observau cele mai diferite fenomene, care, în mare măsură, influențau viața lor, fertilitatea pământului sau schimbarea vremii. Cele observate erau analizate, sistematizate şi concluzionate. Fenomenele şi caracteristicile tipice, care, de obicei, se repetau, erau învățate şi memorate, după care erau folosite în viața de toate zilele. Astfel, s-a format codexul (calendarul) credințelor legate de viața de toate zilele, gospodăresc, al prognozei etc.

Toate fenomenele şi credințele se spiritualizau. Strămoşii noştri considerau că există în spatele acestora duhuri bune - care ajută la păstrarea vieții şi a oamenilor pe pământ - şi duhuri rele, care, prin orice mijloace, aduc răul şi nefericire în viața omului. Tocmai de aceea credința în duhuri, în lupta dintre bine şi rău, în posibilitățile şi puterea supranaturală a acestora (într-un cuvânt: credințele şi superstițiile) făceau parte inseparabilă din viața cotidiană.

La nivelul credințelor magico-mitice, imaginarul legat de ființele demonice are în centrul său figuri precum "*lisne*" (frumoasele pădurii), "*zbişce*" (copilul care s-a născut mort, fără vreme şi moare nebotezat - strigoi), "*vovkun*" (omul - lup), "*vişciunke*" (ursitoarele), urma rea, "*bosorkania*" (strigoi), "*vorojke*" (vrăjitoarele). Ca practici magice, erau vrăjile pe ursită (legarea măritişului), furatul laptelui, vrăjile la mort - cu funia spânzuratului, cu apa mortului, descântecele de deochi, practicile de apărare (cu sare, usturoi - "*ceasnok*"); folosirea ierburilor de leac contra sterilității feminine sau ca metode contraceptive sau avortive.

Sistemul tradițional al ucrainenilor de asigurare a bunăstării traiului acorda un rol deosebit de important produselor animaliere, iar acest lucru s-a reflectat asupra întregii culturi a populației etnice ucrainene. Astfel, pentru a apăra animalele de tot felul de nenorociri, țăranii s-au folosit nu numai de cunoştințe raționale, ci şi de obiceiuri şi acte magice, care corespundeau cu unele cicluri de muncă, ele efectuându-se cu ocazia unor sărbători, ceea ce le conferea o pondere sărbătorească, gospodărească şi de stabilitate.

Iată ce am aflat de la Gheorghe Ostaş (Dritar) 70 de ani din Ruscova. „Eu am fost păstor 37 de ani. Şi acum sunt. Îmi aduc aminte că mai demult, înainte ca oile să fie trimise la păşunat, erau strânse în coşară, se chema popa să facă rugăciune, după care se aprindea tămâia şi se afumau oile. Mai apoi se lua un mesteacăn şi se planta în coşară, iar împrejurul acestuia se mai plantau nişte flori galbene, care creşteau pe malul râului, după care oile trebuiau să treacă peste ele. Se spunea că tămâia apăra animalele de „*vidme*", de rău şi de animalele sălbatice, iar mesteacănul şi florile - să fie păşunat bogat. Asta se făcea de *Ivandely* (Sf. Ioan)".

De *Stricenia*, lumânarea sfințită de la biserică, era adusă acasă şi cu ea se afumau animalele şi ograda pentru a le apăra de vidme şi de alte rele. Se spunea că în această zi vidmele şi alte duhuri rele iau laptele de la vacă, trimiteau tot felul de boli la animale, de aceea se afumau. Tot aşa se făcea şi de *Blagoveşcenie* (Bunavestire).

Legende. *Luptele haiducilor din Carpați au generat o multitudine de opere folclorice - povestiri mitice sau eroice, legende. Un interesant model narativ comun de biografie folclorică întâlnim în tradițiile româneşti despre haiducul Pintea Viteazul, maramureşean şi el, şi, respectiv, în tradițiile carpatice şi bucovinene despre haiducul ucrainean Olexa Dovboş (1741-1742). Aceşti doi eroi au în comun aceeaşi biografie "model": naşterea haiducului, originea socială, copilăria, dobândirea puterii şi a faimei eroice, dezvăluirea secretului invulnerabilității, trădarea şi moartea eroului. Biografia lui*

Olexa Dovboş a circulat în multe variante locale sau în episoade disparate în toate teritoriile ucrainene carpatice şi în România, în aşezările cu populaţie ucraineană din Bucovina □i Maramureş.

Legenda despre Olexa Dovboş, care a fost cel mai reprezentativ *opryşok* (haiduc), a dăinuit şi s-a înrădăcinat pretutindeni în tradiţia orală şi s-a răspândit, păstrându-se până astăzi.

Naşterea, originea socială şi copilăria (săracă) a lui Olexa Dovboş sau Dobosciuc, Dovbuşciuc arată că el a fost "fructul dragostei de o vară dintre ciobanul slugă şi fata stăpânului, Foca Şumeiv", căruia îi aparţineau munţii Ciornohora[1]. Alte legende despre Dovbuş povestesc că ar fi fost fiul unei văduve sau al unui păstor sărac. Această legendă corespunde, în general, cu datele istorice: Olexa Dovbuş s-a născut în 1719 sau, aproximativ, la începutul secolului al XVIII-lea, în satul Pecenizsin, raionul Kolomeja, într-o familie de ţărani săraci Vasile Dovbuş, iobag la nobilul Gavril Tverdiuk.

Despre forţa extraordinară a lui Dovbuş şi despre hotărârea lui de a deveni haiduc ne povesteşte Maria Bumbar, 65 ani, din Ruscova: „Când s-a hotărât să devină opryşok (haiduc) Olexa a luat toporişca şi s-a dus în pădure. Acolo s-a întâlnit cu un om tare bătrân, care l-a întrebat ce face în pădure. Olexa i-a răspuns că vrea să devină haiduc (opryşok). Bătrânului i-a plăcut răspunsul lui Olexa, a început să-i povestească despre greutăţile pe care le va întâmpina dacă alege un astfel de drum şi îi promite nemurirea, dăruindu-i tinereţea şi forţele sale".

O altă variantă: „S-a gândit Olexa să se facă haiduc, a luat toporişca cu el şi s-a dus în pădure. Acolo s-a întâlnit cu un bătrân, care i-a cerut toporişca şi cămaşa. Apoi, bătrânul a făcut o tăietură pe spatele lui Olexa, i-a pus nişte ierburi pe locul tăiat, după care tânărul a căpătat o putere neasemuită. Bătrânul i-a spus să se răzbune pe cei care îi asupresc pe sărmani, să nu verse sânge nevinovat şi să se apere de dragoste, deoarece ea îi va aduce moartea. Olexa a fost de acord cu aceste condiţii şi, astfel, a devenit nemuritor".

Despre moartea lui Dovboş se spune că l-a vândut iubita lui. Prietenii, haiducii l-au prevenit să nu aibă încredere în iubita sa, dar el nu i-a ascultat. „Într-o zi, mergând la iubita lui, numai ce deschise uşa că a şi fost împuşcat chiar în piept. Haiducii l-au întrebat de ce nu a omorât-o, iar el le-a răspuns: „Cum puteam s-o omor când am iubit-o atât de mult?".

O altă variantă despre forţa lui Dovboş: „Numai ce s-a urcat Dovbuş pe Ciornohora (Hoverla, Doboşanka, Stih, sau Pop Ivan) cu oile că a şi început o mare furtună, aveai impresia că norii se vor rupe şi vor acoperi munţii. Apare Dumnezeu (sau Sf. Gavril, Sf. Ilie) pe un car tras de 4 cai şi tot azvârle cu foc în stânca după care s-a ascuns dracul. Olexa, observând comportamentul dracului şi văzând că D-zeu nu poate să se descurce cu acesta, a luat puşca şi l-a împuşcat pe drac. Se dă jos D-zeu din car şi îl întreabă ce vrea în schimbul ajutorului, iar Dovbuş îi răspunde că vrea să aibă o forţă aşa de mare încât nimeni să nu-l poată doborî, şi ca nici un glonte să nu-l poată omorî, numai cu cel de argint, sfinţit de 12 preoţi la 12 slujbe" (Ana Benzar, 73 ani, Ruscova).

Tot despre Olexa Dovbuş circulă o serie de legende despre comoara pe care haiducii şi Dovbuş ar fi ascuns-o în Ruscova. Iată ce ne povesteşte Gheorghe Ostaş (zis Dritar), de 70 de ani, din Ruscova: "Mai demult, când s-a întors tatăl meu (Ostaş Mihai) din primul război mondial, după ce a fost demobilizat, împreună cu camarazii lui venea spre casă şi s-a oprit în satul Bila Richka (Râul Rece, Ucraina) să bea ceva la o crâşmă. S-au aşezat la masă şi au cerut crâşmarului să le dea câte o tărie, iar acesta le-a răspuns că îi serveşte dacă îi spunem de unde suntem. Eu i-am răspuns că pot să-i spun că, oricum, nu suntem din zonă, suntem din Ruscova. Crâşmarul mi-a răspuns: Ştiu zona văii Ruscova

[1] V. Hnatiuk, *Narodni opovidannia pro opryşkiv*, în *Etnohrafičnyi zbirnyk*, Lvov, 1910, vol. 26, p. 178; Ioan Rebuşacpă, *Curierul ucrainean*, Anul VIII, nr. 87, 2001, p. 14.

foarte bine din descrierile făcute de strămoşii mei, deoarece unul dintre ei a fost haiduc (opryşok) şi a luptat pe acolo, alături de Olexa Dovbuş, împotriva domnilor şi mai ales că pe teritoriul Ruscovei (pe dealul Dil), în locul numit Kolnyk 2 (erau 9 kolnyke), au îngropat o mare comoară de aur. Cine va descoperi comoara va fi cel mai bogat om din zonă. Auzind despre comoară, după venirea acasă, împreună cu ceilalți camarazi ne-am gândit să descoperim aurul şi să-l împărțim frățeşte. Nu am reuşit s-o găsim, nici eu, nici prietenii din Ruscova, cu toate că am căutat multă vreme. Se spune că iese la suprafață cu ocazia sărbătorilor religioase şi, atunci, aurul purifică. Am transmis şi fiilor mei această poveste, poate o vor găsi într-o bună zi".

Existența legendei comorii ascunse de haiduci o pot confirma şi eu, Liuba Horvat, autorul acestui articol. Acum câțiva ani în urmă am fost contactată de către Chereş Mihai din Ruscova (decedat), care mi-a propus să fac rost de un detector de metale şi să mă duc cu el pe locul numit Drahmirov, unde există şi în prezent urmele unui şanț săpat şi că ştie sigur că acolo vom găsi aurul ascuns de haiduci, iar, apoi, după ce-l vom descoperi, vom împărți comoara între noi doi. După o discuție amicală, i-am explicat că acest lucru nu este real şi că detector nu am cum să fac rost pentru că trebuie aprobări. Omul a rămas, totuşi, cu convingerea că această comoara există şi cândva cineva o va descoperi.

O altă legendă legată de numele Berezun şi porecla Dritar ne-a fost povestită tot de Gheorghe Ostaş. Astfel, se spune că, mai demult, o femeie săracă s-a dus la muncă cu un copil nou-născut în brațe. De foame şi oboseală, a murit. Trecând pe lângă ea nişte localnici şi văzând că femeia a murit, au luat copilul şi l-au dus în sat, dar neştiind numele mamei au încercat să-i dea copilului un nume. S-au gândit ei şi s-au tot gândit, iar, la un moment dat, unul din săteni a propus să se numească Berezun. Sătenii l-au întrebat de ce a găsit tocmai acest nume, Berezun, iar el le-a răspuns că aşa trebuie să-l cheme deoarece a fost găsit sub un mesteacăn (bereza). Aşa îi e soarta şi numele i se potriveşte. Aşa a apărut în Ruscova numele de Berezun.

"Iată cum am primit porecla de Dritar. Mai demult, m-am dus cu oile la păscut şi, la un moment dat, am adormit cu pipa în gură. Eu fumam pipă mai demult. Când m-am trezit, am văzut că nu mai am pipa în gură, copiii care erau şi ei cu oile mi-au furat-o ca să poată să râdă de mine. Îi întreb pe copii dacă nu mi-au văzut pipa. Iar ei mi-au răspuns speriați că nu au vrut să facă nici un rău, dar, fără să vrea, au scăpat-o pe jos şi pipa s-a zdrobit. Mi-au răspuns vinovați că o s-o repare (o s-o drotuiască), de unde aşa mi-a şi rămas porecla în sat" (Dritar - de la drot).

Descântecul.

Este o specie a literaturii populare ritmate, conținând formule magice care, acompaniate de practici corespunzătoare, serveau, de obicei, ca auxiliar al medicini primitive.

Descântecele sunt o formă încă vie a folclorului: mulți sunt cei care îşi aduc aminte de descântecele de deochi (practicate, de obicei, de persoane în vârstă, poate chiar membri ai familiei) la care au asistat - ca spectatori sau chiar "beneficiari" - în cazul unor dureri de cap sau stări de slăbiciune apărute din senin. Pe de altă parte, pentru a putea cerceta aceste descântece (unul din izvoarele importante, prețioase şi pure pentru istoria şi limba poporului nostru), trebuie demistificate şi analizate dintr-o perspectivă exterioară sferei simplei superstiții populare, ceea ce nu e tocmai simplu, ştiut fiind faptul că împărtăşirea secretelor acestui meşteşug "profanilor" se face, în general, cu multă prudență de către descântătoare, căci acestea riscă să li se ia "darul" de a-l practica. Mulți susțin că deochiul există, e real şi l-au trăit, precum au trăit şi reversul: descântatul de deochi, care este la fel de real şi, efectiv, vorba străbunicilor, "îți ia cu mâna". Se spune că dacă simți că eşti deochiat şi nu ai pe cineva lângă tine care să te descânte, atunci trebuie să spui "Tatăl nostru" şi...trece. Dar, spune obiceiul, e mai bine ca deochiul să ți-l ia o persoană cu leac.

Se spune că îți ia deochiul asupra lui, de aia are leac! După ce ți se ia deochiul, adică după ce s-a spus "Tatăl nostru" sau descântecul, trebuie să schimbi locul în care stăteai.

Alte superstiții legate de deochi: până la vârsta de un an, copiii nu trebuie lăsați să se uite în oglindă pentru că se pot deochia singuri; un usturoi prins cu o ață roşie la gâtul sau căciulița copilului îl fereşte pe acesta de deochi; o ață roşie prinsă la încheietura mâinii copilului alungă deochiul etc.; orice obiect de aur (purtat la gât, ureche sau la mână) atrage energia negativă a deochiului, deci are efectul de protecție. La fel, se spune că ai putea fi deochiat atunci când apar următoarele semne: din senin, te doare puternic capul şi caşti în continuu, fără să-ți fie somn; fără motiv, îți curge sânge din nas sau ai stări de vomă; pe neaşteptate, ți se congestionează fața, îți țiuie urechile şi ai temperatură.

Noaptea de Sfântul Andrei este considerată un moment potrivit pentru vrăji şi farmece (la fel, nopțile Rusaliilor, Crăciunului, Anului Nou, Bobotezei, Sf. Gheorghe, Sânzienelor etc.). În aceste nopți se practica magia premaritală (în special, de către fetele de măritat). Cu timpul, aceste practici magice au devenit obiceiuri comune, însuşite de întreaga comunitate sătească. Practicile magice legate de ghicitul premarital se bazează pe credințele populare în capacitățile profetice ale unor animale de casă (pisică - purtătoare de noroc, porc - prevestitorul sorții) şi pe vrăji care au la bază extragerea sorților, unde obiectele extrase sunt interpretate simbolic.

În *Magia erotică*, practicile populare sunt folosite în scopul de a provoca, ațâța şi a menține dragostea ființei iubite sau, dimpotrivă, de a pune capăt unei iubiri nedorite. Această magie se practica de persoana iubită, părinți, rude sau de vrăjitori şi cuprindea atât elemente de magie albă, cât şi de magie neagră. La farmece apelau şi cei căsătoriți, când între soți interveneau perioade de răcire a sentimentelor sau de teama destrămării căsniciei. Pe primul loc erau descântecele şi incantațiile magice adresate unor elemente sacre ale cosmosului: Soarele, Luna, apa neîncepută, roua etc.[2] Pentru unele descântece de dragoste se apela şi la ajutorul rugăciunilor, iar ca anexe la textele de incantație se foloseau obiecte miraculoase ca: mătrăguna; scaiul vânăt, apa de izvor etc., precum şi la unele accesorii de îmbrăcăminte sau figurine.

În afară de cele bine cunoscute, care se practicau în seara de Sfântul Andrei (strânsul la fântână, grohăitul porcilor, număratul parilor), sunt cunoscute şi altele. De exemplu, se mai practica şi "Scosul parului" (*kulja*) şi folosirea acestuia, cu ajutorul vrăjii, pentru a-l atrage pe cel ales, astfel: se scotea parul din gard, se aducea în casă şi, cu ajutorul a 9 ace de scai vânăt (*sciumene zilja*) şi a incantației de rigoare, repetate de 3 ori, începea vraja. Aceste incantații şi accesoriile folosite se practică şi în cazul vrăjilor legate de destrămarea unei căsnicii sau răcirea relațiilor dintre soți (aici fetele foloseau, deja, elemente de magie neagră, şi anume: acele scaiului). Acest act magic se practica în ziua de Sf. Andrei şi de Rusalii, în special de către fete sau de mamele care doreau să-şi mărite fetele.

O altă practică de magie premaritală era *spălarea cu rouă*. Dimineața, înainte de răsăritul soarelui, fata iese afară, îşi spune rugăciunea, după care se duce şi găseşte un loc cu multă iarbă şi cu flori, se întinde pe jos, se rostogoleşte şi spune incantația: "Rouă mănoasă, de la Dumnezeu dată, // Spală-mă, curăță-mă // Să fiu frumoasă, dulce, dragă, // Aşa cum tu te topeşti de la soare, Aşa să se topească (numele băiatului), mama lui, tatăl şi rudele lui". Prin practicarea acestei vrăji, fetele rămân curate ca roua dimineții, având mereu succes la băieți şi, în acelaşi timp, rămân curate şi din punct de vedere spiritual, prin rugăciunea pe care o spun înainte de ritual. La români, este echivalentă cu practica "Spălatului de ură", atestată în Maramureş.

---

[2] Ivan Evseev, *Dicționar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1997, p. 245-248.

Spălatul cu rouă se practica de Sf. Gheorghe (*Iurea*) şi de Rusalii (*Ivandely*), deoarece, după credințele populare, în această zi, primăvara cobora pe pământ, iar roua care cade în această zi are proprietăți magice: fetele se spălau pentru a fi frumoase, iar bolnavii pentru a se vindeca.

Tot legat de măritiş, pentru a fi curată şi frumoasă, se practica spălatul cu flori. Se procedează astfel: înainte de a merge la biserică, se rupe o floare pe care o duci cu tine şi o pui pe altar. La întoarcere, floarea se pune în apă curată de izvor, incantând următoarele: "Spală-mă, curăță-mă,// Să fiu frumoasă, veselă, bună, dulce,// Aşa cum eşti tu vara, să fiu şi eu la fel", după care apa se aruncă într-un râu.

O altă practică magică este spălatul la ciclul menstrual. În timpul ciclului menstrual, te speli cu apă curată de izvor, după care o torni peste tot corpul şi spui: "Goală m-am născut, goală mă spăl // Să fiu atât de curată ca şi lemnul atunci când se taie din pădure // Curată aşa cum m-am născut". De reținut este faptul că apa folosită la aceste vrăji trebuie să îndeplinească următoarele condiții: să fie adusă de o fată sau de un om curat, în zori de zi, până nu a răsărit soarele, când poteca este acoperită de rouă; să fie luată dintr-un izvor sau apă curgătoare, de unde nu a mai luat nimeni apă în ziua aceea; să nu vorbească cu nimeni, nici la dus nici la întors; vasul în care este adusă apa să fie curat şi din apă să nu bea nimeni.

Una dintre cele mai cunoscute practici magice de dragoste este "rugăciunea la mătrăgună" (*nimețea*). Mătrăguna e o plantă, prin excelență, ambivalentă, atât în grila opozițiilor masculin-feminin, cât şi a valorilor axiologice benefic-malefic, sacru-profan, divin-demonic[3]. Se spune că mătrăguna este de două feluri: *mătrăgună neagră* şi *mătrăgună albă*. Locul ei în magia albă sau cea neagră depinde de modul în care este culeasă.

Rugăciunea la mătrăgună este practicată şi de ucraineni, în plus, față de celelalte etnii, ca instrumente pentru practicarea ritualului se foloseşte şi *macul*, pentru că aşa cum macul nu-l poți culege, tot aşa nimeni să nu aibă putere să-ți facă rău.

De Sf. Gheorghe (*Iurea*), 4 până la 9 fete se duc în pădure şi dezgroapă mătrăguna, o aduc acasă şi o pun pe masă. La întoarcerea din pădure, nu au voie să vorbească cu nimeni, deoarece vraja nu mai are putere. Acasă sunt pregătite țuică, zahăr, miere şi mac şi se începe ritualul. Fetele sărută mătrăguna, o udă cu țuică, îi oferă dulciurile şi încep să o laude că este frumoasă, rugând-o să le facă şi pe ele la fel de frumoase şi dulci cum este şi ea, să le ajute să fie primele pe care să le iubească băieții. După acest ritual, în jarul din sobă se aruncă zahăr şi mac, iar fetele se spală cu zahăr şi țuică; în timp ce din jar iese fum, zic: "să fiu aşa de dulce ca zahărul, şi aşa cum macul acesta nu se poate culege, aşa nimeni să nu îmi poate facă rău şi să nu îmi dezlege vraja"[4]. Pentru acelaşi scop, se culegeau plante, considerate bune pentru vrăji şi farmece.

Tot acum este şi momentul să se ia măsuri de precauție pentru a preîntâmpina răul provocat de duhurile necurate care vin spre a-i speria pe cei vii. Cel mai temut în noaptea de Sfântul Andrei este strigoiul[5]. De generații, se perpetuează credința că, în această noapte, demonii şi spiritele ce nu şi-au găsit odihna (strigoii) vin cu puteri sporite şi fac necazuri oamenilor, afectează fertilitatea pământului şi a animalelor. Drept urmare, în noaptea de "Sântandrei", oamenii evită să iasă pe ulițele satului, iar băieții şi fetele se strâng şi păzesc usturoiul. Tot aşa, pentru a-i împiedica pe strigoi să intre în casă, oamenii se apără frecând uşile şi zăvoarele cu usturoi, care îl alungă pe necurat, şi îşi înfundă hornurile.

---

[3] *Ibidem*, p.245.
[4] Informații culese de autori din satul Ruscova.
[5] Acesta e un mort ce nu şi-a găsit odihna şi este condamnat să rătăcească noaptea prin lume.

Toate aceste practici magice, păstrate foarte bine în satele ucrainene, sunt mărturii credibile despre datinile, credințele şi manifestările comunitare, pline de frumusețe şi încărcate de sens moral. Nici unui timp nu i-a lipsit magia. Ea a însoțit paşii omului din cele mai vechi timpuri pe toate continentele şi poartă un crâmpei sacru, de transcendent, un crâmpei din ceea ce depăşeşte ființa pământeană, pentru a-i vorbi despre supranatural şi pentru a-i oferi certitudinea, speranța sau iluzia că poate acționa eficient asupra lumii invizibile[6].

Deosebit de respectat în lumea rurală este Sfântul Ilie, sfânt războinic al calendarului ortodox[7], investit de popor cu atributele zeilor: tunetele □i fulgerele. Ca şi aceştia, el mână un car de foc în timpul furtunilor şi îşi trimite fulgerele către diavoli şi păcătoşi. La trăsura sa sunt înhămați doi sau patru cai albi, înaripați. Acolo, pe cer, Sfântul Ilie aleargă printre nori, tună, fulgeră şi trăsneşte. Speriați, dracii se ascund pe pământ: prin pomi, pe sub streaşina caselor, în turlele bisericilor şi chiar în corpul unor animale, în special, câini □i pisici. Dorind să-i alunge şi să-i omoare, el îi loveşte cu biciul de foc ținut în mâna stângă şi pentru a nu-i scăpa nici unul, trăsneşte şi arborii, oamenii, vitele, casele, bisericile în care s-au ascuns. De aceea este bine ca, în vreme de furtună, ferestrele şi uşile caselor să nu fie lăsate deschise, pentru nu se strecura vreo spurcăciune de drac înăuntru şi casa să fie trăsnită. Tot aşa, în vreme de furtună, este bine să stai în luminişuri şi mai bine să te plouă, decât să te adăposteşti sub pomi sau lângă căpițe de fân, unde poți fi trăsnit. Pentru a fi şi mai sigur, trebuie să-ți faci cruce cât mai des.

Parte din aceste credințe sunt rămăşițe păstrate din cele mai vechi timpuri, generațiile trecute ne-au transmis comorile, sentimentele şi concepțiile lor despre viață, care se perpetuează şi se practică, până astăzi, în lumea satului.

Superstition and magical practices of the Ukrainians from Maramureş County

Abstract

Since ancient times, people studied the surrounding world which they lived in. They observe the different phenomens, which greatly influenced their lives, land fertility or weather change. These observations were very profoundly analyzed. Phenomena and typical features which usually repeats were learned and stored, after which they were used in everyday life. Thus was formed Codex (calendar) beliefs related to everyday life, household etc. forecasting.

[6] R. Muchembled, *Magia şi vrăjitoria în Europa din Evul Mediu până astăzi*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1997, p.1.

[7] Trecut în rândul sfinților pentru minunile pe care le-a făcut în timpul vieții sale pământene

Arta vopsitului vegetal în Maramureş

Irina Liuba Horvat

În meşteşugurile şi arta textilă tradiţională, materialele folosite erau întotdeauna naturale şi prelucrate în gospodării, de la materia primă luată de la animale sau din câmp şi, foarte rar, cumpărate. Cele mai des folosite erau: lâna, cânepa şi inul.

Una dinte ocupaţiile specifice era vopsitul cu coloranţi vegetali, pentru obţinerea unor culori şi nuanţe variate ale fibrelor naturale, necesare la decorarea pieselor textile, atât de port, cât şi de interior sau transport. În toate acestea predominau modele geometrice sau florale şi armonii cromatice simple, de multe ori bazate pe culorile naturale ale materialului de lucru: alb, negru, brun, cenuşiu.

Reţetele de vopsit, în cea mai mare parte, constau din fierturi de plante care se fixau pe fibre prin adăugarea de fixatori. Cea mai comună reţetă este astăzi vopsirea cu foi de ceapă, care se foloseşte încă frecvent în Maramureş, până şi la decorarea ouălor destinate Sărbătorii Paştelui.

În arta populară tradiţională a maramureşenilor, un loc important îl ocupa ţesutul cergilor(şi a covoarelor - pocruţi, procuţi care erau ţesute din lâna vopsită natural. Lâna era materialul principal, datorită dezvoltării oieritului, care era ocupaţia de bază a maramureşenilor din judeţul Maramureş.

Cergile (keleme- în ucr.), carpetele, covoarele – pocruţi, erau folosite în gospodăria ţăranului, cu ele fiind acoperiţi pereţii, laviţele, mesele, podelele, sania trasă de cai. Interiorul locuinţei maramureşenilor era perceput ca un întreg artistic, în care toate obiectele de decor (covoarele, ţesăturile şi prosoapele ţesute, ceramica) au fost organic legate între ele, având caracteristicile unităţii stilistice. Fibrele folosite în trecut la sate erau vopsite cu plante de femeile de la sat, îndeletnicire de bază care, astăzi, este tot mai rar întâlnită, întrucât coloranţii chimici au înlocuit aproape cu desăvârşire pe cei naturali. Culorile naturale erau mult mai trainice în timp.

În timpul cercetărilor de teren efectuate în judeţul Maramureş, în oraşul Sighetu Marmaţiei, intrând în casa d-lui profesor Bucikovski Vasile, am rămas uimiţi de varietatea covoarelor, cergilor, carpetelor aflate în casa acestuia. Din discuţii, întrebându-l de unde are colecţia de covoare, ne-a răspuns că el singur a vopsit fibrele şi apoi le-a dat la ţesut şi că toate sunt din fibre de lână vopsită natural. Ne-a explicat că practica vopsitului vegetal este "de când lumea". „Cunoştinţele le-am experimentat singur, vopsitul fibrelor a devenit o pasiune şi o formă de delectare în timpul liber. În această muncă mi-au folosit mult cunoştinţele de specialitate obţinute pe teren de la femeile din satele din jurul Sighetului. Această pasiune se concretizează printr-o colecţie de covoare vopsite vegetal pe care o vedeţi aici”[1]. Surpriza cea mai mare a fost când dl. profesor*, în timpul discuţiilor, s-a ridicat de la masă şi ne-a adus însemnările lui despre tehnica şi plantele folosite pentru vopsitul fibrelor de lână.

Prelucrând însemnările voi încerca să sintetizez materialul primit, unde voi arăta plantele care erau folosite, culorile obţinute, părţile componente ale plantei care erau folosite pentru vopsit, tehnica vopsirii firelor şi combinaţiile plantelor folosite pentru obţinerea culorilor şi a nuanţelor, perioada de recoltare, exemple de reţete.

Vopselele naturale erau obţinute din toate părţile plantei: rădăcină, tulpină, scoarţa de copac, muguri, frunze, flori, fructe. Se obţineau nu numai culori, ci şi diferite nuanţe. În ceea ce priveşte culoarea şi nuanţa, un rol hotărâtor îl aveau următorii factori:

---

[1] Bucicovski Vasile, *Caietele de însemnări. Sighetu Marmaţiei (manuscris).*

* Mulţumim d-lui profesor Vasile Bucicovski pentru amabilitatea de a ne pune la dispoziţie preţioasele sale însemnări privind tehnicile şi plantele folosite în vopsitul ţesăturilor.

sezonul de recoltare, clima, solul şi condiţiile geologice ale terenului, condiţiile meteorologice adică când erau culese plantele, vârsta plantei. Pentru fiecare din plante îi corespundea o perioadă de strângere, timpul de recoltare a materiei prime, regimul strict de dozare, tehnologia foarte corectă a fierberii etc. „Existau reguli foarte stricte legate de pregătirea ierburilor" aşa cum afirmă dl profesor.

Un rol foarte important în obţinerea culorilor îl avea fixatorul. Foarte mult contează faza lunii atunci când se recoltează anumite plante, chiar şi ora, unele plante trebuiau să fie culese înainte de răsăritul Soarelui, de Sfântul Luca (5 mai). De exemplu, pentru pregătirea vopselei roşii, se colecta sovârzul, nu cu mâna goală, ci cu mănuşi, ca să nu apară pete pe firele de lână.

Gama de culori avea un caracter distinct de sezon, pentru că, în afară de câteva excepţii, numai materialul proaspăt dădea o culoare intensă. Doar scoarţa şi alburnul (albul lemnului) de anin negru trebuiau ţinute aproximativ 10 - 12 luni înainte de utilizare.

Scoarţa de cruşin, măr sălbatic, stejar, plop, agrişă, de soc negru, ienupăr, molid, pin, frasin, alun, mesteacăn erau strânse primăvara, atunci când aceasta se desprindea relativ uşor de pe trunchi. Drept, consecinţă, culorile obţinute din aceste plante se mai numeau „culorile de primăvară".

Primăvara se foloseau plantele verzi din materialul prezentat mai sus pentru a îmbogăţi paleta culorilor.

Vara, materia primă folosită pentru vopsirea fibrelor erau florile, frunzele, tulpinile şi fructele, plantele erbacee, de obicei adunate în perioada de activitate maximă biologică, adică - în timpul înfloririi. În plus, toată vara erau folosite următoarele plante: brădişorul, muşcata, crinii, salcia, trifoiul, grâul, secara verde, rogozul, moscul etc. Astfel, se extindea gama de culori intense, în special pentru culorile maro, galben şi verde.

Gama de culori era oarecum mai săracă toamna - pentru vopsire se foloseau mai mult rădăcinile şi rizomii colectate înainte şi plantele uscate. Gama coloristică obţinută era spălăcită.

Iarna era anotimpul folosit pentru ţesut. Dacă era nevoie exista întotdeauna posibilitatea de a utiliza vopsirea cu ierburile uscate.

Practic, fiecare plantă care creştea în grădină, pe un câmp sau pădure, putea fi folosită pentru obţinerea coloranţilor. Din păr sălbatic, de exemplu, se puteau obţine mai multe culori: coaja - culoare maro închis, de la frunze - galbenă, din mere sălbatice, culoare galbenă cu nuanţe delicate de gălbui.

Culori similare (galben şi galben pal), erau obţinute din flori: de romaniţă şi adonis, din muguri tineri de plop, şi chiar şi din pleava de hrişcă (culoarea galbenă). Pentru obţinerea culorii albastru închis erau folosită brânduşa, iar pentru verde închis mătasea broaştei.

Durabilitatea şi nuanţele depindeau de mai mulţi factori - calitatea materiei prime, dozarea, combinaţia cu alte componente, timpul de macerare, fierbere - fiertul dura în funcţie de felul plantei şi de culoarea pe care voiam s-o obţinem. Pentru o culoare mai intensă trebuia ca fierberea să dureze un timp mai îndelungat. Infuzia de plante era obţinută, de obicei, cu ajutorul macerării. Împietrirea (fixarea) se făcea când se obţinea culoarea dorită. După obţinerea culorii se foloseau fixatoare ca de exemplu - saramura de la roşii, castraveţi, varză murată şi chiar sare, sau piatra acră, galascău, oţet, calaican (sulfat de fier) etc. Cele mai bune vase erau cele de aramă spoite.

Plantele folosite la vopsitul firelor de lână erau următoarele: **Aliorul** denumirea ştiinţifică *Euphorbia amygdaloides x Euphorbia cyparissias*, denumirea populară: alior, buruiana de friguri, buruiana de negi, buruiana de râie măgărească, laptele cânelui, laptele lupului, laur, lăptic, lilinar); **Dudul** (denumirea ştiinţifică *Morus L.* există: *dud alb (Morus alba),* dud negru *(Morus nigra)*, popular se mai numeşte şi agud, cirici, frăgar, mură sau

sarcoji.); **Brânduşa de toamnă** (*Colchicum autumnale L),* denumiri populare: balura, blânduşa, ceapa - ciorii, crinul- matii, ghicitoare, găgățele, jiorele de toamnă, ruscea de poiană, şofran ; **Ceapa** (*Allium cepa*); **Arinul** (*Alnus Gaertn.*) există arin alb (*Alnus incana)* şi arin negru (*Alnus glutinosa*), denumiri populare: alin, aninis; **Lemnul Câinesc** ((*Ligustrum vulgare*), denumirea populară calin, caprifoi, casie, cires de pădure, corn, cornăţel, cununița, lemnul câinelui, mălai negru, mălin, mirțoi, salba moale, tulichioara; **Mărul** (*Malus domestica*); **Mărul pădureț** (Malus silvestris); **Părul pădureț** (*Pirus L.*); **Salcia** (*Salix L.,* cunoscută în România sub numele generic de *salcie*, respectiv *răchită*, numele popular de "salcie" provine în limba română din latinescul *salix*); **Mesteacănul** (*Betula Verucosa),* înrudit cu familia fagului şi stejarului, *Fagaceae,* denumirea populară fiind arborele vieții, mastacan, mestecan alb); **Rapița sălbatică** (Brassica rappa), denumiri populare: rapiță, brojbă, nap, navetă, curechi-de-câmp, curechi-sălbatic; **Siminocul** (*Helicrysum arenarium*), denumire populară: siminoc; floarea patului, flori de paie, mărgica, ochişori, semenic, siminic; **Oregano** (*Origanum vulgare*), denumiri populare: sovîrf, arigan, broasca, budeană, busuioc de pădure, busuiocul feciorilor, forostău, mageran sălbatec, milot, poala Sfintei Mării, rigan, solovar, sufulg, trifoişte; **Drobriță** (*Genista tinctoria*),denumiri populare: bobiței, braba, dinitra, drebşoi, drog, flori galbene, genistra, grozama, inistrea, lemnul bobului, schinistra, sinistra; **Urzica** (*Urtica dioica*), denumiri populare: urzica mare; oişea, urzica crăiasa, urzica creata, urzica de pădure, urzica mascată, urzici româneşti; **Vița de Vie** (*Vitis vinifera.*), denumiri populare: acrid, agurida, aguridariu, coarna, haligar, labrusca, poama, razachie, vie sălbatica, vinie, aua, gie, aghie, jita de jie, lauruşca, raluşca; **Albăstrele** (*Centaurea cyanus*) sinonime: Albăstrița, Clopoțel, Corobatica, Floare-vânătă, Floare-de-grâu, Floarea-paiului, Ghioc, Iarba-frigurilor, Maturice, Tataise, Vinețele, Vinețica-de-câmp, Zglavoc; **Sofranul** (*Crocus sativus*), Şofran-galben *(Crocus aureus)* ; **Nucul** (*Juglans regia L*), denumiri populare: nucar, nuc costeliv; **Liliacul** (*Syringa vulgaris),* denumiri populare: argavan, bargavan, bez, borolan, boroştean, buznec, crimolin, ergovan, ghiorghivan, holăr, ililec, iorgovană, liliac nemțesc, liliac roşu, liliac sălbatec, lurbău, mălin alb, roşu sau verde, orgonă, scânteie, scluntie, scrâncen, scumpie sau sireni.**; Măr pădureț** (**Mărul sălbatic**) (Malus silvestri); **Mărul Dulce** (*Malus domestica*); **Vioreaua** (*Viola odorata),* toporaş, violetă (rar) violă, (reg.), călțunaş. covrigel, cocoşel, garoafă, găurea, micsandră, micşunea, nemțoaică, tămâioasă, vioară, floare domnească, flori mărunte); **Cornul** (Cornus mas), numit şi coarna, corn voinicesc, cornițe etc.; **Cimbrişorul** (Thymus serpyllum), denumiri populare: balsama, buruiana de balsam, cimbrişor de câmp, cimbrişor sălbatic, cimbru păsăresc, cimbru tirlit, cimbrul ciobanului, iarba-cucului, lămâița, pimou, sărpunel, schinduf, simbru, sumuduc, şerpunel, tămiița, timian, timişor, timbrişoare. ; **Părul** (Pirus communis); **Păducelul** în România există 5 specii (Crataegus monogyna, C. oxyacantha, C. pentagyna, C. laevigata şi C. macrocarpa,) cu denumiri populare de păducel, gherghin, gherghinar, mărăcine alb, mălăeț şi mălaiul-cucului. se mai numeşte şi planta inimii; **Sunătoarea** (*Hypericum perforatum*), denumirea populară de „sunătoare" provine de la faptul că în fructele mature semințele desprinse sună la cea mai mică atingere, denumiri populare: pojarniță, drobisor, floare de năduf, buruiana – de năduf, iarba sângelui, neruju, sinătoare, sunaică şi dobişor, crucea voinicului, floarea lui Ioan, buruiana – de – pe - rozor, hemei - de-pamant, lemnie, închegatoare, osul-iepurelui, pojar, sburătoare, sovarvariță); **Rostopsca** (*Chelidonium majus)*; în popor i se mai spune: buruiana de cele sfinte, buruiana de pecingine, calce mare, crucea voinicului, iarba negi, negelarița, iarba rândunelei¸ ai de pădure, alandurişe, bureți de pecingine, buruiana de tătarcă, chica maramgie, gălbănare, galbena, godie, harmiaiu, hilindunea, iarba rândunelei, lăptiuga, mac sălbatic, negeloasa, oiasca, paparuna, pleşcănita, salatea, scalce mare, scânteiuța.); **Cruşinul** (*Frangula alnus,)* popular, la noi se mai numeşte crasici, crasci, cruşei, lemn câinesc, patachină, pasachina, salbiş, cruşel, salba

moale, salbis, spinul cerbului); **Afinul** (*Vaccinium myrtillus L*) denumire populară: *afin, afin de munte, afin negru, afene, asine, coacăz, merişor de munte, pomuşoară*); **Dracila** (*Berberis vulgaris*), denumiri populare: agriş, lemn galben, cătina de râuri, drăcină, glojdan, holera, măcriş boieresc, măcriş de râuri, măcriş spinos, măcrişul caprei, acril, agriş roşu, carleş, drăjină, , holeră; **Agriş** (*Ribes uva-crispa*), denumiri populare: de pomuşoară, rezachie, razachie, raşiță, rişiță, struguri spinoşi, agrasle, agrazerie, agriş sălbatic, agrut, agurida, bische, bobița, bolghițari, coacăză sălbatică, cozmete, flocoşele, smirdar, struguri domneşti., strugur spinos,); **Scoruşul** (*Sorbus aucuparia L.*), denumire populară: scoruş păsăresc, madarberkenye; **Stejarul** (*Quercus robur*), mai este denumit şi stejar european, denumiri populare**:** brumat, creţar, gorin, goron, gradin, gradun, gurun, jip, stejar, stejar alb, stinjer, slodun, trajor, tufan; **Zârna** (*Solanum nigrum L),* denumire populară: bobiță porcească, bolânzele, buruiană dulce, iarbă mare, lăsnicior, losnicioasă, moartea porcilor, poama - câinelui, turbarea cânelui, umbra nopții, zâneră, zărnea, zenola); **Ovăzul** (*Avena sativa),* cu denumiri populare: ovăz alb, ovăz negru, ovăscior, ovâsc, ovoz, oviez sau zob, ovascomirez,.); **Vița de vie** (Vitis vinifera L.), denumiri populare: acrid, aguridariu, aguridă, aghie, auă, corană, cornurată, gie, halângar, hălângi, jiță de jie, labruscă, lăuruşcă, poamă, răluşcă, vie, viță; **Ienupărul** (*Juniperus communis),* denumiri populare**:** anaperi, archis, boaba de brad, brădisor, bradul-ciumei, brazii pitici, butimoaca, ceatina, ceten, cetina, feniar, finier, finior, ineper, jreapan, jneap, sinap, turtal, turtel, zelevat, zelet, zolovat.); **Alunul sălbatic** (*Corylus Avellana*), denumiri populare: alunel, fundici, rânză, tufă; **Iarba neagră** (Calluna vulgaris), denumire populară: coacăza, marțaloaga, pernaj, taula, troscotal; etc.

Culoarea maro - o mai putem obține şi din scoarța de mesteacăn, brad, măr sălbatic, stejar, mălin, socul negru, pin, scoruş. Unde obținem următoarele nunațe: roz-maroriu (mesteacă); negru - maroniu (ienupăr); negru-gri (cruşin); negru-gălbui (mărul sălbatic); verde - maroniu (plopul de munte);

- Nuc - Coaja, culoarea obținută-maro
- Arin - scoarța - culoarea maro sau neagră.

Culoarea roşie

- Măr acru - se folosesc florile uscate la umbră şi ținute în apa caldă 3 zile, culoarea obținută - roşu.
- Agriş, scoruş dă nuanțele de: maro rozaliu (mesteacăn); Galben-roşiatic (agrişă); Roşu-maroniu (scoruşa);
- Mesteacănul - coaja uscată fixată cu borş acru dă culoarea roşie.
- Cornul - se foloseşte coaja, culoarea obținută roşu.
- Corn, măr şi sovârf, se folosesc frunzele şi florile, dospite 2 săptămâni, culoarea obținută - roşu
- Măr sălbatic, se foloseşte coaja, 2 kg. La 7 litri de apă, culoarea obținută-roşu
- Cimbrişorul în combinație cu cornul şi sovârful dă culoarea roşie.
- Părul şi sovârful - se foloseşte coaja, se obține culoarea roşu.
- Păducel cu o cantitate dublă de sovârf - se foloseşte frunza, culoarea obținută roşu închis.
- Arin negru cu sovârf, se foloseşte coaja, se ține în plămădeala poți obține culoarea roşie. Se fierb odată fără fire, apoi cu fire.
- Arin negru cu cojile de pere şi cu cimbrişor - culoarea obținută-roşu.

Culoarea albastră - stejar, cruşin, mesteacăn, care dă nuanțele: albastru-gri (cruşin); albastru-deschis (stejar); gri-albastru (stejar), gri-lila (mesteacăn);

- Viorea - se folosesc florile, culoarea obținută-albastră

Culoarea galbenă - mărul sălbatic, iarba neagră, brad, plopul negru, ienupăr, agrişul, socul, frasinul, care dă nuanțele: - auriu-galben (mărul sălbatic); galben maroniu

(mărul sălbatic, iarba neagră); galben verzui - brad, frasin; galben deschis (mălin); galben roşiatic (agrişul); galben lămâie (mărul sălbatic);

- Aliorul - se foloseşte întreaga plantă, culoarea obținută - galbenă, poți obține nuanța de ruginiu. Planta pisată stă în apă 12 ore, după care se pun firele în apa stătută şi se fierb.
- Dudul - se folosesc frunzele, culoarea obținută - galbenă, nuanțe de ruginiu, se combină cu floarea de zarzăr.
- Brânduşa - se foloseşte floarea, culoarea obținută - galbenă, nuanța de portocaliu.
- Arin canin - se foloseşte coaja, culoarea obținută galben, nuanțe de cărămiziu.
- Zârna sau Bobița - se folosesc boabele, culoarea obținută galbenă. Se poate obține nuanța brună.
- Ceapa - se folosesc cojile de la ceapă, culoarea obținută-galbenă, nuanță brun.
- Lemn câinesc - se foloseşte coaja, culoarea obținută-galbenă. Se combină cu lemn pădureț.
- Măr - coaja, culoarea obținută galbenă, nuanța-auriu. Se foloseşte coaja crudă.
- Salcia - se folosesc mugurii, culoarea obținută-galbenă, nuanțe de galben auriu.
- Răchita (Salcia), se folosesc mugurii, culoarea obținută - galbenă, nuanța-auriu.
- Ovăz - se folosesc paiele, culoarea obținută galbenă.
- Mesteacăn - se folosesc frunzele, culoarea obținută - galbenă, nuanța-ca lămâia.
- Sunătoarea (Pojarnița) - se folosesc florile, culoarea obținută - galbenă, nuanța-de galben închis.
- Rapița sălbatică - se folosesc florile, culoarea obținută - galbenă, nuanța-de auriu deschis. Se mai poate obține culoarea roşie cărămizie dacă este împietrită cu piatră acră.
- Mioc - se foloseşte toată planta, culoarea obținută-galben, nuanța de portocaliu. Se combina cu zarzăr şi cu ramuri de scumpie.
- Siminoc - se foloseşte toată planta, culoarea obținută - galben, nuanța de portocaliu. Se foloseşte planta uscată.
- Sovârful - se foloseşte toată planta, culoarea obținută - galben. Se combină cu flori de dobriță.
- Dobrița - se foloseşte toată planta, culoarea obținută - galben.
- Urzica - se foloseşte rădăcina uscată, culoarea obținută - galben.
- Vița de vie - se folosesc frunzele, culoarea obținută - galbenă.
- Tătăişa (crizantemă), sau regional tămâioară) - se folosesc frunzele, culoarea obținută - galbenă.
- Planta Arlechin (sparaxis tricolor) - se foloseşte scoarța, culoarea obținută - galbenă, nuanța untdelemn.
- Şofranul - se foloseşte floarea, culoarea obținută - galben închis sau roşie plăcută.
- Luşte - se foloseşte floarea şi frunzele, culoarea obținută galben ca şi floarea de dovleac, un galben intens.

Culoarea neagră - ienupăr, frasin, alun, care dă nuanțele de gri, verde, albastru.

Culoarea verde - iarba neagră, plopul de munte, ienupăr, scoruşul, frasinul care pot da până la 50 de nuanțe de culori.

Drobița - se folosesc frunzele şi florile uscate, culoarea obținută-verde.

Nucul - se folosesc frunzele, culoarea obținută-verde, nuanțele de culoarea untdelemnului se obțin în combinație cu coaja de arin sau în combinație cu zarzărul şi cu arin se obține un verde mai albicios.

Mărul pădureț - se foloseşte coaja, culoarea obținută–verde închis, se foloseşte în combinație cu semințele şi florile de floarea soarelui. Mesteacănul - se folosesc frunzele,

culoarea obținută-verde se combină cu mărul dulce. Primăvara se folosesc la vopsire şi mugurii tineri de brad, iarbă neagră, mesteacăn, arin, care îmbogățesc paleta culorii verzi.

Pentru fixarea culorii pe fire se foloseau fixatoarele: chimice (sulfat de aluminiu, sulfat de cupru, sulfat de neferoase, sare) sau naturale (acid formic, oțet, cenuşă de mesteacăn, saramură de varza, castraveți etc.). Fixarea se putea face prin mai multe metode, în funcție de rețeta tradițională folosită: fixarea anterioară când fibrele se vopseau în decoct deja fixate odată; fixatorul face parte din rețetă; atunci când materialul, este deja vopsit, se scufundă imediat în fixator. De fixator, de durata de fixare şi cantitatea acestuia depindea paleta de culori şi intensitatea acestora.

Foarte des se folosea şi revopsirea, atunci când firele vopsite într-o singură culoare erau vopsite într-o altă culoare, de obicei mai închisă sau mai deschisă. De exemplu, culoarea galbenă vopsită într-un decoct din frunze de mesteacăn cu sulfat de aluminiu o revopseau într-un decoct Oregano cu sare. Culoarea obținută - un roşu-violet, care nu putea fi obținută din alte plante.

Tehnici de vopsire şi fixatori folosiți.

În cazan se punea materia primă, se punea apa fiartă şi se lăsa peste noapte într-o cameră caldă. Compoziția putea fi deja utilizată după o noapte.

O altă metodă era aceea de a fierbe plantele şi apoi se puneau fibrele la macerat, după care se fierbeau. Timpul de fierbere era variat, în funcție de ce culoare voiai să obții, de la 15-20 de minute la mai multe ore. De durata de fierbere, în fapt, depindeau culorile şi nuanțele. Uneori pentru a obține nuanțe diferite era necesară refierberea firelor.

Voi arăta câteva din metodele de obținere a culorilor, strânse de către d-l profesor în satele din Maramureş.

Pentru obținerea culorii galbene:

Ceapă-ceapa albă şi ceapa roşie

½ ceapă se fierbe 3-4 ore, după care se stoarce, se pun firele spălate şi se fierb. În fiertură se pune piatră acră (la 10 litri punem piatra acră cam cât o nucă şi o lingură de oțet-esență). Se amestecă bine. După ce dă în clocot, se pun firele bine spălate şi umede. Se agită bine, se lasă circa 24 de ore, şi se agită din când în când.

Pentru obținerea culorii galben-auriu:

Luăm două kilograme de coji de mere crude şi le fierbem în doi litri de apă timp de o oră, apoi punem jumătate de kilogram de lână udă şi o mai fierbem o jumătate de oră, apoi o împietrim. Tot pentru obținerea acestei culori putem folosi mugurii de salcie şi de răchită.

Pentru a obține culoarea verde, folosim frunza de nuc împreună cu coaja de arin, după care se pun firele în decoctul strecurat. Se fierb firele, dar după ce am pus galască şi o linguriță de vitriol. Se fierb firele doar foarte puțin.

Din scoarța scoarței de arin putem să vopsim firele de lână, cânepă, obținând culori diferite: negru şi maro. Nuanțele depind de cantitatea de scoarță şi concentrația împietritorului (fixatorului). Scoarța uscată o mărunțim şi o lăsăm în apă 12 ore. Apa trebuie să fie moale. Apoi se pune fibra, care se fierbe până la obținerea culorii maro închis. Fără fixator, fibra va avea o culoare maro-bej, dacă adăugăm sulfat de cupru fibra va avea culoarea maro. Într-un decoct slab, fibra de lână va avea o nuanță maro deschis. Dacă adăugăm o concentrație mai mică de sulfat dublu de aluminiu, acesta conferă fibrei o culoare gălbuie-bej, care mai apoi se decolorează într-o nuanță maro-ruginie.

Dacă vrem să vopsim pânza, atunci se fierbe în tinctura obținută o oră, şi adaugăm mai apoi sulfat dublu de aluminiu, dacă calculăm 20 de grame la 100 de grame de pânză şi o fierbem timp de 30 minute.

La noi în Maramureş încă se mai practică acest meşteşug, nu a avut loc dispariția aproape completă a preocupării pentru tradiție, încă se mai păstrează, deşi foarte

puţin, cunoştinţele despre vopsitul firelor cu plante. Lipsa de interes, informaţie, mijloace tehnice şi materiale sunt, într-adevăr, mari. Aproape fiecare plantă care ne înconjoară poate fi folosită pentru obţinerea unei culori. Strămoşii noştri ştiau să extragă din cămara naturii fără nici un risc, în schimb noi nu numai că am uitat, dar am şi ignorat experienţa strămoşilor. De aceea, mai devreme sau mai târziu, noi sau generaţiile viitoare vom trebui să ne întoarcem la folosirea experienţei strămoşilor - să căutăm reţetele uitate pe care ei le-au folosit. Pentru a facilita acest lucru, ar trebui păstrăm cel puţin ceea ce s-a păstrat în memoria oamenilor2.

Bibliografie:

http://www.farmacia-verde.ro
http://www.eplante.ro/plante-a-z/
http://www.terapii-alternative.com
http://ro.wikipedia.org
I. Prodan-Al. Buia. *Flora mică ilustrată a RepubliciiPopulare Romînia,* Ed. Agro-Silvică, Bucureşti, 1961.

The art of vegetal painting of Maramureş

Abstract

In traditional textile crafts and art materials were always used natural produces their material were taken from animals or from the field and rarely purchased. The most commonly used were: wool, hemp and flax.

[2] Bucicovski Vasile, *Caietele de însemnări. Sighetu Marmaţiei (manuscris).*

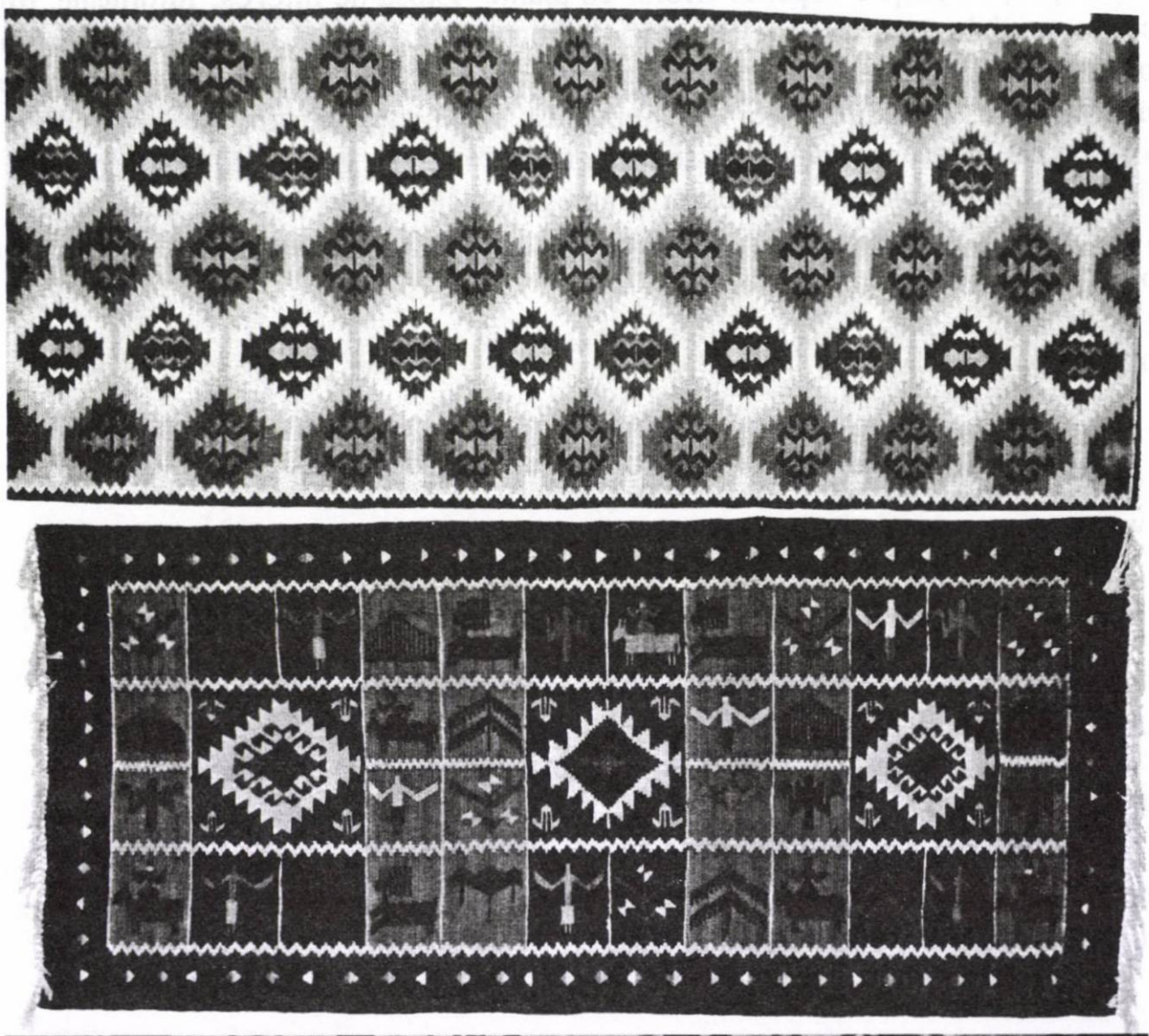

Meşteşuguri şi meşteri sătmăreni. Curelăria

Maria Lobonț Puşcaş, Levai Iosif

Toate bunurile create de om apar ca răspuns al nevoilor pe care acesta le are. În timp, realizarea, meşterirea artefactelor devine un mod de viață, o meserie şi un mijloc de existență. La început, aşa cum spunea Lucian Blaga, „fiecare individ îşi e gospodarul şi meseriaşul, poetul şi cântărețul, țăranul şi arhitectul”[1], apoi, perfecționându-se realizarea unor bunuri, se ajunge la nivelul superior de meşteşug. Meşteşugurile tradiționale apar şi se mențin tocmai din nevoia de a se asigura cele necesare unui trai decent. Cei ce dețin, cunosc o meserie - meşterii sunt actanții principali, creatorii recunoscuți şi respectați de comunitate. Curelăria este un meşteşug care face parte din marea ramura a meşteşugului prelucrării pieilor. Meşteşugul de a lucra în piele diferite obiecte, dar mai ales piese de harnaşament îşi are începuturile încă din cele mai vechi vremuri, când omul a început să se apropie de cal (cal sălbatic), să îl îmblânzească şi să îl folosească. Meşteşugul curelăriei este, prin urmare, unul din cele mai vechi în istoria omenirii. Ca orice meserie, şi curelăria evoluează şi se dezvoltă în timp, în funcție de nevoi şi de cerințe. În Transilvania, meşteşugul şelăritului şi al curelăritului s-au dezvoltat împreună, ca ramuri ale meşteşugului prelucrării pieilor, fără a se contopi unul cu altul[2]. În secolul al XV-lea, s-au organizat în bresle independente în unele oraşe, sau într-o singură breaslă, în altele.

La Satu Mare curelăria este un meşteşug care se practică din cele mai vechi timpuri. Dovada existenței şi practicării acestei meserii sunt şi câteva bunuri ce au aparținut breslelor din județ, şi care se află în colecțiile Muzeului Județean Satu Mare. (Vezi fig. nr. 4, 5)

La numărătoarea curelarilor făcută de Camera meşteşugărească în anul 1774 exista următoarea situație: la Debrecen erau 23 curelari, la Bratislava 14, la Pesta 13, la Györ şi Satu Mare erau 12, la Bistrița Năsăud erau 11 meşteri. Meşteri curelari existau şi în celelalte oraşe mari din regat, dar numărul acestora nu era mai mare de 10[3].

În zona Satu Mare au fost cunoscuți de a lungul anilor mai mulți meşteri curelari. Amintim aici câteva nume, începând cu anii 1920: - meşterul Korompáki Kálmán; - meşterul Székely Pista care i-a avut ca ucenici pe: Kovács József, Kátai Lajos; - meşterul Nagy Bertalan; - meşterul Ádám B. care i-a avut ca ucenici pe: Müller István, Markos Józef; - meşterul Balla Józef; - meşterul Tomori Bálint; (după naționalizare) - meşterul Pofok György; - meşterul Balla Jozsef; - meşterul Kovács József; - meşterul Müller Pista i-a avut ucencinici pe Kasztán Mihály şi pe Papp Géza; - meşterul Kasztán Mihály i-a avut ucenici pe: Jakab Jáska şi Szijjártó Ferencz; - meşterul Papp Geza l-a avut ucenic pe Müller Ferencz (fiul meşterului Müller Pista); - meşterul Tóth István a cărui ucenic a fost Lévai Iosif; - meşterul Csepa Ferencz; - meşterul Lévai Iosif; - meşterul Țiple (cel mai probabil autodidact).

Facem în câteva cuvinte o scurtă prezentare a meşterului curelar Levai Iosif. A fost ucenicul meşterului Tóth István, a absolvit şi Şcoala de Arte Populare, specialitatea sculptură şi marochinărie populară din localitatea Cernat, județul Covasna, unde l-a avut profesor pe Fülöp Zoltán. A lucrat alături de meşterul său 5 ani şi jumătate, începând cu anul 2007, lucrează în propriul său atelier. Este membru al Asociației de meşteşugari din Mátészalka, Ungaria, a urmat cursuri despre harnaşamente şi şei susținute de profesorul Pánczél Attila din Budapesta. De-a lungul anilor a reuşit să obțină atestarea unor obiecte

---

[1] Lucian Blaga, *Cultura minoră şi cultura majoră*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1992, p. 80.
[2] *A magyar kézművesipar története*, volum colectiv, Budapest, 2005, p. 159, 203.
[3] *Magyar népraz III. Kézművesség*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1991, p. 309.

realizate de dânsul. Atestarea pieselor de harnaşament a fost făcută de Casa Tradițiilor din Budapesta, secția meşteşuguri populare.

Tehnica tradițională de curelărie a unui atelier meşteşugăresc nu s-a schimbat semnificativ. "Realizarea unui harnaşament începea cu măsurarea calului, pentru care se realiza harnaşamentul. Dacă nu era posibilă măsurarea calului, mărimile se stabileau având în vedere: - rasa calului; - greutatea; - vârsta; - statura. Meşterul măsura, pe vremuri, cu palma (o palmă înseamnă 10,4 cm)"[4].

Materia primă de lucru a harnaşamentului - pielea - care era tăbăcită în trecut în ateliere de către curelari, dar după ce curelăria s-a separat de tăbăcărie, curelarii şi-au procurat pielea de la tăbăcari. Pielea de vacă, taur sau bivol folosită pentru realizarea pieselor de harnaşament era groasă de aproximativ 3,5-5 mm. Meşterii de azi folosesc acelaşi tip de material, diferă doar tratamentul pe care îl suferă pielea la prelucrare.

Primele piese de harnaşament au avut o formă deosebit de simplă, având în principal un rol practic, anume de a transmite forța de tracțiune a calului în mişcare a unui obiect (căruța). Pieptarul şi curelele erau late şi se terminau cu capete îndoite şi legate cu piele. Aceste modele de piese de harnaşament stau la baza celor din zilele noastre.

Croirea se face cu cuțite diferite: există un cuțit cu care se face croirea curelelor cu margini paralele; pentru tăierea liniilor concave se foloseşte cuțitul de tip „semilună" sau cuțitul şpiț. După croirea componentelor de harnaşament, fiecare bucată în parte este vopsită, urmează uscarea acestora, iar apoi începe procesul de coasere. Coaserea pieselor de harnaşament se face în două moduri: manuală şi mecanică (există o maşină specială de cusut).

Cusutul manual se execută pe scaunul de curelărie cu ajutorul căruia se prinde materialul de cusut. Scaunul are un şezut alungit pe care curelarul se aşează astfel având materialul de lucru la îndemână. Curelarul foloseşte la procesul de coasere şi sula de diferite mărimi, ace şi ață impregnată. Cusătura se realizează cu două ace trecute prin găurile făcute cu sula.

Apariția maşinii de cusut a uşurat mult munca curelarului, dar sunt situații în care folosirea acesteia este imposibilă.

O altă etapă de lucru este ornamentarea pieselor. Produsele de curelărie devin tot mai frumos lucrate, mai elaborate şi mai bogat ornamentate. Ornamentația măreşte valoarea pieselor de harnaşament. Ornamentele de harnaşament sunt de mai multe categorii[5]:

- ornamente împletite,
- ornamente tăiate,
- ornamente împletite şi tăiate,
- ornamente îmbogățite cu accesorii realizate din aramă (acest tip de ornamente este cel mai des întâlnit în zona Sătmarului),
- ornamente la care se adaugă accesorii realizate din material textil (pâslă, fetru).

Ornamentele diferă în formă, cromatică şi tehnică de lucru de la o regiune la alta, de la meşter la meşter. În trecut, casele regale/nobiliare aveau ornamentică specială pentru harnaşament, erau ornamentele recunoscute ale casei respective. În colecția Muzeului Județean Satu Mare se află un astfel de ornament, despre care se presupune a fi aparținut uneia din casele nobiliare din zonă. Acest ornament a fost reprodus de către meşterul curelar Lévai Iosif din Satu Mare şi atestat de către instituția mai sus amintită.

Piesa de harnaşament este realizată din piele de taur prin împletire. După ce s-a realizat tăierea şuvițelor de piele, acestea au fost pregătite pentru împletire - s-au tăiat la

---

[4] Inf. Lévai Iosif, 44 ani, Satu Mare, meşter curelar.
[5] Pettkó-Szandtner Tibor, *A magyar kocsizás* (reeditare), Budapest, Lapu Kiadó, 1986, p. 185-196.

mărime şi s-au cusut. În funcţie de mărimea ornamentului realizat prin împletire se stabileşte numărul de fire, se împerechează şi se fixează la scaunul de curelărie. Firul din spate vine tăiat cu sula prin el se trage firul din faţă. Această tehnică de îmbinare stă la baza execuţiei unui ornament împletit. Tehnica devine mai complexă în cadrul execuţiei unui ornament în funcţie de model şi stil, de mărime etc. dar punctul de pornire rămânând acelaşi.

Meşteşugul curelăriei nu se rezumă doar la a confecţiona piese de harnaşament sau şei, meşterul curelar confecţionează şi alte produse din piele cum ar fi: teaca pentru cuţit ori arme, curele pentru gloanţe, genţi, articole pentru dresaj (folosite la cai, câini), ori diferite articole sportive.

Bibliografie

Blaga, Lucian, *Cultura minoră şi cultura majoră*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1992.
Pettkó-Szandtner Tibor, *A magyar kocsizás* (reeditare), Budapest, Lapu Kiadó, 1986.
A magyar kézművesipar története, volum colectiv, Budapest, 2005.
Magyar népraz III. Kézművesség, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1991.

Crafts and craftsmen in Satu Mare

Abstract

Handmade belts is a handicraft that has its beginnings in ancient times, when man tried to approached the horse (wild horse), to team it and use it. This handicraft is one of the oldest in human history. Like any handicraft, the belt making evolves and develops over time depending on the needs and requirements.

In Satu Mare the belt making is an old and well-known handicraft and there were many masters: Korompáki Andras, Székely Pista and his apprentice: Kavács József, Kátai Lajas; Nagy Bertalan; master Ádam B. and his apprentice: Müller István, master Markos Józef; master Balla Józef; master Tomori Bálint; master Pofok György; master Kavá Balla; master Kavács József; master Müller Pista and his apprentice: Kasztán Mihály and Papp Geza; master Kasztán Mihály and his apprentice: Jakab Jáska and Szijjártó Ferencz; master Papp Gáza and his apprentice Müller Ferencz (the son of master Müller Pista); master Tóth István and his apprentice Levai Iosif; master Csepa Ferencz; master Lévai Iosif; master .

This study is an information tool on the belt making masters form Satu Mare County.

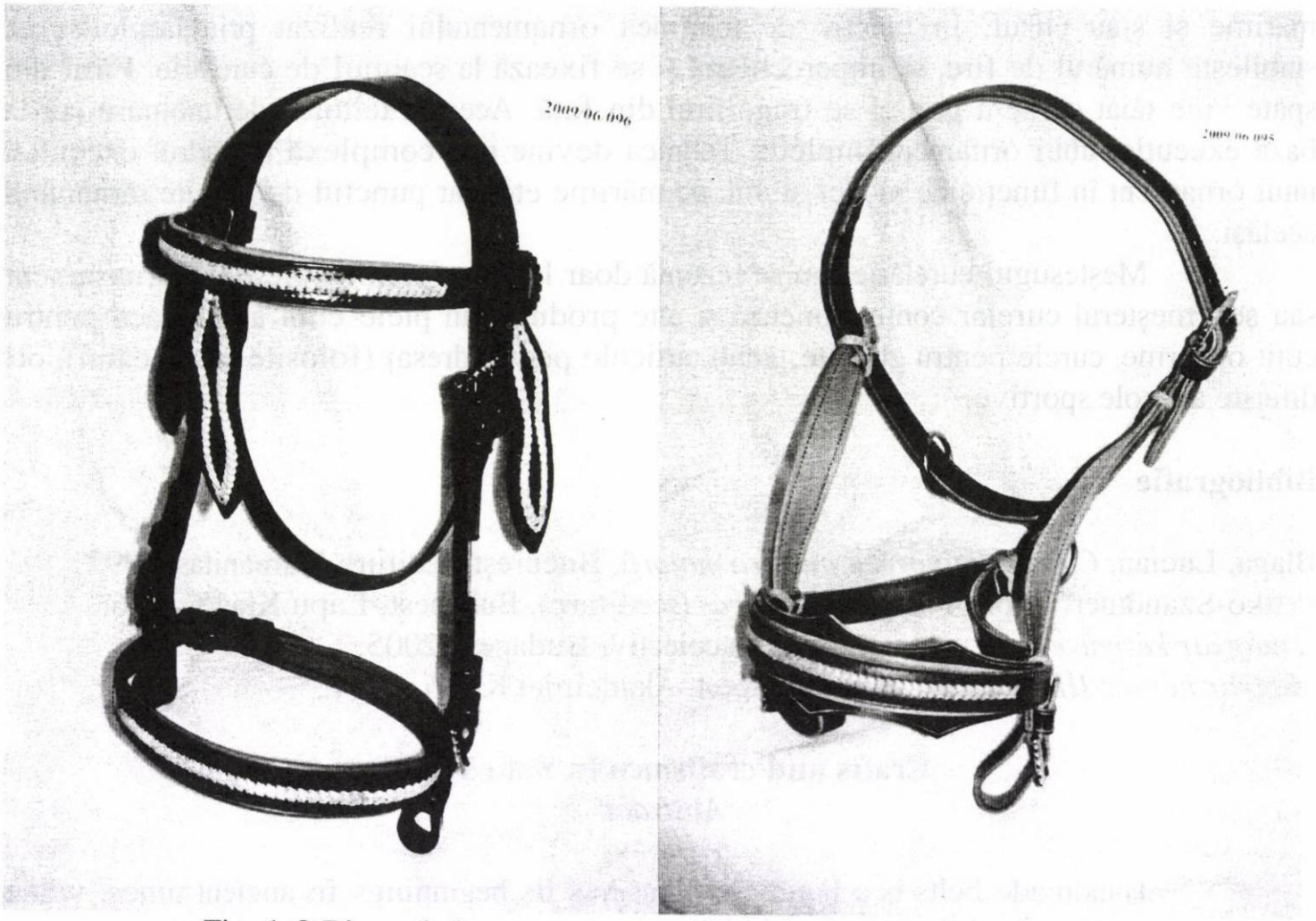

Fig. 1-2 Piese de harnaşament realizate de meşterul Lévai Iosif

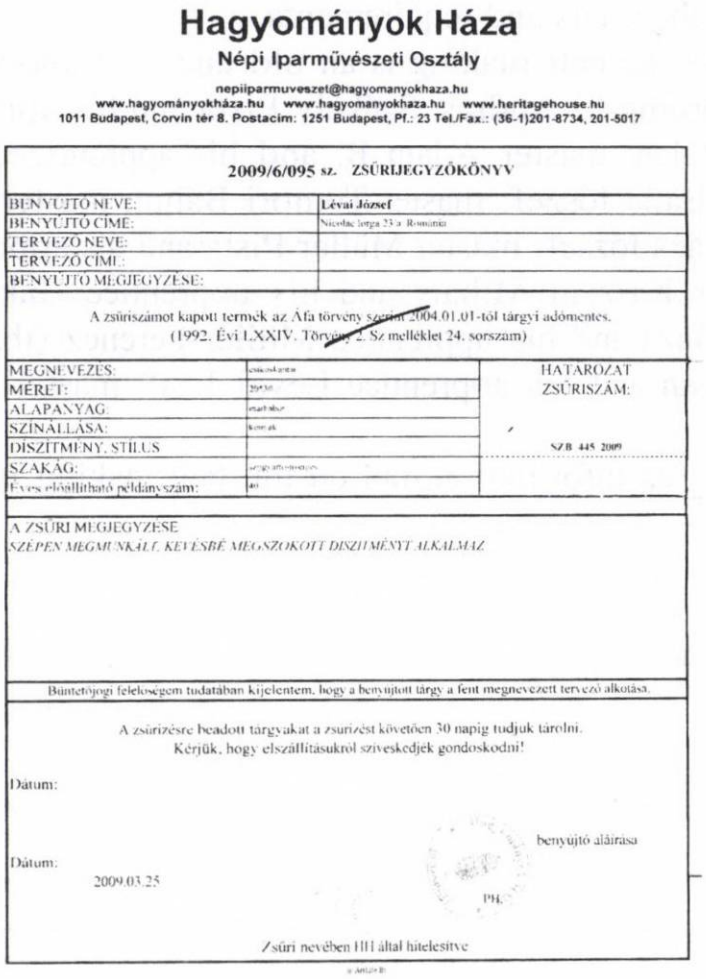

Hagyományok Háza

Népi Iparművészeti Osztály

nepiiparmuveszet@hagyomanyokhaza.hu
www.hagyományokháza.hu www.hagyomanyokhaza.hu www.heritagehouse.hu
1011 Budapest, Corvin tér 8. Postacím: 1251 Budapest, Pf.: 23 Tel./Fax.: (36-1)201-8734, 201-5017

2009/6/095 sz. ZSŰRIJEGYZŐKÖNYV

BENYÚJTÓ NEVE:	Lévai József
BENYÚJTÓ CÍME:	Nicolae Iorga 23/a Románia
TERVEZŐ NEVE:	
TERVEZŐ CÍME:	
BENYÚJTÓ MEGJEGYZÉSE:	

A zsűriszámot kapott termék az Áfa törvény szerint 2004.01.01-től tárgyi adómentes.
(1992. Évi LXXIV. Törvény 2. Sz melléklet 24. sorszám)

MEGNEVEZÉS:	csikoskantár	HATÁROZAT ZSŰRISZÁM:
MÉRET:	29*30	
ALAPANYAG:	marhabőr	
SZÍNÁLLÁSA:	kemak	
DÍSZÍTMÉNY, STÍLUS		SZB 445 2009
SZAKÁG:	szigetvárcsoszos	
Éves előállítható példányszám:	40	

A ZSŰRI MEGJEGYZÉSE
SZÉPEN MEGMUNKÁLT, KEVÉSBÉ MEGSZOKOTT DÍSZÍTMÉNYT ALKALMAZ

Büntetőjogi felelőségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott tárgy a fent megnevezett tervező alkotása.

A zsűrizésre beadott tárgyakat a zsűrizést követően 30 napig tudjuk tárolni.
Kérjük, hogy elszállításukról szíveskedjék gondoskodni!

Dátum:

benyújtó aláírása

Dátum:
2009.03.25

PH.

Zsűri nevében HH által hitelesítve

Fig. 3 Actul de atestare a unei din piesele de harnaşament realizată de meşterul Lévai Iosif

Fig. nr. 4, Lada breslelei tăbăcarilor, colecția MJSM

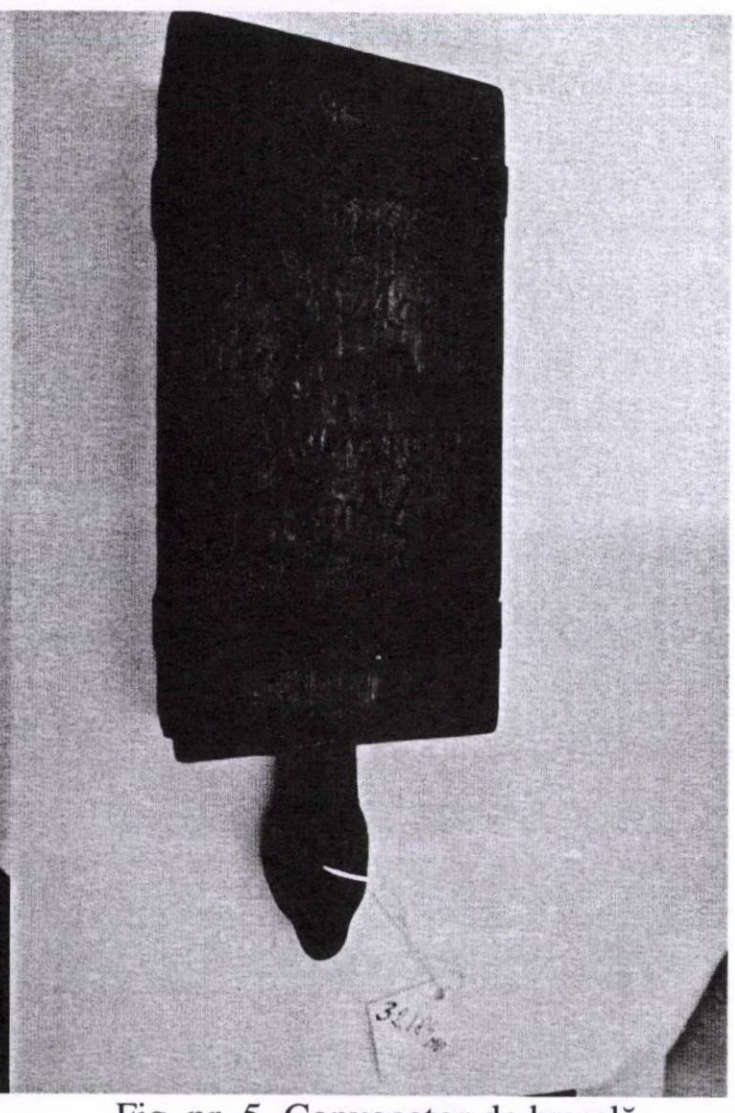

Fig. nr. 5, Convocator de breaslă colecția MJSM

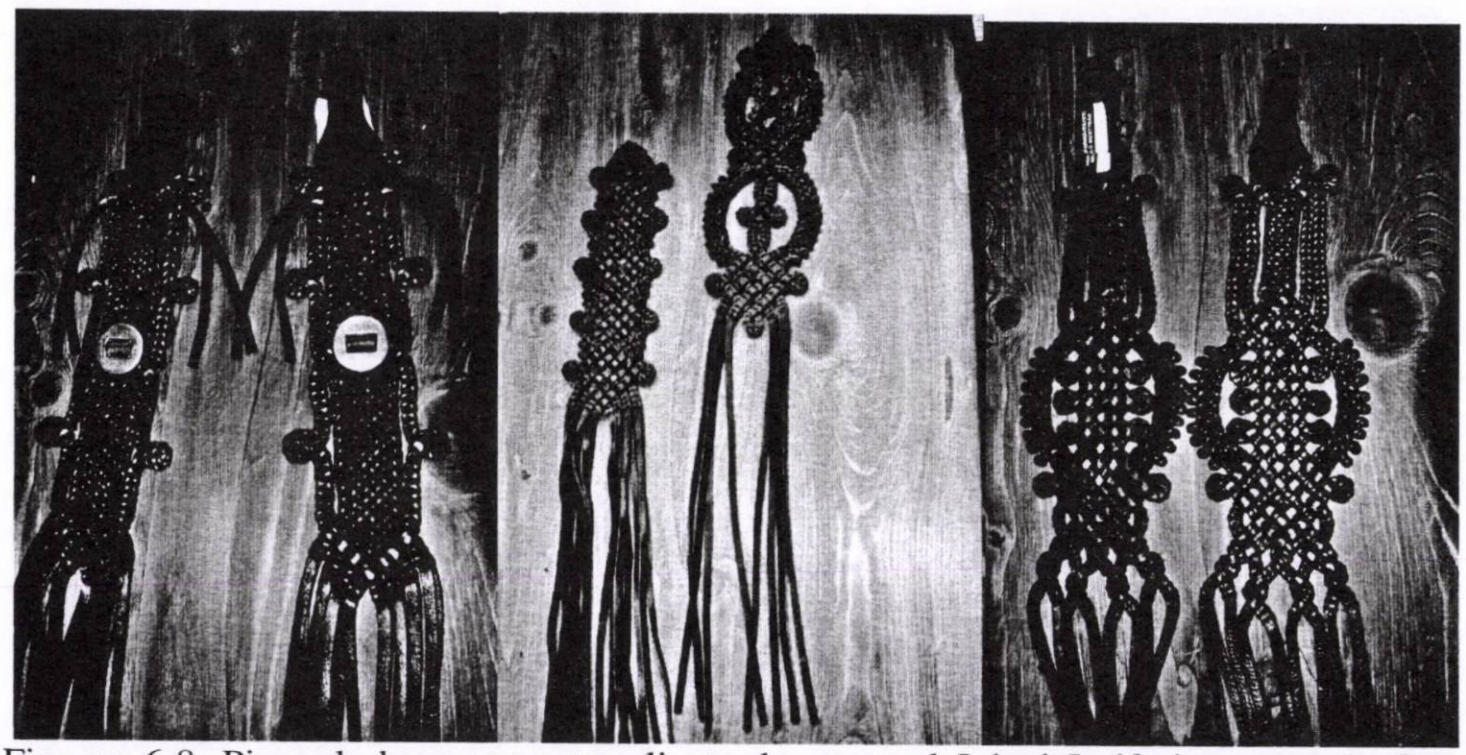

Fig. nr. 6-8, Piese de harnaşament realizate de meşterul Lévai Iosif şi atestate de Casa tradițiilor din Budapesta

Borkészítés Klézsén

Szilágyi Levente

A moldvai csángókról szóló írásokat tanulmánzozva láthatjuk, hogy az egyik legkutatottabb népcsoportok egyike, néprajzi szempontból is. A gazdálkodásról szóló írások száma ennek ellenére messze alulmarad a folklór-, a népművészeti-, stb. írásokkal szemben. A szőlészettel és borászattal foglalkozó tanulmányok száma pedig aránytalanul kicsi, annak ellenére, hogy a magyar nyelvterületről rengeteg kötet és tanulmány jelent meg ebben a témában. Ezt a hiányosságot csak kismértékben enyhítette dr. Kós Károly Csángó néprajzi vázlat című tanulmányában (1976). Ezt követően Halász Péter nyúlt hozzá - A moldvai magyarok szőlőkultúrájáról című tanulmányában (1987) - ehhez a nem kevéssé problematikus témához.

Dolgozatomban egyrészt a Klézsén ma alkalmazott borkészítési módot szeretném vázolni egy belső fejlődési folyamat egyik etapjaként, másrészt a Halász Péter - tanulmány végén felvetett problematikához, miszerint a moldvai csángó borászat a hagyományos paraszti kultúra archaikusabb részeit őrzi, vagy pedig a magyar nyelvterületen ismeretlen kelet-európai, balkáni borkészítési eljárásokat idézi (Halász 1987: 176), szeretnék hozzászólni, és újabb adatokat ismertetni.

A bornyerés mai módszerének bemutatása azért lényeges, mert a későbbiekben kiindulópontként fog szerepelni bizonyos feltevések bizonyítására irányuló érvelésekben.

1. A terepmunkát 1999. november 24. és 29-e között végeztem Klézsén. Az eredmények feldolgozásának első fázisában kiderült, hogy jelentős változások álltak be a borkultúrát illetően az elmúlt néhány évtizedben. Ez a Halász Péter és Kós Károly, valamint a saját gyűjtésem összevetésekor vált nyilvánvalóvá. Ezek a változások egyrészt belső fejlődés eredményei, másrészt külső hatás következtében jöttek létre. Elsőként kell megemlíteni, mint külső hatást, a filoxéra járványt, mely máig ki nem hevert károsodást okozott - igaz nem csak Moldvában. Kipusztította az őshonos fajtákat, ezek helyébe új, nyugatról származó fajták kerültek, melyek mennyisége és minősége is elmaradt a régieké mellett. A filoxéra mellett ki kell emelni a téeszesítést, mely erősen visszaszorította a szőlőtermesztést. „A kommunisták kiszántották (a szőlőt), kukurudzát tettek belé, csak összeszántották, szőlőt csak annyit, hova nem bírt bemenni a masinya, az oldalakon, meliknek ott még megmaradt. Egyiknek sincs sok szőlője, de ezelőtt volt, míg ki nem szántották."[1]

Mind Kós Károly, mind Halász Péter a móriska (daráló) alkalmazását, mint lehetséges feldolgozó eszközt írja le, a csömöszkölős módszer mellett. Az általuk leírt móriska még fából készült és a falubeli mesterek maguk készítették (Halász 1987), mára a fa móriskát teljes egészében felváltotta a vasból készített változat, melyet a gyárban dolgozó férfiak készítettek, készítenek. Az ilyen jellegű különbségek a technikai fejlődésből adódnak, és számuk jóval több az előbb felsoroltaknál, de ezek bemutatása nem célja a jelen dolgozatnak.

Belső fejlődés eredményének tekinthető többek közt a pince elterjedése. Az említett két tanulmány a pincét kizárólag a módosabb gazdáknak tulajdonította, ma azonban már nem tudnak olyat, akinek ne lenne pincéje „megfogy a pityóka, pince kell."[2] „Pince nélkül nem bír az ember lenni."[3] Amint az idézett mondatból is kitetszik nem a hagyományos értelemben vett borospincére kell gondolni, hanem olyan pincére, amelynek elsődleges feladata az, hogy megvédje a benne tárolt dolgokat a megfagyástól. Sokkal

---

[1] Saját gyűjtés: Tapsi Mihály, 72 éves.
[2] Uő.
[3] Uő.

nehezebb viszont eldönteni a fejlődés lényegét, ha egyáltalán fejlődésről van szó, az előállítási módszerek egy-egy fázisában bekövetkezett változását vizsgálva. Gondolok itt a daráló egyedül jelen lévő, általánosan meghonosodott használatára, vagy akár a darálás utáni döngölés vagy taposás elmaradására, ezt viszont a drasztikus külső beavatkozások (filoxéra, kommunizmus) idézték elő. Mindkét említett tanulmány a szőlőfeldolgozás egyik fázisaként leírja, hogy: „A lemóriskált (ledarált) szőlőt azután tekenyőbe tették és fa döngölőkkel ütögették vagy lábbal taposták." (Halász 1987.174.) A fejlődésfolyamat a következő képpen vázolható ebben az esetben: A daráló megjelenése előtt (az 1930-as évek végéig) a szőlőt csömöszkölővel törték össze, vagy pedig lábbal taposták, s ez után öntötték a kádba. A '30-as években megjelent a daráló, ettől kezdve a szőlőt ledarálták, taposták vagy döngölték, s csak aztán tették a kádba. Mostanra a taposás eltűnt, a szőlőt csak darálják, s egyenesen a kádba kerül. Az emberi munkaerő tehát nagyrészt elvesztette jelentőségét, átadta a helyét gépeknek.

A következőkben szeretném vázolni a ma általánosan alkalmazott folyamatát a bornyerésnek adatközlőim szavait visszaadva:

– Szeptember, szeptember asa. Akkor a 15 időtül elé idefelé fogja gyűjteni, ki hogy megérik fogják szedni le, fogják hordani.

[- Hol vannak a szőlők, amúgy a házak mellett vagy messzebb?]

– Mezőn. Mezőn van há. [...] Saztán, ha nem mész oda, hogy megdolgozad, hiába mész oda, hogy leszedd, meg kell dolgoznod, s aztól van mit leszedj. S aztán annyi. [...] Milyen a nyár, ha meleg nyár van, snem esős idők sok, úgy mint most, akkor le lehet szedni, ha hidegek vagynak, akkor az oktombriba. [...]

[- És nem tartják sokáig hogy még édesebb legyen?]

– Tartsák, hogy megüsse még a harmat es, de történik eljön még a hó es. De eljön az eső, s akkor ott csuszkálsz, ott né a sárba.

[- Hány napig szokták szedni? Szoktak hívni segítséget?]

– Egy hétbe, kettőbe kéne végezni, de aztán... [...] Ha elmensz egy vagy kettő, akkor későbbre végez, ha elmensz többen, ötön-haton két vagy három nap kész, leszedted. [...]

[-Hogy hozzák be a szőlőt a mezőről?]

– Há szekerrel, van szekér.

[-De nem folyik ki oldalt a lé?]

– Nem, met tesszük a zsákokba, vagynak nájlon zsákok, chiar a kosba, ha a kosba teszed, tesz belé nájlont, abba benne marad, nemé folyik ki egy gramm. S oszt amikor hazaérődik akkor a geljátákkal mérik mind csak a kádba, a tetejére teszik azt a móriskát fel, geljátákkal öntik, s egy csak rakja, másik csak önti, másik csak sirítsa. S mikor megtelik,úgy kell majd a nagykádnak egy ilyen arasz vagy kettő, hogy az mikor két - három nap eltelik, akkor felemelkedik, fújja fel, kereken mintha rotyogna, ügy van nagy habja, kereken s há. Mikor az habja, az mikor egy nap kettő úgy fő, akkor eresztik le aztán. Mind feltaszítsa a csiszkovinát (kaccsát, törkölyt). S akkor van egy csap, helyet csánnak. [...] Csánnak egy csapot úgy alul [...] tesznek egy nagy linyánt, valamifélét, nagy edényt s osztán csak merik s hordják bé a pincébe. Vannak putyinák (hordók), ki van mosva, s abba öntik bé, csak lent na.[4]

A kádból a hordókba ugyancsak vederrel hordják a bort, a tölcsér amivel beöntik a hordóba egy fából készült edény.

A megmaradt korcs (csiszkovina, törkő) négy további lehetséges művelet alanyává válhat. Az első a második bor-nyerés. Tulajdonképpen ez a legújabb a négy közül, mivel prést igényel. A megmaradt korcsot kipréselik „A preszával még megnyersz

[4] Saját gyűjtés: Szalka Márton és felesége.

egy 50-60 liter bort."[5] Ezt második bornak nevezik és hozzáöntik az elsőhöz. A prés egészen kis méretű és még mindig ritkaságnak számít.

A második lehetőség: „Csiger lesz akkor, ha nem préselik ki a megmaradt csiszkovint, hanem csak úgy vizet öntenek rá s hagyják állni. 2-3 hétig, gengécskébb bor."[6]

A harmadik lehetőség, hogy az előzőleg vízzel felöntött csiszkovint kifőzik pálinkának. Az utolsó lehetőség pedig az, hogy nem hasznosítják a megmaradt szőlőt, kidobják.

Még mielőtt áttérnék a második témakörre érdemesnek tartom a termesztett szőlőfajtákat megemlíteni és bővebben tárgyalni. A filoxéra okozta pusztulás után az őshonos fajták kipusztulásával, újabb a filoxérának ellenálló fajták telepítése vált szükségessé. Természetesen számos fajtával próbálkoztak, míg végül csak nagyon kevés vált általánosan elterjedté. Ennek legfontosabb oka a szükséges anyagi ráfordítás minél kisebbé tételében keresendő. Klézsén adatközlőim a következő fajtákat nevezték meg: teráz, kecskeszőlő vagy geluskaszőlő, rokmagyer, noha (fehér, fekete), konder.[7] (vö. Halász 1987. 170.) Ezek a fajták mind direkttermők. Teljesen általános az oltott szőlők hiánya. Legfőbb okai: a termesztéshez szükséges szakmai ismeretek hiánya, a nagyobb munkaigény, valamint a költséges kezelés (a permetezőszer nem megfizethető számukra).

A fentebb közölt ismertetés természetesen csak a keretet adhatja meg egy sokkal részletesebb leírás számára, ez azonban meghaladná jelen dolgozat méreteit.

2. A következőkben röviden szeretném felvázolni a klézsén tapasztaltak sajátosságára és rávilágítani ezek fontosságára. Ezért előbb szükséges néhány - a probléma körülhatárolásában nélkülözhetetlen - borászattörténeti adat ismertetése.

Az antikvitás borkultúrájának fejlődésvonalán két utat különíthetünk el a feldolgozó eszközök használatában. Így a Közép- és Nyugat-Európa évezredes préses borkultúrájával szembeállítható Délkelet-Európa és a Közel-Kelet borkultúrájának préstelensége. (Vincze 1975: 104.) Ez utóbbin a taposás maradt a borfeldolgozás kizárólagos formája. A préstelen forma az európai szemléletben mint az elmaradottság, igénytelenség, szegénység velejárója merül fel. (Vincze 1975: 104) A szőlőkultúra nagymértékben függvénye a helyi talaj és éghajlati adottságoknak. (Égető 1980), vagyis a szőlőben gazdag területeken a mennyiségi termelés fokozása nem a nyersanyag intenzív használatában, az eszközök tökéletesítésében, hanem az extenzivitás fokozásában, a méretek növelésében mutatkozott meg. Ezen felül a szőlő lábbal taposása inkább minőségi követelményhez, igényekhez kapcsolódik, mint a szegénységhez, vagy igénytelenséghez. „A présesség és préstelenség nem minden esetben jelentett fejlődési fokozatot, egymásutániságot, hanem a szükséglet kielégítésének hol a hagyománytól, hol egyéb feltételektől meghatározott lokálisan kötött formáit, időben a különböző formák egymás mellett élését." (Vincze 1975. 105.)

Elhatárolva a két rendszert egymástól külön-külön megállapíthatjuk a kettő sajátosságait. A közép- és nyugat-európai ág fő jellemzői közé tartozik a prés használata, a fából készült zárt hordó és a borospince alkalmazása. A prések pedig a fehérbor készítésének jellegzetes eszközei. (Vincze 1984: 7.) Délkelet Európában (a Balkánon) és a Közel-Keleten ezzel szemben a préstelenség, a szabadtetejű edényekben[8] való megmunkálás, tárolási mód volt elterjedt, s ez inkább a vörösbor készítésének volt megfelelő eljárás.

Andrásfalvy Bertalan írja, hogy a vörös szőlőt a törökök, illetve a törökök által leigázott balkáni keresztény népek hozták Magyarországra. (Andrásfalvy 1957: 59.)

---

[5] Saját gyűjtés: Tapsi Mihály.
[6] Uő.
[7] Helybéli fajtanevek.
[8] Kezdetben vermek, később edények (doliumok), majd fából készült hordók.

Miután a kölcsönhatás megteremtődött beszélhetünk tulajdonképpen arról, hogy a különböző módszerek az illető közösség igényei szerint változtak, alakultak vagy kombinálódtak. Természetesen fejlődésfolyamat is létezett, így az agyagedényektől a zárt fahordók használatba vételéig terjedő időszak is hosszú volt, és az átmeneti időszakban széles körben elterjedt a kád, felül nyitott, fából készült edény, amelyet feldolgozás, erjesztés és tárolás céljára egyaránt alkalmaztak. (Vincze 1984: 5.), ugyanakkor a kád megmarad a balkáni borkultúra karakterisztikus jellemzőjének.

Ezeket egybevetve most már azonnal adódik a kérdés, hogy a moldvai csángók borkultúrája melyik nagy borkultúra ághoz tartozik, illetőleg - minthogy pontosan a kettő határterületén lévő csoportról van szó - azt kell meghatározni melyik borkultúra gyakorlata hatolt be a másikba és milyen mértékben.

A „bizonyítékok", melyek közül számos pusztán feltevés, a balkáni rokonságot látszanak erősíteni. Elsőként a kád jelenlétére kell gondolnunk, mint a bornyerés központi tárgyára. Továbbá, ha összevetjük a Kós Károly és Halász Péter által közölt régebbi taposómódszert a Vincze István Grúziában, Örményországban, Bulgáriában és Romániában gyűjtött anyaggal, akkor a részletekig menő hasonlóságot figyelhetünk meg, az eljárásokat illetően. Noha fényképen nem lett megörökítve szembetűnő a hasonlóság a Vincze István készítette fénykép és a következő leírás között, mely Halász Péter balázsfalvi adatközlőétől származik: „A vállúba a zákosz szöllőt béteszik, s táncolnak vala ritta." Vincze szerint ki kell hangsúlyozni a hasonlóságot - vagyis nem beszélhetünk azonnosságról, azonos a technika, a funkció, csak az azt használó ember más. (Vincze 1975: 132.)

Figyeljük meg a következő beszámolókat: „Jó bort ebben az országban keveset ittam, kezdi az egészen más összetételű francia borokhoz szokott utazó, de ennek oka nem a föld, vagy a szőlő [...] hanem, hogy az ország lakóinak nincs pincéjük, pedig könnyen építhetnének. A megerjedt bort házukba viszik ami egyben lakóhely és pince is, vagy nem egy esetben a ház előtt hagyják edényeiket, csak néhány szőlőlevéllel fedik be, feltételezve, hogy a bor a törkölyön maradt egészen az eladásig, hordót nem használtak."[9] Vagy: „A szőlőt hatalmas kádakba szedik, a mély edények a ház előcsarnokában állnak, s amelyekben a szőlőt a fa csömöszkölővel szétzúzzák. Ezután a bort hordóba teszik." (az erjedés befejezése után).[10]

S ami a leginkább hasonlít: „a kihordott fürtöket csömöszkölővel törik vagy tiporják, s az út mellett nagy kádakba öntik ... csak a vagyonos gazdáknak van kamrájuk. A szegényebbeknek a kacája (kádja) vékony deszkatető alatta áll. A kacákról lefejtett bort töltik csak hordókba (prést nem használnak). A törkölyt a kacákban hagyják és betapasztják. Ebből pálinkát főznek."[11]

Egy másik közvetett bizonyíték lehet az hogy, székely eredetűként, nem hozhattak magukkal fejlett borkultúrát, mivel Székelyföldön a borkészítés nem tartozik és nem is tartozott az elterjedt mesterségek közé, ami a terület szőlőtermesztésre való alkalmatlanságának tudható be.

De említsük meg a csángók borkultúrájában szereplő két nyugat-európai elemet, a hordót és a prést.

Történetileg igazolt, hogy a hordó került be hamarabb, konkrét adatok azonban nem maradtak fenn erre vonatkozóan; ez is újkeletűnek számít, hiszen még ma is vannak példák arra, hogy a bort kádban tárolják.

---

[9] Vincze idézi Ivan Sahasovot, aki közli Besolt 16. századi utazásainak megfigyelését a török uralom alatt álló Bulgária szőlőműveléséről. Vincze 1957: 63.

[10] Vincze idézi Leonard Schultze 1927-ből való, Makedóniára vonatkozó megállapításait. Vincze 1957: 63.

[11] 1832-es feljegyzés a szeremségi szerbekről.

A prés pedig máig nem tudott teret hódítani magának, s alkalmazását tekintve másodrangú a kád mellett. Ebben a környezetben elvesztette valós funkcióját, s megszakadt vagy legalábbis elhalványult a kapcsolat szorossága közte és a hordó közt. Míg a nyugati típusú borkultúrában e két tárgy köré rendeződik az egész borkészítés folyamata, úgy, hogy közben a kettő elválaszthatatlan egymástól, addig ebben az „idegen" környezetben szerepük másodlagos és egymástól független, abban az értelemben, hogy az egyik hiánya nem zárja ki a másik jelenlétét. A moldvai csángók borkultúrája jelenleg egy átmeneti fázisban van, amely állapot a nyugati típusú eljárás fokozatos térhódításának hatását örökíti meg. Ez nem jelenti azt, hogy meghatározott idő elteltével a csángók teljesen átállnak a nyugati módszerek alkalmazására. Lehetőségként ez is feltevődhet ugyan, de függvénye annak a társadalmi, gazdasági, ízlésbeli változásnak, amely az igényeket irányítja.

Dolgozatommal szerettem volna felhívni a figyelmat a hagyományos néprajzi kutatások fontosságára, a népi gazdálkodás körébe tartozó témák kutatásának szükségességére.

Irodalom

Andrásfalvy Bertalan, *A vörösbor Magyarországon*. in: Néprajzi Értesítő, XXXIX évf. 49-69, 1957.

Balassa Iván, Tokaj-Hegyalja szőlője és bora. Tokaj, 1991.

Égető Melinda, *Középkori szőlőművelésünk kérdéséhez*. in: Ethnographia, XCI évf. 53-78, 1980.

Halász Péter, *A moldvai magyarok szőlőkultúrájáról*. in: Dolgozatok Balassa Iván 70. születésnapja tiszteletére, 165-184, 1987.

Kós Károly dr., Csángó néprajzi vázlat. In: Tájak, falvak, hagyományok, 1976.

Néprajzi Látóhatár, 1993/3 (II. évf.) Tanulmányok és közlemények a Kárpát-medence peremterületének szőlő és borkultúrájáról.

Vincze István, Taposók és prések. In: Ethnographia LXXXVI. évf., 104-152, 1975.

Vincze István, A bortárolók történeti formái: verem - dolium - hordó. XCV évf., 1-9, 1984.

Vincze István, A borkészítés módjai és eszközei, különös tekintettel a borsodi Hegyközre. In: Ethnographia LXXI évf., 1-25, 1960.

Fabricarea vinului la Cleja (jud. Bacău)

Rezumat

Lucrarea prezintă metodele şi tehnologiile folosite în viticultură din localitatea ceangăiască Cleja (judeţul Bacău). Specificul viticulturii din satele ceangăieşti este acela că se păstrează straturile arhaice ale agriculturii ţărăneşti. Tehnologia folosită la prelucrarea viţei de vie, respectiv la producerea vinului prezintă elemente orientale, balcanice, neîntâlnite în viticultura maghiară şi în viticultura vest-europeană. Aflându-se pe graniţa virtuală dintre cele două mari tradiţii viticole, în viticultura satelor ceangăieşti se pot observa elementele specifice ambelor părţi.

Case şi gospodării ţărăneşti din comuna Medieşu Aurit şi satele aparţinătoare

Tóth Zoltán

Aspecte arhitecturale ale gospodăriilor ţărăneşti din zona de câmpie în judeţul Satu Mare

Suprafaţa judeţului cuprinde mai multe forme de relief, începând de la zona montană din Ţara Oaşului, Culmea Codrului şi zona de piemont până la zona de câmpie unde se pot distinge două nivele: câmpii joase şi câmpii înalte.

Câmpia Someşului are cea mai mare întindere. În sud-vest se află Câmpia Ecedea, Câmpia Crasna, Câmpia Ierului, Câmpia Sălacea în vestul căreia se află Câmpia Careiului şi a Nirului.

Suprafaţa ocupată de câmpii reprezintă în jur de 65% din teritoriul judeţului. În ceea ce priveşte materialele de construcţie ale caselor construite în prima jumătate a sec. XX, dominante sunt pereţii din pământ bătut în cofrage de scânduri, văioagele, ulterior combinate-alternate cu cărămidă arsă.

Marea majoritate a caselor ţărăneşti sunt compuse din 2-3 sau 4 încăperi, iar pe lungimea caselor sunt prevăzute cu un târnaţ, sprijinit pe stâlp de lemn sau de cărămidă. Poziţionarea caselor este perpendiculară pe stradă cu camera curată înspre stradă iar cea de locuit în spate.

În spatele casei se află ograda unde poziţia principală o are şura de mari dimensiuni 12x12 m pe axa drumului de la poartă. Şura are două uşi de 4x4 m atât în faţă cât şi în spate cu posibilitate de a putea traversa atât căruţa cât şi utilajele agricole.

Totodată şura este şi un adăpost pentru recolte şi unelte. În ogradă se mai află grajdurile pentru animale, cotețele pentru porci şi păsări, cât şi coşteiul pentru porumb. În spatele şurii se află grădina.

Băbăşeşti

Fiind în lunca Someşului în apropierea râului, comuna Băbăşeşti a fost inundată în întregime în luna mai 1970. Casele, în marea majoritate au fost construite din văioage şi nu au rezistat intemperiilor. Cu excepţia câtorva case şi a bisericii, întreg satul a fost reconstruit. Au mai rămas doar scheletele din lemn masiv ale şurilor din gospodării care, în 1970, au fost reclădite.

Şura lui **Robotin Vasile** Nr. 35 este construită din bârne groase de stejar umplute cu văioage. Dimensiunea bazei este de 12x10 m. În componenţa ei se află grajdul, poiata, cotețele şi o cămară de lemne şi scule, unelte folosite în gospodărie.

Şura mai are o anexă construită suplimentar în dreapta ei, pentru a completa necesităţile funcţionale ale gospodăriei, compusă din grajd, fânar, poiată şi o cămară de lemne.

Casa de locuit construită în 1948 pe o fundaţie de piatră calcaroasă crăpată, este compusă din 2 camere, în faţă o cameră şi bucătărie, în spate un hol şi o cămară. După 1970, a fost modernizată şi reînnoită prin schimbarea tâmplăriei bienale şi a tencuielii. A rezistat inundaţiei din 1970 datorită faptului că a avut o fundaţie mai înaltă, tencuială cu praf de piatră, chiar dacă pereţii au fost clădiţi din văioage.

Potău

Casa situată în vecinătatea grădiniţei şi şcolii generale din Potău, vis-á-vis de biserica reformată este în proprietatea lui Şter Nicolae.

A fost construită de bunicul său, **Rusu Gheorghe**, de origine slovacă, (moşier greco-catolic) în anul 1880. Este una dintre cele mai impozante case ale satului, cu o funcţionalitate multiplă faţă de restul gospodăriilor ţărăneşti.

Casa este construită pe o fundație de piatră calcaroasă crăpată, provenită din dealurile de la Orașul Nou. Pereții sunt clădiți din văioage, iar acoperișul este din azbociment (poală). Este compusă din 3 camere, o sufragerie, cămară, bucătărie, baie și o verandă închisă. Suprafața casei este de 16 x 12 m. Gospodăria mai are în componența ei o magazie de cereale, două grajduri pentru cai și o șură dublă. Inițial în fața casei pe lungimea se afla o clădire ce găzduia servitorii casei, cu camere de locuit, bucătărie și cu o pivniță pe toată lungimea ei.

Casa lui **Pataki Irma** de pe strada Țărmului 119 (Szamospart utca) ca tipologie este foarte asemănătoare cu cea a lui Șter. Diferența este prin compartimentarea și dimensionarea spațiilor. În față are o cameră mare cu două ferestre înspre stradă și una spre curte, urmată de o sufragerie în față căreia se află o verandă închisă, iar în spate mai are o cameră și o bucătărie.

Pe fundație de piatră calcaroasă crăpată, se clădesc pereții din văioage, acoperișul fiind în 3 ape, învelit cu țiglă. Casa este construită în jurul anului 1950 și are dimensiunile de gabarit de 12 x 6 m.

În spatele casei se află o anexă compusă din grajd și poiată care ulterior a fost transformată în garaj și atelier. Este clădită din văioage, în partea superioară la acoperiș are o ieșire pe unde se încarcă fânul.

Casa construită de Rogojan Victor și Ana, actualul proprietar **Rogojan Ioan**, nr. 8., este construită pe o fundație de piatră spartă, peste care se află o talpă de lemn, pereții fiind construiți în sistem potici combinat cu văioage. Are o cameră înspre stradă urmată de o tindă. În spatele casei, ultima încăpere, cu intrare separată, are mai multe funcționalități: cămară, debara, atelier cu obiecte funcționale în gospodărie. Casa a fost construită după inundațiile din 1970.

Acoperișul este în 4 ape învelit cu țiglă. În partea din față are un șut trapezoidal cu scânduri de brad. Dimensiunile de gabarit ale casei sunt de 11 x 5 m.

Casa lui **Nagy Jolán** de la nr. 325 este construită în 1930 pe o fundație de piatră crăpată, cu o talpă groasă de stejar, clădită din văioage. Are târnat în partea din față și pe lungimea casei, sprijinit pe 12 stâlpi ciopliți de stejar. Casa este compusă din 2 camere cu intrare dintr-o tindă, iar în partea din spate un grajd și urcarea în pod. Acoperișul în 3 ape cu un șut trapezoidal în față are 2 iluminatoare și o ușă de aerisire. Dimensiunile casei sunt 15 x 6,5 m.

Strada Principală. Reconstruită în 1972 pe vechea fundație de piatră crăpată cu pereții din văioage casa este modificată față de vechea tipologie și funcționalitate. În partea din față se află 2 camere urmate de o tindă, iar în spate mai are o cameră extinsă la nivelul târnațului. Casa este concepută în așa fel încât, cu intrări separate, se poate folosi de către 2 generații. Târnațul se află pe lungimea casei și este sprijinit pe niște stâlpi clădiți din văioage cu ornamente decorative, create din tencuială. În spatele casei, într-o clădire separată se află grajdul. Dimensiunile de gabarit ale casei sunt de 14 x 6 m.

Românești

Casa lui **Nagy Eszter** de la nr. 151 este tipică locuințelor construite în anii 1930, compusă din două camere și o tindă cu târnat în față și pe lungimea casei, construită din văioage și acoperișul în 4 ape. Dimensiunile de gabarit sunt de 12 x 6 m.

Românaș

Casa lui **Kocsis János** nr. 184 se încadrează în tipologia de case construite în pantă, pe o fundație ridicată și prevăzută cu pivniță în partea din față. Este construită din văioage, compusă din 2 camere și o tindă prevăzută cu târnat în fața casei și pe lungimea ei. Dimensiunile de gabarit sunt de 12 x 6 m.

Medieș Vii

Casa lui **Tóth Gábor** şi Nagy Tibor de la nr. 84 este construită în 1935. Este compusă din două camere şi o tindă. Are târnaţ în faţă şi pe lungimea casei, în porţiunea tindei are o extindere de tip foişor verandă. Casa este construită pe fundaţie de piatră calcaroasă peste care se află o talpă groasă de stejar pe care s-au clădit pereţii din văioage. Acoperişul este din ţiglă, iar în partea din faţă a podului se află un şut trapezoidal prevăzut cu două iluminatoare şi o uşă de urcare în pod. Casa are o suprafaţă de 11 x 5,5, foişorul de 2 x 2 m.

Architectural aspects of farms in the lowlands from Satu Mare County

Abstract

The county area includes several forms of relief from Oaş Country mountain area, Peak Forests and piedmont area to the lowlands where we can distinguish two levels: low plains and high plains.

Somes Plain has the largest expanse. In the southwest is Ecedea Plain, Crasna Plain, Ier Plain, Salacea Plain and in the West Carei and Nir Plain.

The area occupied by fields is around 65% of the county. Regarding construction materials of houses built in the first half of the XXth century, is dominant the mud walls with planks, "văioage", then alternated and combinated with burnt brick.

The vast majority of peasant houses are composed of 2 to 3 or 4 rooms and the houses are provided with a porch, supported on brick or wooden pole. Positioning of the houses is perpendicular on the street with the clean room into the street and the other behind.

Behind the house is a courtyard where the main position is taking by the barn which has large shed 12x12 m on the road axis of the gate. Barn has two door 4x4 m one in front and the other behind having the opportunity to cross both the cart and agricultural machinery.

Furthermore barn is a shelter for crops and tools. In the courtyard there are stables for animals, cages for pigs and poultry and garner for maize. Behind the barn there is the garden.

1

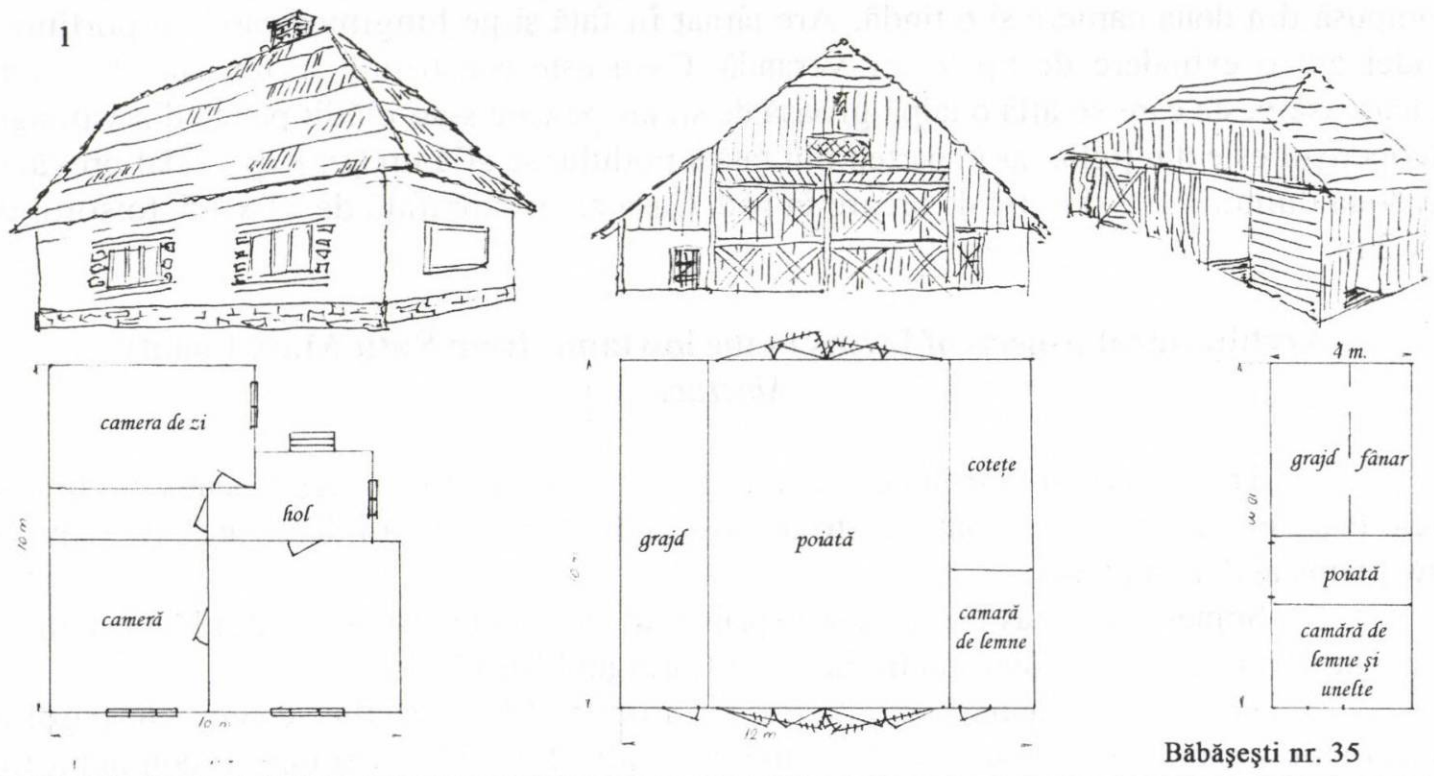

Bădăşeşti nr. 35

2

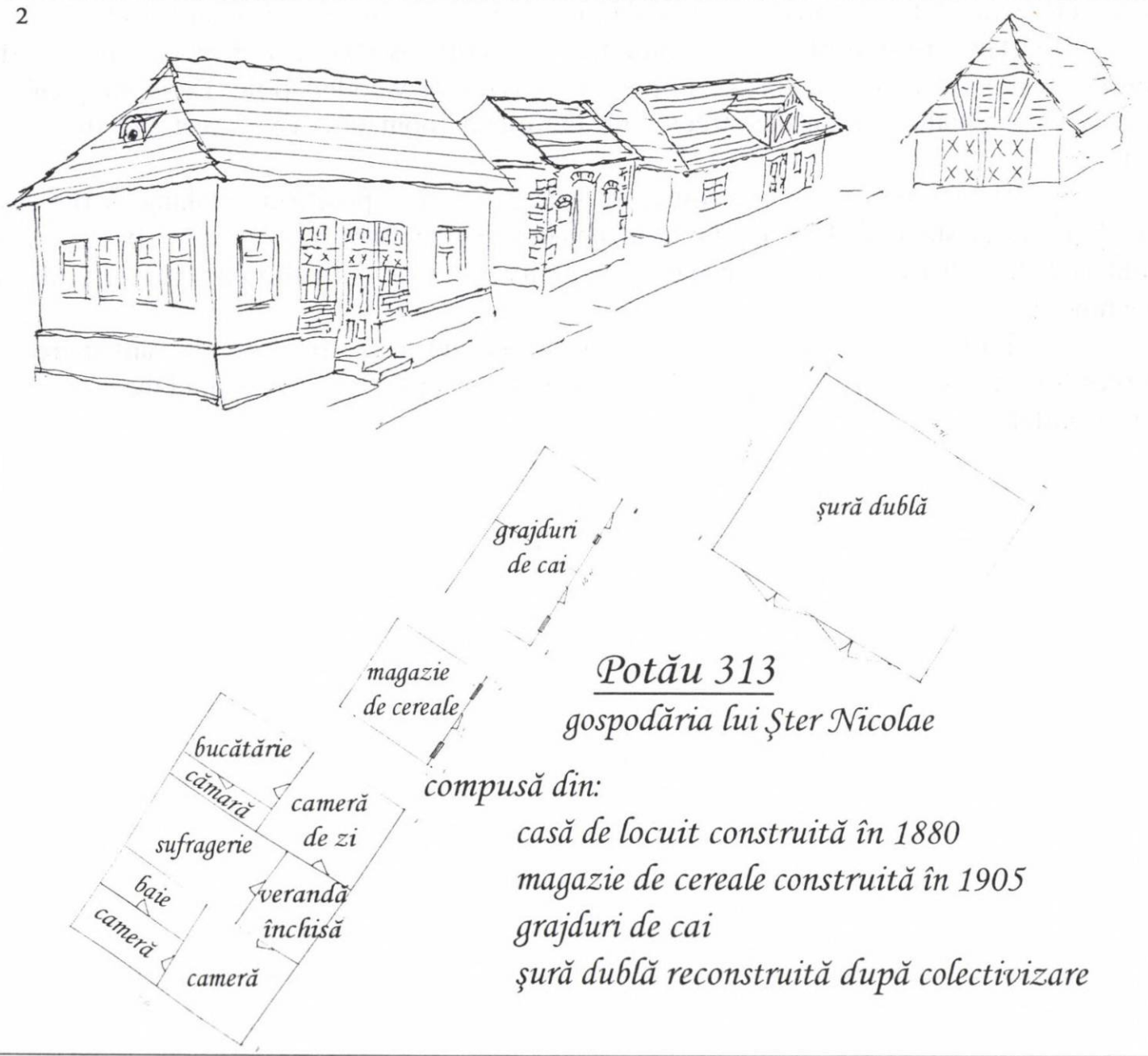

Potău 313

gospodăria lui Şter Nicolae

compusă din:

casă de locuit construită în 1880
magazie de cereale construită în 1905
grajduri de cai
şură dublă reconstruită după colectivizare

3

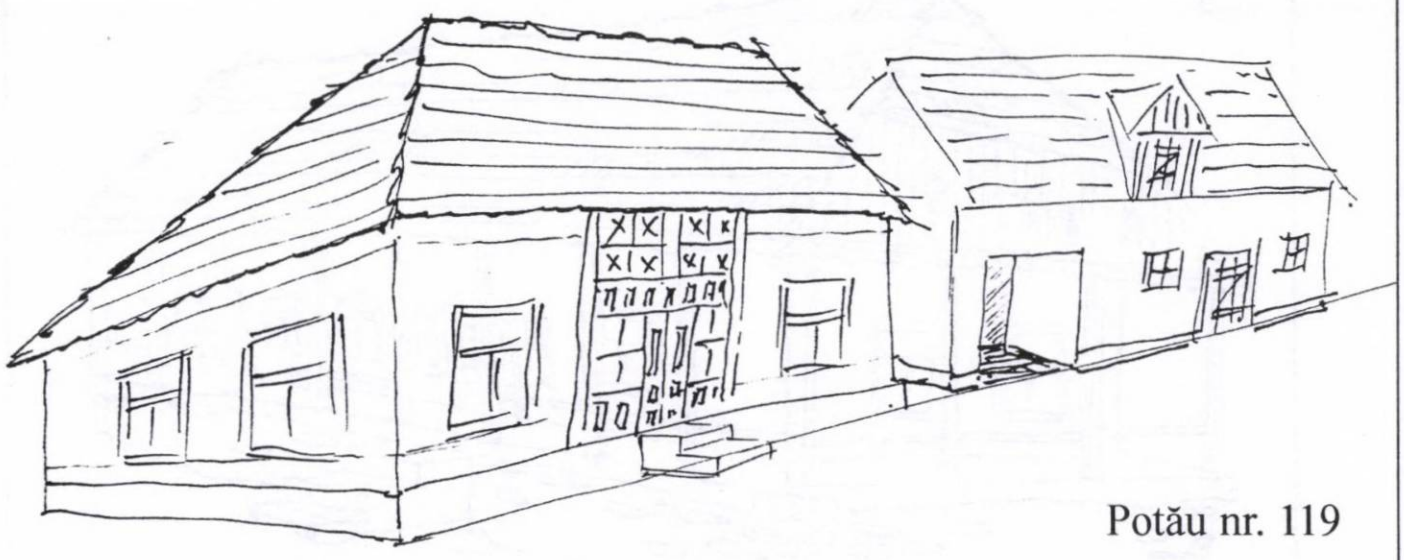

Potău nr. 119

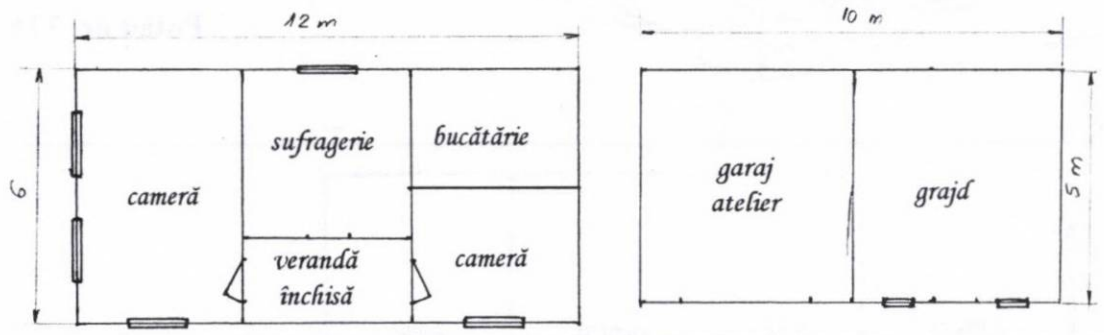

4

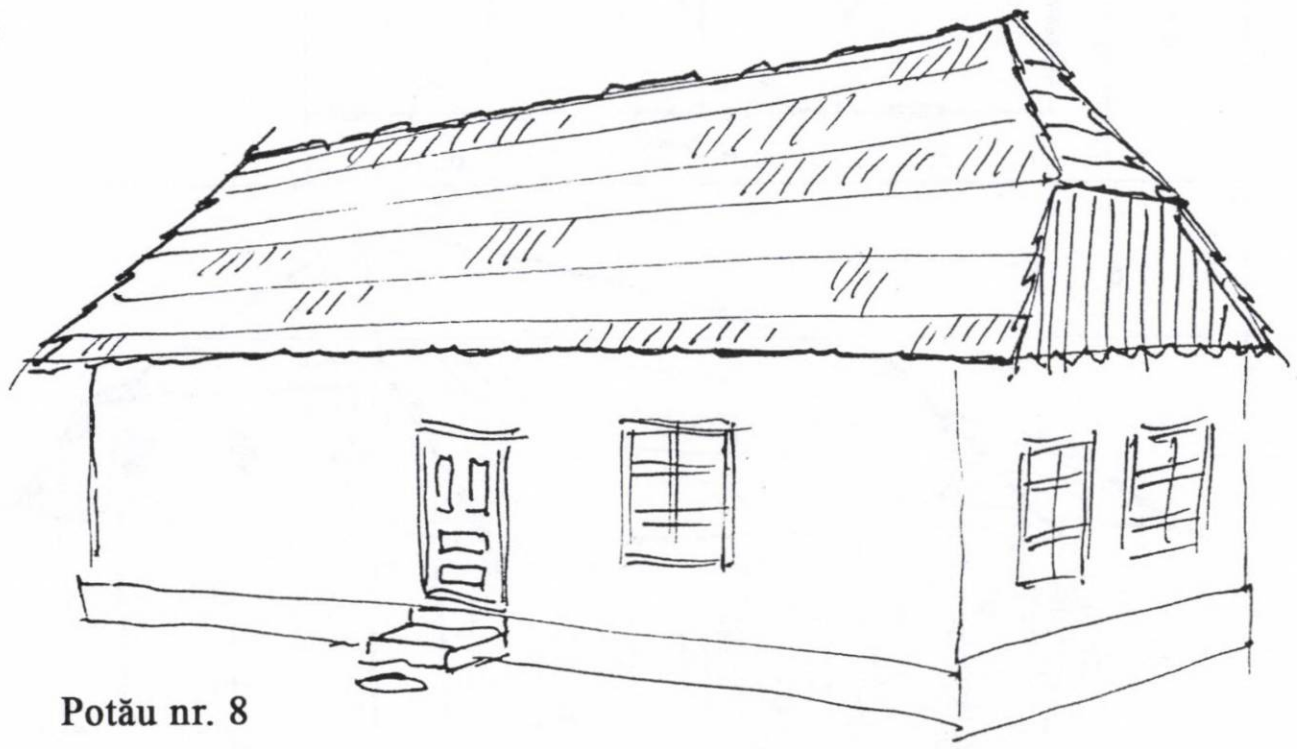

Potău nr. 8

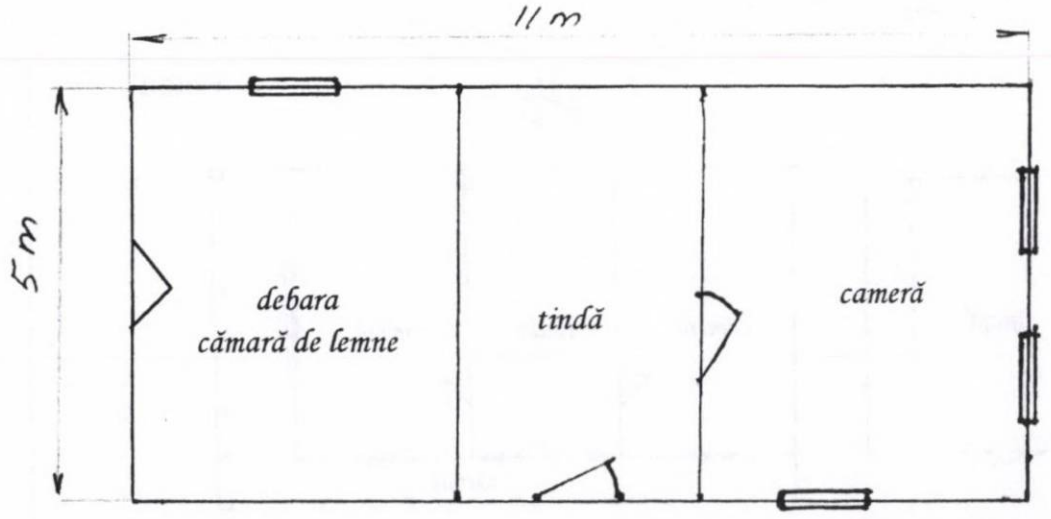

5

Potău nr. 325

6

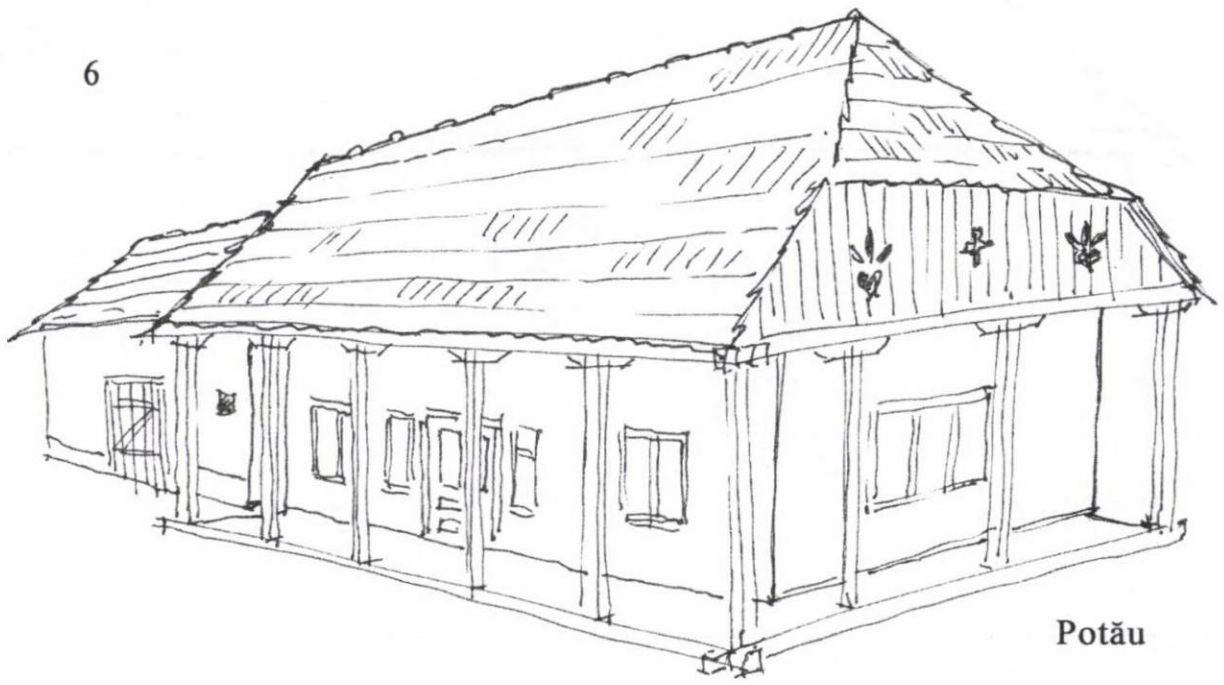

Potău

7

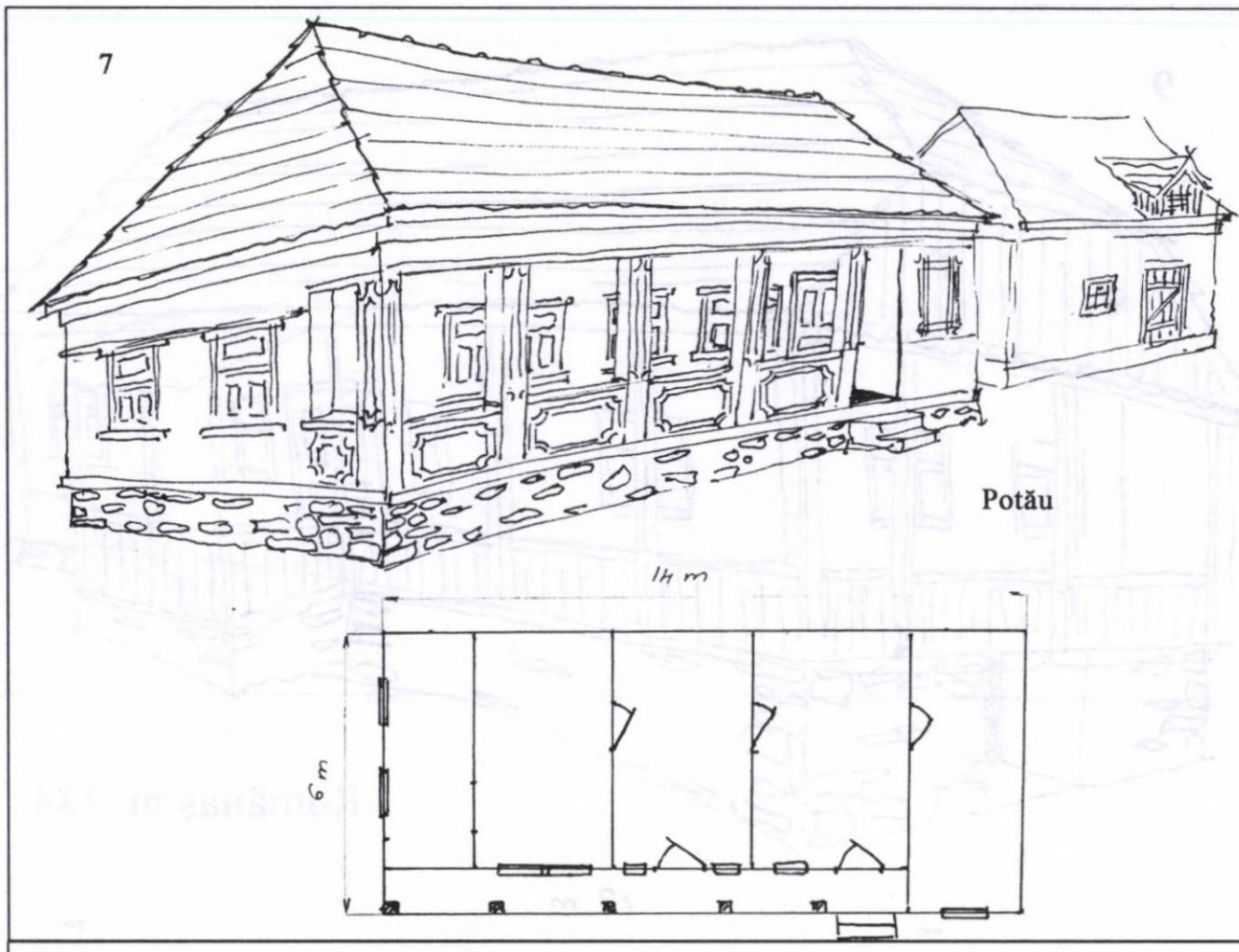

Potău

8

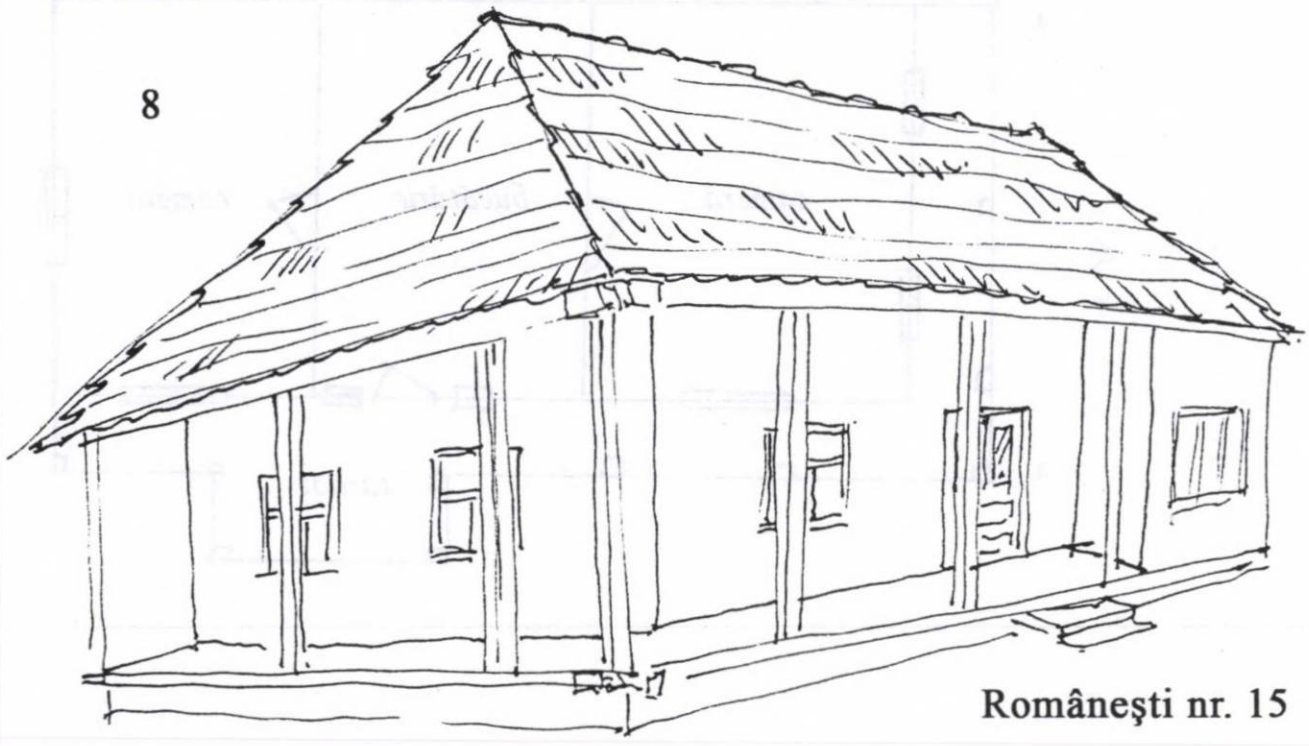

Românești nr. 15

9

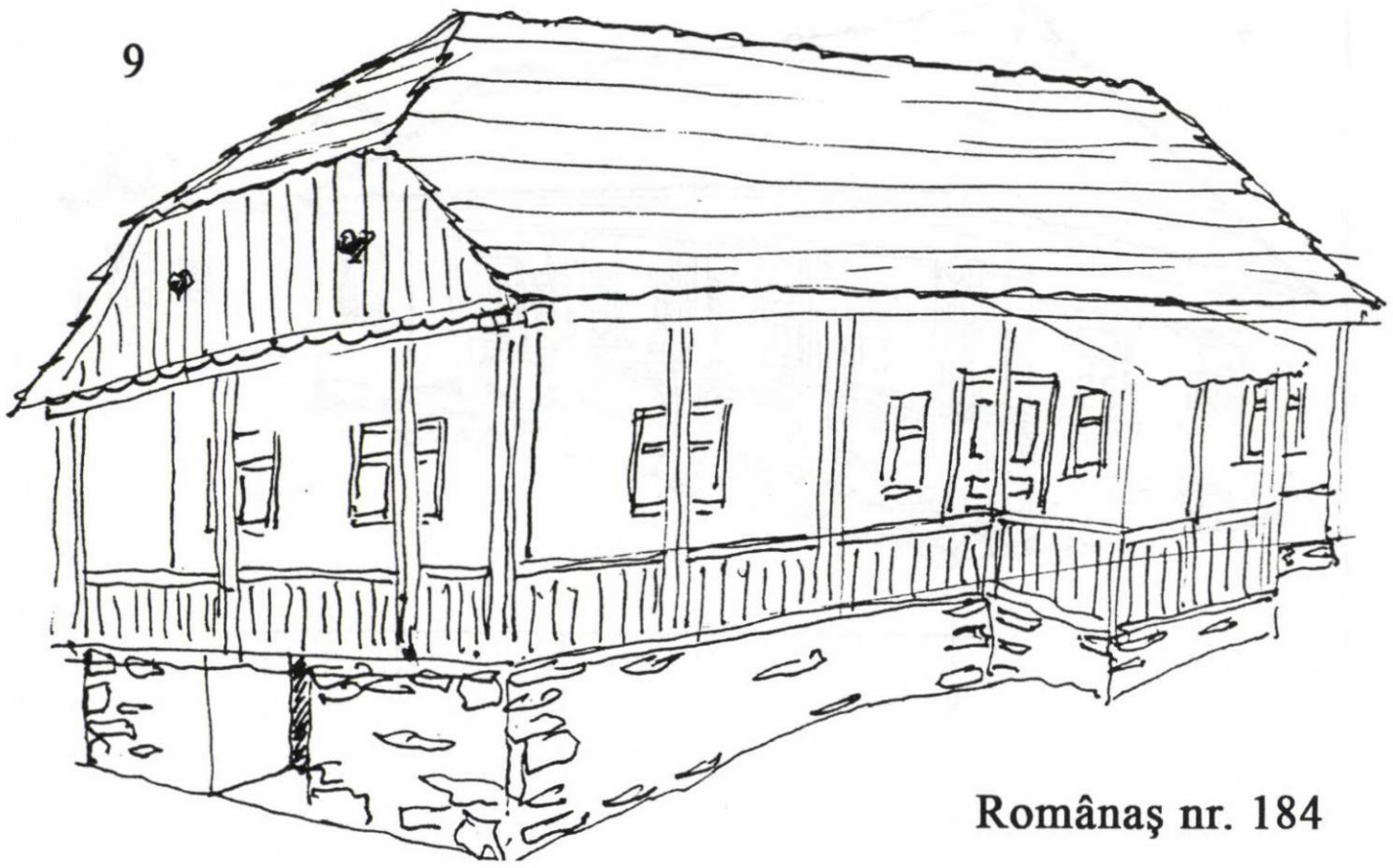

Românaş nr. 184

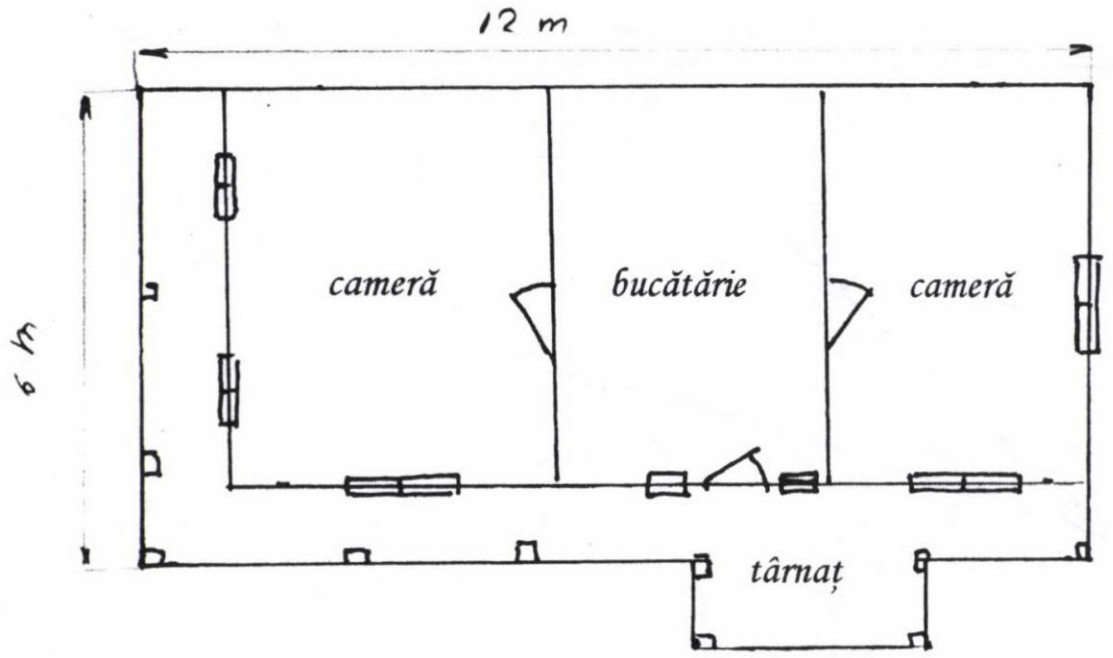

10

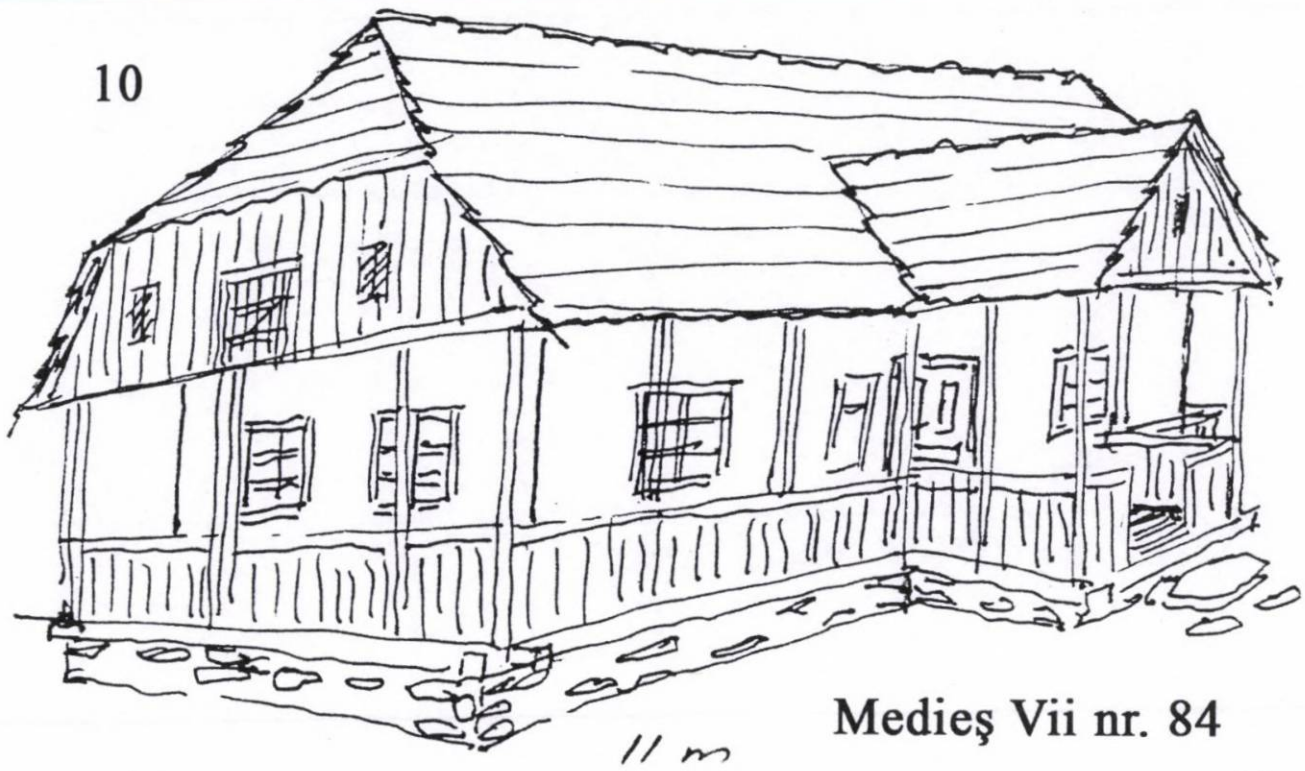

Medieş Vii nr. 84

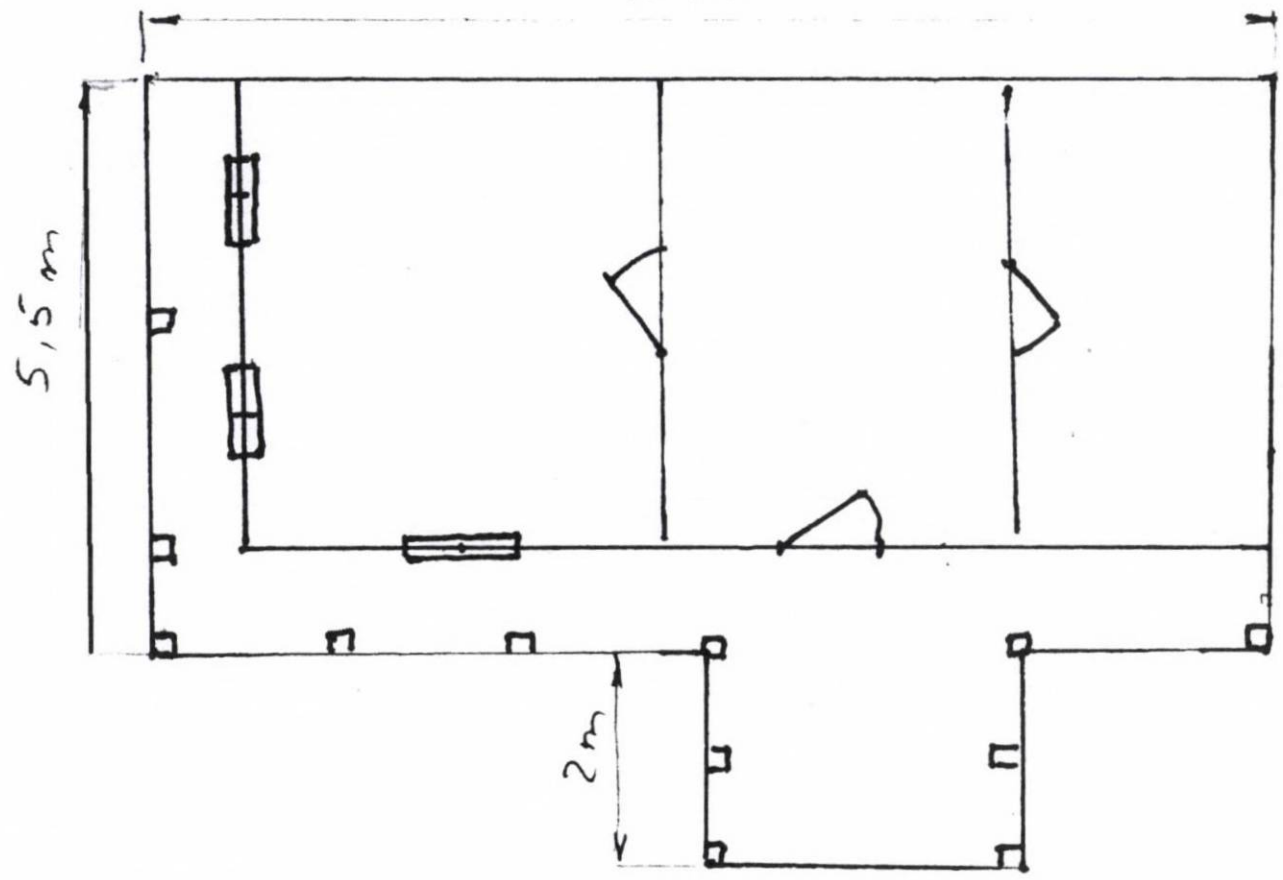

A határ hatása Csanálos és Vállaj kapcsolatára

Szilágyi Levente

A határ csak egy emberi társadalom tevékenységeinek határa lehet, mely jó ideig képlékeny és ideiglenes, később azonban szilárd és tartós. A határ nem a keletkezése során felmerülő különböző akadályok miatt változik meg, hanem amiatt, ami a határon belül történik. Hogy egyszerűbben fogalmazzunk: ha a határt magát egy keretnek fogjuk fel, akkor - Lucien Fèbvre találó megjegyzésével élve –, nem a keret a fontos, hanem az amit bekeretez.

(Jacques Ancel - A határok geográfiája)

A határterületek elválaszthatatlanok a történeti folyamatoktól, mert azoknak során alakulnak azzá, illetve szűnnek meg azzá lenni. Egy határvidék jellemvonásait csak történelmi hátterének megismerésével érthetjük meg. (Molnár 2002: 301) A vizsgált terület többször is határmódosítások színtere volt a 20. század folyamán: 1920-ban, 1940-ben és 1944-ben. Ezen három kiemelt fordulóponton kívül a Csanálos és Vállaj között meghúzott országhatár minősége szerint többször is változott, sőt ma is alakulóban van. Várhatóan utolsó makroszintű változást történetében Romániának a schengeni övezethez való csatlakozása fogja jelenteni.

Az elmúlt majd kilencven év eseményei jelentősen befolyásolták a két közösség egyéni és kollektív viszonyait. A határ megjelenése és jelenléte külön pályára irányította további életüket, megváltoztatta gondolkodásukat és egymáshoz való viszonyukat is. Az új határok nem vették figyelembe a korábbi gazdasági és közigazgatási határokat, aminek következtében ezeken a területeken azonnali negatív változások történtek. A korábbi centrális helyzetből[1] mindkét település azonnal perifériára sodródott. A határmentiség mint létforma, a társadalomtudományos kutatásokban - jobbára a földrajzi és geopolitikai szemlélet hatására - hosszú ideig mint negatív kategória jelent meg, gyakran a periféria szinonimájaként és a pozitívan értékelt centrum ellenpárjaként. (Szűts 2008: 67, Süli-Zakar 2003: 31–32, Nemes Nagy 1998, Éger 2001; 2002:37, Győri 2006) Ennek a szoros összefüggésnek a képét a földrajzi és társadalmi centrum-periféria viszonyban további kutatásokkal sikerült árnyaltabbá tenni. Baranyi Béla határmentiségről írt könyvében a magyar területi tudományok fontos megvalósításának látja, hogy határ menti fekvés nem jelent szükségszerűen hátrányt, sőt akár előnyös is lehet az ott élők számára. (Baranyi 2007: 24) S bár elemzésében elsősorban gazdasági kapcsolatrendszerekre, makrorégiós határmenti stratégiákra fókuszál, ezek mellett a mikroszint (pl. határmenti települések együttműködési gyakorlata), illetőleg a kettő közötti dinamikus kölcsönhatások vizsgálatát is megteszi. Baranyi ugyan nem mondja ki, de értelmezésének hátterében a határ - átkelőkkel oldott - „áramlásintézmény" modellje áll, mely nem alternatívája, hanem inkább kiegészítője a simmeli híd-ajtó metaforapárra alapuló elképzelésnek. Jurij Lotman ugyancsak metaforát alkalmazva fogalmazza meg elképzelését a határok kapcsolatfenntartó funkcióját illetően. Szerinte a határ membránszűrőhöz hasonlítható, melyen a „más" átszivároghat, és ezt nem tehetetlensége okán, hanem funkciójából adódóan. (Lotman 2002) A membrán keresztmetszetét, azaz a határ áteresztő képességét, a határokat fenntartó intézmények befolyásolják. Ez a gondolat visszavezet bennünket a határrégiók minőség szerinti kapcsolatának martínezi kategóriáihoz[2]. A határhelyzet előnyössé válásához Baranyi szerint is szükséges, hogy a

---

[1] Szatmár vármegye székhelyének, Nagykárolynak legközelebb eső vonzáskörzetéhez tartoztak. Az első világháborút követően Nagykároly helyett Szatmárnémeti lett a megyeszékhely.

[2] Lásd *A határkutatások terminológiája* fejezetet. (Korábbi referátum).

határrégiók ne az elidegenítettség állapotában legyenek. Ennek megfelelően a centrum-periféria problémakör Csanálos és Vállaj vonatkozásában való vizsgálatához szükséges a határ történetének rövid bemutatása.

A politikai határ története

A határ története nem más mint a mellette, benne lakók története. Sem geográfiai térként, sem politikai kategóriaként nem vonatkoztathatunk el azoktól a közösségektől, amelyek ezeket a határokat tevékenységükkel fenntartják vagy éppen bomlasztják. (Ancel 1999: 414) A határok mögött mindig társadalmi motivációk rejlenek, még olyankor is, ha a látszat éppen ennek ellenkezőjét mutatja. A „ráerőszakolt" határok áthatolhatatlansága is társadalmi jelenlét eredménye, az idegen hatalmat képviselő - célzottan szelektált - emberek azok, akik a határ mindennapjaiban, a helyiekkel való találkozásokban a legerősebb taszító tényezőt jelentik.[3] A határ története, mint a lokális történelem[4] fontos fejezete, a családtörténelmek, az egyéni élettörténetek felidézése során születik meg, minden egyes emlékezési alkalommal újra és újra. A határnak ugyanakkor megvan a maga „hivatalos" történelme is.

A kutatás tárgyát képező két település az egykori Szatmár vármegye székhelyétől, Nagykárolytól mindössze 8 (Csanálos) illetőleg 10 km-re (Vállaj) fekszik északnyugati irányban, a Nagykárolyt Mátészalkával és Nyíregyházával összekötő út mentén, a Nyírség, a Károlyi-síkság és az Ecsedi-láp találkozásánál. A tágabb értelemben vett térséget jelentős társadalmi, etnikai és vallási diverzitás jellemezte. Együtt éltek itt magyarok, svábok és ruszinok, reformátusok, római és görög katolikusok, akik között a találkozások, érintkezések meghatározóak voltak. A táji-történeti tagolódás egy másik szempontja szerint a szatmári sváb falvak közé tartoznak, melyeknek német lakosságát, a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharcot követően, Károlyi Sándor és utódai telepítettek Nagykároly és Szatmárnémeti környéki birtokaikra. A Nagykárolytól való kölcsönös függőség, a közös származás és vallás, a hasonlóan megélt másságtudat, valamint a térbeli közelség szoros gazdasági és társadalmi kapcsolatrendszert eredményezett közöttük. Lassan három évszázados fennállásuk során mindig, mint kisebbség léteztek, diaszpóra helyzetük okán ezen a huszadik századi határmódosítások sem változtattak. Egymással való kapcsolatuk a határ meghúzását követően sem az interetnikus (kontaktzónák), sem a csoportok közi, sem a szimbolikus viszonyrendszer antropológiai (határ)kutatási paradigmájában nem helyezhető el.[5] Más, és a dolgozatban ugyancsak vizsgált kérdés, hogy a határmellettiség évtizedei során, a két település kapcsolata lassanként olyan változásokon ment keresztül, melyek aktivizálhatták a fentebb említett értelmezési kereteket. A huszadik század végére a két település között fennálló mi–ők viszonyrendszer etnikai és kulturális színezetet is kapott. Meggyőződésem, hogy ennek kialakulásában vitathatatlanul fontos szerepe az országhatárnak volt, mely története nagyobbik részében elidegenített határrégiókba kényszerítette a vizsgált településeket. A kutatásom során próbáltam megtalálni, azokat az eseményeket, fordulópontokat, melyek kiváltották a két falu szociális, kulturális eltávolodását, és természetesen azokat a kísérleteket, amelyek ezen tényezők tompítására irányultak.

Csanálos és Vállaj kapcsolata a határ előtt

Vállaj első sváb lakosai között a kibocsátó német területekről újonnan érkezettek mellett éppen a Csanálosról átköltözöttek voltak a legnagyobb számban. A

---

[3] A fizikai korlátokkal megerősített határok, mint az izraeli-palesztin, USA-Mexikó, esetében is érvényesnek tartom ezt.

[4] Lásd. Keszeg 2002: 25.

[5] Mint például: Barth 1970, Cohen 1994, Hastings–Wilson 1999, Minghi 1994, Martínez 1994, Keményfi 1994, 2004.

Csanálosról Vállajra történő migráció folyamatosan zajlott, a 19. század elejéről is vannak adatok áttelepült személyekről. (Vonház 1931) Ennek köszönhetően a két település között szoros kollaterális, lineáris és affinális rokonsági kapcsolatháló működött, melynek talán legfontosabb szerepe a két település legfontosabb gazdasági tevékenységében, a mezőgazdasági munkák megszervezésében volt. A földterületek mérete és termékenysége alapján Csanálos volt a gazdagabb. A talajviszonyok is Csanáloson voltak a kedvezőbbek Vállaj északon és keleten fekvő határrészeit a nyírségi homokos talaj uralja, míg Csanálos területeit legnagyobb részben kiváló terméshozamú talajok borítják. A homokos területeket a csanálosi gazdák szőlőültetvények formájában hasznosították. Egy Vállajon gyűjtött mondóka, a következőképpen rangsorolja a településeket:

Mérk-Mérk rongycsomó,
Vállaj-Vállaj szép város,
Csanálos-Csanálos rózsás kert,
Károly-Károly római kert.

A mondókából az is kiderül, hogy az említett falvak Nagykároly vonzáskörzetébe tartoztak, a Károlyi családtól való függőség megszűnését követően is. Határ, a két település határának találkozási felületének értelmében, már korábban is, valójában a települések megszületésétől kezdve, létezett. A „röghöz kötöttség" terminus is - mint Hofer Tamás írja - a falvak határára vonatkozott. A falu határain kívülre való végleges kilépéskor el kellett számolniuk kötelezettségeikkel és tartozásaikkal. Kérvényezniük kellett, hogy elhagyhassák a falut mind a falusi elöljáróktól, mind a földesúrtól. (Hofer 2004: 18)

A települések kapcsolatában kiemelkedő szerep jutott az egyház intézményeinek. A római katolikus vallás nem csak felekezethez való tartozást jelent a szatmári svábоknál. A katolikus egyesületek, az egyházi személyek (papok, szerzetesek, apácák), az egyházhoz kötődő szokások nagy száma azt mutatják, hogy a szatmári svábok vallásossága identitásmeghatározó tényező volt. (Marinka 2007) Nem meglepő tehát, hogy a kilencvenes évek határnyitási törekvései és sikerei vallási kiindulópontok szerint szerveződtek. A vállaji Vendel napi búcsúk alkalmával egy-egy napra megnyitották a határátkelőt, ugyanígy a magyarországi pápalátogatás alkalmával is. Ezek voltak azok a kivételes alkalmak, amelyek elsőként megteremtették a lehetőséget a legális határhasználatra a két település lakói között.

A politikai határ elválaszt: 1920–1940

Még az országhatár meghúzása előtt határhelyzetbe került mind Csanálos, mind Vállaj lakossága. A román csapatok 1918. április 16. utáni sikeres előrenyomulását követően Csanálos, Vállaj, továbbá a környező települések román katonai közigazgatás alá kerültek. Bár tulajdonképpeni harcok a falu környékén nem zajlottak, a megszállás mégis konfliktusokat hozott. Vállajon: „Egy incidens miatt félreverték a harangot, a falu lakossága pedig tűzre gondolva kapával, villával rohanva indult oltani. A román katonák azt gondolván, hogy ellenük vonulnak, megijedtek és elmenekültek, később erősítéssel visszatértek és kemény büntetések, verések következtek. Becsky Sándor főjegyzőt egy hétre el is vitték, mert nem engedélyezte a rekvirálásokat." (Reszler 2001: 207)

A Vállaj és Csanálos között húzódó államhatár története 1920-ban indul. Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés következményeként Csanálos Romániához került, Vállaj pedig az új határokkal körülrajzolt. Magyarország részévé vált.

A határvonal helyzete a nagyhatalmak közötti, elsősorban gazdasági szempontokat és a szövetségesek érdekeit szem előtt tartó megegyezés és döntés eredménye volt. A politikai elválasztó vonal megállapításában a stratégiai fontosságúnak

bizonyuló vasútvonalak és vasúti csomópontok helyzete kulcsszerepet kapott[6]. Az „etnográfiai" és etnikai szempontok, bár elhangzottak és tárgyalások, egyeztetések alapját képezték a Román és Jugoszláv Ügyek Bizottságának üléssorozatában[7] a határvonal végső megállapításakor háttérbe szorultak. A békeszerződésben foglaltak szerint átrajzolt térkép Románia és Magyarország között, új társadalmi, politikai és gazdasági térbe kényszerítette az általam vizsgált két településnek is otthont adó szűkebb és tágabb régiót is.[8]

Az ideiglenes román katonai közigazgatást a romániai és magyarországi politikai helyzet megszilárdulását követően a polgári közigazgatás váltotta fel. A határ elválasztó funkciója, csak ekkortól realizálódott. A hatalmi struktúra megszilárdulásának egyik első jele az határátlépő igazolványok, útlevelek megjelenése és kötelezővé tétele volt. Ezeknek legsajátosabb változata a kettős birtokossági igazolvány volt. A határral kettéválasztott területen a kettős birtokosság rendszere alakult ki. A kettős birtokosság rendszerében a határ két oldalán lakók tulajdonjoga megmaradt az elcsatolt mezőgazdasági területek fölött, s külön útlevéllel minden nap átjárhatott földjét művelni, s a saját földjének termését vámmentesen hazavihette. Sokan reménykedtek abban, hogy határ legalább átjárható lesz. A román hatóságok viszont egyre több akadályt gördítettek az útlevelek kiadása elé. A magyar-román határ átlépése a kettős birtokosok számára is egyre nehezebbé vált. Ezért a csanálosi és vállaji gazdák rövid időn belül igyekeztek megszüntetni az újfajta határhasználatból származó kellemetlenségeiket. A határ túloldalára eső földterületeiket eladták vagy elcserélték. Minderre csak az 1922-es esztendőt követően került sor. A helyiek által csak „revízióként" emlegetett határkiigazításra 1922-ben került sor. Ennek részeként a Határmegállapító Bizottság március hónapban sorra járta a határszakasz érintett településeit. A bizottság munkája a határ végleges megállapítása volt. Jogkörükbe azonban a kisebb jelentőségű, lokális érdekeltségű problémás területek fértek bele, nem pedig egész települések A helyszíni szemlék során a biztosok meghallgatták mindkét felet, illetőleg esetenként a települések elöljáróit is kérették. A kiszállásokat megelőzően a bizottság részletes dokumentációt kért az adott település birtokairól, gazdasági viszonyairól, társadalmi kötődéseiről. Ezek felmérésére kérdőívet alkalmaztak.[9]

A csanálosi és vállaji helyszíni szemlére 1922. március 11-én került sor. A magyar biztos jelentéséből kiderül, hogy az eseményre mindkét település lakói készültek, ahogyan a román és a magyar biztosok is ezt tették.[10] A bizottság Nagykároly felől, Csanáloson áthaladva előbb Vállajon kezdte meg munkáját, ahol a magyar fél, a vállajiak közreműködésével, saját érdekei szerint tudta befolyásolni a bizottság tagjait. Egy csanálosi adatközlőm a következőképpen emlékszik vissza erre a napra:

– Na s akkor húszba, akkor már így, hogy nyolcvannyolc éve ugye, hogy megcsinálták a határt. Huszonkettőbe vót itt egy revízió, én kilenc éves vótam, hogy a határigazítás... Érdekes vót, volt itt egy vámos, egy román vámos, és az csak féltette a helyzetit, nagy hangulat volt. Átjöttek a fényiek szekérrel, sokan, magyar zászlóval, mert azt mondták, Csanálost, Fényt átcsatolják. Hogy határigazítás lesz. Aztán vártuk a bizottságot, én is, a toronyba felszaladtunk meg minden, gyerekek, figyeltük mikor jön a bizottság, na jöttek. Csak ez a vámos..., jó hangulat volt, hát ugye ilyenkor... Akkor az betelefonált hogy itt baj lesz. Oszt akkor szakaszonként jöttek ki katonák fegyveresen.

---

[6] Kutatási terepem viszonylatában ez a Szatmárnémeti–Nagykároly–Nagyvárad–Arad vasútvonalat jelentette.

[7] Ádám, Ormos 2006.

[8] A mellékletekben megtekinthetőek a brit és az amerikai békedelegációk határjavaslatai, továbbá a szomszédos államok Magyarországgal szembeni követeléseinek egy összesített térképe.

[9] A mellékletekben megtekinthető a Vállajról kitöltött kérdőív, mely talán a már ismertetett vállaji „leghűségesebb falu" gondolat kiindulópontja. Meg kell jegyeznem, hogy valamennyi településről készült ilyen kérdőív.

[10] Lásd az 1. számú mellékletet!

Akkor jött egy kocsi, nem tudom, ugye gyerek voltam, hogy franciák vagy mik voltak, s akkor azok elmentek, akkor a katonaság előjött, oszt lőttek a levegőbe, csihé-puhé. Ujuj, mi volt itt akkor.

– Csak a levegőbe lőttek?

– Először a levegőbe. Oszt akkor beszaladtam a templomba, páran. Figyeltem ugyi, csak féltem mivel ott történt minden. Egy óvatos pillanatban kinyitottam az ajtót, oszt iszkiri, úgy szaladtam hazafele a károlyi utcába. Akkor az embereket nagyon megvertík sokat, a hadbíróság elé vitték. Hát a fúvóbanda ott vót, nagy öröm vót ott. Vót egy unokatestvérem az az iskolába tanított, nő, és a magyar himnuszt énekeltík, többet oszt nem mehetett már az iskolába, az is hadbíróság elé került. vót egy húga, óvónő, tanítóképzőt végzett oszt egyszer sem engedtík a.... Ó, hát megkezdődött akkor a cirkusz. Szomorú, azóta én mindig figyelem, mer azt gondoltam, hogy bejöttek, hamar kimennek, még most sem mentek ki. (Nevet).

[...]

De a vámos vót a hibás, mert nem lett volna semmi baj, csak hát ez félt, hogy nem tudom mi, hangulat van, lázadás az nem vót, a vámos csinálta az egíszet. Vót egy fényi, nem jut, most nem jut hirtelen eszembe, ... Gózner, annál vót a zászló. Azzal a vámost mellybe lökte oszt hanyatesett. Rámentek a katonák, abba belehalt, nem akkor de azután. Szóval hát nagy dolog vót huszonkettőbe. Hét éves vótam. (A. Ferenc., 1913)

Ha összevetjük a csanálosi férfi visszaemlékezését az 1922 áprilisában írt jelentés szövegével, megfigyelhetjük a szövegekből megszülető történetek eltérő léptékű kontextusát, a különbséget a lokális és globális történelem szempontrendszerében. Míg utóbbiban az országos, illetőleg nemzeti[11] érdekek, addig az elsőben az esemény szubjektív tapasztalata a döntő. A csanálosi eseményekben részt vett férfiakat, a román hatóságok, később összegyűjtötték, és a nagykárolyi rendőrparancsnokságra vitték, többeket megvertek, bebörtönöztek.

A helyszíni szemlét követően sem zárultak le a határ módosítására szent csanálosi és vállaji kísérletek. A bizottság iratai közt számos levél található, melyet csanálosiak és vállajiak írtak.[12] Ezek kérvények, melyekben vagy a Magyarországhoz való csatolást kérik, vagy bizonyos birtokok megtartását. A legtöbb írás Károlyi Lajos nagykárolyi gróf nevéhez fűződik, kérvényeiben kizárólag birtokainak ügyében ír.[13]

A Határmegállapító Bizottság meggyőzésére tett kísérlet volt az első, mely a határ megszüntetésére irányult. Ezt követően, majd csak a kilencvenes években fogalmazódik meg újra a határ(zár) alulról történő dekonstrukciója - a 40–44-es határmódosításokat mind a csanálosiak mind a vállajiak csupán szemlélőkként élték meg.

A végleges határ meghúzását követően a háború előtti kapcsolathálózat nem lehetett fenntartani. A rokoni kapcsolatok megerősítésére és további bővítésére sem volt lehetőség, sőt ez az időszak az, amely az első csapást mérte a két település szociális kapcsolatrendszerére.

A gazdasági és kulturális kapcsolatok, melyekben mint említettem a római katolikus egyház játszotta a főszerepet, hasonló módon visszafejlődtek. A gazdasági kapcsolatok a kettős birtokossághoz kötődnek, melyet - mint már jeleztem - a nehézségek miatt a gazdák igyekeztek minél előbb megszüntetni.

A határ az 1940–1944-es időszakban

---

[11] Felhívnám a figyelmet a magyar biztos jelentésében megfogalmazott nemzet fogalomra, mely személyes véleményén túl, az akkori magyar nemzetpolitikát tükrözi.

[12] Lásd az 1. számú mellékletet.

[13] MOL K51-B-10cs. -j dosszié.

A határ történetének újabb fordulópontját jelentette az 1940-es második bécsi döntést követő felszámolása. Erről a periódusról, a magyar hadsereg bevonulásától eltekintve, nagyon kevés adatot sikerült gyűjtenem. A határ nem léte nem csak a hivatalos iratokban nem tükröződik, az emlékezet sem őrzött meg erről az időszakról semmit. Adatközlőim nem tudtak olyan eseményt felidézni ebből a periódusból, mely a felszámolt határral kapcsolatba hozható volna. A visszaemlékezések szerint a határ megszüntetése a normális állapotok visszaállítását jelentette Csanálos és Vállaj számára. Ennél azonban valószínűleg sokkal árnyaltabb lehetett a két település viszonya ebben az időszakban. Példaként megemlíthetjük a római katolikus egyház helyzetét, mely csak 1941-re stabilizálódik a Szatmári Katolikus Püspökség első világháborút megelőző állapotába való visszakerülésével.

Az 1940-es határmódosítást követő években a rokonsági rendszerek még a hétköznapok szintjén is aktívnak bizonyultak. A rokonságra alapuló mezőgazdasági munkaszervezés a határnélküliségnek mind a négy évében fontos szerepet játszott.

1944-ben újabb katonai adminisztráció, ezúttal szovjet, hatáskörébe kerül a régió, a határ fokozatosan újra megerősödik, majd az 1947-es párizsi békeszerződéseket követően véglegessé válik.

A határ 1944 és 1989 között

Győri Róbert szerint a határok meghúzása általában mindkét oldal számára veszteséges, a város nélkül maradó területek a központ hiánya, míg a hinterlandjuktól elszakított városok az ellátó területek hiányában fejlődtek vissza. (Győri 2006: 0283) Igaz, ő kizárólagosan gazdasági szempontokat tartott szem előtt elemzése során. Vállajon gyors és erőteljes visszafejlődés következett be. Nem állíthatjuk azonban, hogy ennek kizárólagos oka a határ megjelenése lett volna. A magyarországi német származású lakosságnak, köztük a vállaji és mérki svábоknak is, egy másik kényszerítő erővel is szembe kellett nézniür, a kitelepítéssel, melynek hírére a vállajiak tömegesen magyarosították neveiket. Ezzel szemben Csanáloson, perifériára - földrajzi értelemben - és egy új államszervezetbe való kerülésének ellenére sem következett be a vállajihoz hasonló regresszió.

A határszéli gazdasági és egyéb forgalom a háborút követően meglepően gyorsan újraindult, majd nagyon rövid időn belül meg is szűnt. Az első világháborút után kialakult gyakorlattal szemben 1945 után sokkal élesebben vált el egymástól a kettős birtokos és az alkalmi útilapos forgalom. Mivel az útiokmányok kibocsátása kizárólag a Szövetséges Ellenőrző Bizottság hatáskörébe tartozott és a járási kapitányságok végezték. A határ legális átlépésére szinte kizárólagosan a kishatárforgalom adott lehetőséget, aminek megindulása helyi megegyezések eredménye volt. (Bencsik 2005: 31) A helyi szintű okmánykibocsátás visszaélésekre adott lehetőséget, melyet a hatalom képviselői ki is használtak.

Eddig az időszakig a határ és a határátkelő története szorosan összefonódott. A határátkelő[14] az a pont, ahol a hatalom ereje koncentrálódik és megnyilatkozik, az útlevelek ellenőrzésében, a határátkelőt jogtalanul használók kiszűrésében. A háborút követően a határátkelőt megszüntették. Legális forgalom közöttük csak egy-egy, határátkelővel bíró település - többnyire Börvely-Ágerdőmajor (vasúti átkelő), Érmihályfalva-Nyírábrány és Pete-Csengersima[15] - közbeiktatásával történhetett, ráadásul

[14] A határátkelők kiemelt és különleges pontjai egy politikai határnak. Rajtuk keresztül koncentrálódnak egy adott helyszínre a határ két oldalának területi relációi. (Tóth 2002: 321).

[15] 1946-ban ezek közül csak az Érmihályfalva–Nyírábrány átkelő volt országos érdekű, az 50-es években nem volt határátkelő Magyarország és Románia között ezen a határszakaszon. A hatvanas években nyílt meg újra az előbb említett átkelő, majd a hetvenes években előbb a Börvely–Ágerdőmajor, majd a Pete–

csaknem tíz évvel az elidegenített határtípus felállítását követően, 1956-tól. A határrégiókban lakók ugyanis csak ekkortól kaphattak útlevelet - Romániában. A kommunista korszakban az enyhítések - 60-as évek vége 70-es évek eleje - és szigorítások - a 70-es évek második felétől a 80-as évek végéig - hatással voltak ugyan a két település közti forgalomra, azonban a határzárást követően beindult szegregációs folyamatokat nem változtatták meg döntően. A két település fokozatosan eltávolodott egymástól.

A korszaknak a határhasználatát ha grafikonon próbálnánk ábrázolni egyfajta sinus-görbét kapnánk, melynek csúcsértékei (a határ ezekben intenzíven használt aktivitástér[16]) a front elvonulását követő 3 év illetőleg a nyolcvanas évek utolsó esztendői. A minimum értéket a két „csúcsperiódus" közötti időszak jelenti. Ebben a periódusban az aktivitástérként értelmezett határ (áthaladó) használatának intenzitása közelít a nullához. A háborút követő években - egészen 1947-ig - a visszaállított határ, ha korlátozottan is de átjárható maradt. Vállaj és Csanálos lakossága is 1947-et nevezi meg mint a kizáró határ megjelenési dátumát. 1947-ig a határ merevségét a visszaemlékezések feketézéstörténetei oldják. A csempészetben az egyéni vállalkozókon kívül a hatóságok is részt vettek, a határrendészeti autókat felhasználva hordták a sót Magyarországra, egész pontosan Vállajra. A csempészeten kívül létezett egy más fajta, de ugyancsak illegális határhasználati gyakorlat is, mely a határőrökkel kialakított személyes kapcsolatokat, illetőleg a terepismeretet igyekezett kihasználni, és sok esetben a csempészet mellékeseményekényt jelent meg. Sokan vállalták az elfogatás kockázatát annak érdekében, hogy a határ túloldalán élő rokonaikat felkeressék. Erre vonatkozó adatokat kizárólag Vállajon sikerült gyűjtenem.

– Igen. Ha valami különleges vót akkor aszongya most megyek a szőlőbe, gyertek oda, hát ugyi nem olyan messzi vót. Oszt mondom jöttek, szegény a kapát a vállárul vette, úgy jöttek, de magában nem mert már jönni sose, csak olyannal akinek vót itt valami ismerőse. Oszt akkor csak kapáltak kapáltak, oszt ha ismertek egy kiskatonát, amelyik szógálatba vót, úgy mint itt is megjátszák, hát mert meg lehet játszani ugye, akkor átsuhantak. De csak pontos időre, de jaj, vót hogy csak bejött egy tíz percre és akkor már rohant is vissza.

– Átjött?!

– Átjött a szőlőnél, beszélgettek oszt visszament. Ilyen is vót vagy három eset. Aztán egyszer mondta, hogy most láttuk utoljára egymást. Oszt akkor egyszer csak írtak, hogy nagyon beteg és nagyon vár. De mire elkészült az útlevél, meg minden, ugye akkor nem úgy ment mint most. Most hamar megcsinálják. Akkor belekerült egy hónapba meg két hónapba míg megadták. S akkorára már meg is halt. Már a temetésen sem vótunk. Nem.

– És más is csinálta ezt, hogy átjött és visszament?

– Igen, igen. Akkor annyira túl szigorú még nem vót.

– De mikor volt ez?

– Hát ez a háború után vót nemsokára.

H. Jánosné Cs. Anna (1938)

Az 1947-et követő évtizedek eredményezték a legnagyobb mértékű eltávolodást. A határhasználat a saját oldal használatára, megművelésére szorult. Az elvileg baráti országok között olyan zár létesült, mely összehasonlíthatatlanul erősebbnek bizonyult a két világháború közöttinél, és melyre nem volt példa a két ország közötti

---

Csengersima átkelő, előbbi a kishatárforgalomnak („kisútlevéllel), utóbbi az országos szintű nemzetközi forgalomnak („nagyútlevéllel") (Bencsik 2005: 222–227).

[16] Az aktivitásterek Keményfi Róbert meghatározásában a térbeli mozgás és tevékenységek színterei. Az aktivitásterek vizsgálatában a különböző *térelemekben* - mely esetünkben a határzóna - zajló mozgások és ezek intenzitásának megfigyelését tartja fontosnak. (Keményfi 2004: 153–154).

kapcsolatok addigi történetében. Kapcsolattartásra a levélváltások és határsáv mentén fekvő területek megmunkálása során létrejövő találkozások adtak alkalmat. A kommunikációs csatornák leszűkítése, kontrollja és cenzúrája[17] csak egyike volt azoknak az eszközöknek, amellyel a (román) hatalom befolyásolta a határ mentén élők - jobban a csanálosiak, kevésbé a vállajiak - mindennapjait.

A kollektivizálás előtt a csanálosi határsávban földet birtokló lakosokat, azt követően a tsz vezetőségét, kötelezték arra hogy kizárólag alacsony növésű növényeket termesszenek. A határsáv tisztán tartása, a homokkal beszórt sáv karbantartása is az itteni gazdák/tsz feladata volt. Polgári személyek nem tartózkodhattak csak bizonyos óráig a határsávban, ez mindkét oldalon érvényben volt. A csanálosiak meg sem közelíthették a határt a személyi igazolvány felmutatása nélkül. A személyi igazolvány hiányából fakadó konfliktusok a visszaemlékezések egyik gyakori motívuma. A mi-ők viszonyban a román kiskatonáktól elszenvedett inzultusok, illetőleg a velük kialakított személyes kapcsolatoknak a lokális társadalmi rendszerbe való beillesztésére tett többnyire sikertelen kísérletek folyamatosan fennálló másságérzetet generáltak. A román hatósági kényszertől elvileg független vállajiak is személyes kapcsolatba kerültek olykor a román határrendészettel, a találkozások szinte kivétel nélkül negatív tapasztalatokat eredményeztek a tárgyalt periódusban. A határon véletlenül áttévedt vállaji lakosok meghurcolása, megalázása szerepel az első helyen, de akad példa a román katonák (határon)túlkapásaira is:

– Mert én meg jártam az erdőgazdaságra dógozni, akkor még nem is vót szabad szólni se. Mert akkor a magyarok is jártak. Mert egészen ott dógoztunk a határ mellett. De olyan tökéletlenek vótak, hogy vót is akit átrántottak. Romániából hívták át a katonák, hogy gyere kisasszony, hai! És akkor megfogták, átrántották és vitték be az izére. Ilyen is vót. H. Jánosné Cs. Anna (1938)

A levéltári forrásokban nem találtam a csanálos-vállaji határszakaszon történt incidensekről adatot, noha a határ Szatmár megyei szakaszán a tűzváltások sem voltak ritkák a román és a magyar határőrök között, főként a vizsgált periódus első szakaszában. A tanulmányozott anyagban[18] csak a határsértésekről készített jegyzőkönyvek olvashatók.

A versengés adott térrészek birtoklásáért egy adott településen belül, melyben legkevesebb két etnikai csoport megtalálható szinte természetes jelenség, de vajon volt-e szimbolikus vetülete a Csanáloson térhasználatért folyó közdelemnek? A (román)hatalom kiépítette maga bázisait a településen. Ezek közül legfontosabb a kaszárnya, majd a később létrehozott vámépület. A kaszárnya nem a település és a határ között húzódó jó kilométeres sávban, hanem az utolsó ház tőszomszédságában épült, úgy hogy az utca másik oldalán épül házak túlcsordulnak rajta és közelebb fekszenek a határhoz. A kaszárnya helyének megválasztásában szándékosságot, a hatalom erőteljesebb jelenlétének igényét látom. Az épületet az 1980-as évek végén itt lezajló események tették hírhedté. A nyolcvanas évek végén meginduló menekülthullám sikertelen próbálkozóit itt verték meg. Az itt történt kínzásokról a csanálosiak még ma sem nyilatkoznak szívesen, eddigi terepmunkám során egyetlen személy engedélyezte, hogy rögzítsem az elhangzottakat. Ha az interjúk során erre terelődött a szó, mindig megkértek, hogy kapcsoljam ki a diktafont. A kaszárnyával szemben lakók a nevüket sem vállalták, miután erről kérdeztem őket.

– Na meg háthogy itt hogy verték őket.

– Hol, itt a határon?

– Itt-itt, nem messze tőlünk, ott szöktek át. Most ahun van a vám. Tudja hogy hol van az az épület? Na ott kaszárnya vót, katonakaszárnya. Az utca szélén oda voltak kötve, hidegbe, mezítláb odatéve és ott verték őket. Arra ha mentünk olyan keservesen

[17] A levelezések cenzúráját mind Vállajon, mind Csanáloson említették.
[18] MOL XIX–J–1–k 231 tétel, 00679/1952.

néztek ránk, mink is csak keservesen néztünk, nem tudtunk rajtuk segíteni, a szívünk szakadt meg.

– És ez mikor volt? Meddig volt meg az kapu meg az a kaszárnya?

– Ez Ceauşescu időbe, Ceauşescu idő végén, amikor már kezdtek elszökni.

– És kikötötték őket?

– Kikötötték őket. És ott álltak mezítláb, és verték őket.

– És látták az itteniek?

– Hát persze hogy látták. Olyan nagyon nem is mertünk arra menni. Verték bizony szegény embereket. (E. Éva, 1936)

Gráfik Imre funkcionális helyváltoztatásként értelmezett térhasználati modelljét követve a határ mellett fekvő szőlőskert is, noha a periferiális mozgásövezet része volt eredetileg, centrális pozícióba kerül. (Gráfik 1995) Látogatottságának nagyságrendje, a benne összpontosuló többirányú kommunikációs csatornák tükrözik a falu térszerkezetében elfoglalt helyének fontosságát. Nem véletlen hogy az idegenekkel való találkozások legnagyobb hányada is ebben a térben zajlik.

A politikai határvonal jelenléte valóban tudomásul vehető, sőt meg is szokható azonban a határt őrző, idegen, katonákkal való mindennapos találkozások a tér beszűkülésének érzetéhez vezettek. A másság állandó kinyilatkoztatását, az idegenség érzetét újra és újra megerősítették a személyes tapasztalatok, a mások vallomásaiból merített tudás, a kaszárnyában elkövetett rémtettekről való kollektív tudomás. A félelem és a tehetetlenség a kiszolgáltatottság frusztrációját eredményezte, mely szervezett felejtéshez vezetett.[19] A kínzásokról, a sikertelen szökési kísérletek követő, gyakran túlzott bántalmazásokról ritkán hajlandóak beszélni Csanáloson, és egyszer sem működő diktafon előtt és nevet felvállalva. „Nincs arról mit beszélni, örülünk, hogy vége, elmúlt." (F. Gyula) Ebben a kijelentésben a felelősségvállalás egy formáját látom. Ezekre az eseményekre a falu terében került sor, még akkor is, ha ők maguk is igyekeznek elhatárolódni a kaszárnya által képviselt hatalmi térről. A földrajzi tér és a szimbolikus tér összemosódása miatt, a félelem generálta tehetetlen düh érzése mellett a falu hírére, állapotára kínosan vigyázó sváb lakosság számára - ahol a szombati utcaseprés és szemétgyűjtés kötelező érvényű - megengedhetetlen a negatív falukép lehetősége. A csanálosiakban szégyenérzet van a nem általuk, mégis az ő életterükben elkövetett dolgok miatt. A csanálosi Schwegler István A vészkorszak krónikája című kéziratos deportálás históriájának bevezetőjében szomorúan csodálkozik rá két asszony véletlenül kihallgatott beszélgetésére, melyben Csanálos is megemlítődött. „Utaztam egyszer a vonaton Nagyváradon túl, két asszony beszélgetett. - 'A te férjed melyik lágerben volt?' 'A csanálosiban.' Gondolkoztam, micsoda emlék Csanálosról. (A háborút követően, a frontról visszatérő, megszökő katonákat gyűjtötték itt össze. Saját megj.)

A kapcsolatok alakulása 1990 és 2002 között: az átkelő megnyitása

A rendszerváltások utáni első évek a kapcsolatok újraalakításának jegyében teltek. Testvértelepülési szerződések születtek, s mint a korábbiakban már említettem a határ megnyitásának első kezdeményezéseire is ekkor került sor. A határ első alkalommal való megnyitása, a vállaji Vendel napi búcsú alkalmával, eufóriás hangulatot teremtett. A búcsú a későbbiek során is kulturális hídként üzemelt, hiszen a határátkelő üzembe helyezéséig ez volt az egyetlen esemény, melyen nagy számban vettek részt mind a

[19] Peter Burke a szervezett felejtésről a társadalmi amnéziával kapcsolatban ír, melyet az emlékezet kiegészítő fogalmaként definiál. Az amnéziának az emlékezethez hasonlóan közösségformáló funkciója van. A múlt társadalmi rekonstrukciójában ugyanolyan fontos a különböző események kiszűrése, mint a többiek felidézése. A szervezett felejtés különösen kényes emlékek cenzúrázását szolgálja. (Burke 2001).

vállajiak, mind a csanálosiak, s bár egyre kevesebb embert vonz ma is az egyik legfontosabb azonosságtudatot generáló intézmény.

Az igazi változást a 2002-es határátkelő nyitás hozta meg. Ehhez hasonló horderejű volt a Románia európai integrációját követő vámvizsgálatok megszűnésének, és az egyszerűsített határátkelés bevezetésének, mely makroszinten lehetővé tette a térség régió irányába történő fejlődését. A határátkelő megnyitása tranzit szerepkört osztott a két településre, és ezen alapszik a határátkelő negatív megítélése is - a fokozódó forgalom miatti elégedetlenség. Mikroszinten - Csanálos és Vállaj kapcsolatában - megteremtette a családi-baráti kapcsolatok újjáépítésének lehetőségét. Az első évek igazolták is ezt a szándékot, sokan indultak meglátogatni rokonokat, barátokat, deportált sorstársakat. Az első fokú rokonsági kapcsolatban lévők azonban ekkorra már többnyire meghaltak, a másod-harmadfokú rokonsági szál pedig nem bizonyult elég erősnek ahhoz, hogy kellő alapot szolgáltasson a kapcsolatháló megszilárdításához, a családlátogatások száma lecsökkent.

A két település viszonyában ma is az egyháznak van a legfontosabb szerepe. A mindennapi határhasználatban is vallási indíttatású látogatások a döntőek. A vállaji templomnak nincs állandó lelkésze, így a hívek közül sokan Csanálosra járnak át misére. A nagyobb ünnepeket megelőző időszakokban naponta akár két alkalommal is átbicikliznek Csanálosra.

A politikai határ történetének utolsó állomása Románia schengeni övezethez való csatlakozását követően jön majd el. A politikai határ megszűnése azonban nem jelenti a határok minden szintű feloldódását is. (Jeggle 1994: 5)

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy határ és a mellette, benne élők - esetünkben Csanálos és Vállaj lakossága - között állandó kapcsolat áll és állt fenn, melynek minősége ugyancsak a határhelyzet jellegének függvényében volt szorosabb illetőleg lazább. Nem csak a határ jelenlétének voltak hatásai az emberekre, hanem a emberek is alakítottak rajta. A legális és illegális határátlépésekben, a határhasználatban (és ebben az esetben mint birtokhatár) állandó konfliktusokra[20] került sor a hatalom és a határlakók között. A különböző periódusokban más és más jellegűek voltak ezek a konfliktusok. A szökési szituációkat is konfliktusnak nevezem, noha ebben az esetben a cél pontosan a találkozás elkerülése volt, a határ szimbolikus valóságában, a szökők szembeszegültek azzal a hatalommal, mely azt fenntartotta. A nem csanálosi szökők között voltak olyanok, akik ideiglenesen beléptek a falu kognitív terébe is, hiszen egy olyan határrészre vezetik el őket a csanálosiak, mely csak az övék, a hatalom még nem tudta „elfoglalni", ugyanakkor azonnal ki is lépnek belőle, ez a cselekvés egyszeri és - legalábbis számukra - megismételhetetlen.

A két település lakói a kétszeri határmeghúzást követően teljesen eltérő módon „lakták be" újra azt a földrajzi teret, melybe a határkövekkel jelzett határvonal került. A terület használatában felborult az egyensúly. A politikai határ szimmetriája[21] egyáltalán nem jutott érvényre a határhasználatban, a határdinamika egészen egyoldalú volt. A vállaji határátlépők aránya elenyésző volt a csanálosiakéhoz képest, nem csak a kommunista időszakban, hanem a határ megjelenését követő valamennyi periódusban. A kiegyenlítődés akkor következett be, amikor megteremtődött a két falu közötti határátkelés legális intézménye, a határátkelő.

---

[20] Konfliktusnak nevezek mindenféle találkozást a helybeliek és a hatalom őrei között.

[21] A határkövek által képzeletben meghúzott határvonal mindkét oldalán egy húsz plusz három méteres határsáv, biztonsági zóna választotta el a két országot a kommunista időszakban. Míg a román oldalon ennek a törvény által előírt határsávnak a tisztítása a kilencvenes évekig folyamatos volt, addig Magyarországon a 20 m-es tiltósáv valójában soha nem is létezett, a vállajiak rendelkezésére állt egy a határvonallal párhuzamosan, attól pár méterre futó dűlőút.

A határélmény is időszakonként külön vizsgálható csak. Az interjúzással elérhető periódusban a vállajiak negatív határélménye erősebb a csanálosiakénál. Ebben a gazdasági és társadalmi helyzet alakulásának különbözőségét látom. Vállaj, bár a határ meghúzását követően Magyarországon maradt, elszakadt korábbi gazdasági, kulturális központjától, Nagykárolytól aminek következtében hamarosan megjelentek a perifériára sodródott települések esetében oly gyakori regresszív folyamatok. A határ meghúzását megelőző időszakhoz mérhető kapcsolatrendszer már biztosan nem fog kialakulni a két település között, ám Csanálos és Vállaj esetén továbbra sem beszélhetünk a határ „ csöndjéről" (Váradi 2002).

A második világháborút követően a határ, a különböző típusú illegális határátlépések, határsértések puhító hatása ellenére, közvetve és közvetlenül, radikális módon elválasztotta egymástól Csanálost és Vállajt, olyannyira hogy a 2002-ben, és 2004-ben bekövetkezett változások nem az egymáshoz való visszatalálást eredményezték, hanem újabb kapcsolatok lehetőségét villantották fel.

A határ megítélése az egyéni preferenciákon túlmenően időszakonként is eltéréseket mutatott. Éles vonal húzható a 2002-es határnyitás előtt és után. Míg azt megelőzően a határhoz való viszonyulás egyértelműen elutasító jellegű volt, addig a határnyitást követően árnyalódott a határról alkotott vélemények előjele. A szabad népességmozgás addig ismeretlen elemekkel növelte a falu tereibe belépők sorát, mely félelmet váltott ki a határ miatt addig „elzártságban" élőkben. A nem európai menekültek megjelenése még inkább csökkentette a biztonságérzetet.

Irodalom

Ádám Magda, Ormos Mária, *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről, 1918-1919*. Budapest 1999.

Ádám Magda, Ormos Mária, *Francia diplomáciai irtok a Kárpát-medence történetéből, 1920-1921*. Budapest 2006.

Ancel Jacques, A határok geográfiája. In: Csizmadia Sándor, Molnár Gusztáv, Pataki Gábor Zsolt (szerk.) *Geopolitikai szöveggyűjtemény*. Bp. 413–422. (Eredeti megjelenés: Geographie des Frontieres. Librairie Gallimard, Paris, 1938). 1999

Baranyi Béla, *A határmentiség dimenziói Magyarországon*. Bp.–Pécs 2007.

Bencsik Péter - Nagy György, *A magyar útiokmányok története 1945–1990*. Budapest 2005.

Burke Peter, A történelem mint társadalmi emlékezet. In: *Regio*. 12. évf. 1. sz. 3–21. 2001

Éger György, *Regionalizmus*. Budapest 2002.

Éger György - Langer Josef, *Határ, régió, etnikumok Közép-Európában*. Budapest 2001.

Gráfik Imre, A tér és jelentései. In: *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 3. 107–113, 1995.

Győri Róbert, *A határ két oldalán. (Városi vonzáskörzetek és a trianoni határmegvonás a Nyugat-Dunántúlon)*. In: Győri Róbert, Hajdú Zoltán szerk. *Kárpát-medence: Települések, Tájak, régiók, térstruktúrák*. 279–292. Pécs–Bp 2006.

Hofer Tamás, *Szempontok a határok történeti-etmnográfiai értelmezéséhez*. In: Kovács Nóra, Osvát Anna, Szarka László (szerk.) *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből III*. Budapest. 18–21, 2004.

Jeggle, Utz, *Határ és identitás*. In: *Regio* 2. sz. 3–18 1994.

Kardos Rezső, *Vállaj község története*. Vállaj 1999

Keményfi Róbert, *Etno-kulturgeográfiai vizsgálatok két magyar-román faluban*. In: *Folklór és etnográfia* 84. Debrecen 1994.

Keményfi Róbert, *Földrajzi szemlélet a néprajztudományban. Etnikai és felekezeti terek, kontaktzónák elemzési lehetőségei*. Debrecen 2004.

Keszeg Vilmos, *Homo narrans. Emberek, történetek és kontextusok*. Kolozsvár 2002.
Marinka Melinda, *A szentháromság tiszteletének kialakulása a szatmári sváboknál a táj szakralizációjának következtében*. In: Újváry Zoltán (szerk.) *Az Alföld vonzásában. Tanulmányok a 60 esztendős Novák László tiszteletére*. Nagykőrös–Debrecen. 447–461, 2007.
Martínez, Oscar. J., *Dynamics of Border Interaction: New approaches to border analysis*. In: Schoefield, Clive H. (szerk.) *Global Boundaries World Boundaries*. New York 1994.
Minghi, Julian V., *International harmony, landscape change and new conflict*. In: Carl Grundy-War (szerk.) *Eurasia. World Boundaries Volume 3*. London–New York. 89–100, 1994.
Molnár Judit, *Egy térség ahol a határ elválaszt. Képek a Sajó és a Hernád közötti magyar-szlovák határvidék társadalomföldrajzi vizsgálataiból*. In: Pásztor Cecília (szerk.) *„...ahol a határ elválaszt". Trianon és következményei a Kárpát-medencében*. 299–315, 2002.
Lotman, Jurij, *A határ fogalma*. In: Szitár Katalin (szerk.) *Kultúra és intellektus. Válogatott tanulmányok a szöveg, a kultúra és a történelem szemiotikája köréből*. Budapest 2002.
Nemes Nagy József, *A tér a társadalomkutatásban*. Ember - Település - Régió. Budapest 1998.
Reszler Gábor, *Vállaj története 1920-1944*. In: Czövek István (szerk.) *Vállaj. A honfoglalástól 2000-ig*. Vállaj 2001.
Schwegler István, *A vészkorszak krónikája*. Kézirat, é. n.
Szűts István Gergely, *Államhatáron innen és túl*. In: Becze Szabolcs–Szűts István Gergely (szerk.) *Határlét. Antropológiai tanulmányok Jabloncáról*. Miskolc. 63–89, 2008.
Váradi, Mónika Mária–Wastl-Walter, Doris–Veider, Friedrich, *A végek csöndje*. Határ-narratívák az osztrák-magyar határvidékről. In: *Regio, 2. 85–107, 2002.*
Vonház István, *A Szatmármegyei német telepítés*. Pécs 1931.

Efectele graniței de stat asupra relațiilor dintre Urziceni şi Vállaj.

Rezumat

Lucrarea încearcă să prezinte modificarea relațiilor între cele două sate, de la înființarea graniței din 1918 până în prezent. Sunt marcate cezurile istorice care au determinat legăturile satelor. Relațiile sociale, legăturile familiale au avut de suferit de-a lungul anilor de existență a graniței, dar nu s-au stins, iar după schimbările politice din cele două țări de la sfârşitul anilor '80, aceste relații s-au restabilit din plin. Analiza realizată prin metode etnografice (re)desenează marile evenimente ale secolului 20 dintr-o perspectivă inferioară prin filtrul trăilor colective şi individuale ale comunităților din Urziceni şi Vállaj.

ARTĂ

Pictorul Sever Săsărman la 80 de ani

Felicia Grigorescu

L-am cunoscut pe pictorul Sever Săsărman în toamna anului 2008, cu prilejul unui popas al său la Satu Mare, ocazie cu care am primit oferta unei expoziții, precum şi un bogat material de prezentare, adunat în două voluminoase cataloage personale.

Anul expozițional 2008 al secției de artă a Muzeului Județean Satu Mare şi-a încheiat programul expozițional găzduind lucrările lui Sever Săsărman. Acțiunea s-a bucurat de un succes deosebit, vernisajul expoziției fiind însoțit de un scurt concert de vioară susținut de Robert Kuşner, student al conservatorului clujean. În desfăşurarea evenimentelor s-a implicat şi Direcția pentru Cultură Culte şi Patrimoniu. Au fost prezenți, din partea oficialităților locale, primarul Iuliu Ilyés, vice-preşedintele Consiliului Județean, Adrian Ştef, preşedintele UAP Satu Mare, pictorul Eugen Munteanu, alți membri ai Uniunii, presa locală, iubitori ai artei, un numeros public. Cu toții au avut bucuria purificării într-o expoziție cu puterea de a-l transpune pe privitor într-o lume a inocenței, ce mai păstrează tainicele legături ale cerului cu pământul, într-un timp când zurgălăii Crăciunului deveneau din ce în ce mai sonori.

Sever Săsărman s-a născut în 7 iunie 1930, în satul năsăudean Nimegea de Sus, unde a făcut şi şcoala primară. Aceasta este perioada şi locul care cimentează tiparele sale existențiale. Aceste tipare vor naşte atâtea şi atâtea secvențe-guaşe, ce înşirate, constituie filmul unei magnifice copilării dintr-un sat năsăudean, în care copilul-păstor are frați şi surori, are o casă şi o curte cu găini, cu înțelepte oi ale soarelui şi capre ale lunii, are calul său, are taina pădurii cu lupi şi pacea păşunii pe care dormitează plăvanii într-o după amiază, are galopul luceafărului călăreț, are florile câmpului şi pădurilor şi apelor şi cerului şi sufletului şi culorilor, are sacramentul căsătoriilor, are sarcinile şi rostul copilului ce s-a ridicat copăcel, care prin ceea ce îi oferă universul său, devine natural axis mundi.

Sever Săsărman, un poet al culorii şi al liniei, este chiar şi un poet al cuvântului atunci când mărturiseşte despre copilărie, părinți sau arta sa: „ Părinții ne-au îngrijit cu mare dăruire şi căldură, dragoste şi muncă. Iubirea, ei nu o exprimau prin cuvinte, ci prin tot ce făceau pentru copiii lor. Era o iubire sacră tainică"[1], sau "Poezia şi pictura îşi au rădăcinile în perioada copilăriei, amândouă m-au fascinat şi mă încântă încă. Aşa a început drumul artei, un drum fără întoarcere, fără popas"[2]. Dar, să remarcăm şi filozofia şi rafinamentul titlurilor lucrărilor sale: *Copilăria amintirii, Portretul unui vis, Umbra unui vis, Privirea unei frunze, Durerea timpului, Frunza norocului* sau *Florile culorilor.*

Liceul îl face la Năsăud, unde este descoperit talentul său, dar pentru asigurarea posibilităților financiare dezvoltării şi împlinirii acestui har, este îndrumat spre Facultatea de Drept. Viața lui s-a împărțit, timp de peste un sfert de veac, între magistratură şi pictură. Îşi începe traseul expozițional în 1962 într-o expoziție colectivă la Arad, unde va deschide şi prima expoziție personală, în 1965. Au urmat alte expoziții în țară, aproape anual, până în 1982, când s-a stabilit în Elveția. Din 1974, Sever Săsărman iese cu nenumărate expoziții în spațiul european la: Sankt Gallen, München, Lugano, Paris, Sulmona, Palermo, Roma, Materra, Pompei, Casalmaggiore, Napoli, Cosenza, Parma, Triest. În 1979, trece Atlanticul la Québec şi, apoi, la Dallas, în expoziții de artă europeană, iar, în 1993, creația sa ajunge la Osaka.

Evenimentul de la Satu Mare prin care artistul reia seria expozițiilor din România, ne prezintă două ipostaze total diferite ale creației sale. Pe de o parte, repetate reveniri în amintire, în care, deşi nelegată întotdeauna, forma nu dispare, în transparențele

---

[1] Sever Săsărman, Mărturisiri, *Catalog Sever Săsărman*, Editura Reves, Varese, 2004, p. 213.
[2] *Ibidem*. p. 214.

unor guaşe, premeditat sărace cromatic, dar puternic sugestive, uneori cu conturi puternice, multiple, ce îl duc pe creator într-un câmp expresionist. Pe de altă parte, ne sunt prezentate scufundări în structurile nevăzute ale fiinţei, ale fenomenului natural sau ale imaterialului ideatic. De această dată spaţiul de manevră cromatic este foarte larg: de la explozia culorii în curcubeu până la retragerea în singular. Tehnica se schimbă, pasta se îngroaşă forţând tridimensionalul, până la o modelare în solid, ce naşte un puternic joc lumină/umbră, care încarcă opera cu puternice valenţe expresioniste. Obiectele şi personajele se reduc uneori până la singular, precum s-a redus culoarea.

Dacă amintirea legată de lumea satului sau a târgurilor, în care asemeni universului chagalian, personaje şi animale dimpreună definesc o filozofie universală, este o temă dragă artistului, aria tematică are totuşi şi multe alte expresii. Este prezentă tema istorică prin reprezentarea castelului, a călăreţilor medievali, temă ce alunecă spre portret, prin personaje ale istoriei şi culturii româneşti şi universale. Tema călătoriei este prezentă mai ales prin nenumărate peisaje cu bărci, cu porturi, cu încremeniri în peisaje hibernale, ce trimit spre melancolie, spre meditaţie, prin sugerarea infinitului marin, a ritmicitatea perpetuum-mobile a talazului, prin aşteptarea la mal. Aceasta şi pentru că nostalgia spaţiului natal nu l-a părăsit niciodată pe Sever Săsărman: „Când îl întreb: ce veşti aduce de acolo, de departe, dacă a sărutat satul de aur, oile de aur, caprele de argint, poienile şi izvoarele copilăriei”[3].

The of 80 years old painter Sever Săsărman

Abstract

Sever Sasarman is born in Nimigea de Sus, a village in the romanian Nasaud region. His paintings are probably the last proof of the untained ancestral tradition regarding the romanian village world, where the relationship between human and universe still exists. Interesting is his work is the alternation in technique. Either the trasperency of the gouache, in which the form is preserved, or oil technique, in this case prefering an abstract exprimation.

[3] Ibidem p 214.

RESTAURAREA, CONSERVAREA ŞI INVESTIGAREA PATRIMONIULUI CULTURAL

Investigații ale picturii tavanului casetat al Bisericii Reformate Băbeşti, Județul Satu Mare

Gheorghina Olariu

Biserica Reformată din Băbeşti, Județul Satu Mare a fost construită începând cu anul 1858, lucrările fiind finalizate în 1870. Tavanul bisericii este casetat şi pictat cu motive vegetale. Pictura casetelor este realizată în stilul barocului țărănesc şi acoperă întregul tavan al bisericii. Casetele sunt prinse în rame, pictate, de asemenea, cu motive vegetale.

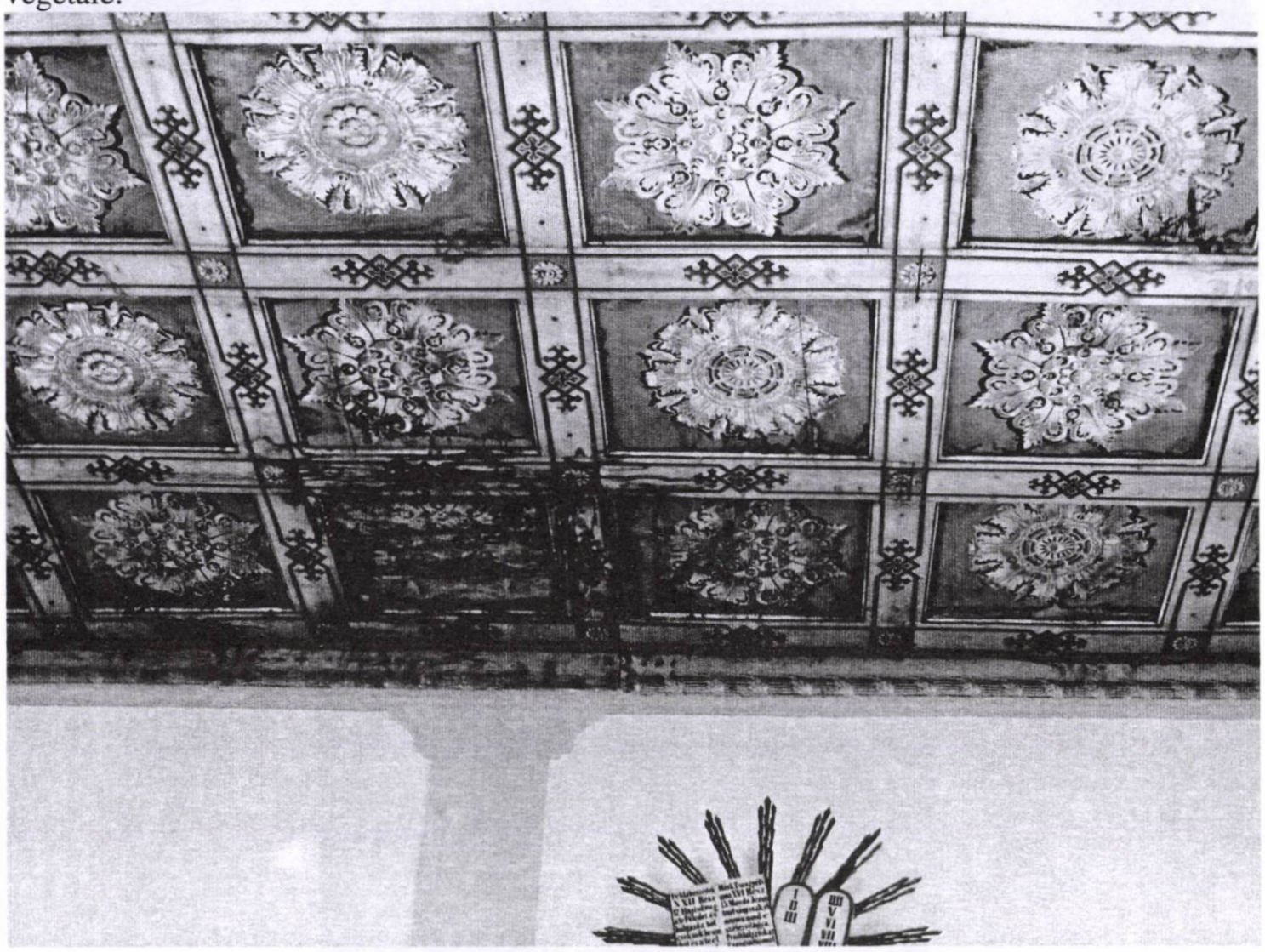

Întrucât a fost întocmit un proiect de restaurare, a fost necesar ca înainte de restaurarea propriu-zisă să se facă investigații ale stratului pictural.

1. **Obiectul**: Pictura de pe tavanul casetat al Bisericii Reformate Băbeşti, Județul Satu Mare
2. **Deținător**: Biserica Reformată Băbeşti
3. **Locul Prelevării**: decorul floral al casetei
4. **Ordinul de Mărire**: 5 x 5
5. **Conținutul**: pigment pictural
6. **Scopul Analizei**: determinarea compoziției stratului pictural la următorii pigmenți:
   - pigment alb
   - pigment verde;
   - pigment albastru închis;
   - pigment albastru deschis;
   - pigment portocaliu;
   - pigment negru

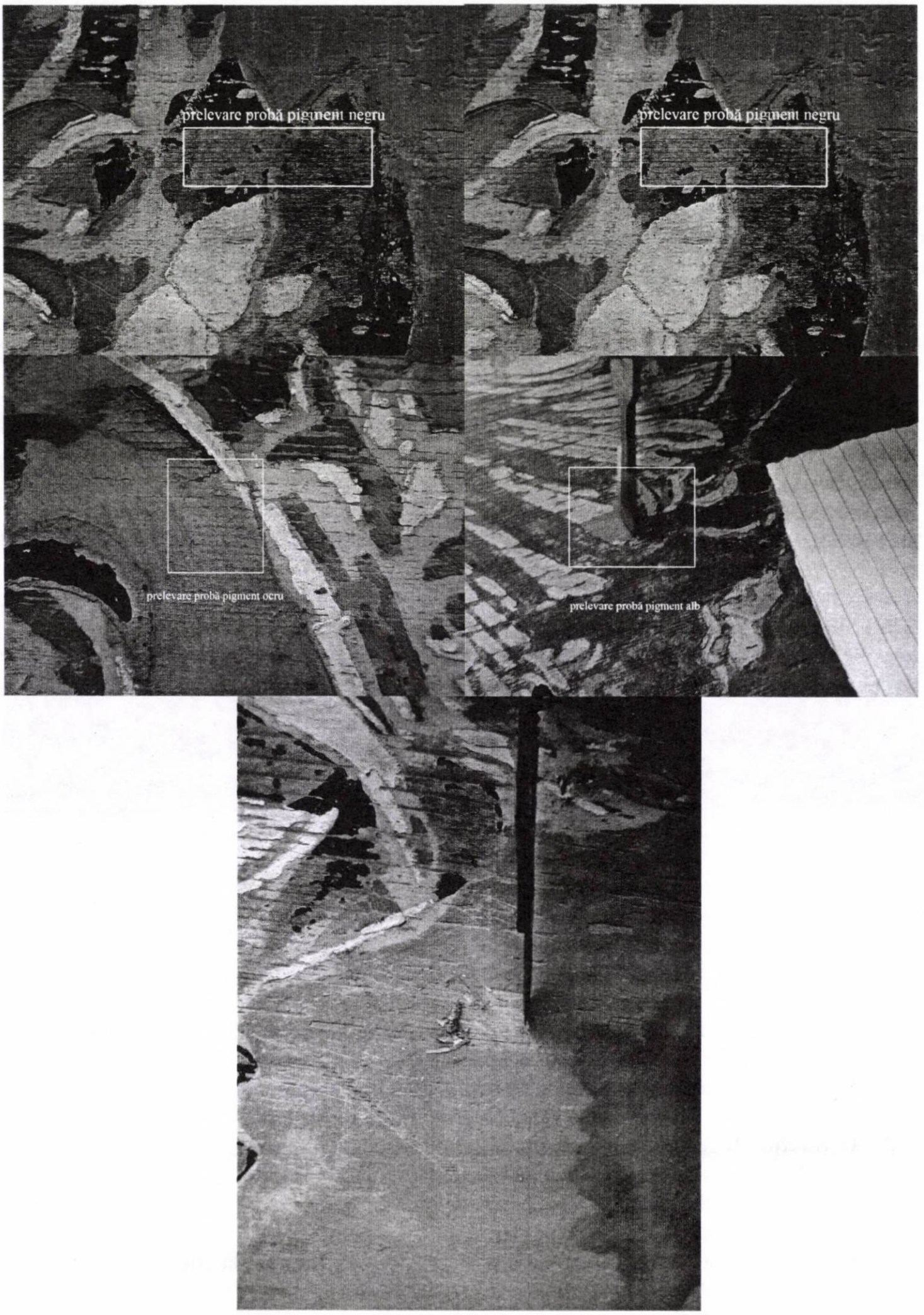

Pentru analiza pigmenților s-a utilizat metoda spectrometriei de raze X, metodă care are la bază analiza flourescenței de raze X cu dispersie după energie. Principiul metodei se bazează pe faptul ca atomii din probă, care poate fi sub formă solidă, pudră sau lichidă, sunt excitați de razele X emise de un tub de raze X.

Pentru mărirea sensibilității, radiația primară de excitație poate fi polarizată utilizând ținte specifice între tubul de raze X şi probă. Radiația de flourescență de raze X, emisă de atomii probei analizate, este măsurată simultan de un detector fix cu semiconductori. Intensitatea radiației fiecărui element, care este proporțională cu concentrația elementului din probă, este recalculată intern de un set de curbe de calibrare stocate, şi poate fi afisată direct în unități de concentrație.

Rezultatul analizei spectrometrice este prezentat în Tabelul 1.

Interpretarea rezultatelor:

- **pigmentul alb:** alb de zinc - compoziție chimică: oxid de zinc (ZnO);

• Imagine microscopică: particule foarte fin divizate.

• Solubilitate: complet solubil în HCl 3N, fără efervescență, solubil în NaOH 4N cu formare de zincat de sodiu.

• Comportare la încălzire: devine galben la încălzire, dar îți revine la culoarea albă după răcire.

- **pigmentul portocaliu:** este un amestec de pigment roşu - oxid de fier cu pigment galben - cromat de plumb, PbCrO4;

• Solubilitate: Cromatul de plumb formează un precipitat alb de clorură de plumb, în prezența HCl 3N, iar oxidul de fier formează o soluție galbenă de $FeCl_3$.

- **pigmentul verde:** verde crom - compoziție chimică: amestec de albastru de prusia $Fe_4[Fe(CN_6)]_3$, cu galben crom PbCrO4, cromat de plumb;

• Imagine microscopică: culoarea particulelor variază de la verde la albastru-verzui, particulele galbene nu se disting.

• Solubilitate: Cromatul de plumb formează un precipitat alb de clorură de plumb, în prezența HCl 3N, iar albastru de prusia rămâne nemodificat. Ca urmare, culoarea soluției se schimbă de la verde la albastru.

În prezența HNO_3 conc., cromatul de plumb este parțial dizolvat, rezultând o soluție galbenă, iar albastru de prusia rămâne insolubil.

În prezența soluției alcaline de NaOH, albastru de prusia formează un precipitat oranj-brun de hidroxid feric, culoarea probei trece de la verde la galben-brun.

- **pigmentul albastru**: albastru de prusia-ferocianură ferică $Fe_4[Fe(CN_6)]_3$;

• Imagine microscopică: în lumina transmisă, particule foarte fin divizate de culoare albastru închis, capătă o nuanță verzuie.

• Solubilitate: complet insolubil în acizi minerali.

Solubil în NaOH, cu formare de precipitat oranj-brun de hidroxid feric.

- **pigmentul ocru:** galben ocru - este un mineral natural, oxid de fier hidratat $Fe_2O_3xH_2O$;

• Solubilitate: solubil în HCl 3N, rezultă o soluție galbenă de $FeCl_3$, şi parțial solubil în HNO_3.

• Solubilitatea: în NaOH, este insolubil.

• Comportare la încălzire: devine brun - roşcat la încălzire pierzând apa de hidratare.

- **pigmentul negru:** negru oxid - compoziție chimică: oxid de fier anhidru Fe_2O_3 cu procent de MnO_2;

• Solubilitate: puțin solubil în acizi minerali, insolubil în NaOH

Observații: Determinările au constat în examinări macro şi microscopice, calcinări, probe de ardere, reacții chimice şi microcristaloscopice cu reactivi specifici. Recunoaşterea cristalelor s-a realizat cu ajutorul stereomicroscopului.

Concluzii: Probele efectuate ne demonstrează că pigmentul a fost aplicat direct pe suportul de lemn, neexistând nici o preparație. Ca liant a fost folosit gălbenuşul de ou. Pigmentul albastru închis este acelaşi cu cel albastru deschis (albastru de prusia).

Se recomandă curățarea şi consolidarea picturii cu o soluție de gălbenuş de ou (o parte gălbenuş, trei părți apă distilată) pentru crearea unei noi aderențe a acesteia şi regenerarea liantului original friabilizat.

Se recomandă o integrare cromatică folosind culori tempera compatibile cu cele din pictura originală, pentru asigurarea unității de ansamblu pe toata suprafața policromă a tavanului.

Analizele biologice efectuate pe versoul panourilor de lemn ale casetelor, au evidențiat prezența acarienilor. Pentru tratament se recomandă folosirea soluțiilor insecticide prin injectarea acestora in orificiile de pe versoul panourilor pictate.

Teste diferențiate pentru stabilirea metodologiilor intervențiilor de restaurare

Test 1 - de solubilizare a depunerilor aderente (praf, fum, grăsimi ancrasate, substanțe de biocidare, ceară etc.) De pe suportul de lemn

Faza I: Aspirarea şi perierea mecanică a depunerilor de praf superficiale neaderente.

Faza II: Degresare finală prin tamponare urmată de îndepărtare mecanică pe urma fibrei lemnului cu o soluție formată din:

- alcool tehnic (50 gr);
- apa distilată (50 gr)

Test 2: de solubilizare a depunerilor aderente de pe stratul pictural

Faza I: Aspirarea şi perierea mecanică a depunerilor de praf şi fum superficiale neaderente.

Faza II: Emolierea superficială a depunerilor aderente cu o emulsie de:

- gălbenus de ou
- apă distilată);
- pentaclorfenolat de sodiu 0,05%

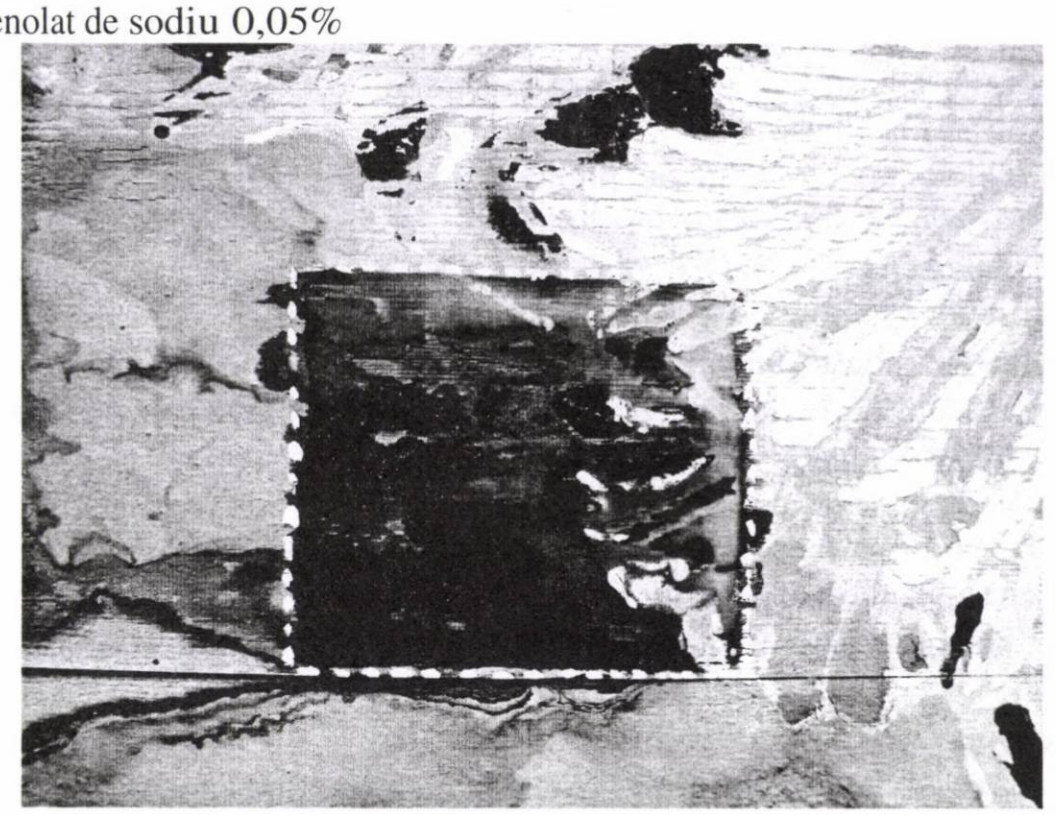

Investigations at the painted roof of the Reformat Church from Băbesti, Satu Mare County.

Abstract

The work reflects the investigations undergone at the painted roof of the Reformat Church from Băbesti, Satu Mare County. Microchemical analysis, solubility tests and X-rays spectrometry analysis where conducted in order to identify the pigments. The results of the analysis demonstrated that mineral pigments (minerals) and soil where used for painting. The paint was directly applied on the wooden surface, without any preliminary preparation and egg was used as bonding material for preparing the colors.

Tabel 1

Index	Time	Units	SAMPLE	Mo	Zr	Sr	U	Rb	Th	Pb	Se	As	Hg	Au	Zn	W	Cu	Ni	Co	Fe	Mn	Cr	V	Ti	Sc	Ca	K	S
1	1/28/2010 13:06	ppm	Alb p148	< LOD	< LOD	377.21	< LOD	54.94	< LOD	9603.21	184.81	1927.7	1516.91	148.65	176362.83	< LOD	447.77	414.94	< LOD	8154.59	295.56	< LOD	< LOD	< LOD	< LOD	1590.79	< LOD	< LOD
2	1/28/2010 13:09	ppm	Portocaliu p145	29.09	150.35	436.38	< LOD	94.35	< LOD	7203.59	< LOD	1544.18	672.25	< LOD	3032.91	235.98	144.04	194.73	< LOD	92908.11	732.88	< LOD	< LOD	< LOD	< LOD	1283.82	< LOD	< LOD
3	1/28/2010 13:10	ppm	Albastru p146	32.56	97.06	876.1	< LOD	95.85	< LOD	211.84	< LOD	108.45	36	< LOD	306.57	353.56	85.14	140.17	< LOD	19343.3	427.2	< LOD	< LOD	< LOD	< LOD	1570.06	< LOD	< LOD
4	1/28/2010 13:12	ppm	Albastru p147	23.06	82.08	283.65	< LOD	43.76	< LOD	315.99	< LOD	84.73	< LOD	< LOD	240.3	919.1	< LOD	< LOD	< LOD	9425.98	230.2	< LOD	< LOD	< LOD	< LOD	1491.57	< LOD	< LOD
5	1/28/2010 13:13	ppm	Verde p149	76.56	< LOD	8477.98	< LOD	79.71	< LOD	12572.79	< LOD	1263.91	< LOD	< LOD	602.08	225.3	66.61	< LOD	197.01	5074.71	3790.88	< LOD	< LOD	< LOD	< LOD	1033.21	< LOD	< LOD
6	1/28/2010 13:15	ppm	Negru p150	17.81	154.92	296.21	< LOD	51.26	< LOD	390.11	< LOD	151.16	83.02	< LOD	2276.36	834.64	194.75	< LOD	< LOD	21427.67	413.33	< LOD	< LOD	< LOD	< LOD	1428.36	< LOD	< LOD
7	1/28/2010 13:17	ppm	Ocru p144	23.35	133.84	342.62	< LOD	72.54	< LOD	1598.79	< LOD	447.11	565.83	< LOD	14433.86	< LOD	272.12	229.87	< LOD	29840.31	351.23	< LOD	< LOD	< LOD	< LOD	1273.05	< LOD	< LOD
8	1/28/2010 13:18	ppm	martor	29.32	23.03	51.86	35.2	< LOD	< LOD	< LOD	< LOD	< LOD	< LOD	< LOD	< LOD	1042.25	207.17	< LOD	< LOD	539.71	< LOD	< LOD	< LOD	< LOD	< LOD	1263.47	< LOD	< LOD

Studiu de caz. Tavan casetat pictat - biserica reformată Băbeşti

Cristina Busuioc

Băbeşti, ca localitate aparţinătoare a Comunei Halmeu, s-a format pe un domeniu feudal, aşezarea este **de tip liniar**, doar cu o stradă principală, aşadar satul se dezvoltă în lungul străzii principale, iar Biserica reformată domină satul.

Clădirea Bisericii a fost precedată de o biserică de lemn construită în secolul al XVIII-lea, ea fiind situată la câţiva metri mai spre sud.

În 1850 biserica, şcoala şi parohia au fost distruse într-un incendiu. S-a început construcţia unei noi biserici în anul 1858, iar în 1864 credincioşii deja au folosit biserica deşi ea a fost finalizată doar în 1870.

Nava cu închidere semicirculară, ferestrele, uşile semicirculare în partea superioară, pilaştrii, cornişele proeminente şi toate componentele acestui edificiu sugerează că stilul bisericii este cel al bisericilor importante din zona Satu Mare şi Mintiu.

După incendiul care a avut loc în anul 1872, Mihály Reszegey, prin contribuţia lui proprie, a finanţat refacerea tavanului în anul 1875, în mijlocul navei centrale existând o casetă care atestă această lucrare.

Descrierea componentelor artistice

Tavanul Bisericii este casetat şi pictat cu motive vegetale de culoare alb-gri, vibrat cu alternanţe de roşu, ocru, negru pe fundal albastru. Pictura casetelor este realizată în stilul barocului ţărănesc şi domină întregul tavan al bisericii. Casetele sunt cuprinse în rame pictate, de asemenea, cu motive liniare-vegetale.

Barocul ţărănesc se caracterizează prin forme curbe ample, bogăţie în ornamentare şi detalii sculpturale numeroase. Tehnica folosită este tempera cu gălbenuş de ou, fără strat de preparaţie pe suport de lemn.

Blatul de lemn este realizat prin îmbinarea a patru scânduri de lemn de brad, încleiate şi prinse cu o traversa oblică. Pigmenţii folosiţi în pictură sunt pigmenţi pe bază de apă - tempera, culorile dominante sunt griurile care derivă din amestecul de alb şi negru şi, de asemenea, albastru cobalt deschis prin amestecul cu alb. Apar, de asemenea, zone cu roşu vermillon, iar ramele conţin şi galben crom, verde malachite.

În prezent există o alternanţă aleatoare în succesiunea de casete, existând 4 modele diferite de desen pe casete.

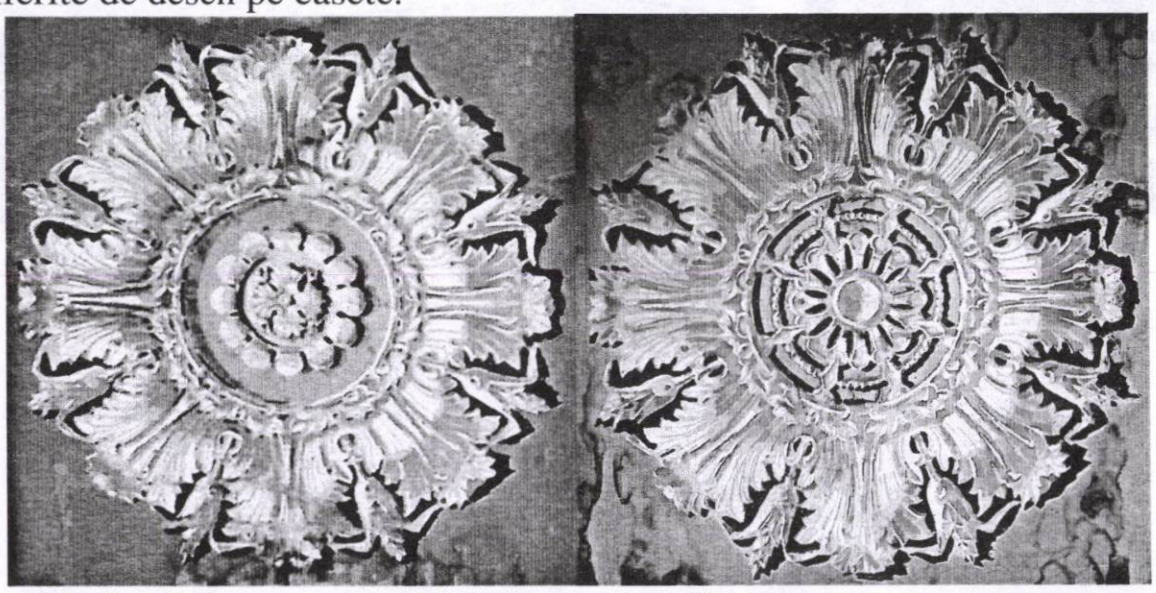

Model 1- floare cu 8 petale, alternată cu 8 boboci şi centrată cu un cerc ocru cu o rozetă centrală cu 12 petale şi medalion cvadrilobat.

Model 2 - floare cu 8 petale, alternată cu 8 boboci şi centrată cu un cerc ocru cu o rozetă centrală cu 16 petale şi medalion circular. Rozeta este prinsă cu 8 punţi de floarea exterioară şi conturată de un şirag de perle stilizate.

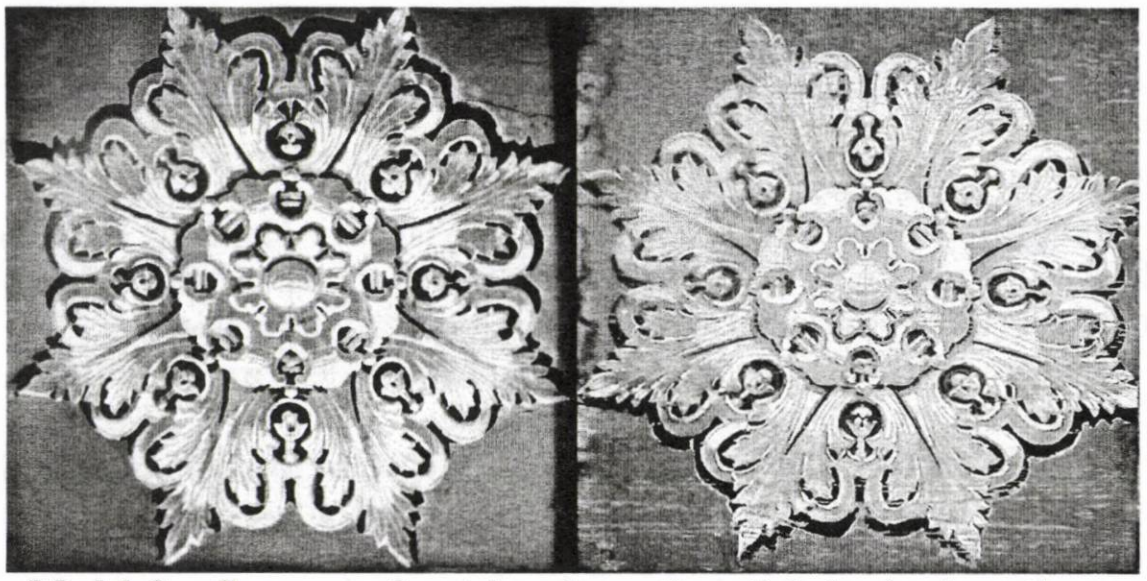

Model 3 - floare cu 8 petale, alternată cu 8 boboci orientați spre interior şi centrată cu o floare plină. Conturul şi umbrele sunt realizate cu negru.

Model 4 - floare cu 8 petale, alternată cu 8 boboci orientați spre interior şi centrată cu o floare plină. Conturul şi umbrele sunt realizate cu negru, iar interiorul florii cu roşu vermillon.

Descriere

Tavanul este alcătuit dintr-un cadru modular de rame care încastrează casetele. E vorba de o succesiune de 9 casete pe lățimea navei bisericii şi 15 casete pe lungime. Casetele au dimensiunea de 1 m x 1 m, iar ramele au lățimea de 20 cm.

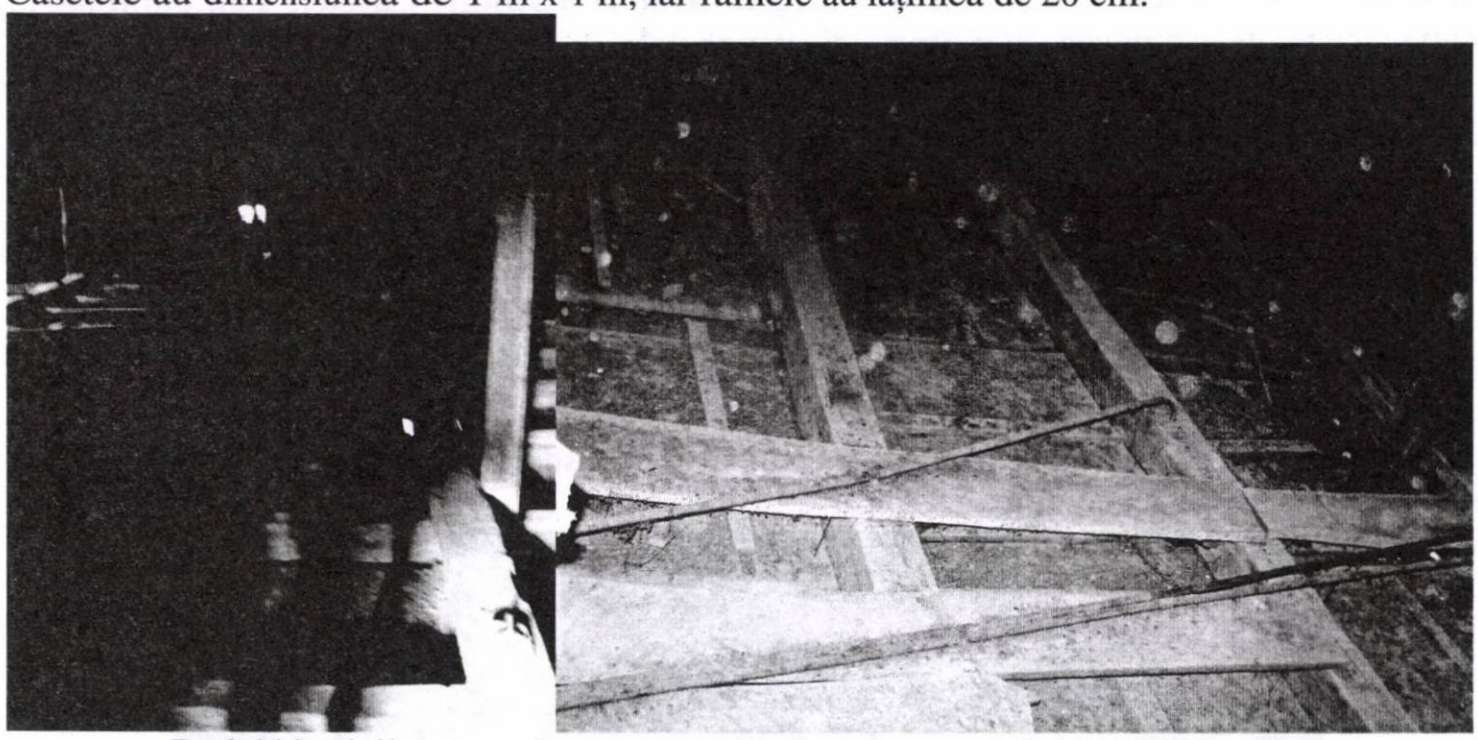

Podul bisericii

Atmosferă pod

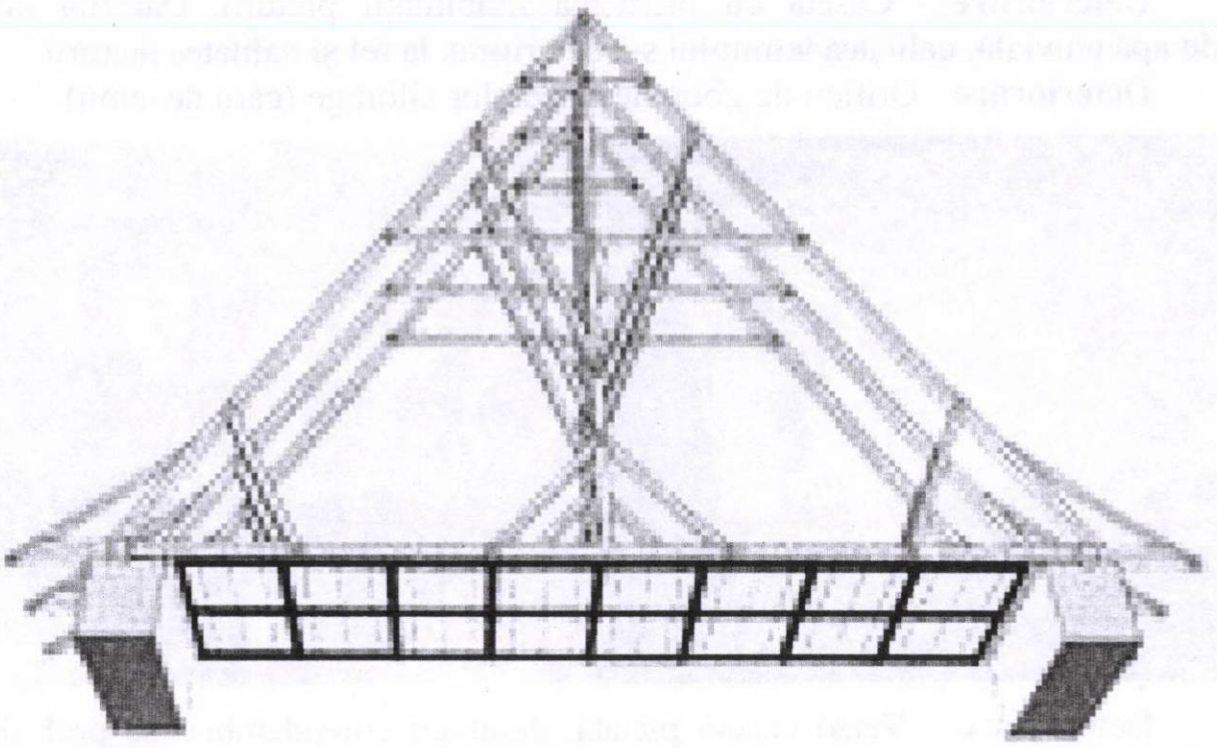

Modele de realizare a tavanelor casetate.

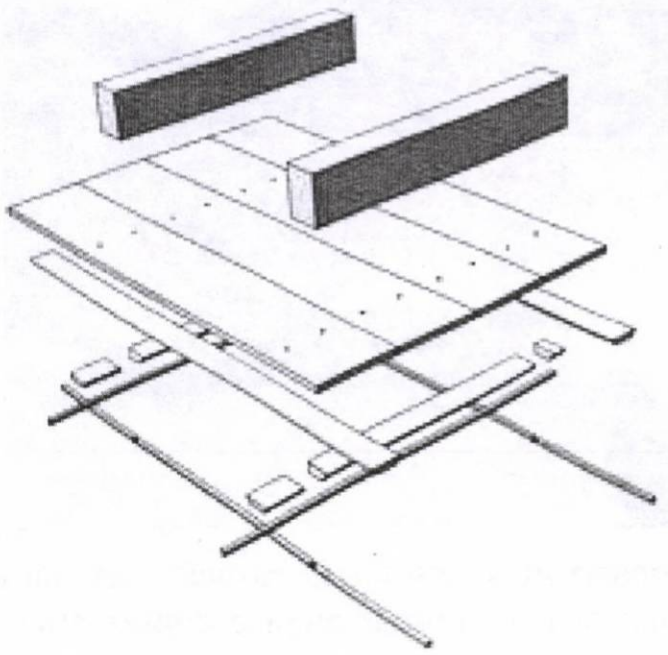

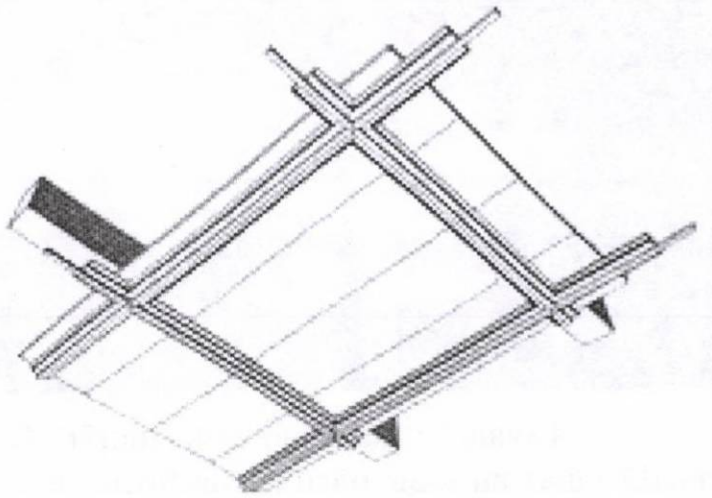

Deteriorări şi probleme în starea de conservare a tavanului pictat

Mediul înconjurător, microclimatul, acţiuni mecanice şi chimice (unele făcute chiar de mâna omului), **atacuri biologice**, pot deteriora starea de conservare şi sănătatea picturii şi a structurii tavanului.

În cazul de faţă, am aflat că tavanul a suferit deteriorări provocate de incendiul din 22 februarie 1872, se pare că o parte din casete au fost înlocuite şi altele repictate. Acest lucru este demonstrat prin faptul că albastru de pe fundal apare în două nuanţe. Nu există documente descriptive cu privire la pigmenţii folosiţi sau la desenul casetelor.

Astfel, există zone unde pictura este erodată, stratul pictural este şters - degradare specifică neglijenţei omului, zone unde blatul de lemn şi-a pierdut calităţile, deteriorare datorată intemperiilor şi a microclimatului necorespunzător.

În urma observării atente se pot remarca aglomerări de murdărie organică, halouri de apă, desprinderi în stratul pictural, fisuri în lemn, atac biologic, pierderea calităţii lemnului în zonele unde acesta a fost expuse umezelii excesive.

Deteriorare - Casetă cu pierderea lizibilității picturii. Datorită infiltrației masive de apă pluvială, calitatea lemnului s-a deteriorat, la fel şi calitatea picturii.

Deteriorare - Orificii de zbor ale insectelor xilofage (carii de lemn)

Deteriorare - Verso casetă pictată, depuneri considerabile de praf şi resturi organice provenite de la insecte

Deteriorare - Nod în blatul de lemn care expulzează stratul pictural

Tavanul casetat necesită lucrări de conservare şi restaurare întrucât a existat o perioadă când nu s-au păstrat condițiile de climat şi microclimat propice conservării în bune condiții a picturii.

Study case. Painted wooden ceilings - Protestant church from Băbeşti

Abstract

The protestant church ceiling from Băbeşti is in a very damaged conservation status, due to the water infiltration. The painting is in present Baroque stile and is characteristic to the most protestant church from nord-west Romania.

The paper highlights a few details of the degradations and marks some proposal for the restoration.

Restaurarea unor piese metalice medievale descoperite la biserica reformată Acâş

Roxana Cobusceanu

Biserica reformată din Acâş, situată în centrul localităţii, este o construcţie de la sfârşitul secolului al XII-lea - începutul secolului al XIII-lea şi reprezintă cel mai bine păstrat monument ecleziastic romanic din nord-vestul Transilvaniei.

Acest monument aparţine probabil, unei foste mănăstiri benedictine, păstrându-se aproape intacte caracteristicile primei faze de construcţie.

În timp, biserica a suferit numeroase transformări: incendiul din 1642 a distrus acoperişul, iar cutremurul din 1834 a afectat grav biserica, renovarea ei făcându-se abia la începutul secolului al XX-lea. Lucrările de restaurare din acea perioadă au fost bine realizate, lucru ce a contribuit enorm la păstrarea valorii bisericii. În ultimii ani, apa infiltrată a constituit un real pericol şi astfel biserica a fost inclusă în planul naţional de restaurare conservare.

Campania de săpături arheologice a început în anul 1998 şi s-a desfăşurat pe parcursul mai multor ani. În perioada 1998-2000 săpăturile arheologice au vizat stabilirea fazelor de construcţie a bisericii, cercetarea cimitirului din jur şi a posibilelor anexe ce au aparţinut mănăstirii. Cu această ocazie s-a descoperit o capelă anexă, au fost cercetate 40 de morminte din cimitirul din jurul bisericii şi s-au identificat urmele reparaţiilor din evul mediu până în prezent.

În general, inventarul înhumaţilor este alcătuit din accesorii vestimentare datate în secolul XVIII - XIX şi au aparţinut probabil preoţilor care au slujit la această biserică precum şi soţiilor lor.

În continuare, voi prezenta restaurarea următoarelor obiecte descoperite în această campanie de săpături.

Moneda, confecţionată din aliaj de argint, este ruptă în două fragmente (accident la scoaterea din săpătură), suprafaţa fiind acoperită cu un strat continuu şi neuniform de produşi mecanici peste un strat de produşi de coroziune de culoare neagră, iar punctiform prezintă produşi de culoare verde deschis (pulverulent). Ca tratament, am optat pentru o curăţare chimică cu soluţie de acid formic 10%, alternată cu o curăţare mecanică, neutralizare repetată în apă distilată, uscare, degresare în alcool, finisare mecanică. Cele două fragmente au fost lipite cu răşină epoxi, iar pentru conservare, am folosit Palaroid B 72, 3%.

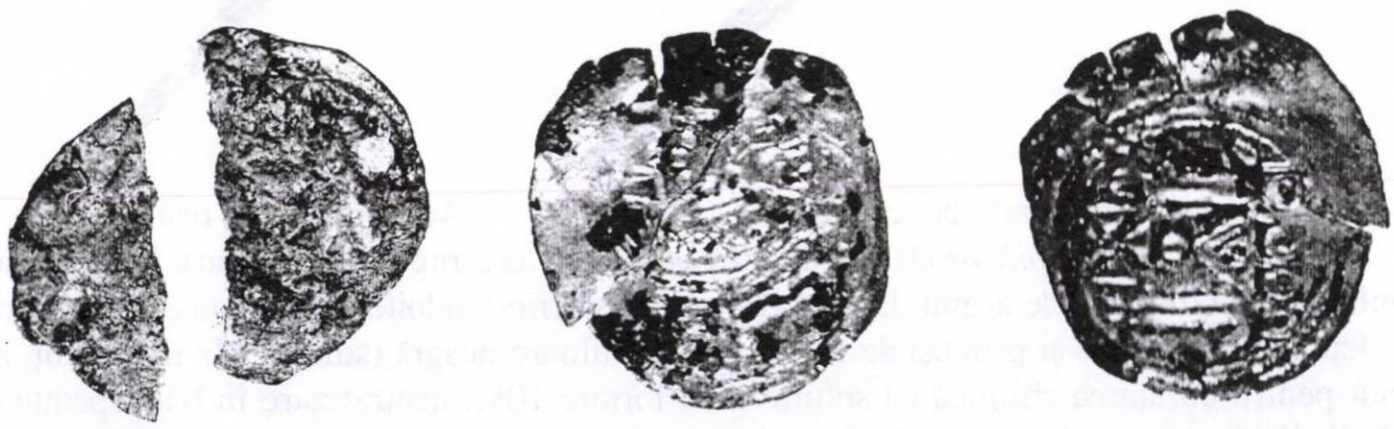

Acul pentru păr confecţionat din bronz, prezintă miez metalic continuu, suprafaţa sa fiind acoperită cu un strat de produşi de coroziune specifici materialului de bază (cupru) sub formă de cloruri şi carbonaţi (culoare verde), precum şi cu un strat de produşi mecanici dispuşi neuniform. Ca tratament am folosit curăţarea chimică cu soluţie Complexon III la ph 10 combinată cu cea mecanică, neutralizare repetată în băi succesive de apă distilată, uscare, degresare şi conservare cu Palaroid B 72, 3%.

Ac de păr înainte de restaurare Ac de păr după restaurare

Acul pentru păr este confecționat din argint aurit, partea mai aurită păstrându-se doar în zona gămăliei. Pe suprafață, piesa prezintă produși de coroziune de culoare neagră, produși de culoare verde, precum și un strat gros și neuniform de depuneri mecanice. Tratamentul aplicat este curățarea chimică cu soluție de acid formic 10%, combinat cu o curățare mecanică, neutralizare în băi succesive de apă distilată, uscare, degresare, conservare finală cu Palaroid B 72, 3%.

Ac de păr înainte de restaurare Ac de păr după restaurare

Inel de tâmplă (două bucăți din care unul era rupt și deformat). Piesele sunt confecționate din aliaj de argint, la unul dintre capete fiind îndoite. Suprafața este acoperită cu depuneri mecanice și produși de coroziune de culoare neagră (sulfur). Ca tratament, am optat pentru curățarea chimică cu soluție acid formic 10%, neutralizare în băi repetate de apă distilată, uscare, degresare. Lipirea fragmentului s-a făcut cu rășină epoxi, iar pentru conservare am folosit Palaroid B 72, 3%.

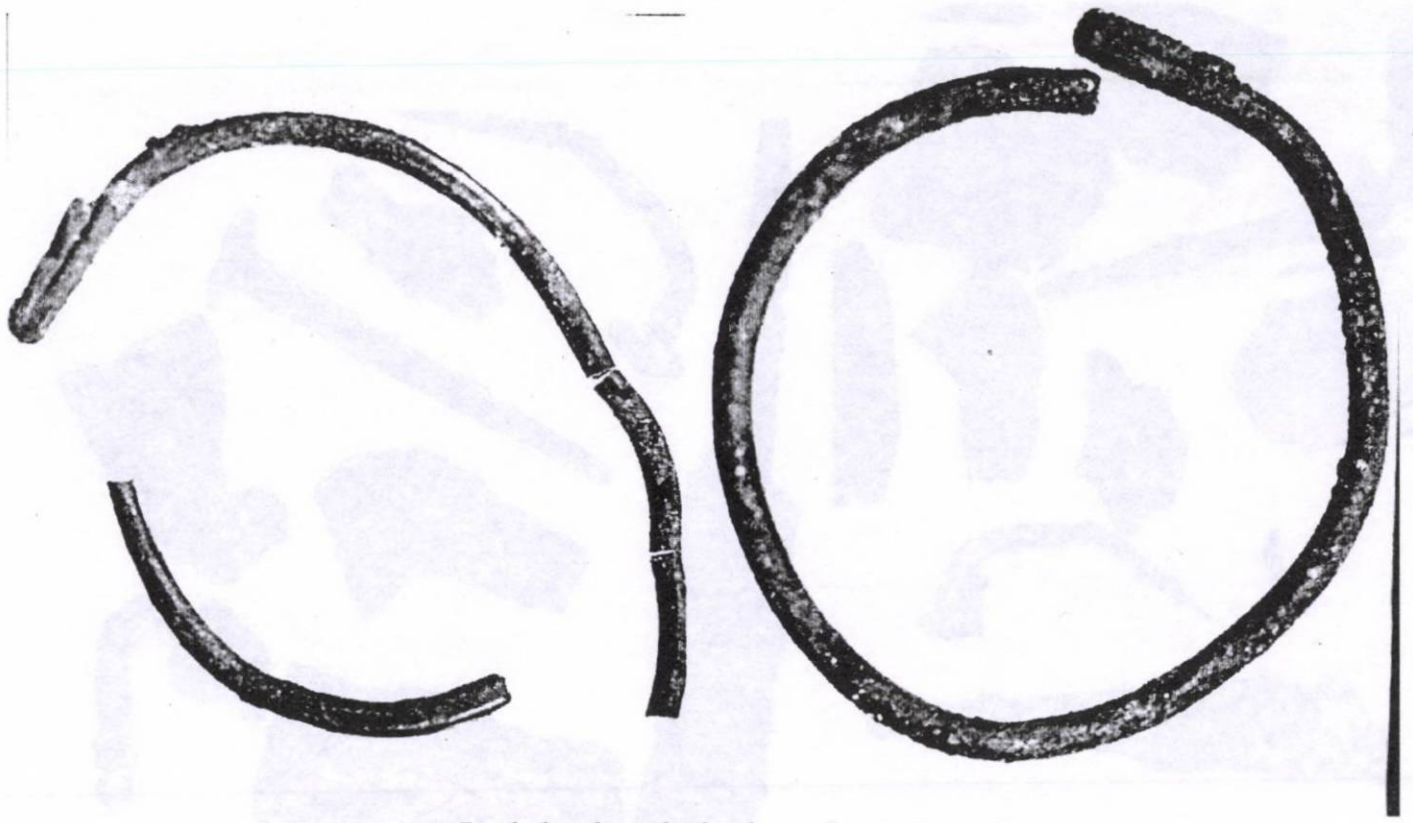

Inel de tâmplă înainte de restaurare

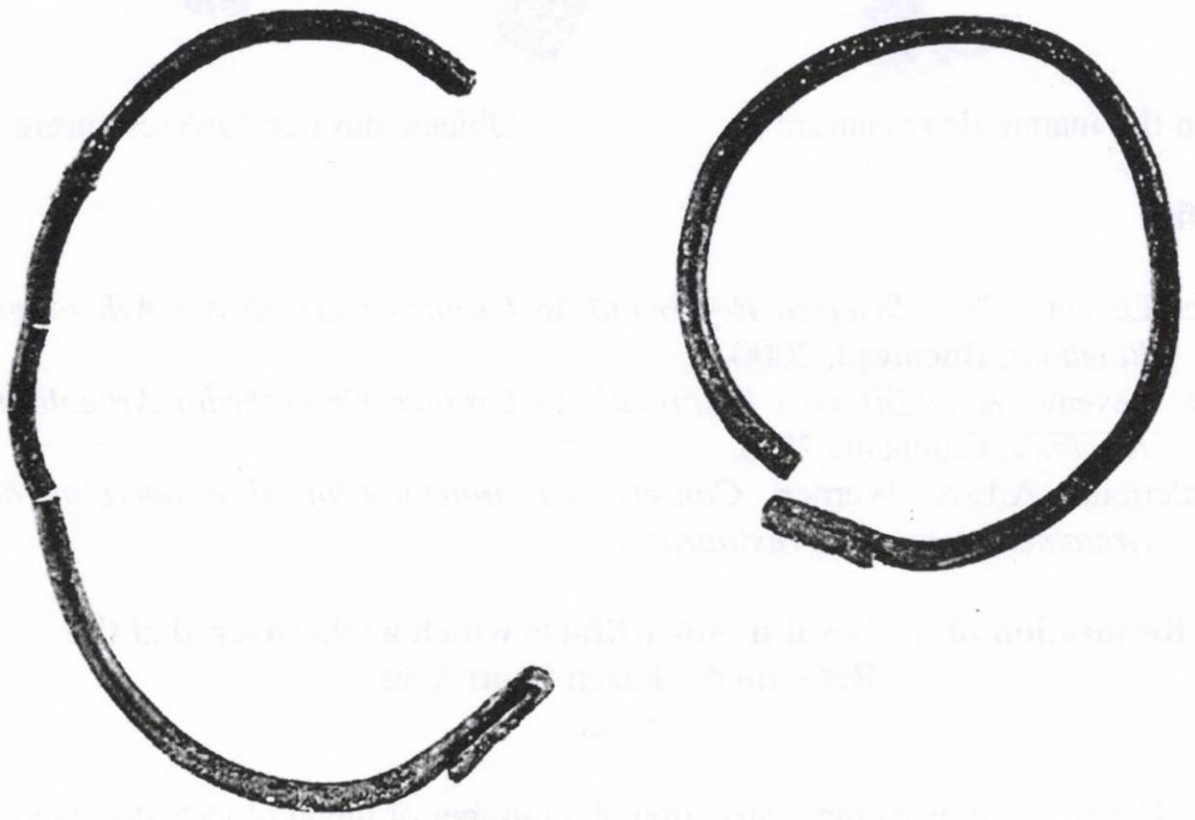

Inel de tâmplă după restaurare

Obiecte din fier (cuie; fragment cuțit). Piesele prezintă produşi de coroziune specifici materialului de bază, fier, sub formă de oxizi de fier, oxihidrați ferici, cloruri, exfolieri ale stratului de produşi de coroziune, pustule, fisuri şi un strat gros şi neuniform de produşi mecanici. Ca tratament am folosit curățarea mecanică a stratului de produşi de coroziune cu motorul tehnic suspendat cu freză. A urmat apoi conservarea cu tanin, soluție alcoolică 10%, conservarea finală fiind făcută cu Polaroid B 72, 5%.

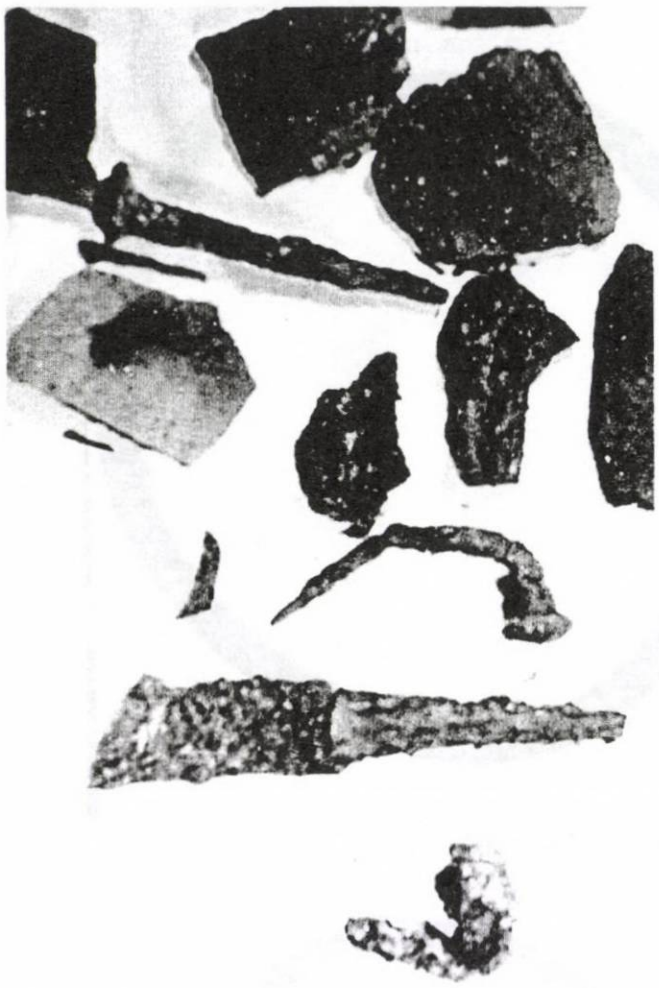

Obiecte din fier înainte de restaurare

Obiecte din fier după restaurare

Bibliografie

Szőcs Peter Levente, *Acâş-Biserica Reformată,* în *Cronica Cercetărilor Arheologice din România*, Bucureşti, 2000.

Szőcs Peter Levente, *Acâş-Biserica Reformată,* în *Cronica Cercetărilor Arheologice din România*, Campania 2001.

H.E. Plenderleith, A.E.A. Werner, *Conservarea antichităţilor şi a operelor de artă (tratament, reparare, restaurare)*

Restoration of medieval metal artifacts which ar discovered at the Reformed Church from Acâs

Abstract

The article present the restoration of a number of metal objects discovered in Acas, the Protestant Church. Roxana Cobusceanu

Restaurarea unei flinte de secol XVIII

Dinu Capotescu

Din cele mai vechi timpuri, omul s-a folosit de unelte şi arme pentru a supraviețui. Dacă la început se folosea de unelte din piatră, odată cu descoperirea metalelor, uneltele şi armele cunosc o perfecționare rapidă.

Armele de foc apar odată cu aducerea prafului de puşcă în Europa pe la 1200 (este inventat de chinezi încă în 1045).

Primele arme de foc erau nesigure, încărcarea lor dura mult şi adesea explodau pe neaşteptate. Ele s-au dezvoltat pe la sfârşitul anului 1300. Erau confecționate din fier sau bronz, erau lungi de 30 cm şi se folosea un fitil tratat cu azotat de potasiu pentru a aprinde praful de puşcă.

Una dintre primele ilustrații reprezentând o arma de foc a fost găsită pe un document prezentat regelui Eduard al III-lea al Angliei în 1326. Avea forma unei vaze puse pe o masă şi se declanşa prin aplicarea unei tije încinse în foc pentru aprinderea prafului. Proiectilul era o săgeata cu patru capete. În alte locuri, modelele erau mai avansate, astfel un document emis la Florența, Italia, tot în 1326, amintea de tunuri metalice care trăgeau cu gloanțe de fier.

Flinta. Era incomod şi uneori imposibil să porți un fitil aprins, astfel că la sfârşitul anilor 1400 a fost dezvoltat un mecanism simplu de aprindere. O pârghie în forma literei S, numită serpentina, era pivotată pe o parte a armei. Un fitil aprins era prins de vârful pârghiei. Prin mişcarea părții de jos a pârghiei fitilul era coborât pe o mica scobitură care conținea puțin praf de puşcă. Acest "praf de detonare" aprindea încărcătura principală din armă.

Următorul progres a fost introducerea unui trăgaci pentru acționarea într-un mod mai convenabil a serpentinei. Fitilul era blocat în poziție până când se apăsa pe trăgaci. Acest mecanism a fost numit flintă.

Unul dintre dezavantajele flintei era faptul că ploaia stingea fitilul, sau umezea pulberea din scobitură, împiedicând aprinderea ei. Uneori, vântul sufla pulberea. De asemenea, exista pericolul ca o scânteie de la fitil să aprindă pulberea accidental.

Flintele erau ținute cu ambele mâini şi aveau un pat care era apăsat pe umăr pentru menținerea în poziție corespunzătore a armei.

Mai târziu, a apărut puşca cu cremene (prin anul 1500), şi a devenit cel mai răspândit tip de armă de foc la vremea respectivă.

Apăsarea pe trăgaci determina o bucată de pirită să lovească o placă de oțel, prin scânteile produse se aprindea praful de detonare, declanşând arma. Mai târziu, bucata de pirită este înlocuită cu cremene (prin anul 1600). Acest tip de armă s-a răspândit şi a rămas până în jurul anului 1800, când a apărut sistemul cu percuție pentru detonarea încărcăturii unei arme de foc.

Obiectul acestei lucrări îl constituie restaurarea unei arme cu cremene.

Descriere

Patul puştii frumos ornamentat cu plăcuțe de alamă dantelate şi motive vegetale incizate se continuă cu mecanismul de aprindere în forma literei S, care pivotează pe partea dreaptă a armei, mecanismul fiind acționat de trăgaci. Patul se continuă cu ulucul puştii pe care se sprijină țeava. Spre deosebire de alte arme a căror țeavă au grosimea relativ uniformă, la aceasta țeava este mult mai groasă şi turtită spre vârf.

Starea de conservare

Obiectul prezintă produşi de coroziune specifici fierului, depuneri de murdărie organică şi deteriorări la partea lemnoasă, lipsind astfel o porţiune din uluc. Mecanismul de dare a focului este defect lipsind o componentă. (Vezi foto 1.)

Metodă de restaurare

În prima fază, arma a fost demontată în părţile componente înlăturându-se ţeava, mecanismul de dare a focului şi toate componentele metalice. Acestea au fost curăţate superficial cu materiale abrazive fine urmând apoi un tratament chimic în soluţie de acid fosforic. A urmat neutralizarea metalului în apă distilată şi uscarea în alcool. Componentele metalice au fost brunate şi conservate cu nitrolac.

Având analogie, s-a confecţionat componenta lipsă de la mecanismul de dare a focului astfel încât acesta a devenit funcţional. S-a intervenit la partea de lemn consolidând şi completând porţiunea lipsă (vezi foto 2).

După şlefuire şi integrare cromatică cu baiţ de nuc (vezi foto 3) a urmat protejarea şi conservarea cu shellac. În final s-au montat componentele (vezi foto 4.)

The restoration of a flintlock pistol from XVIII century

Abstract

The subject of the article is the restoration of a gun flint. The gun presents corrosion, deposits of organic dirt, the wood was damaged as well and a part of the groove was missing. The release mechanism is defect as well.

The wood part was restored and completed and the metal part was cleaned and treated. The gun is the property of the Satu Mare County Museum.

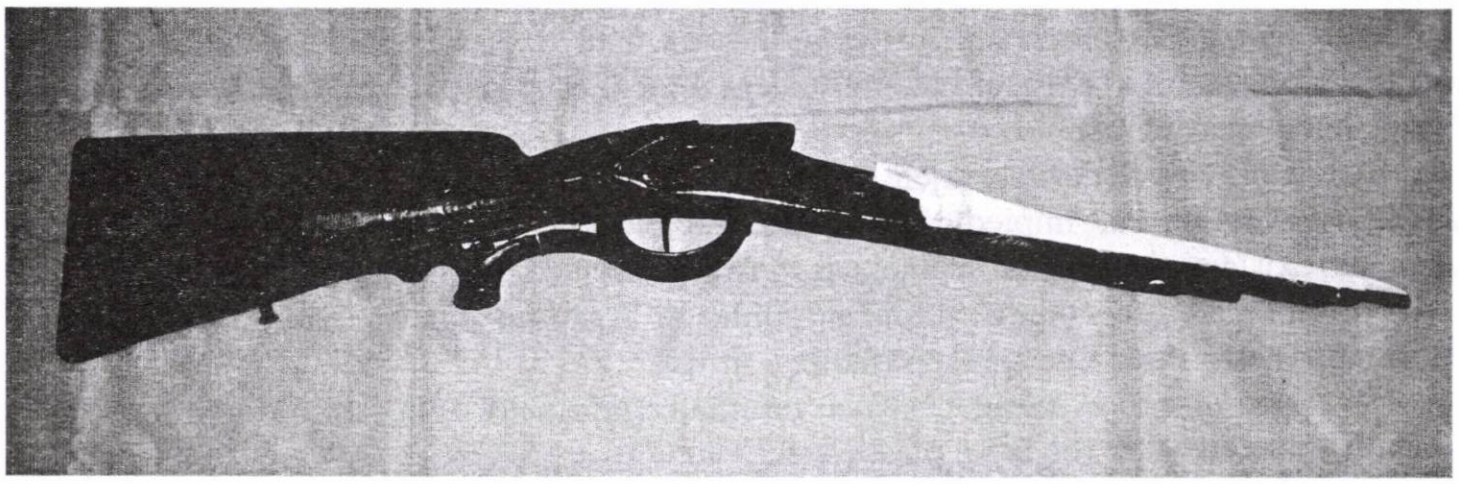

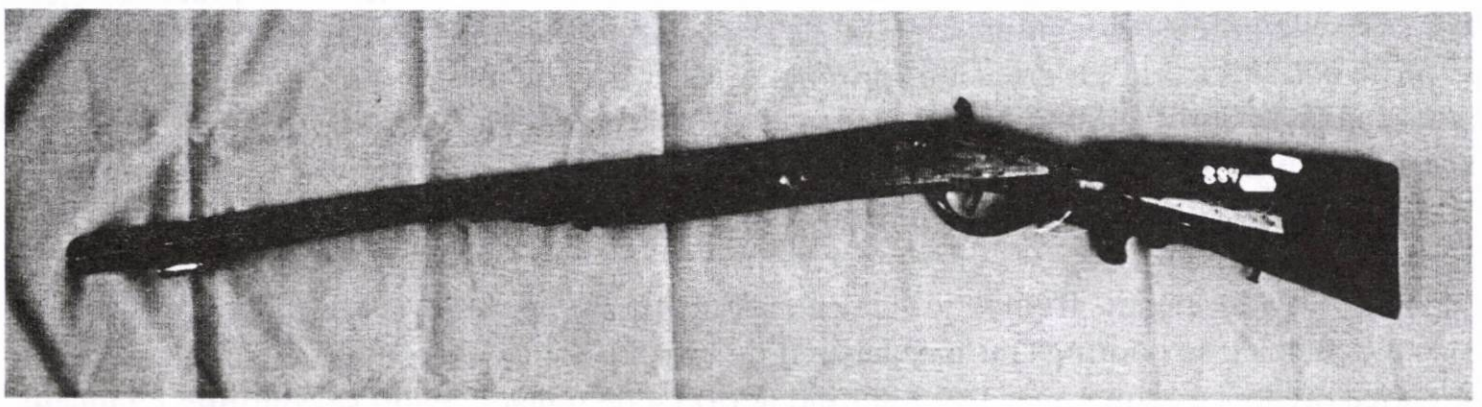

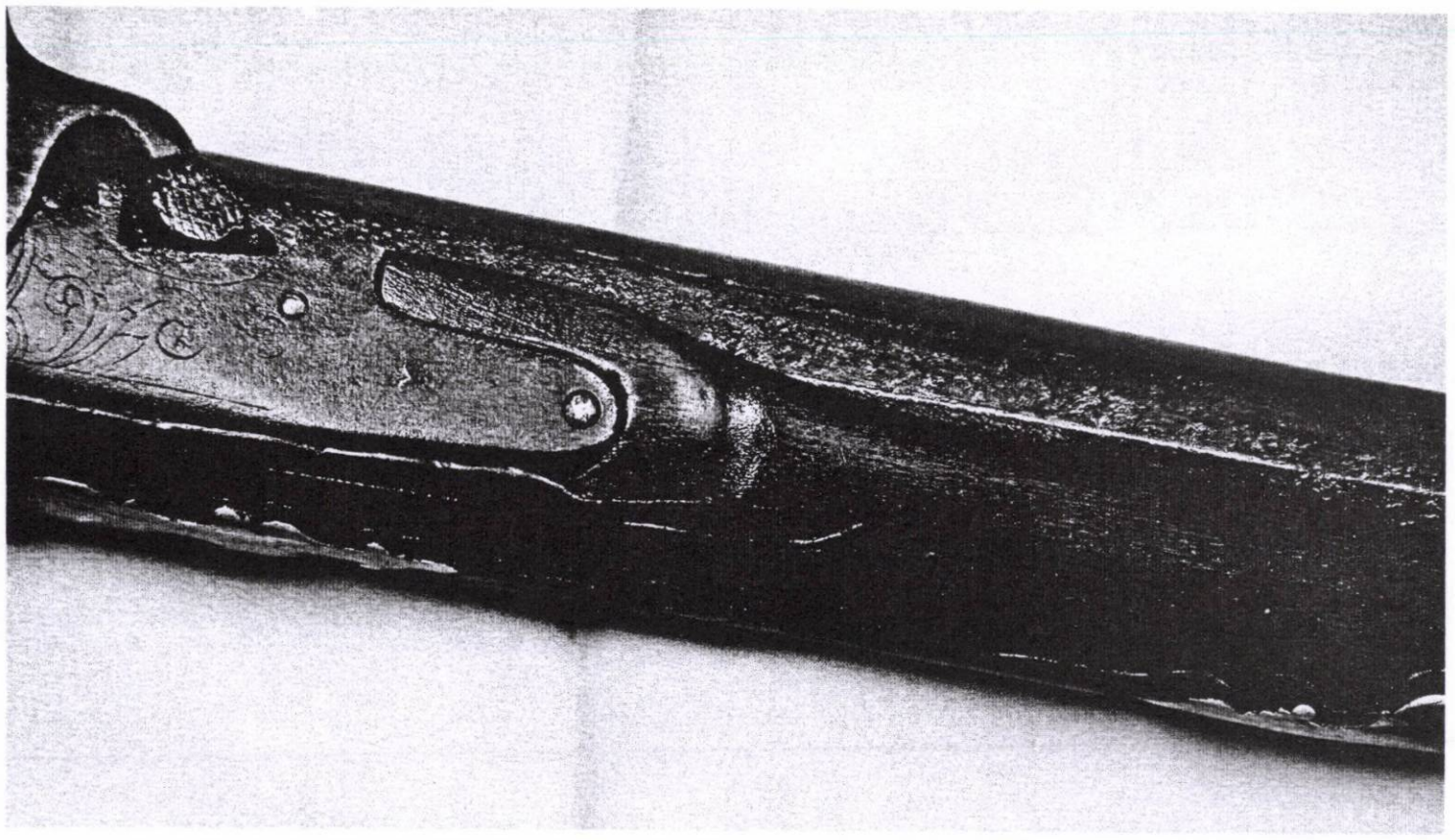

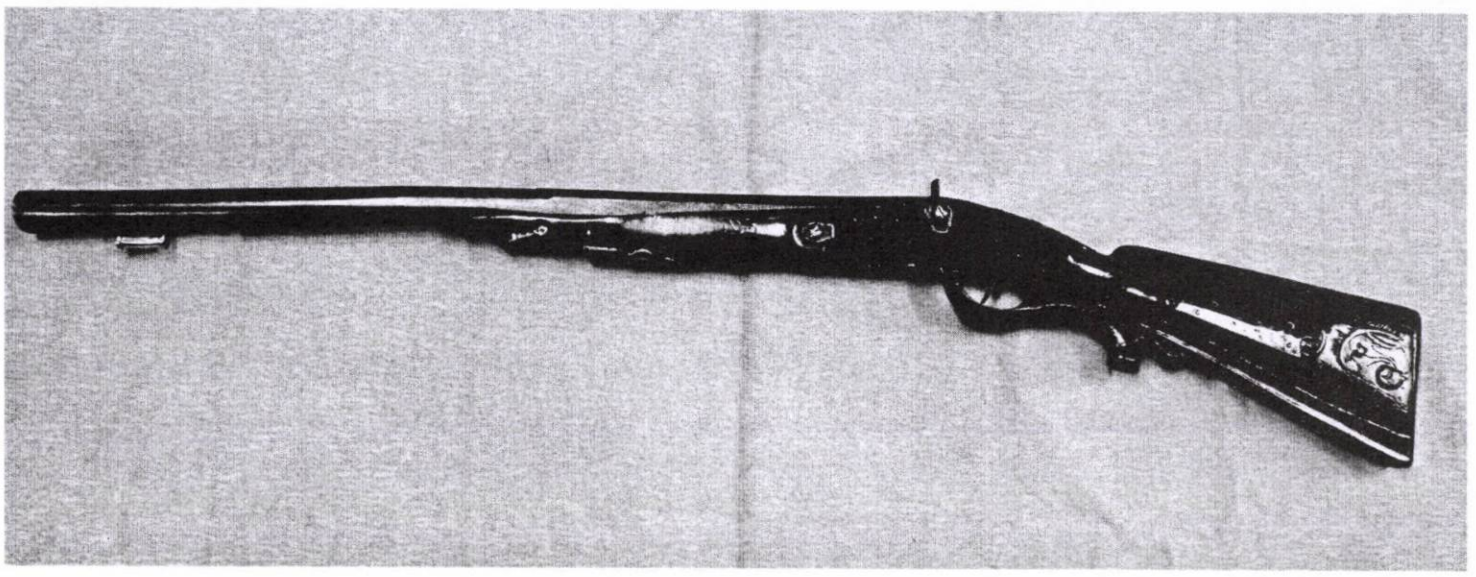

Restaurarea unei tipărituri

Gabriela Paul

În anul 1699, tipograful Mihail Iştvanovici tipăreşte două cărţi în limba română: Bucoavna şi Chiriacodromionul, care este cea mai complexă colecţie de predici din istoria vechii literaturi române. Se pare că ea este o reeditare a Cazaniei apărută în 1641, tot la Bălgrad, sau, după alţii, reproduce parţial Cazania mitropolitului Varlaam.

Este o carte de cazanii scrisă cu caractere chirilice, tiparul este negru, doar în titlu întâlnim şi roşu. Are 31 de rânduri pe pagină, textul în chenar şi un număr de 415 file.

Această tipăritură a fost realizată pe mai multe tipuri de hârtie manuală, din fibre de in şi cânepă, produsă în ani diferiţi şi în mori diferite. Grosimea hârtiei diferă în funcţie de fiecare caz în parte.

Păstrarea tipăriturii în condiţii necorespunzătoare a dus la pierderea unităţii volumului soldat cu desprinderi ale filelor, deteriorarea corpului cărţii, ca urmare a lipsei copertelor, a acţiunii agenţilor fizico-chimici şi biologici.

După parcurgerea etapelor premergătoare obligatorii (fotografiere, dezinfecţie, investigaţii) am trecut la desprăfuirea tipăriturii, numerotarea filelor, îndepărtarea depozitelor de ceară, îndreptarea prin mijloace mecanice a filelor răsucite şi îndoite.

Spălarea filelor s-a făcut în apă. Filele deteriorate fiind spălate între netex, fapt ce a permis atât circulaţia apei cât şi protejarea fragmentelor biodeteriorare cu tendinţă de desprindere.

Urmează apoi uscarea liberă, reîncleierea pe ambele părţi cu o soluţie de carboximetilceluloza în apă, presare intermediară.

Completarea cu hârtie japoneză s-a făcut prin metoda „la dublu", iar adezivul folosit a fost o soluţie de carboximetilceluloza 2,5% în apă. Consolidarea fisurilor, rupturilor s-a făcut cu val japonez pe ambele părţi.

Urmează apoi presarea finală între foi de filtru umezite şi uniformizate în presă.

Recompunerea caietelor este ultima etapă pe care o parcurgem înainte de ajungerea cărţii în laboratorul de legătorie.

Se recomandă păstrarea tipăriturii în condiţii microclimatice corespunzătoare.

Având în vedere numărul destul de mare de exemplare care se găsesc şi astăzi din Chiriacodromion, putem afirma că tipărirea ei şi-a atins scopul -„folosul neamului românesc", deoarece a circulat intens şi a contribuit astfel la menţinerea unităţii spirituale a românilor iar satisfacţia restauratorului de a-i reda semnificaţia originală este justificată.

Bibliografie:

Sofia Ştirban, *Din istoria hârtiei şi filigranului: Tipografia românească a Bălgradului (sec. XVII),* Alba Iulia, 1999.

Haţeganu Lucia, *Kiriacodromion, Bălgrad 1699 „Îndrumător pastoral"*, Alba Iulia, 1977.

The restoration of a printed paper

Abstract

This paper presents the restoration of a Chiriacodromion from 1699. The book is the property of the Satu Mare County Museum.

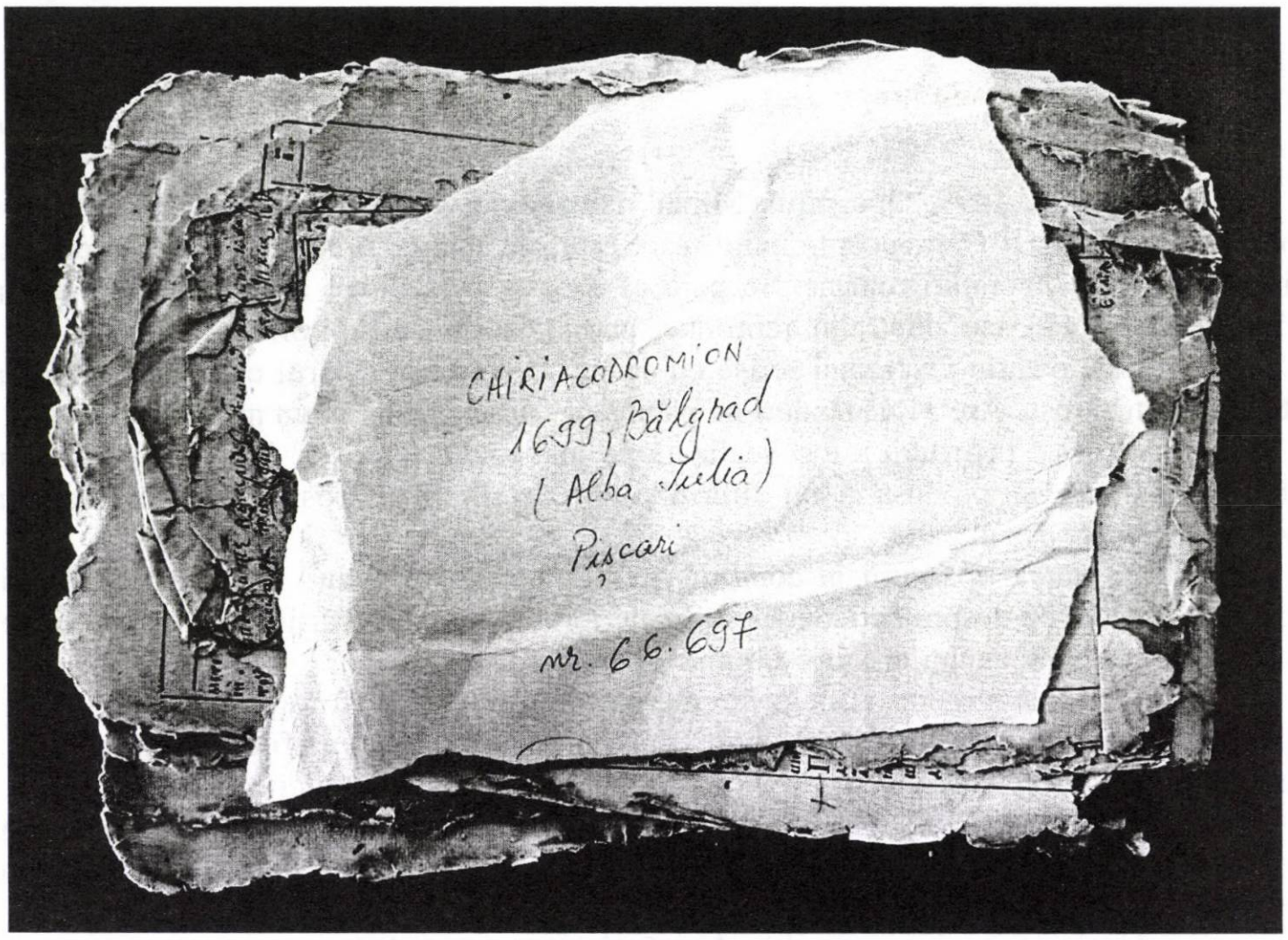

Chiriacodromion. Ansamblu înainte de restaurare

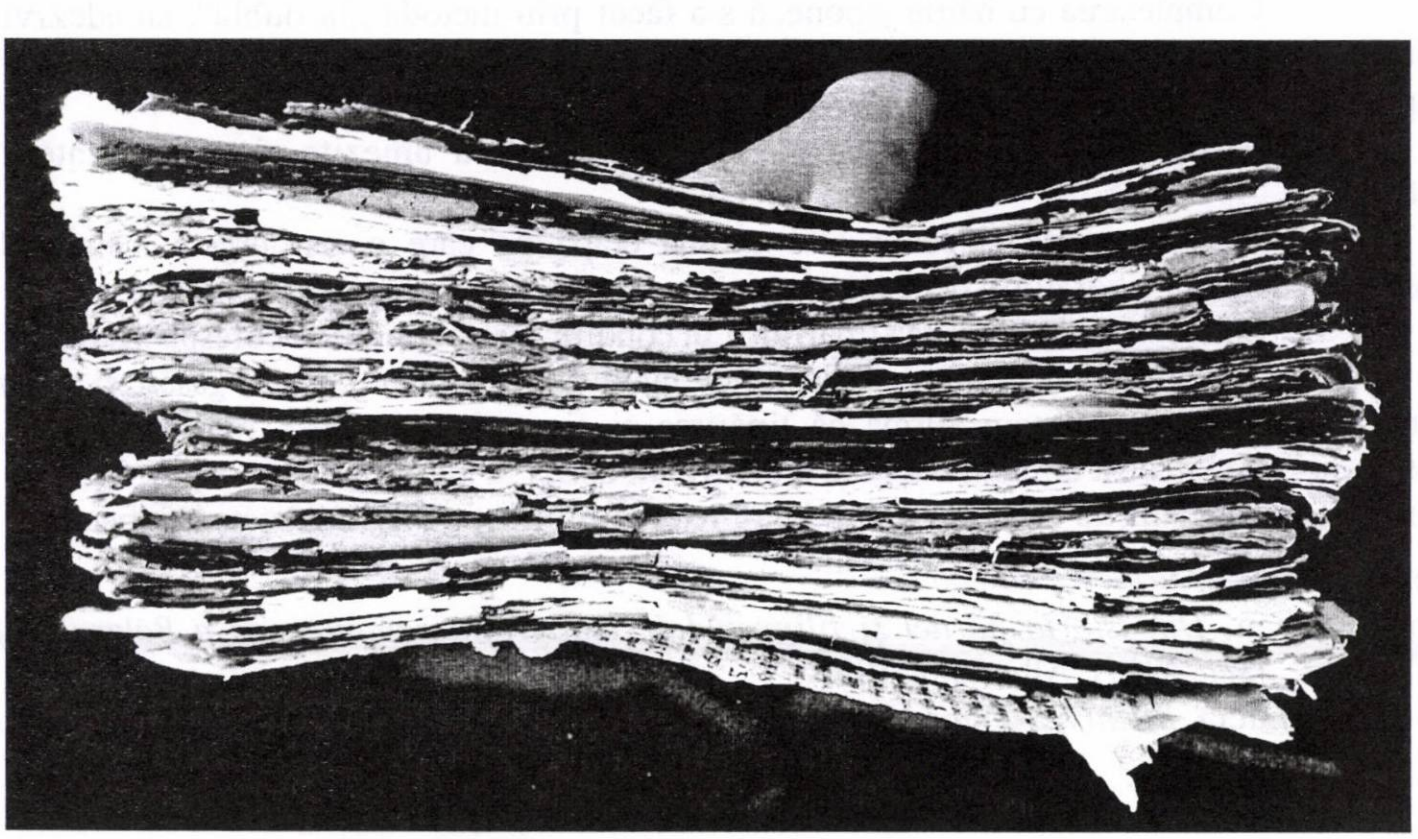

Chiriacodromion. Ansamblu înainte de restaurare

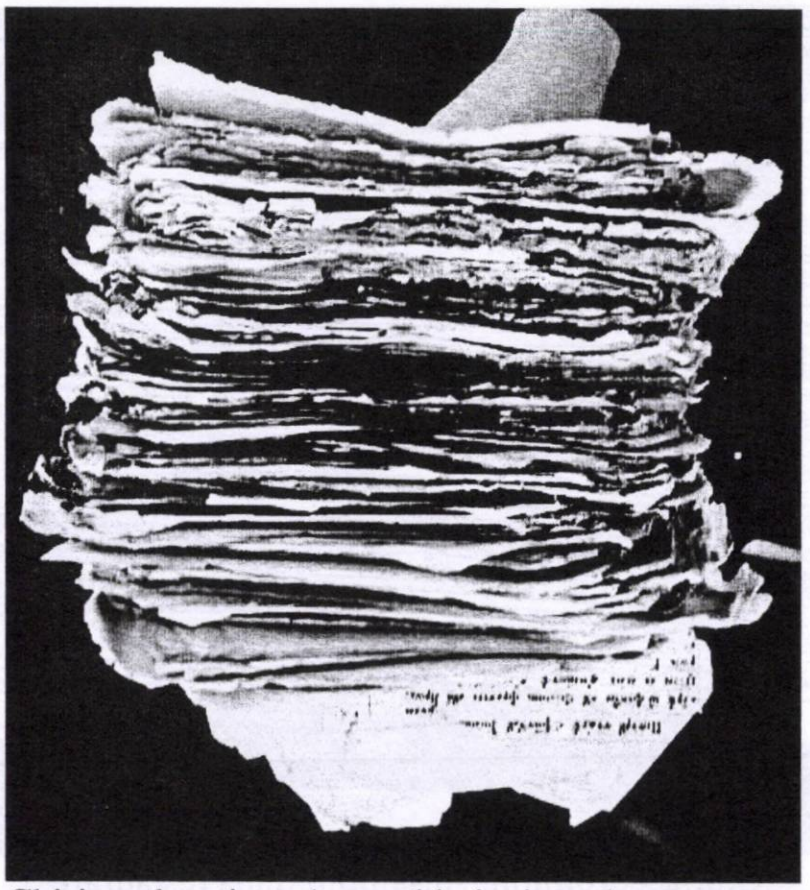

Chiriacodromion. Ansamblu înainte de restaurare

Prima filă înainte de restaurare

Prima filă după restaurare

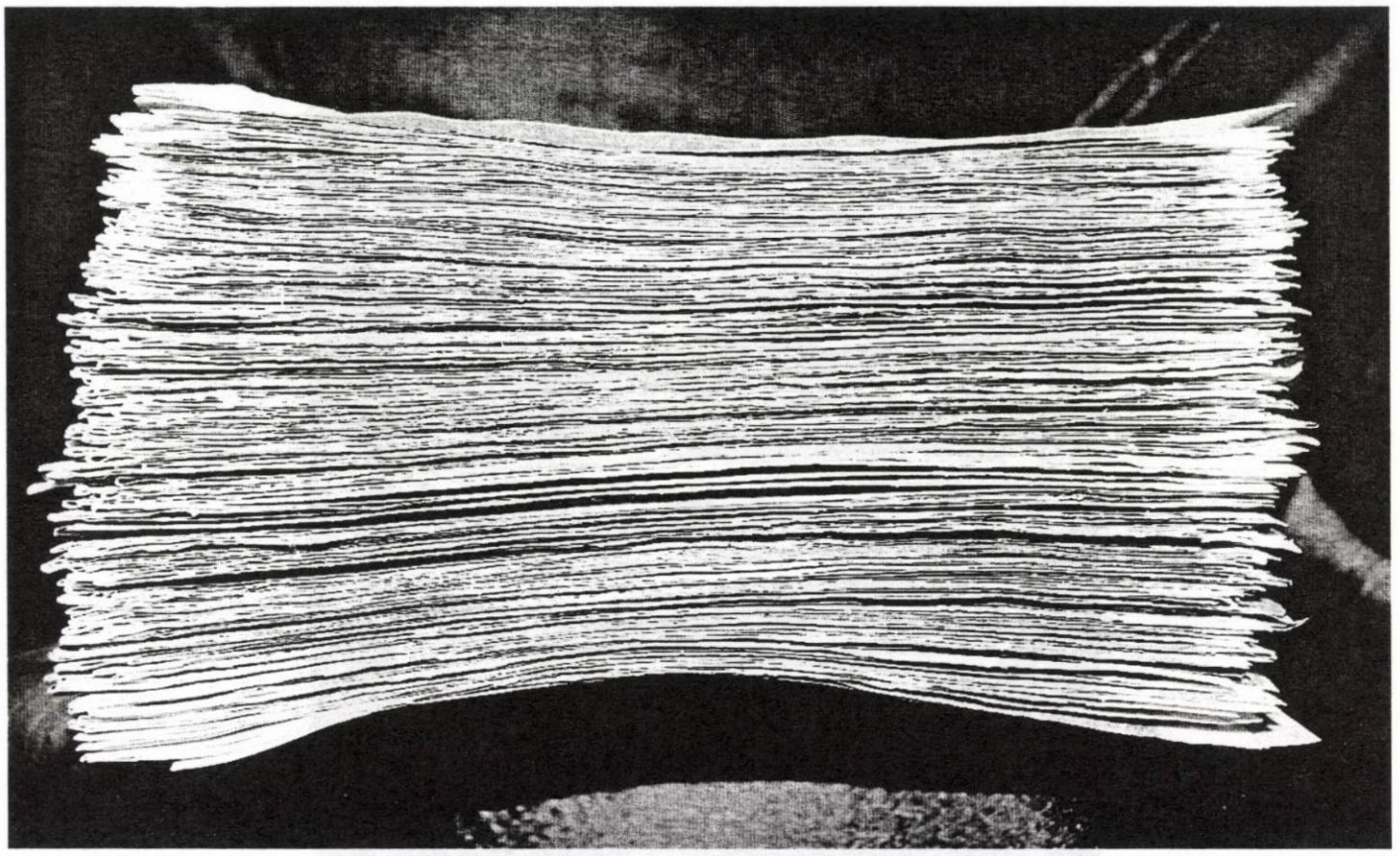

Chiriacodromion. Ansamblu după restaurare

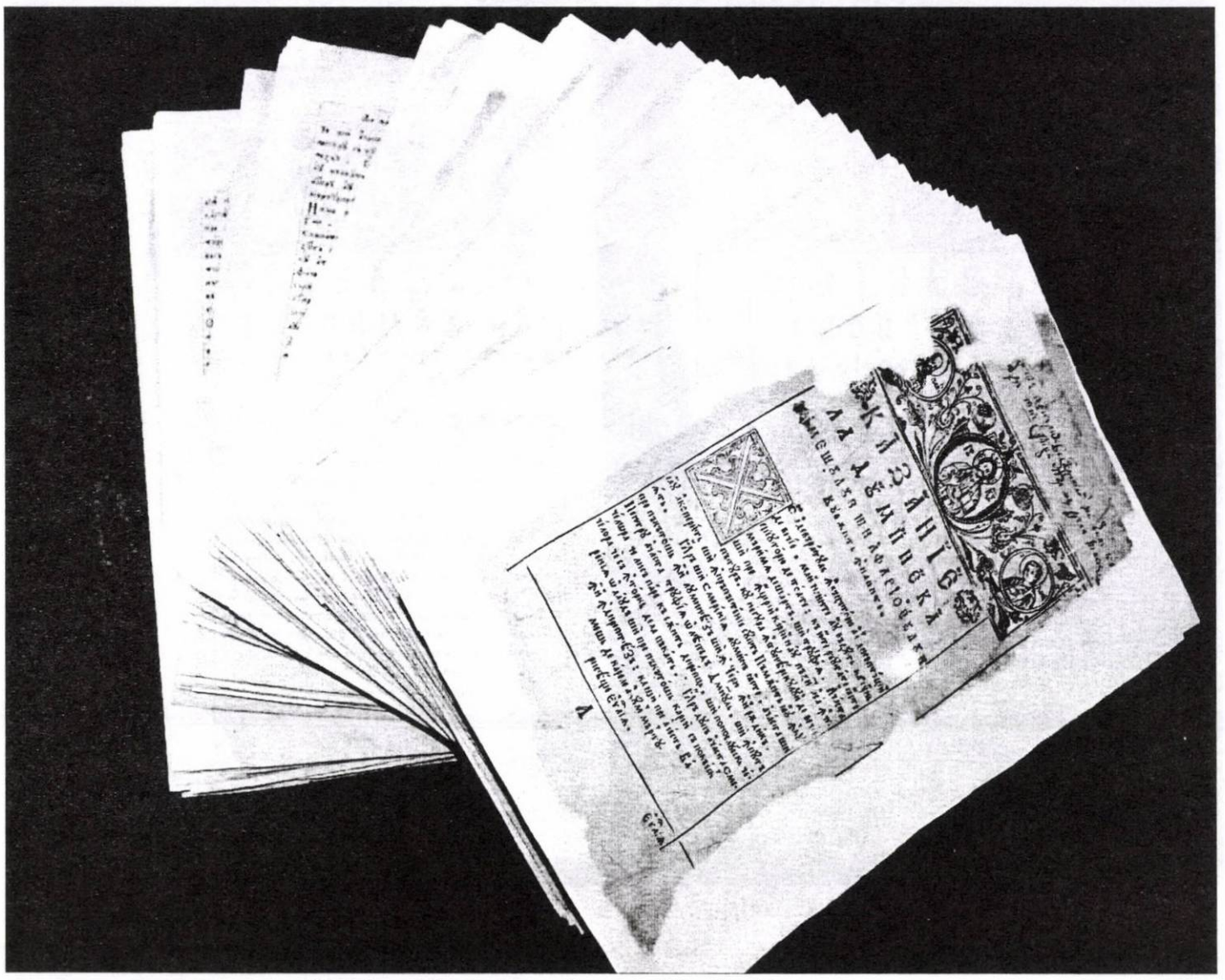

Chiriacodromion. Ansamblu după restaurare

Restaurarea unui costum de curte de secol XVIII

Adela Dobrescu

În anul 1995, în situl arheologic de la Hodod, județul Satu Mare, a fost descoperit şi cercetat cavoul famiei Thuri. Cavoul a fost datat 1733 şi prin urmare a fost pus în legătură cu vestitul castel baroc de la Hodod, castel care a aparținut familiei Wesselenyi Degenfeld.

În cavou a fost descoperit un material textil arheologic foarte complex, de fapt cel mai complex până la acea dată. Sub piatra cavoului, în sicriul datat 1733, pe care era trecut numele Thuri Sara, au fost descoperite următoarele piese[1]:

1. Fragmente de dantelă cu fir de aur şi argint - care erau dispuse peste firele de păr;
2. Fragmente de voal din mătase naturală, de culoare brună;
3. Fragmente de panglică din mătase naturală, de culoare brună;
4. Corset din care se mai păstra o bucată de mătase naturală, de culoare verzuie, balenele corsetului şi panglica;
5. Fragment de bluză sau tunică din postav de culoare brună;
6. Fusta dintr-o țesătură de lână de culoare brună. Fusta era dublată de un material țesut din bumbac, de asemenea, de culoare brună;
7. Brâu realizat din şnururi prinse între ele cu fire de aur şi argint;
8. Fragmente de mătase naturală şi fragmente de țesături într-o stare avansată de degradare.

În anii următori s-a conservat întreg inventarul textil descoperit la Hodod, pasul următor fiind cel al restaurării. Restaurările tuturor pieselor s-au realizat de-a lungul mai multor ani. În acest articol ne vom opri la restaurarea costumului, şi anume: restaurarea corsetului, a panglicilor şi dantelelor, restaurarea fustei. Restaurarea s-a realizat prin analogie cu costul de curte maghiar de secol al XVIII-lea.

Descrierea corsetului.

După fazele conservării corsetulului, s-au păstrat:

- ❖ dantelele cu care era ornamentat acesta;
- ❖ o mica bucată din mătase naturală care avea rol de suport pentru dantele şi care forma corpul corsetului;
- ❖ balenele;
- ❖ panglica care prindea corsetul.

Dimensiunile corsetului: bust 80 cm.; talie 60 cm.; L spate 52 cm.; L față 62 cm.
Dimensiunile panglicii corsetului: L 148 cm.; l 3,2 cm.

Corsetul este croit pe corp, în spate mai scurt, iar în față mai lung, prinzând sub el fusta. În față era decoltat, decolteul fiind prins cu o panglică aşezată în zig-zag, care trecea prin copci prinse pe lateralele corsetului. Corsetul avea pe umeri două bretele. El era întărit cu balene atât în partea din față cât şi în spate. Tipul acesta de corset este caracteristic costumului de curte maghiar[2]. Piesa era decorată cu dantelă din fir metalic, care s-a păstrat parțial. Sub dantelă s-a mai păstrat o foarte mică parte din suportul de mătase al corsetului; acesta lipsea în procent de 60-70%. De partea din spate se mai

---

[1] Eleonora Roşu, Adela Dobrescu, *Complexul textil arheologic de la Hodod*, în *Sesiunea internațională de restaurare-conservare*, Satu Mare, 1997, p. 283.

[2] Földi-Dózsa Katalin, *Le costume de cour de hongrois*, în *Kiállítási katalógus. Musée Carnevalet*, Paris, 2001, p. 73-80.

prindea o bucată mica de material (un satin) despre care credem ca ar proveni din mânecile care erau ataşate corsetului.

Dantelele sunt realizate în tehnica ciocănele şi erau dispuse pe partea din față, pe lateralele şi spatele corsetului. Dantelele de pe corset sunt de două feluri: o dantelă îngustă şi una mai lată. Dantela lată, de altfel cea mai frumoasă, este realizată din fir de argint aurit, în tehnica ciocănele şi este ornamentată cu motive florale care se suprapun unei rețele fine realizată tot din fir metalic de argint aurit. Dantela mai îngustă este realizată din mătase naturală şi fir metalic de argint aurit şi este ornamentată cu motive vegetale. Dantelele erau dispuse pe corset dinspre față în spate astfel: un rând din dantela lată şi două rânduri (formând un chenar) din dantela mai îngustă. Pe spatele corsetului acestea se uneau iar peste ele erau inserate alte două rânduri din dantela îngustă, care coborau până la baza corsetului.

Restaurarea corsetului

Datorită croiului corsetului cea mai mare parte din dantelă era vizibilă pe spatele şi lateralele acestuia. Fața corsetului era spectaculoasă datorită panglicii înguste care îl închidea. Balenele erau dispuse de-a lungul corsetului, întărindu-l. Din nefericire din materialul suport, şi anume din materialul pe care erau prinse dantelele, nu s-a mai păstrat decât o bucată foarte mică. Acest lucru a determinat realizarea unei replici a acestei părți a corsetului pe care să fie inserate dantelele.

Materialele alese pentru a realiza replica au fost cât mai apropiate de cele originale, şi anume mătase naturală, vopsită în culoarea fragmentului rămas din materialul suport original, bumbac 100%, fire de mătase naturală. Croiul corsetului a fost impus de forma în care erau aşezate dantelele şi prin analogie cu corsetele de secol al XVIII-lea, aparținând costumului de curte maghiar[3].

Am lipit noul suport de mătase pe un netex tip voal, care i-a conferit acestuia o ținută corespunzătoare. După lipirea pe netex, am consolidat suportul de mătase pe o pânză de bumbac, vopsită şi ea în culoarea piesei. Am realizat acest lucru deoarece corsetul, prin definiție, este un obiect vestimentar care susține bustul şi pentru că balenele originale nu mai puteau fi refolosite. Dublura de bumbac urma să dea corsetului ținuta necesară. Consolidarea s-a făcut cu fire de mătase nedegomată. Odată unite cele trei staturi de material am croit corsetul.

A urmat inserarea dantelelor într-o formă cât mai apropiată de cea originală. A trebuit să ținem seama de faptul că întregul costum avea să fie expus pe un manechin. Provocarea era dublă: corsetul trebuia să ia forma cea mai apropiată de original şi, în acelaşi timp, trebuia să corespundă dimensiunilor manechinului. Din fericire, ținând seama de lungimea corsetului şi cea a fustei, am realizat ca dimensiunile manechinului corespund în mare măsură cu cele ale defunctei Thuri Sara.

Una dintre provocările restaurării corsetului a fost aceea că, în partea din față, acesta se încheia cu o panglică, panglică care forma un zig-zag decorativ şi funcțional în acelaşi timp, dar care trecea printr-un număr mare de găici metalice. Din găicile originale s-au păstrat 2 bucăți. Deteriorările fizico-chimice la care fuseseră supuse în timp, starea lor de conservare, făcea imposibilă folosirea lor. S-a optat pentru folosirea unui material metalic inoxidabil (sârmă Wiplla–folosită în stomatologie), dar uşor de mânuit, din care s-au realizat toate găicile necesare. Forma şi dimensiunile acestora a fost determinată de cea a găicilor originale.

Restaurarea panglicii s-a realizat printr-o metodă mixtă: lipire şi consolidare cu fire de mătase. Panglica a fost lipită cu CMC (carboximetilceluloză) 5% pe un suport de

---

[3] F. Dózsa Katalin, *Egy 18. századi, a 19. század végén átalakított magyar díszruha,* Restaurálasi tanulmányok, Magyar Múzeumi Egyesület, Budapest, 2004, p. 55.

mătase naturală vopsită în culoarea panglicii după care a fost consolidată cu fire de mătase naturală. S-a optat pentru consolidarea pe un suport de mătase naturală deoarece după restaurare, panglica trebuia să reziste în susținerea corsetului.

După restaurarea tuturor părților componente ale corsetului s-a trecut la asamblarea acestuia. Mai rămânea de rezolvat o problemă importantă: din bluza care completa partea superioară a costumului nu se păstrase decât o bucată foarte mică, care nu ne dădea nici un indiciu asupra croiului şi, în special, asupra mânecilor care conform studiilor erau bogate şi foarte frumos decorate[4]. Singura informație era cea asupra culorii. După o minuțioasă documentare am ajuns la concluzia că nu exista o bluză în adevăratul sens al cuvântului, adică o bluză ca o piesă distinctă. Corsetele la acea dată aveau ataşate mâneci şi alte accesorii care să dea impresia unei bluze. Prin urmare, am croit pentru partea din față a corsetului o bucată de mătase, în formă triunghiulară, care a fost ataşată prin coasere. De umerii corsetului au fost cusute două mânecuțe, din acelaşi material, încrețite şi prinse de-asupra cotului cu câte o panglică. La urmă, a fost ataşată în zig-zag şi panglica corsetului.

Descrierea fustei

După fazele conservării din fustă s-a păstrat:

- ❖ fusta în sine;
- ❖ dublura fustei;
- ❖ dantela de la poale.

Dimensiunile fustei: L=374 cm; l=94 cm.

Fusta era realizată din postav, de culoare maro, iar la poale este ornată cu o dantelă din bumbac şi fire metalice. Fusta este amplă şi e încrețită la brâu, crețurile fiind prinse pe o betelie. În partea din față a fustei lipseşte o bucată mare (de formă patrulateră) şi este foarte interesant că marginile acestei forme sunt tighelite. Am putea deduce că această parte lipsea din croială, dar nu avem suficiente date care să ne ducă la o concluzie finală.

Fusta era dublată de un material destul de grosolan, pe alocuri peticit, din bumbac țesut în legătura pânză. Sigur, se ridica problema dacă fusta era perechea corsetului. Corsetul era realizat din materiale fine, decorat cu dantele prețioase, pe când fusta era din postav, dublată de un material peticit. Sigur nu vom şti niciodată deoarece nu s-au păstrat date clare despre cavou şi familie. Sigur era mult mai logic ca fusta pereche a acestui corset să fie dintr-o mătase naturală decorată la rândul ei cu o dantelă prețioasă. Totuşi, ele au fost descoperite în acelaşi mormânt, mai mult în acelaşi sicriu. Dimensiunile corsetului corespund cu cele ale fustei. Concluzia este că ele au aparținut aceleaşi persoane. Care a fost raționamentul după care au împerecheat un corset de un rafinament deosebit cu o fustă de postav, rămâne încă un mister.

Restaurarea fustei

De la început, piesa a pus două mari probleme. O problemă era dantela, care avusese un atac biologic şi care, după scoaterea din criptă a sicriului a făcut ca rata deteriorării să fie una alarmantă. Prin urmare s-a apelat la un specialist în conservare care, după numeroase teste, a reuşit să determine natura atacului şi, prin urmare, să-l stopeze. Doresc să aduc mulțumiri doamnei Doina Darvaş, Muzeul Satului, pentru ajutorul dat la vremea respectivă pentru salvarea dantelei.

A doua provocare era dată de dimensiunile fustei, prin urmare restaurarea ei punea, în special, probleme de spațiu, dar şi de tehnică.

După alegerea pânzei, care urma să fi suportul fustei, am trecut la vopsirea ei într-o nuanță de maro, cât mai apropiată de cea a fustei. După vopsire, pânza a fost

---

[4] Boehn von Max–*Die Mode. Menschen und Mode in achtzehten Jarhundert*, München, 1928.

impregnată cu carboximetilceluloza (CMC) 3% şi întinsă pe masa de sticlă. Peste pânză am suprapus fusta şi am impregnat cele două materiale cu CMC 5%, ceea ce a dus la lipirea celor două straturi. După uscare am presat cele două materiale sub sticlă peste care s-au adăugat greutăți, pentru a obține o lipire cât mai corectă. Lipirea s-a realizat greu deoarece postavul este gros. Totuşi, după presare, am obținut o întindere şi o lipire satisfăcătoare.

S-a trecut la consolidarea celor două straturi, pe gherghef, cu ajutorul firelor de mătase. Pasul brăduleț a fost folosit pentru consolidare. Etapa următoare a fost cea a consolidării dantelei pe vechile urme, care erau vizibile.

După terminarea acestei etape am trecut la croirea creplinei şi vopsirea ei în aceeaşi culoare cu pânza de bumbac. După uscare am lipit creplina cu CMC de corpul fustei şi am trecut la consolidarea ei cu fire de mătase. Fusta era acum formată din trei straturi: pânza de bumbac, postavul şi creplina.

Consolidarea cu creplină a avut un triplu avantaj:

- ❖ primul a fost acela că diferența dintre bucățile lipsă şi restul fustei s-a redus considerabil;
- ❖ consolidarea cu creplină a omogenizat culoare fustei;
- ❖ consolidarea cu creplină oferă fustei protecție.

Următorul pas a fost cel al realizării fustei. Pe postav erau vizibile urmele vechilor pliuri ale fustei. Am hotărât ca noile pliuri să nu meargă pe aceste urme deoarece în acele locuri postavul era slăbit şi, în timp, sub greutatea fustei, era posibil să apară rupturi. Am pliat materialul acolo unde a fost posibil. Greutatea fustei ne-a determinat să-i adăugăm un element în plus pentru a o putea menține în parametrii normali, pentru a evita deformările care ar fi putut surveni în timp. Am realizat două bretele pe care le-am ataşat fustei, bretele, care pe spatele manechinului, se încrucişau pentru a oferi o mai mare stabilitate fustei, atunci când urma să fie etalată. După realizarea celor doua bretele (din acelaşi material de bumbac ca şi suportul) le-am prins betelia fustei.

Am cusut tivul fustei şi l-am întărit cu o bucata de sârmă Wipla pentru a ajuta fusta să-şi mențină forma rotundă, în partea de jos.

Bibliografie:

Eleonora Roşu, Adela Dobrescu*; Complexul textil arheologic de la Hodod* - în Sesiunea internațională de restaurare-conservare, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare 1997.

Földi-Dózsa Katalin, *Le costume de cour de hongrois*, în *Kiállítási katalógus*. Musée Carnevalet, Paris, 2001.

F. Dózsa Katalin, *Egy 18. századi, a 19. század végén átalakított magyar díszruha,* Restaurálási tanulmányok, Magyar Múzeumi Egyesület, Budapest, 2004.

Boehn von Max–*Die Mode. Menschen und Mode in achtzehten Jarhundert*, München, 1928.

The restoration of a XVIII century lady costume

Abstract

The paper presents the restoration of a very beautiful costume (1733), discovered in Hodod (Satu Mare County), in a tomb. The costume consists of: a corset, 2 veils, small pieces of lace, a skirt and a belt. The first and the most important thing were to stabilize and preserve the materials. The restoration work lasted several years. Each piece of the costume was restored separately depending on the materials and their conservation status. The most beautiful piece is the corset this is made of natural silk and decorated with silver thread lace. The skirt is made of wool and is decorated with a cotton lace. The costume is exposed in the permanent exhibition of the Satu Mare County museum.

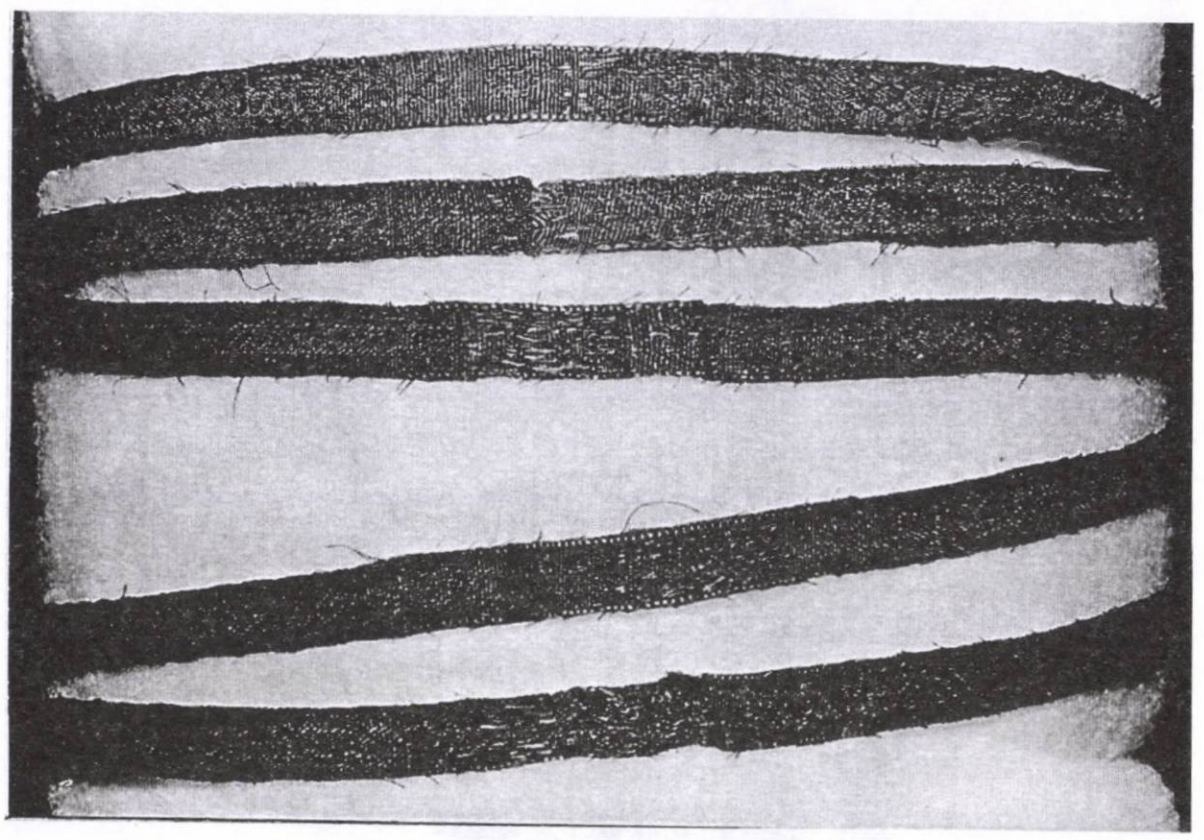

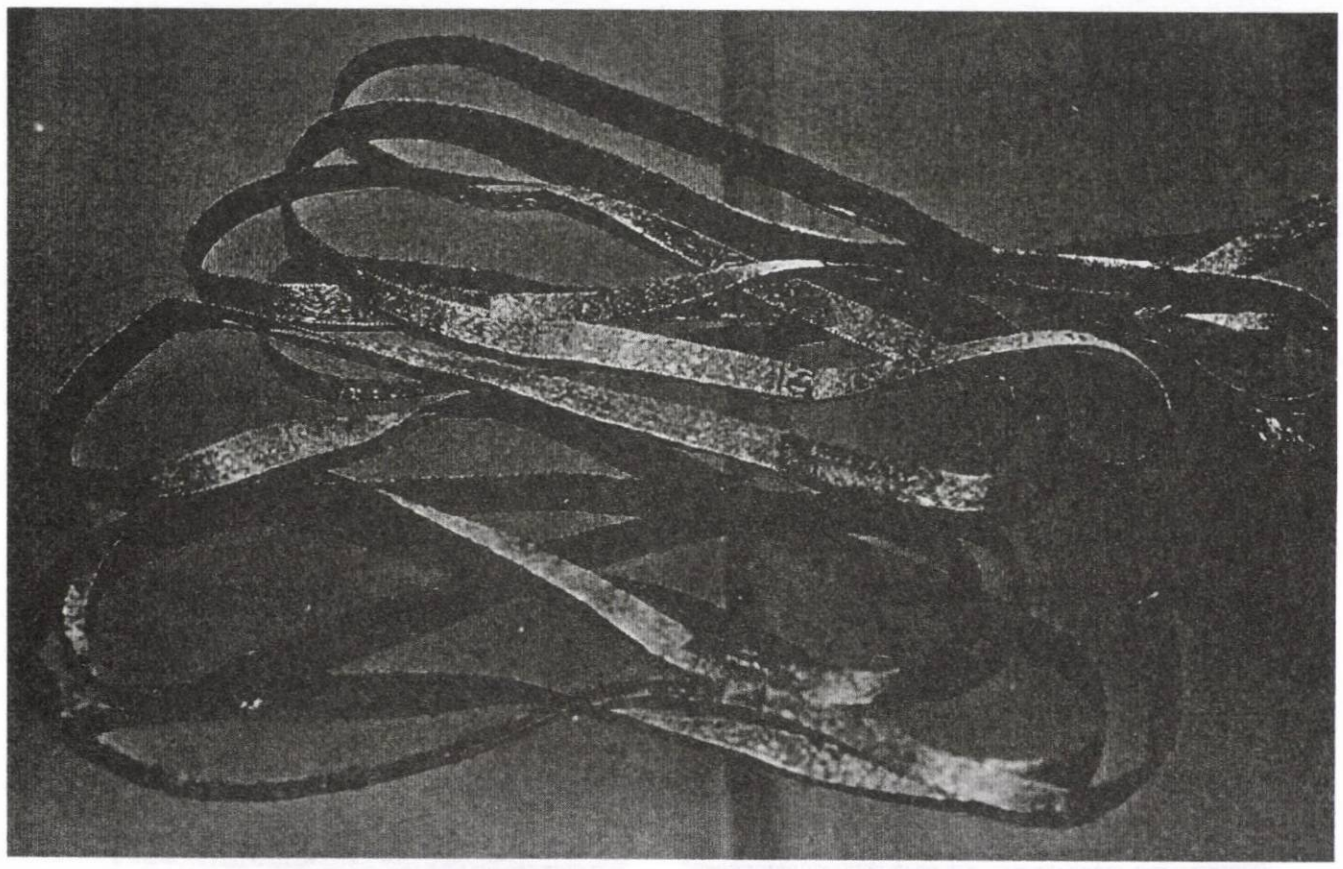

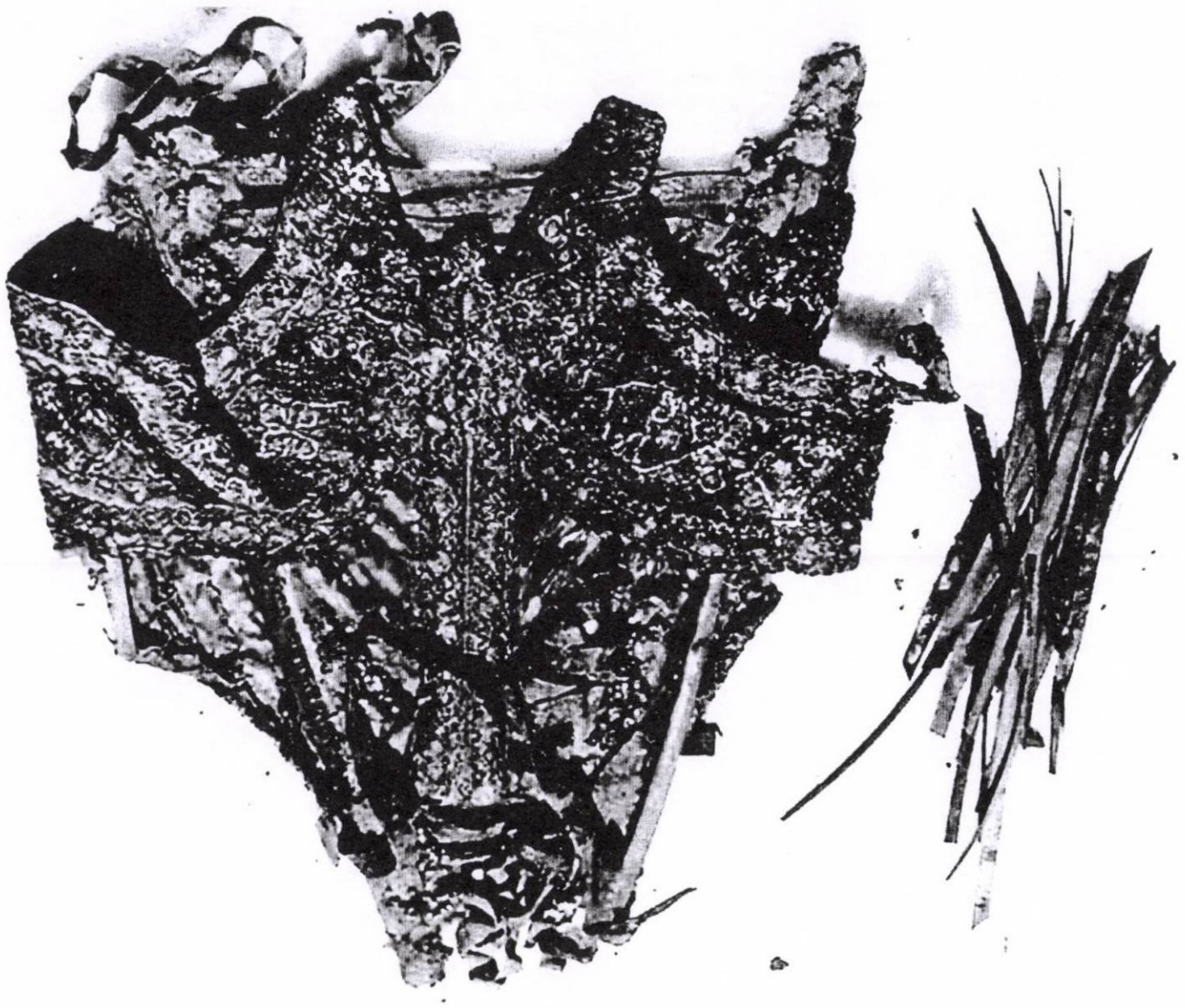

Restaurarea unei fețe de masă cu dantelă

Varga Emese

Lucrarea de față își propune să prezinte restaurarea unei fețe de masă aflată în colecția Muzeului Județean Satu Mare. Acest obiect este unicat prin dantela realizată în tehnica tip rețea, o tehnică foarte elaborată în arta dantelelor.

Originea dantelei este una incertă deşi există multe surse şi legende care explică acest meşteşug. Una dintre aceste legende ne vorbeşte despre soția unui marinar din Veneția care își aştepta iubitul să se întoarcă de pe mare şi care i-a lăsat un coral ca amintire. Femeia, privind continuu la coral, a încercat să imite ornamentele variate ale acestuia cu ajutorul acului şi firelor de ață.

Dantela este un produs textil, o țesătură cu goluri, reprezentând ochiuri largi, lucrată cu acul, cu croşeta, cu ciocănelele sau prin folosirea simultană a mai multor tehnici, care se realizează manual sau industrial. Materialele care au fost folosite de-a lungul timpului pentru realizarea dantelelor au variat de la in, mătase, fire de aur şi argint la mult mai actualul şi larg folositul bumbac sau la mult răspânditele fibre sintetice.

Dantela tip rețea - denumirea provine din cuvântul italian „rezza"[1], este o plasă pătrată realizată prin înnodare şi poate conține modele. Plasa suport a dantelei este acelaşi cu plasa pescărească. În general, se foloseau fire de bumbac sau in, dar pe cele mai spectaculoase bucăți de dantelă tip rețea găsim fire de mătase sau fire metalice de aur sau argint. În funcție de tehnica realizării putem deosebi două categorii de dantelă tip rețea:

- ***dantela tip rețea simplă*** - care este realizată cu ajutorul unui ac din lemn, os sau metal şi care are forma lunguiață şi pe ambele capete este despicat pentru răsucirea firului. Plasa simplă poate să aibă forme diferite: pătrată, diagonală, perpendiculară, cerc sau cu model (buline, evantai)[2].
- ***dantela tip rețea brodată*** - pentru acest tip de dantelă este nevoie şi de o ramă pe care se fixează plasa suport peste care vin brodate motivele. Paşii de broderie sunt: pasul tip pânză, pasul tip umplere, pasul repetat sau lănțişor[3].

Din punct de vedere tehnic, dantelele tip rețea se încadrează între broderie şi dantelă. După aspect, ele seamănă cu dantela, dar după tehnica realizării sunt mai apropiate de tehnica broderiei. Aceasta deoarece motivele se brodează pe un suport pregătit în prealabil spre deosebire de dantele unde atât plasa cât şi motivul ornamental se realizează de-o dată.

Fața de masă, care este obiectul articolului, este realizată manual din două bucăți de batist (pânză de bumbac foarte fină), unite la mijloc printr-o dantelă lată de 10 cm cu motive florale. În pânza suport apar 12 pătrățele (19 x 19 cm.) din dantelă tip rețea peste care sunt inserate motive florale, iar pe laturile lungi obiectul este ornamentat cu dantelă zimțată lată de 5,5 cm. cu motive geometrice.

Piesa a fost conservată în anul 2000 şi, din acest motiv, în momentul începerii restaurării, starea ei de conservare era bună. Degradările şi deteriorările prezente în momentul conservării erau: îmbătrânirea materialului prin pierderea hidroscopicității, fragilizarea materialului textil şi a firului din dantelă, halouri, pete, îngălbenirea uşoară, rupturi, lipsuri ale bătăturii şi urzelii a pânzei suport şi a dantelei din fire fine de bumbac.

---

[1] E.Nagy Katalin, Kralovánszky Mária, Mátéfy György, Járó Márta - *Textiltechnikák*, MNM Nyomda, Budapest, 1993, p. 108.
[2] *Ibidem*, p. 108.
[3] *Ibidem*, p. 108.

Tratamentele de curățire au fost efectuate pe masă de sticlă prin pensulare, incluzând şi baia de rehidratare (cu glicerină).

Operația de consolidare şi restaurare a fost începută cu lipsurile din pânza suport prin rețesere cu ajutorul gherghefului cu fire de bumbac ținând cont de urzeala şi băteala pânzei.

Consolidarea dantelei, prin întărirea marginilor rupte şi desfăcute, cu ajutorul acului a fost importantă pentru a putea preveni desfacerea dantelei.

Restaurarea dantelei s-a realizat cu fire compatibile ca şi grosime, cu ajutorul acului, refăcând numai rețeaua de bază a dantelei nu şi motivele inserate în dantelă.

După terminarea consolidării şi a restaurării piesa a fost impregnată cu soluție de CMC (carboximetilceluloză) prin pensulare, redând feței de masă o formă cât mai apropiată de cea originală.

În urma restaurării, această piesă unicat şi-a recăpătat locul alături de alte obiecte valoroase din patrimoniul Muzeului Județean Satu Mare.

Bibliografie:

E. Nagy Katalin, Kralovánszky Mária, Mátéfy György, Járó Márta, *Textiltechnikák*, MNM Nyomda, Budapest, 1993

Csetneki Magyar Csipke, Szontagh Nővérek, http.//www.csetnekimagyarcsipke./hu

Várfalvi Andrea - *Különböző készítéstechnikával készült textíliák kiegészítési lehetőségei*, ISIS - Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek 8 - 9, Székelyudvarhely, 2009

The restoration of a tablecloth

Abstract

The article presents the restoration of a tablecloth made of a very fine cotton fabric that is decorated with a beautiful handmade lace. The restoration process was difficult because the lace was badly damaged. The cotton fabric had small little gaps, this were restored by weaving them with cotton threads. This is a unique piece in the collection of the Satu Mare County Museum and after the restoration regained its deserved place.
Varga Emese

Restaurarea unei lăzi de călătorie

Radu Ovidiu Ardelean

Descriere

Lăzile de călătorie erau folosite pentru depozitarea produselor, documentelor sau a lucrurilor personale în timpul unor călătorii făcute de regulă cu mijloace de transport rudimentare (căruțe trase de animale), iar, mai tarziu, odată cu dezvoltarea industrială, cu alte mijloace, mai moderne. Pentru că de cele mai multe ori ele erau folosite pentru transportul în căruțe sau trăsuri, multe erau confecționate în formă de trapez, cu latura mică în jos, astfel încât să se încadreze, în mod spațial, ergonomic, în forma unui mijloc de transport. Ele erau confecționate în special din lemn, am întâlnit lăzi făcute din speciile de lemn cele mai utilizate pe aceste locuri - brad, stejar, fag, unele fiind ornamentate în mod deosebit cu motive sculptate sau chiar aplicate pe suprafața de lemn a obiectelor. Unele, mai pretențioase, erau chiar furniruite însă acestea erau foarte rare. Lăzile sunt dotate uneori cu sertare separate pentru documente, bani sau obiecte mici, mai prețioase, dar de cele mai multe ori au interiorul dintr-o singură celulă. Sertarele pot fi uneori mesteşugit ascunse primei priviri, construite probabil ca măsură preventivă de a proteja valorile de diverse pericole. De obicei, sunt prevăzute cu încuietori metalice care au chei, pot fi asigurate prin încuiere şi au capacele fixate de partea posterioară a obiectului cu balamale şi ele metalice. Am văzut lăzi foarte vechi la care problema mobilității capacului era rezolvată în modul în care sunt fixate capacele lăzilor de zestre vechi, cu cepuri laterale introduse în două orificii burghiate în părțile laterale din posteriorul capacelor.

Lada de călătorie la care mă voi referi aici este construită din lemn de brad şi stejar şi are urmatoarele dimensiuni : L - 80 cm, l - 45 cm şi h - 35 cm. Ea este compusă din patru pereți, doi fața-spate şi doi laterali, dispuşi rectangular şi fixați în colțuri în şanturile a patru picioare de stejar prevăzute cu tălpi aplicate. Picioarele au suprafața prelucrată ornamental cu cuțit de freză. Capacul de stejar se închide cu o încuietoare metalică. Fața lăzii prezintă ornamente destul de rudimentare, executate cu o daltă sau un cuțit prin incizie.

Diagnostic

Obiectul a fost vopsit cu trei straturi de vopsea, la intervale mari de timp unul de altul, vopseaua aplicată fiind de culoare, în ordine - maro, albastră şi verde. Niciunul din ele nu au fost aplicate inițial, lada fiind la construcție doar băițuită şi protejată cu un lac pe bază de terebentină (aşa numitul *lac de pin*, folosit pe timpul confecționării unor astfel de obiecte). Probabil că pe parcursul anilor îndelungați de folosință, diverşii proprietari au încercat să o protejeze sau să o înfrumusețeze prin vopsire. Partea de jos a obiectului, care este îndeobşte partea cea mai afectată a pieselor din lemn pentru că aici ele vin în contact fizic direct cu mediul, de multe ori pardoseli de pământ sau scândură, de regulă cu umiditate ridicată, este afectată de pierderi de material lemnos, prezentând şi crăpături datorate fenomenelor de umflare şi contragere a lemnului în funcție de nivelul umidității relative. Tălpile aplicate picioarelor erau deteriorate în mare măsură, două lipsind complet. Toată partea inferioară era afectată de atacuri de insecte xilofage, carii de lemn, care au dat lemnului un aspect buretos şi care au dus la ruperi şi lipsuri de material lemnos pe suprafețe mari. În unele locuri, lada mai arată şi găuri rămase în urma acțiunii unor rozătoare mici. Depuneri de impurități, praf şi diverse alte murdării, se puteau vedea pe toată suprafața obiectului iar, în interiorul lăzii, pe lemnul neimpregnat, liber, se puteau observa straturi superficiale de fungii de culoare albă şi cenuşie.

Restaurarea

Pentru început am curaţat depunerile de impurităţi cu ajutorul unor răzuitoare, a periilor dure şi a unor cârpe îmbibate în soluţie de alcool etilic rezidual cu ulei de parafină. Soluţia alcoolică are rolul să îndepărteze şi straturile superficiale de fungi, iar uleiul de parafină hrăneşte fibra prea uscată a lemnului îmbătrânit.

Straturile de vopsea le-am înlăturat cu ajutorul unei suflante cu aer fierbinte şi cu şpaclu de zidarie, iar acolo unde nu s-a putut cu şpaclul am folosit o soluţie chimică cromofagă şi am actionat mecanic cu bisturie.

După îndepărtarea vopselei am tratat zonele în care acţionaseră insectele xilofage prin injectarea în orificiile de zbor cu o seringă a unei soluţii insecticide (comercial - Sadolin), apoi am pensulat toată suprafaţa lăzii cu aceeaşi soluţie care are şi rolul de a impregna fibra lemnului astfel încât este asigurată şi o acţiune profilactică în vederea prevenirii atacurilor ulterioare ale xilofagelor, dar şi a fungiilor.

Am refăcut integritatea obiectului confecţionând şi aplicând la loc cele patru tălpi şi alte elemente sau porţiuni de elemente care lipseau înaintea restaurării.

Problemele lipsurilor mari din partea inferioară a obiectului le-am rezolvat adăugând segmente de lemn învechit peste care am chituit cu o soluţie de polistiren expandat dizolvat în toluen şi praf de lemn.

Am integrat cromatic obiectul cu un baiţ de lemn pe bază de alcool etilic industrial cu nuanţa de nuc analog cu culoarea initială gasită sub cele trei straturi de vopsea aplicate ulterior.

Pentru o bună conservare şi pentru a asigura o stabilitate chimică a obiectului am aplicat prin pensulare un strat de ceară de albine pe toată suprafaţa obiectului.

The restoration of a travel crate

Abstract

This paper presents a restoration process of a wooden peasant box which included treatments for removing the causes of degradation of biological agents, the process of filling in missing elements, the color integration and the application of methods for protection.

Foto 1. Înainte de restaurare

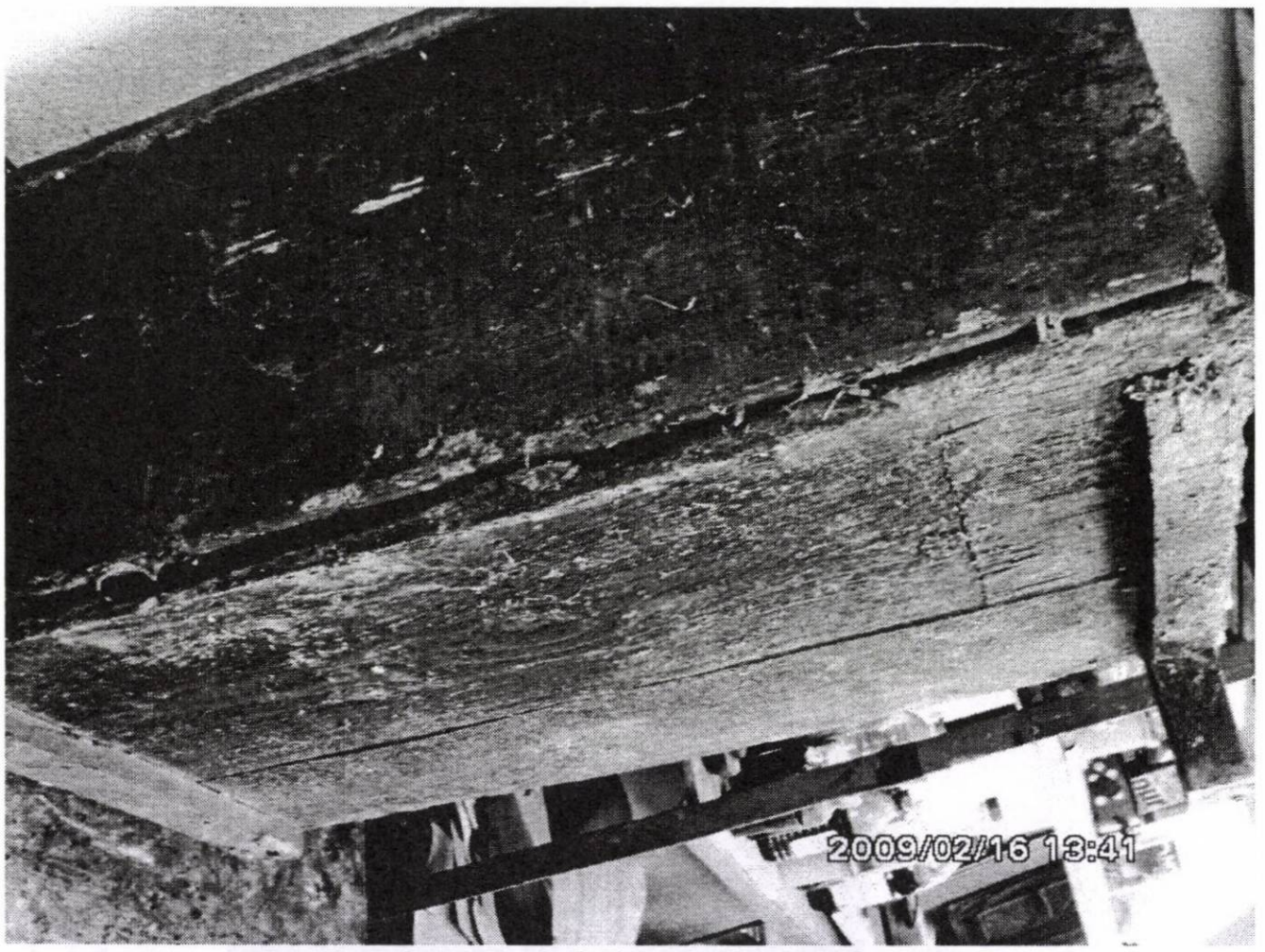

Foto 2. Partea inferioară, cea mai afectată

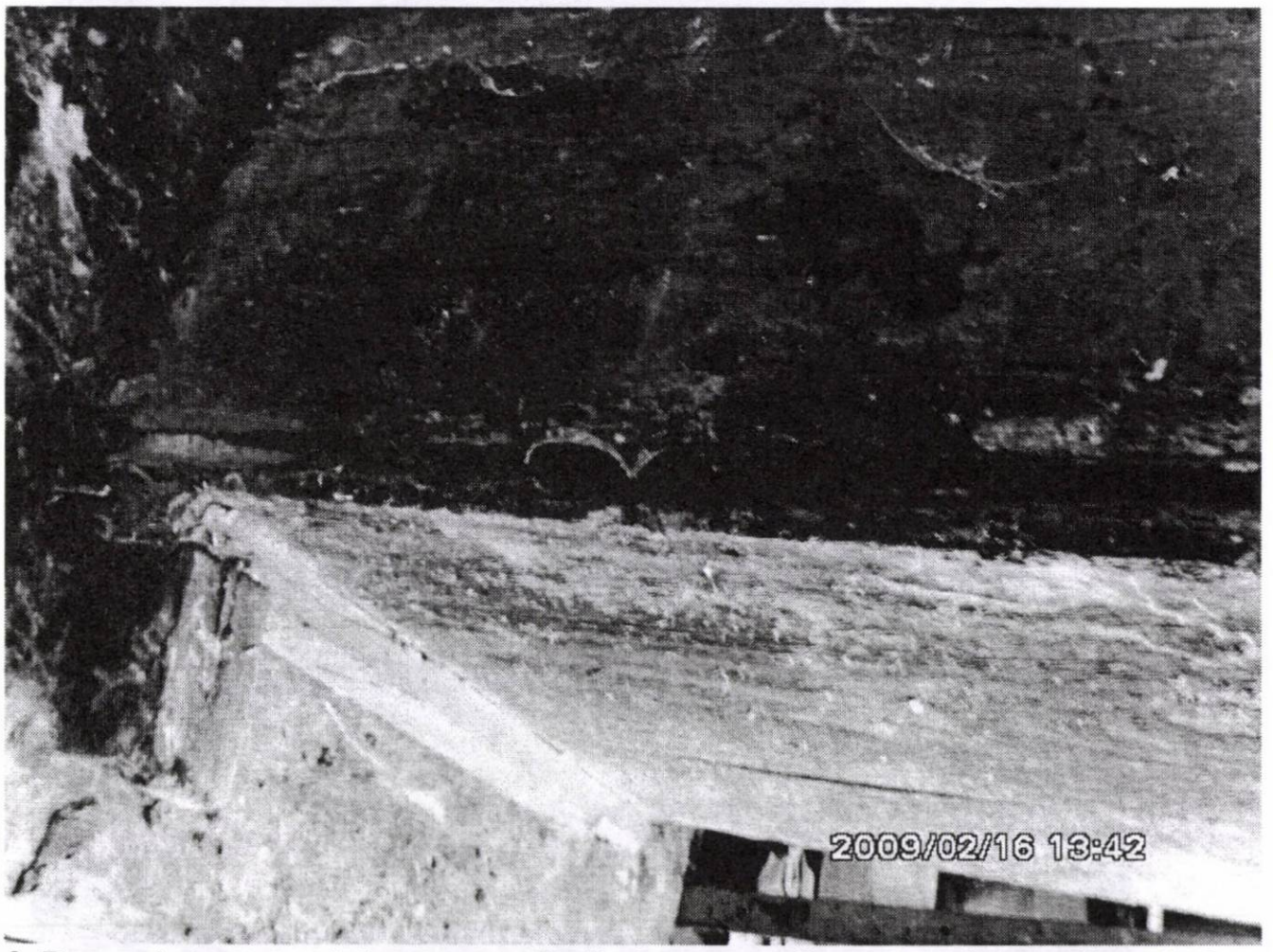

3. Rupturi şi crăpături datorate umflării si contragerii precum şi atacurilor xilofage

4. Procesul de curățare

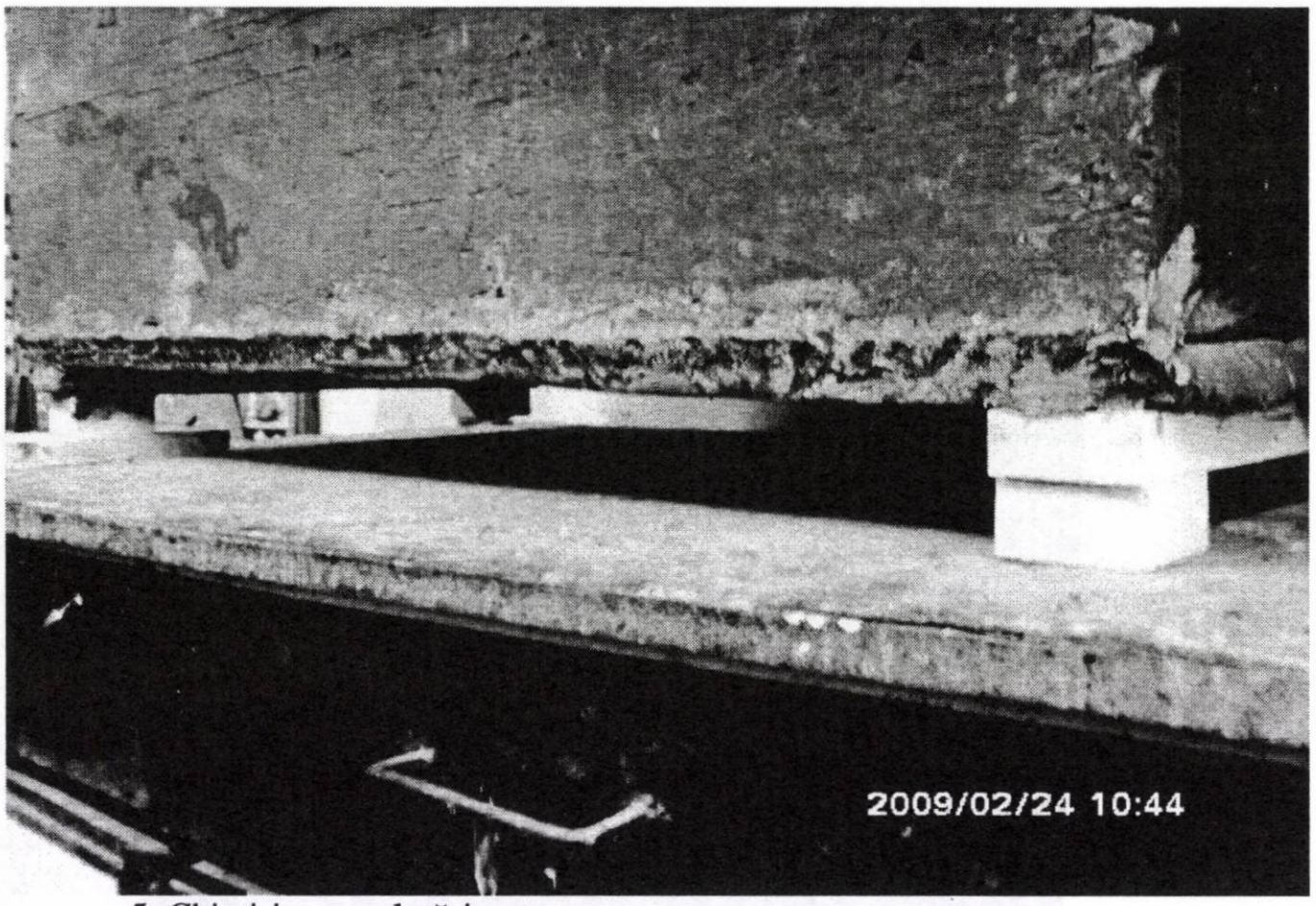

5. Chituiri, completări

6. După restaurare

Restaurarea unei monoxile sec XIII

Ioan Baltoş

La sfârşitul lunii august 1963, în localitatea Berindan, judeţul Satu Mare, ţăranii au scos de pe malul stâng al Someşului o monoxilă. Este vorba despre o ambarcaţiune scobită dintr-un singur trunchi de stejar lungă de 13,20 m şi lată într-un capăt de 0,80 m iar la capătul opus de 0,90 m. Reconstituind trunchiul din care a fost scobită monoxila s-a constatat că avea peste un metru în diametru şi doar un singur nod, scobirea, după cum se vede, s-a executat cu ajutorul unei barde prin loviri longitudinale şi pe fibră.

În urma unor analize amănunţite s-a constatat că masa lemnoasă a monoxilei are un conţinut de lignină lipsă, iar pe exterior un conţinut de silicaţi de sodiu şi siliciu.

Pe suprafaţa monoxilei s-a format un strat de crustă de 2-3 cm grosime, carbonizat care prin atingere se desprinde uşor şi care s-a format odată cu scoaterea monoxilei din apă şi expunerea la schimbările bruşte de temperaturi anuale, iarnă-vară, acţiunile razelor solare precum şi a umidităţii din aer. De asemenea, carbonizarea de la suprafaţa monoxilei s-a datorat şi diferenţelor de umiditate din aer care au provocat o înnegrire a masei lemnoase.

După efectuarea unei curăţiri generale cu perii de rădăcină şi şpăcluire s-a procedat la îndepărtarea sedimentelor care nu erau de natură lemnoasă şi s-a trecut la impregnarea prin pensulare la cald a unei soluţii topite de ceară de albine 50% dizolvată în toluen 50%. S-a folosit toluenul deoarece are o solubilitate mare permiţând o pătrundere în profunzime a soluţiei de ceară. Al doilea strat s-a aplicat în proporţie de 70% ceară şi 20% toluen, iar al treilea strat 90% ceară şi 10% toluen.

Surplusul de ceară fiind îndepărtat după un proces de uscare naturală urmând apoi uniformizarea ei prin dispersare cu ajutorul unui tampon.

S-a urmărit prin acest procedeu protejarea faţă de mediul ambiant a monoxilei prin formarea unei pelicule de siguranţă care să asigure monoxilei toate condiţiile împotriva umidităţii aerului şi schimbărilor de temperatură.

The restoration of a boat from the 13th century

Abstract

This paper presents the restoration of a boat made from a single tree trunk. Restoration problems consisted in timber detachments, due: wet conditions it has been kept the object and the covered environment in which it has been preserved after removal of the layer of earth .This paper describes methods for the filling of missing elements.

RECENZII

Lucian Boia, *De la mit la realitate. "Germanofilii". Elita intelectuală românească în anii primului război mondial,* Humanitas, Bucureşti, 2009, 360 p., (*Sándor Kereskényi)*

Lucian Boia este unul dintre cei mai recunoscuţi istorici din ţara noastră. S-a născut la 1 februarie 1944 la Bucureşti, după absolvirea Facultăţii de Istorie a Universităţii din Bucureşti, devine asistent universitar, iar, în 1972, este deja doctor în istorie cu o teză despre omul politic transilvănean, Eugen Brote. În 1980 devine secretar general al Comisiei Internaţionale de Istorie şi Istoriografie. Din 1990 este profesor universitar, iar din 1993 director fondator al Centrului de Istorie a Imaginarului, înfiinţat în cadrul Universităţii din Bucureşti. Boia are mai multe direcţii de cercetare de la istoriografia naţională până la cea universală, de la problemele teoretice şi metodologice ale istoriei până la istoria imaginarului (mitologii istorice, politice şi ştiinţifice). Avea doar 30 de ani când a publicat o monografie despre evoluţia istoriografiei române. Cărţile sale ca *Istorie şi mit în conştiinţa românească* (1997) şi *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr şi ficţiune* au stârnit controverse în rândul istoricilor şi uimire în rândul cititorilor români. Alte lucrări ca *Relationships between Romanians, Czechs, and Slovaks (1848-1914),* apărută în 1977, sau *Pour une histoire de l'imaginaire* (1998) i-au adus o largă apreciere internaţională.

Recenta sa carte, „Germanofilii" îşi propune să risipească o iluzie întreţinută chiar de istorici: credinţa că ar fi existat în anii primului război mondial un fel de cvasiunanimitate în sensul intrării României în conflict, împotriva Austro-Ungariei, pentru eliberarea Transilvaniei. La nivelul elitei intelectuale, cel puţin, realitatea se dovedeşte a fi aceea a unei împărţiri echilibrate între partizanii şi adversarii unei asemenea intervenţii. De altfel, autorul subliniază de mai multe ori că aşa-zişii germanofili erau de fapt nişte rusofobi înverşunaţi, agitându-se alarmaţi de nesăbuinţa puternicului imperialism rusesc. În rândurile lor opţiunea neutralităţii întrunea mai multe adeziuni, decât varianta intrării în război, alături de Germania şi Monarhia Habsburgică. Ceea ce-i aşează pe toţi într-o categorie, nu e atât soluţia aleasă, cât varianta respinsă, nu vor război, pur şi simplu, împotriva Puterilor Centrale.

Lucrarea se caracterizează printr-o poziţie auctorială deconstructivistă. Problema cheie pentru Lucian Boia este apreciabilitatea capacităţii de creativitate narativă a imaginaţiei. Germanofilii şi-au imaginat un anumit deznodământ al războiului, însă această teleologie cognitivă avea un caracteristic specific central-european. Soarta războiului s-a decis pe plan global, astfel se explică, printre altele, şi necesitatea strategică a creării unei noi sfere, în locul clasicei Europe Centrale, prin dizolvarea radicală a Monarhiei.

Lucian Boia juxtapune două procedee de investigaţie. În prima parte, abordarea este structurală, germanofilii sunt clasaţi pe medii şi categorii. A doua parte examinează opţiunile şi destinele individuale, sub forma unui catalog, dispus alfabetic, de personalităţi germanofile ale vieţii culturale. Lucrarea are şi o a treia parte, mai scurtă dar importantă, cu caracter sociometric, în care se prezintă situaţia dezagreabilă în care s-au trezit germanofilii a doua zi după război, fiind batjocoriţi, suspectaţi sau chiar persecutaţi ca Petre P. Carp, Ioan Slavici şi Constantin G. Stere. Alţii au dat dovadă de o atitudine oarecum duplicitară ca Martha Bibescu, Liviu Rebreanu sau Mihail Sadoveanu. Unii dintre germanofilii au considerat că e imperios necesară, sau, cel puţin, e binevenită o anumită autoreabilitare, prin rescrierea propriilor autobiografii. Lectura sagace a documentelor (multe dintre ele, inedite) demonstrează clar că o parte însemnată a elitei politice şi intelectuale a urmat „paradigma germană", o paradigmă care, în pofida unor cotituri istorice neaşteptate şi profunde, a rămas influentă şi viguroasă, aşa se pare, şi între cele două războaie mondiale.

Camelia Burghele, *Repere de cultură tradiţională sălăjeană*, Editura Porolissum, Zalău, 2006, (*Maria Lobonţ Puşcaş*)

Vom analiza în cele ce urmează o apariţie de excepţie în etnografia românească „un demers cultural necesar" aşa cum spune şi dr. Sabina Ispas, datorat cunoscutei etnografe dr. Camelia Burghele. Autoarea nu este la primul volum notabil de etnografie a nord-vestului Transilvaniei însă, acesta pare a a fi cel mai complex, aici sunt abordate importante probleme de antropologie, etnografie şi muzeografie. Cercetător ştiinţific principal în cadrul Muzeului din Zalău, dr. Camelia Burghele vine cu acest volum în sprijunul specialiştilor interesaţi de zona studiată de autoare, dar şi de zone apropiate.

După cum spune şi titlul „Repere de cultură tradiţională sălăjeană" avem de a face cu o lucrare complexă, monografică a Sălajului realizată într-o manieră deosebit de modernă, aducând în discuţie concepte teoretice, legislative şi practice. Abordarea din perspectivă europeană a conceptelor: globalizare, identitate culturală, patrimoniu cultural, alteritate, multiculturalitate, cu referire directă la cultura sălăjeană, conferă de fapt valoare acestui demers ştiinţific. Autoarea are o percepţie categorică a tot ce înseamnă patrimoniu material şi imaterial sălăjean şi naţional, ea consideră: „Cultura tradiţională şi/sau populară este definită ca un ansamblu de creaţii fundamentate pe tradiţiile culturale, exprimate la nivelul grupului, producţii care răspund expectanţelor comunităţii şi care definesc pe aceasta, ca expresie a identităţii sociale şi culturale, transmisă pe cale orală. Măsurile de salvare şi protejare a acesteia sunt generate prin intenţionalitatea grupului, şi la nivelul acestuia, fie că este vorba despre un grup social de tipul familiei sau comunităţii locale, fie că este vorba de grupuri mai largi, organizate pe criterii speciale: profesional, naţional, religios, etnic, regional"[1].

În cele 245 de pagini autoarea are în vedere toate elementele constitutive ale culturii tradiţionale a cărui actant principal este omul (femeie şi bărbat), creator şi beneficiar a tot ce este valorizat sau necesită a fi tezaurizat. Lucrarea este structurată pe patru secţiuni: - prima secţiune este dedicată elementelor de identitate culturală, patrimonială în contextul globalizării; - a doua secţiune are în vedere câteva momente semnificative ale folcroristicii sălăjene, fiind aici prezentate cele mai semnificative culegeri de folclor din arealul mai sus amintit; - a treia secţiune este după părerea noastră partea cea mai deosebită, aici autoarea realizează o prezentare deosebită a patrimoniului cultural sălăjan, transmiţând cititorului un dublu mesaj, punctul de plecare este patrimoniul Muzeului Judeţean de Istorie şi Artă din Zalău, Camelia Burghele face cale întoarsă dinspre obiectele din colecţiile muzeale spre locul lor de origine, de creere şi utilizare. Această abordare deosebită oferă o prezentare deosebită a instituţiei muzeale (a patromoniului şi a acţiunilor de păstrare, conservare şi valorificare pe care angajaţi acestei instituţii le desfăşoară); - o ultimă secţiune este dedicată obiceiurilor şi tradiţiilor sălăjene, analizate din aceaşi perspectivă modernă, europeană, aici sunt prezentate din perspectiva rolurilor şi a statutului toate momentele vieţii cotidiene, totul este analiazat având în vedere rolul femei şi rolul bărbatului în culturala tradiţională; - albumul foto vine să complecteze cu succes demersul teoretic al acestei lucrări deosebite. Singurul „defect" al acestei lucrări este, după părerea noastră, forma editorială, deşi foarte modernă şi occindentală, ea este destul de incomodă lecturării, sigur valoarea conţinutului minimalizând acest inconvenient.

Această lucrare va fi cu siguranţă un instrument de lucru deosebit de util, multă vreme de acum înainte, pentru toţi cei interesaţi de patrimoniu cultural, de culturala tradiţională sălăjană. Ceea ce ne putem dori pentru viitor este o nouă lucrare valoroasă pe care autoarea să ne-o ofere cât mai curând.

---

[1] Camelia Burghele, *Repere de cultură tradiţională sălăjeană*, Zalău, Ed. Porolissum a Muzeului Judeţean de Istorie şi Artă Zalău, 2006, p. 14.

ISSN 0258-1558
editura muzeului sătmărean

Conținutul acestui material nu reprezintă în mod necesar poziția oficială a Uniunii Europene

www.huro-cbc.eu
www.hungary-romania-cbc.eu